ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА РАДА
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ
ДНІСТРОВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЛАНДШАФТНИЙ ПАРК
ІМЕНІ СЕРГІЯ ДІДИЧА

IVANO-FRANKIVSK OBLAST COUNCIL
GOVERNOR OF IVANO-FRANKIVSK OBLAST
DEPARTMENT OF ECOLOGY AND NATURAL RESOURCES
SERHIY DIDYCH DNISTER REGIONAL LANDSCAPE PARK

30 РОКІВ

ДНІСТРОВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЛАНДШАФТНИЙ ПАРК ІМЕНІ СЕРГІЯ ДІДИЧА

SERHIY DIDYCH DNISTER REGIONAL LANDSCAPE PARK

30 YEARS

Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 2023

УДК 712(477.86-751):096
Д 54

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

Дністровський регіональний ландшафтний парк імені Сергія Дідича /Ред. І. І. Дмитраш-Вацеба. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2023. 240 с.

Автор ідеї
Михайло Ковтун

Рецензенти:
Ілля Чорней – доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри ботаніки, лісового та садово-паркового господарства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;
Микола Приходько – доктор географічних наук, професор кафедри геодезії та землеустрою Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу;
Мирослава Миленька – кандидатка біологічних наук, завідувачка кафедри біології та екології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;
Андрій Пліхтяк – начальник управління екології та природних ресурсів Івано-Франківської облдержадміністрації.

Голова редакційної колегії:
Людмила Архипова – докторка технічних наук, професорка, завідувачка кафедри туризму Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Члени редакційної колегії:
Андрій-Тарас Башта, Андрій Бокотей, Ірина Дмитраш-Вацеба, Андрій Заморока, Ірина Мєдвєдєва, Леся Ковальська, Тетяна Микитин, Тіна Мосякіна, Надія Сичак, Назар Смірнов, Наталія Фоменко

Літературний редактор Наталія Веселовська

Переклад Тетяни Микитин

Ця книга – науково-популярне ілюстроване ювілейне видання, присвячене 30-річчю з дня створення Дністровського регіонального ландшафтного парку імені Сергія Дідича. Мета її написання – різнобічне представлення Парку: його розташування, природних умов, різноманіття живого світу і природних комплексів, туристичних принад, історичної спадщини, культурного життя. У книзі продемонстровано результати рекреаційно-туристичної, еколого-освітньої, природоохоронної та наукової діяльності адміністрації Парку, спеціалістів-біологів, волонтерів, екологічних діячів.

Видання адресоване мандрівникам, поціновувачам активного дозвілля, екологам, біологам, географам, спеціалістам у галузі туризму, мистецтвознавцям, етнографам, працівникам природоохоронних і науково-дослідних установ, викладачам і вчителям природничих спеціальностей, студентам і учням, природодослідникам.

ISBN 978-966-668-582-0

UDC 712(477.86-751):096

Recommended for printing
by the Academic Council of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Serhiy Didych Dnister Regional Landscape Park/ Editor I. Dmytrash-Vatseba. Ivano-Frankivsk : Lileya-NV, 2023. 240 p.

This book is a popular science illustrated jubilee edition dedicated to the 30th anniversary of the creation of Serhiy Didych Dnister Regional Landscape Park. The purpose of its writing is a comprehensive presentation of the Park: its location, natural conditions, diversity of the living world and natural complexes, tourist attractions, historical heritage, cultural life. The book demonstrates the results of recreational and touristic, ecological and educational, nature protection and scientific activities of the Park administration, biologist specialists, volunteers, environmentalists.

The publication is addressed to travelers, connoisseurs of active leisure, ecologists, biologists, geographers, tourism specialists, art historians, ethnographers, employees of nature protection and scientific research institutions, lecturers and teachers of natural sciences, students and pupils, naturalists.

Покутський край багатий на мальовничі ландшафти, біотичне розмаїття, колоритне етнокультурне життя, а тому і на широкий спектр туристичних можливостей. Однак попри колосальний потенціал, територія Придністерського Покуття тривалий час залишалася поза увагою туристів і природодослідників, автентичні народні ремесла, самобутні культурні феномени поступово забувалися і занепадали.

Дуже тішить, що сьогодні річка Дністер збирає мандрівників з усіх куточків України. Одним до вподоби водні сплави, іншим – дослідження підземель чи польоти на крилах парапланів, а ще комусь – спостереження за птахами або відвідування стародавніх поселень. На берегах Дністра реалізовано перші, однак надзвичайно важливі проєкти і заходи: «Свято неба», «Рятувальники для природи», «Екощит Дністра» тощо. Дослідження флори і фауни регіону, впровадження необхідних заходів щодо збереження біорізноманіття, відновлення екосистем, еколого-просвітницька діяльність серед місцевого населення, гостей краю, а особливо молодого покоління – усе це неодмінний внесок у досягнення сталого розвитку природи і цивілізації.

Чимало справ зініціював чи підтримав Дністровський регіональний ландшафтний парк, якому в 2023 р. виповнюється 30 років. З нагоди ювілею підготовлене це видання, що спрямоване на узагальнення здобутків, поширення знань про Придністерське Покуття, зацікавлення мандрівників, любителів активного дозвілля, природодослідників і науковців. Праця спонукає всіх охочих відвідати Парк, отримати незабутні враження і стати частинкою його подальшої історії.

Олександр Сич,
голова Івано-Франківської
обласної ради

Установи природно-заповідного фонду України в наш час не тільки реалізовують державну політику у сфері охорони природного середовища, але й провадять різноманітні форми освітньої, рекреаційної, туристичної та наукової діяльності. Розширення площ територій, що охороняються законом, має важливе значення для стійкості та нормального функціонування природних систем. Особливого значення та статусу вимагають басейнові екосистеми.

Ювілейне видання присвячене мальовничому куточку України – Дністровському каньйону – має на меті висвітлити як природні, так і історичні процеси, що є невід'ємним складником пізнання рідного краю. Читаючи, можна зануритися в доісторичні часи та зрозуміти, як формувався рельєф, збагнути, наскільки є різноманітним світ живих організмів, оцінити історико-культурну спадщину й основні тенденції сучасної екологічної освіти. Різноманітна інформація задовольнить вибагливий смак науковців, природодослідників, студентів, учнів і людей, які відвідують наш край з метою короткочасного відпочинку.

Сподіваюся, книга зацікавить широке коло читачів, дозволить популяризувати мальовничі куточки Івано-Франківщини та надихатиме наших громадян і гостей міста на подорожі чарівними куточками Дністра.

Світлана Онищук,
голова Івано-Франківської
обласної державної
адміністрації

Зміст

ВСТУПНЕ СЛОВО (*І. Дмитраш-Вацеба*) 9
ГЕРОЮ УКРАЇНИ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ (*І. Дмитраш-Вацеба*) 12
ПОЛІТ НАД ДНІСТРОМ (*Т. Мосякіна, І. Дмитраш-Вацеба*) 15

ПРИРОДНІ УМОВИ (*Н. Фоменко, Л. Ковальська*) 27
Географічне положення 27
Тектоніка, геологічна історія 27
Рельєф 31
Клімат 32
Поверхневі води 34
Ґрунти 34
Природні комплекси 35
Природоохоронні об'єкти 35

БІОРІЗНОМАНІТТЯ 37
Флористичне різноманіття (*І. Дмитраш-Вацеба, Н. Сичак*) 40
Комахи (*А. Заморока*) 52
Риби (*І. Дмитраш-Вацеба*) 60
Земноводні (*Н. Смірнов*) 64
Плазуни (*Н. Смірнов*) 70
Птахи (*А. Бокотей, І. Мєдвєдєва*) 76
Ссавці (*А.-Т. Башта*) 81
Оселища (*І. Дмитраш-Вацеба*) 88
Загрози біорізноманіттю та шляхи збереження (*І. Дмитраш-Вацеба*) 102

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА (*Т. Мосякіна*) 105
Археологічні пам'ятки 105
Замки і маєтки 111
Сакральні споруди 114
Мистецтво на Покутті 119
Етнографія краю 129

ТУРИЗМ І РЕКРЕАЦІЯ (*Н. Фоменко, І. Дмитраш-Вацеба*) 135
Геотуризм 137
Водний туризм 148
Парапланеризм. Дельтапланеризм 152
Змагання 154
Екологічний туризм 157
Культурно-пізнавальний туризм 159
Безпека туристів 165
Рекреація 165

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА
(*І. Дмитраш-Вацеба, Н. Фоменко, Т. Микитин*) 167

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ 187

ДОДАТКИ 190

Contents

INTRODUCTORY WORD (*I. Dmytrash-Vatseba)* 9
DEDICATED TO THE HERO OF UKRAINE (*I. Dmytrash-Vatseba)* 12
FLIGHT ABOVE DNISTER RIVER (*T. Mosiakina, I. Dmytrash-Vatseba)* .. 15

NATURAL CONDITIONS (*N. Fomenko, L. Kovalska*) 27
Geographical location 27
Tectonics and geological history 27
Relief 31
Climate 32
Surface waters 34
Soils 34
Natural complexes 35
Nature protection objects 35

BIODIVERSITY 37
Floristic diversity (*I. Dmytrash-Vatseba, N. Sytschak)* 40
Insects (*A. Zamoroka)* 52
Fishes (*I. Dmytrash-Vatseba)* 60
Amphibians *(N. Smirnov)* 64
Reptiles *(N. Smirnov)* 70
Birds (*A. Bokotey, I. Miedviedieva)* 76
Mammals (*A.-T. Bashta)* 81
Habitats (*I. Dmytrash-Vatseba)* 88
Threats to biodiversity and ways of its conservation (*I. Dmytrash-Vatseba)* 102

HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE (*T. Mosiakina***)**........ 105
Archaeological monuments 105
Castles and estates 111
Sacred buildings 114
Art of Pokuttia 119
Ethnography of the region 129

TOURISM AND RECREATION (*N. Fomenko, I. Dmytrash-Vatseba*) 135
Geotourism 137
Water tourism 148
Paragliding. Hang gliding 152
Competitions 154
Ecological tourism 157
Cultural and educational tourism 159
Безпека туристів 165
Recreation 165

ENVIRONMENTAL EDUCATION
(*I. Dmytrash-Vatseba, N. Fomenko, T. Mykytyn***)** 167

REFERENCES 187

APPENDIXES 190

Директор Дністровського регіонального ландшафтного парку Михайло Ковтун та державний символ в околицях, с. Остриня/ Mykhailo Kovtun, director of Dnister Regional Landscape Park, and Ukrainian state symbol in vicinity of Ostrynia village

Вступне слово

Дністровський регіональний ландшафтний парк розпочинає свою історію **15 липня 1993 року.** Цього дня Івано-Франківська обласна рада ухвалила рішення про необхідність охорони унікальних природних комплексів Придністерського Опілля та Покуття площею **19 656 га** і надання території статусу «регіональний ландшафтний парк».

Відтоді новостворений об'єкт увійшов до складу природно-заповідного фонду України та почав виконувати дві основні функції для громади, мандрівників і науковців: рекреаційну та природоохоронну.

Парк став притулком для дикої флори і фауни, тут під охороною перебувають численні популяції рідкісних, реліктових, ендемічних видів рослин і тварин. Хоча наукові дослідження із вивчення біоти Придністер'я лише розпочато, однак зібрані відомості уже свідчать про колосальний рівень біорізноманіття (439 видів тварин, 856 видів вищих рослин).

© Ковтун М.

Панорама правого берега річки Дністер/ Panorama of Dnister River right bank

© Ковтун М.

Ясенець білий/Burning bush

На території Парку є:

❖ **унікальні природні об'єкти й утворення** (травертинові водоспади, Одаївський карстовий печерний комплекс);

❖ тут виявлено понад **500 пам'яток археологічних культур** від часів середнього палеоліту і до ранньослов'янської епохи:

❖ **35 печер та гротів**,

❖ **31 пам'ятка архітектури** (Чернелицький та Раковецький замки, сакральні споруди, збудовані протягом XVIII–XIX століть);

❖ **8 сільських музеїв** тощо.

© Зубрицький В.

Тревел-блогерка Валерія Микульська (Tour de Ukraine) у карстовому печерному комплексі Думка/ Travel blogger Valeriia Mikulska (Tour de Ukraine) in the Dumka karst cave complex

Михайло Ковтун/Mykhailo Kovtun

Як рекреаційна та природоохоронна установа Парк отримав друге дихання у **2017** р. зі створенням комунального підприємства, підпорядкованого Івано-Франківській обласній раді, призначенням на посаду **директора Михайла Івановича Ковтуна** і найменуванням Парку на честь **героя України Сергія Дідича**. З того часу на території Парку активно розвивається туристична, еколого-освітня та наукова діяльність.

Робота Дністровського регіонального ландшафтного парку зосереджена на таких напрямах:

❖ **природоохоронна діяльність** – збереження та відновлення біотичного і ландшафтного різноманіття, моніторинг та підтримання популяцій рідкісних видів живих організмів;

❖ **наукові дослідження** з вивчення біоти, природних комплексів і ландшафтного різноманіття Парку та динаміки об'єктів неживої природи;

❖ **екологічний моніторинг** стану навколишнього природного середовища;

❖ підтримання загального екологічного **балансу річки Дністер**;

❖ організація та проведення **еколого-освітніх заходів**, підвищення обізнаності місцевого населення та відвідувачів щодо основних засад функціонування природоохоронних територій, необхідності та способів збереження біорізноманіття, скорочення рівня утворення відходів та поводження з ними;

❖ створення сприятливих умов для **розвитку рекреації та туризму** в природних умовах з

© Ковтун М.

Наукові дослідження – проведення фітоценотичного опису рослинності / Scientific research – carrying out a vegetation releves

© Дмитраш-Вацеба І.

Еколого-освітній захід підгодівлі птахів у зимовий період /Environmental and educational event of winter bird feeding

Еколого-освітня діяльність/
Environmental and educational activities

Пташенята боривітра/
Chicks of kestrel

дотриманням режиму охорони природних комплексів та об'єктів;

❖ популяризація та збереження цінних **історико-культурних об'єктів**.

Основною метою діяльності Дністровського регіонального ландшафтного парку є розвиток **рекреаційної сфери у поєднанні з охороною природи та збереженням біорізноманіття**.

Завдяки натхненній роботі директора Парку Михайла Ковтуна та адміністрації наша мрія починає реалізовуватися – відвідувачі Парку не лише мандрують хвилями Дністра, заглиблюються в надра Землі карстовими печерами та опановують небесні простори на крилах парапланів, а й захоплено спостерігають за птахами, беруть участь у пошуку популяцій рідкісних видів рослин, допомагають очищати береги та струмки від сміття. З кожним роком Парк все більше перетворюється на куточок, де **природа і людина живуть у злагоді**.

Парапланеризм у Дністровському регіональному ландшафтному парку /
Paragliding above Dnister Regional Landscape Park

Ірина Дмитраш-Вацеба

Герою України присвячується

Сергій Дідич на Дністрі (травень 2011 р.)/Serhiy Didych near Dnister River (May 2011)

Дністровський регіональний ландшафтний парк з гордістю носить ім'я людини, яка присвятила свою діяльність розвитку туристичного і рекреаційного потенціалу Придністерського Покуття, а життя віддала за незалежність країни – **Героя України Сергія Дідича**.

Сергій Васильович працював у різних сферах, однак серце його запалила ідея перетворення **Дністровського каньйону** у справжнє **осердя туризму** – друге за масштабністю після Карпатських гір. Він був першим, хто прокладав маршрути для сплавів Дністром, облаштовував зупинки і місця для відпочинку, розповідав про цей куточок природи на всеукраїнському і міжнародному рівнях.

Сергій багато вчився, брав участь у різноманітних навчальних програмах, тренінгах і конференціях з регіонального розвитку, налагоджував партнерство і вивчав досвід інших областей з розвитку туризму. У 2008 р. Сергій Васильович заснував і очолив громадську організацію **Клуб мандрівників «Золоте руно».** Серед його здобутків – створення **регіонального центру розвитку сільського туризму «Дністровський каньйон»**. Саме цим туристично-інформаційним центром була розроблена перша програма розвитку туризму в регіоні, яка ґрунтувалася на європейських підходах.

Сергій Дідич вважав, що туристична галузь Покуття повинна тісно переплітатися зі сталим розвитком сіл та місцевих громад, їхньою взаємопідтримкою та співпрацею, створенням сприятливого місцевого бізнес-середовища, а в майбутньому – залученням інвесторів, участю в програмах, отриманням грантів та виходом на міжнародну арену. Сергій Васильович наголошував, що краєвиди, реліктові лісові масиви, історичні та культурні надбання, автентичні народні ремесла варті уваги відвідувачів з усього світу і нічим не поступаються туристичним атракціям інших країн. Окремо вказував на необхідність відновлення давніх народних промислів (ткацтва, гончарства), привернення уваги до етнокультурного життя регіону (фестивалі із народними гуляннями, колекції одягу покутських майстринь). За словами Сергія Дідича, Придністерське Покуття і Парк зокрема

Сергій Дідич (другий справа) одним із перших організовував сплави Дністром / Serhiy Didych (second from the right) was one of the first who organized Dniester rafting

Відпочинок на Дністрі. Сергій Дідич четвертий зліва/ Rest near Dnister river. Serhiy Didych is fourth from the left

– ідеальні місця для рекреації та оздоровлення, що зумовлює значні перспективи для розвитку усього краю.

Сергій Дідич брав активну участь у культурному житті регіону. Зокрема важливу роль він відіграв у створенні і популяризації **центру молодіжного руху «Кузня Уніж».** Він був серед волонтерів та ентузіастів, які перетворили занедбані будівлі колишнього колгоспу на комфортні та затишні приміщення, де сьогодні розташовано дитячі і молодіжні табори, творчі майстерні, дискусійні клуби, ковальська майстерня, кіноклуб, вишколи. А під відкритим небом проводять музичні фестивалі. Серед планів Сергія Васильовича було створення фольклорного фестивалю весільної музики «**Дністровські ночі**» на базі Чернелицького замку.

Сергій Дідич неодноразово закликав місцеве населення дбати про рідну природу, дотримуватися чистоти, виступав проти засмічення берегів Дністра, потічків і водоспадів. Акції з прибирання берегів, встановлення інформаційних стендів з правилами поведінки у Дністровському каньйоні, облаштування рекреаційних пунктів проводили у **рамках проєкту «Золоте Руно – екотуризм вздовж річки Дністер»** за підтримки програми МАТРА КАП Посольства Королівства Нідерландів.

Скільки ще ідей, проєктів було в нього, скільки захопливих мандрівок чекали на цю непересічну особистість. Однак, коли у нашій державі розпочалися тривожні і трагічні події в Києві у 2013 р., його щире і героїчне серце не могло не відгукнутися. Сергій Васильович разом із дружиною Галиною Іванівною приєдналися до опору злочинній владі з перших днів **Революції Гідності**. Сергій Дідич був сотником Івано-Франківської сотні.

18 лютого 2014 р. Сергій Васильович Дідич загинув. За свою відвагу і відданість державі та побратимам був удостоєний найвищого звання – Герой України і нагороджений медаллю «За жертовність і любов до України».

Мрії та наміри Сергія Дідича втілюються у реальність: річка Дністер гостинно приймає відвідувачів з усього світу. Амбітні та інноваційні проєкти й ідеї розвиваються на теренах Покутського краю. Та ми не забуваємо, що серце туристичного Покуття забилося саме завдяки праці та натхненню Сергія Дідича.

В путь.../On the way...

© Ковтун М.

Тіна Мосякіна
Ірина Дмитраш-Вацеба

Політ над Дністром

Водна гладь Дністра/Water surface of Dnister River

Дністровський регіональний ландшафтний парк простягається довгою стрічкою вздовж річки Дністер від с. **Буківна** Івано-Франківського району до с. **Городниця** Коломийського району Івано-Франківської області.

Могутня річка відіграла важливу роль у тому, що утворювалося (острови, перекати, плеса) та відбувалося на її берегах (стародавні поселення, історичні події, зведення оборонних споруд і замків).

Швидка течія подарувала річці її назву. Вважають, що назва «Дністер» походить від давньослов'янських слів «дана» (річка) та «істер» (швидкий). Про нашу річку згадував також Геродот під йменням «Тірас» (Τυραζ), що також перекладається як «швидкий» (Геродот, 47).

Запрошуємо вирушити в уявну подорож берегами Дністра, де в географічному порядку представлені найцікавіші місцини та об'єкти, від яких перехоплює подих!

З мальовничого с. **Буківна** для мандрівника розпочинається захоплююча пригода. Саме тут знаходиться найдавніша стоянка на теренах Івано-Франківщини, що датована середнім палеолітом (близько 100 000 років тому) (Загрійчук, 2019). Загалом, кількість культурно-історичних шарів на території села становить 9, а хронологічно їх історія тягнеться від палеоліту до середньовіччя. Трипільці часів неоліту залишили по собі укріплення і штольні з видобутку кремнію. Ще у Галицько-Волинському літописі 1214 р. згадується про с. **Биковен** (імовірно, Буківна) на правобережжі Дністра.

На самому березі поблизу Буківни виходять на денну поверхню відслонення юрського періоду (200–145 млн років тому),

Буківнянське городище /Bukivnian settlement

представлені вапняками, ерозійні пустоти яких заповнені пісковиками сеноманського віку (100–94 млн років тому).

На протилежному березі Дністра знаходимо поховання переворської (пшеворської) культури (с. **Петрилів**) та поселення періоду пізнього палеоліту (с. **Золота Липа**).

Неподалік від с. **Нижнів,** нижче за течією річки Дністер, знаходиться заповідне урочище «**Нижнівське**». Левову частку території урочища займають середньовікові грабові ліси, у яких ростуть чимало популяцій рідкісних видів орхідей (булатка великоквіткова, гніздівка звичайна, коручка пурпурова, любка дволиста)

Нижнівські стариці: латаття сніжно-біле, сальвінія плаваюча/Nyzhniv ponds: water lily, floating fern

Коручка пурпурова/Violet helleborine

Гніздівка звичайна/bird's-nest orchid

та папоротей (щитник Роберта, листовик сколопендровий). У Нижнівських старицях можна побачити як цвітуть водяна лілія – латаття сніжно-біле, глечики жовті, а також реліктову водну папороть – сальвінію плаваючу. На правому березі р. Дністер знаходяться відслонення порід юрського (200–145 млн років тому) і верхньокрейдового періодів (100–65 млн років тому).

Поблизу с. **Братишів** виявлено залишки трипільських поселень (місця видобутку і обробки кременю) і поселень культури кулястих амфор (розкопані ґрунтові поховання у гробницях з кам'яних плит), датованих IV–III тисячоліттями до нашої ери.

В околицях с. **Вікняни** виявлено ботанічну пам'ятку природи «Тотри́» (прилягає до території Парку), представлену гіпсовими останцями із реліктовою лучно-степовою рослинністю з домінуванням сеслерії Гефлера, бородача звичайного і костриці валіської. У самому селі приймає вірян дерев'яний костел Різдва Пресвятої Богородиці, який було подаровано Вікнянам через 150 років після його зведення в Тлумачі 1721 року.

Нижче за течією, в с. **Одаїв** – розсип залишків поселень та городищ від пізнього палеоліту до часів Київської Русі, а також дерев'яна церква Воздвиження Чесного Хреста, збудована у 1878 р. Поблизу села – місцевий рай

© Дмитраш-Вацеба І.

Костел Різдва Пресвятої Богородиці (с. Вікняни) /
Church of the Nativity of the Holy Virgin (Vikniyany village)

© Ковтун М.

Карстовий міст біля печери Думка/
Karst bridge near Dumka Cave

© Ковтун М.

Спуск у печеру Вертикальну/
Descent into the Vertical Cave

для спелеотуристів. Світ карстових печер, проваль і гротів очікує відчайдухів. Більшість печер – вертикальні, для їх відвідування потрібні навички і спорядження. Найбільші печери комплексу – Вертикальна (236 м), Стрімка (217 м), Думка (201 м), Гниле Яблуко (140 м), Затишна (125 м). Також туристам цікавий Грот Монаха, штучно вирубаний у XVII–XVIII ст., який у давнину слугував монастирем монахам-відлюдникам. Довжина печери 6,5 м. Неподалік від Гроту розташовані партизанські печери, де переховувалися воїни УПА. Систематизовану інформацію про печери і гроти Парку можна переглянути у додатку А.

Також с. Одаїв – місце, де можна торкнутися неба. Кожної погожої днини тут збираються охочі політати на парапланах і дельтапланах, щоб побачити мальовничі куточки Покуття з висоти пташиного польоту. Панівні вітри – північно-західні. Парадром в Одаєві припав до душі любителям екстриму для проведення щорічного **Свята неба**.

У с. **Делева** розташований старовинний кам'яний костел Пречистої Діви Марії з гори Кармель, збудований 1912 р. Костел значно постраждав від рук радянських загарбників, наразі очікує реставрації. Поряд у стінах Делівського ліцею руками ентузіастів створено меморіальний музей Дениса-Лева Іванцева, де зберігаються картини талановитого художника, а також інших митців Покутського краю. Ще одна місцева цікавинка – Делівські водоспади, які можна знайти йдучи стежкою, що починається від церкви Введення у храм Пречистої Діви Марії (УГКЦ). Природна пам'ятка є комплексом шести водограїв різної висоти, найвищий з яких сягає 16 м.

© Дмитраш-Вацеба І.

Церква Воздвиження Чесного Хреста (с. Одаїв) / Exaltation of the Holy Cross Church (Odaiv village)

© Ковтун М.

Політ на параплані / Paragliding flight

© Дмитраш-Вацеба І.

Костел Пречистої Діви Марії з гори Кармель (с. Делева)/ Church of the Most Pure Virgin Mary from Mount Carmel (Deleva village)

Д.-Л. Іванцев. «Дністер у похмурий день»/
Painting by D.-L. Ivantsev «Dnister on a gloomy day»

Водоспад Дівочі сльози/
Girl's tears waterfall

Один із Делівських водоспадів/
One of Deleva waterfalls

Біля с. **Долина** розташоване заповідне урочище «**Долинянське**», створене з метою охорони болотистих територій з характерною для боліт рослинністю (їжача голівка пряма, вовче тіло болотне, бобівник трилистий тощо). А на окраїні села – стрімкі лучно-степові пагорби з реліктовою рослинністю можуть здивувати природолюбів своїм біорізноманіттям та численними популяціями рідкісних видів рослин.

Далі за течією величного Дністра поблизу с. **Петрів** росте незвичайне дерево, для збереження якого було створено ботанічну пам'ятку природи «Петрівська липа». Липу серцелисту посадили в 1848 р. на честь скасування кріпацтва.

Поміж селами **Петрів** та **Ісаків** видніються стрімкі скелі з виходами на денну поверхню девонських порід (понад 360 млн років тому). Поряд у гротах тисячоліттями наростали сталактити.

Водоспад Дівочі сльози поблизу **Ісакова** був одним з найчарівніших туристичних місць краю. Водограй утворював потік, що спадав травертиновою скелею заввишки 3,5–4 м, вкритою потужним моховим ярусом. Завдяки перистим моховим листочкам, що рясно вкривають скелю, потічок розсипався тисячею краплин, які нагадували іскристі сльозинки. У 2019 р. водоспад обвалився під власною вагою, однак потічок продовжив прокладати собі шлях, і травертин відновлюється. В околиці с. Ісаків, у меандрі Дністра, розташовані парадром і дельтадром, які отримали міжнародний статус. Тут можна здійнятися в небо на крилах південно-східних вітрів.

Політ на дельтаплані/
Hang gliding flight

Село Незвисько із церквою Вознесіння Господнього/Nezvys'ko village with the Ascension Church

Село **Незвисько** славиться своїми пам'ятками археології (найдавніші знахідки датовані пізнім палеолітом – понад 10 тис. років до н. е.) та мурованою церквою Вознесіння Господнього, зведеною 1868 р. Незабутні враження подарує любителям природи ботанічна пам'ятка «Гора Червона», що була створена для охорони степового флористичного комплексу. А Гору Білу слід відвідати, щоб віддати шану нашим захисникам, оскільки там серед мовчазного і величного лісу знайшли спочинок воїни Першої світової війни. Пагорби отримали назви завдяки підстилаючим породам – червоного пісковику і білого гіпсу. Поблизу села можна із спелеологом пройтися штольнями із видобутку фосфоритів, а у печері Сірій підземними шляхами, розломами, тріщинами проклав свій шлях потічок, який в одному із залів впадає в озеро.

Цвинтар воїнів Першої світової війни/ Soldiers cemetery of the First World War

Штольні поблизу с. Незвисько/Adits near Nezvys'ko village

Археологічні знахідки із с. Незвисько: кремневі скребки, пластини, обвуглені зерна пшениці, сланцеві сокири. Із колекції Івано-Франківського краєзнавчого музею/ Archaeological findings from Nezvys'ko village: flint scrapers, plates, charred wheat grains, shale axes. From the collection of the Ivano-Frankivsk Regional History Museum

На відміну від більшості населених пунктів, довкола яких розкинувся Парк, с. **Лука** розташоване на лівобережжі Дністра. Він величезною меандрою обтікає село з трьох сторін, залишаючи невеликий перешийок, яким сполучає Луку з Тернопіллям. Тут, на самому березі, розташована старовинна кам'яна **церква Архистратига Михаїла,** зведена 1876 р. Споруда має оригінальну форму завдяки поєднанню круглих елементів та граней. Село Лука загалом сповнене дивоглядів: тут і великий **кам'яний міст**, яким можна пройтися, і **штучні печери** в товщі схилу, і **колодязь**, обрамлений порталом (вхідною аркою). Все це – залишки **панського двору**, спорудженого і облаштованого наприкінці XVIII ст.

Триарковий міст (с. Лука) / Triarch Bridge (Luka village)

Село **Раковець** зустрічає нас величною фортифікаційною спорудою XVII ст. – **Раковецьким замком**, спорудженим Домініком Войцехом Бєнявським після закінчення національно-визвольної війни. Фортеця пережила чимало подій і штурмів, вберегла не одне життя, і підточити її зміг лише час. Донині збереглися залишки стін і циліндрична вежа, з якої можна по-новому заглянути в небесну синяву.

Далі за течією на території сіл **Кунисівці** та **Копачинці** виявлено стоянки пізньопалеолітичного періоду та пізньотрипільської культури.

Вежа Раковецького замку / Tower of Rakovets Castle

© Нагірний І.

Фрагменти гербу князів Чарторийських над аркою /
Fragments of coat of arms of the Chartoryiskyi princes above the arch

Селище **Чернелиця**, назва якого походить від «черленого» кольору відшарувань пісковиків, зустрічає нас пам'яткою архітектури – **Чернелицьким замком**. Споруда мала важливе оборонне значення завдяки своєму розташуванню, її збудовано 1659 р. за бастіонним принципом. Найкраще зберігся в'їзд до замку, де над кам'яною аркою вирізьблений герб князів Чарторийських – вершник на коні. Розташований неподалік **домініканський костел Святого Антонія** прикрашений над головним входом все тим же гербом. Збудований у 1661–1669 рр. у візантійському стилі. Обидві споруди визнані пам'ятками архітектури національного значення.

Поблизу с. **Колінки** розташована пам'ятка природи «Папороть-листовик», що перебуває під охороною закону задля збереження реліктового виду листовика сколопендрового.

© Мосякіна Т., Ковтун М.

Чернелицький замок/Chernelytsia Castle

Домініканський костел Св. Антонія/
Dominican St. Anthony church

© Мосякіна Т.

Герб князів Чарторийських над костелом Св. Антонія/
Coat of arms of the Chartoryiskyi princes above St. Anthony church

Костел Св. Архангела Михаїла (с. Михальче)/
Church of St. Archangel Michael (Mykhalche village)

Михальче – сьогодні невеличке село, що колись було процвітаючим містечком, яке називали «східними воротами Галичини» (воно є навіть на карті Боплана XVII ст.!). Очевидцем давніх часів є **костел Св. Архангела Михаїла**. Дивлячись на тутешнє умиротворення, важко здогадатися про бурхливі події, які відбувалися тут якихось пів століття тому. А саме – заради зйомок фільму «Багряні береги» про Ковпака 1976 р. був підірваний міст, що поєднував с. Михальче із с. Устечко Тернопільської області.

Скульптура св. Яна Непомука/
Sculpture of St. Yan Nepomuk

Залишки моста із с. Михальче до с. Устечко Тернопільської області/
The bridge from Mykhalche village to Ustechko village of Ternopil region

Міст через Дністер (с. Михальче–с. Устечко), 1920 р. (джерело: мережа Інтернет)/ Bridge over Dnister River (Mykhalche village – Ustechko village), 1920

На території сіл **Семаківці** та **Поточище** знайдено сліди поселень трипільської культури та давньоруських часів.

У с. **Городниця** археологи знайшли понад 20 археологічних пам'яток, також тут розкинулися неприступні скельні виступи. З **гори Червона**, що розташована обабіч Городниці, за словами місцевих жителів, півень піє на три області – Івано-Франківську, Тернопільську і Чернівецьку. Круті неприступні гори багряного кольору – неймовірне видовище!

У цьому місці завершується територія Дністровського регіонального ландшафтного парку.

На території Парку можна побачити мальовничі ландшафти, грізні скелі з водоспадами, пишні ліси, барвисті степи, отримати екстремальні враження та незабутні емоції, а також поринути в атмосферу давнини, відвідуючи археологічні і культурні пам'ятки національного і місцевого значення.

© Ковтун М.

Стінка на березі Дністра поблизу с. Городниця/ Dnister bank wall near Horodnytsia village

© Ковтун М.

Захід на Дністрі/ Sunset over Dnister River

Наталія Фоменко
Леся Ковальська

Природні умови

ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ

Дністровський регіональний ландшафтний парк займає в основному правобережну частину каньйоноподібного відтинку річкової долини Дністра, що сформувалася у верхній частині середньої течії ріки. Фрагменти лівобережної частини річкової долини входять до Парку тільки у його північній частині (землі сіл Петрилова, Золотої Липи, Діброви) та в середній, де велика меандра оконтурює земельні угіддя сіл Луки, Монастирок та Унежа. Парк простягається із північного заходу від с. Буківни (за 257 км від витоку Дністра) на південний схід до с. Городниці (за 959 км від гирла Дністра). Загальна протяжність Парку за течією ріки складає 135,6 км, а площа – 19 656 га.

В адміністративному плані уся територія Парку належить до Івано-Франківської області. До складу його увійшли землі Тлумацької та Олешанської територіальних громад Івано-Франківського району і Городенківської та Чернелицької громад Коломийського району.

З північного сходу Парк межує із територією Національного природного парку «Дністровський каньйон», що розташований у Тернопільському і Чортківському районах сусідньої області.

ТЕКТОНІКА ТА ГЕОЛОГІЧНА ІСТОРІЯ

Територія Парку розташована на південно-західній окраїні Волино-Подільської плити, що є частиною давньої Східноєвропейської дорифейської платформи, яка сформувалася

© Нагірний І.

понад 0,8 млрд. років тому. Впродовж мільйонів років плита неодноразово зазнавала повільних тектонічних рухів. Під час опускань територію затоплювали моря, в яких нагромаджувалися товщі осадових порід. Оскільки опускань і піднять упродовж палеозойської ери було дуже багато, це зумовило нагромадження значних товщ (до 3 км) осадових відкладів морського походження від кембрійських до пермських (див. таблицю, для послідовного відтворення подій її слід читати знизу вгору). Серед палеозойських порід, які виходять на денну поверхню в долині Дністра, найбільше вапняків, сланців, червонобарвних пісковиків.

У першій половині мезозою більша частина Волино-Подільської плити – це в основному низовина, у межах якої формувалися осадові відклади здебільшого озерно-болотного та алювіально-дельтового походження. У крейдовий період більша частина Волино-Подільської плити була затоплена морським басейном. На дні його нагромадилися потужні товщі пісковиків, вапняків і мергелів.

У ранньому і середньому палеогені відбулося загальне підняття Волино-Подільської плити, територія стала суходолом із інтенсивними водно-ерозійними процесами. У кінці палеогену відновилися морські трансгресії, спочатку мілководні, а в неогені внаслідок підсування Східноєвропейської платформи під Панонську плиту, що спричинило формування складчастих хребтів Карпат, відбулися більш значні опускання південно-західної частини Волино-Подільської плити. Тому у теперішній час мезозойські відклади піднятих ділянок перекриті найбільшою товщею морських відкладів неогену (гіпсів, вапняків). Водний простір, що утворився у середині неогену, називають Тортонським, а згодом Сарматським морем. Останнє поступово перетворилося у лагуну та відступило у південно-східному напрямку 6–5 млн років тому.

На звільненому від води у процесі регресії Сарматського моря суходільному просторі почала формуватися сучасна річкова мережа. У межах південної частини Волино-Поділля річки спрямувалися вслід за морем, що відступало, тобто паралельно до течії Дністра. Проте підняття південно-східної частини Поділля, що відбулося в кінці неогену, на початку четвертинного періоду, призвело до сповільнення течії Дністра та інших річок, які текли паралельно до нього. Вздовж долин менших річок Поділля почали формуватися застійні озера. Наповнюючись все більше водою, вони спричинили прориви вододілів і спрямували свої течії до Дністра.

*Асиметрія берегів Дністра/
Asymmetry of Dnister banks*

© Нагірний І.

Геологічна історія Парку
у геохронологічному порядку

Ера	*Період*	*Тривалість (млн років)*	*Зміна природних умов на території ДРЛП*
КАЙНОЗОЙСЬКА	Четвертинний (антропоген)	1,8	Активізація тектонічних рухів, які спричинили формування молодших річкових терас Дністра, формування четвертинних алювіальних та лесових відкладів.
	Неогеновий (неоген)	21,2	Опускання території та нагромадження відкладів на дні Тортонського та Сарматського моря. У кінці періоду – підняття, зародження та перебудова сучасної річкової системи Дністра, формування каньйону.
	Палеогеновий (палеоген)	42	Загальне підняття Волино-Подільської плити, територія стала суходолом із інтенсивними водно-ерозійними процесами. У кінці періоду відновилися морські трансгресії.
МЕЗОЗОЙСЬКА	Крейдовий (крейда)	75	Більша частина Волино-Подільської плити була затоплена морським басейном, на дні якого нагромадилися потужні товщі пісковиків, вапняків і мергелів.
	Юрський (юра)	55	Існування низовинного суходолу, у межах якого формувалися осадові відклади озерно-болотного та алювіально-дельтового походження.
	Тріасовий (тріас)	50	
ПАЛЕОЗОЙСЬКА	Пермський	55	Чергування тектонічних підняттів та опускань Волино-Подільської плити з утворенням морів, де відбувалося нагромадження потужної товщі осадових гірських порід, які сьогодні виходять на денну поверхню у вигляді відслонень на схилах Дністровського каньйону чи бортах кар'єрів. Наприклад, товща порід, що утворилися в силурійський період, має 750–1450 м.
	Кам'яно-вугільний (карбон)	70	
	Девонський (девон)	60	
	Силурійський (силур)	30	
	Ордовицький (ордовик)	65	
	Кембрійський (кембрій)	75	

Дністер, маючи відносно повноводні праві притоки, що стікали з Карпат, зумів розточити тверді палеозойські і мезозойські породи плити, вирізавши у ній глибоку (140–220 м) каньйоноподібну долину. Таким чином Дністер зберіг свій первинний напрямок течії. Про такі переміни у річковій системі свідчать найдавніші відклади Прадністра, які трапляються на широкому просторі колишнього дна Сарматського моря і за складом містять тільки алювіальні відклади карпатського походження.

До відкладів четвертинного періоду, нанесених водами Дністра, до карпатської гальки вже домішуються алювіальні, принесені подільськими притоками, які під впливом неотектонічних рухів були змушені змінити напрямок течії. Це підтверджує викладений вище перебіг минулих геологічних подій. Отже, підняття Поділля на початку згаданого періоду спричинило утворення найдавнішої – сьомої надзаплавної тераси Дністра та, власне, Дністровського каньйону. Тераси від сьомої до третьої є ерозійно-акумулятивними, тобто їх формування спричинене чергуванням періодів тектонічних підняттів та опускань плити, а тому вони складені як алювіальними відкладами, так і пластами порід давнішого віку.

Товщі неогену в межах придністерської частини Поділля перекриті суцільним шаром четвертинних відкладів товщиною від 10–15 м. Вони покривають вирівняні поверхні річкових терас, річкових вододілів. За походженням серед них переважають алювіальні відклади (наноси річок) та делювіальні (продукти вивітрювання, що відкладаються у нижніх частинах схилів). Алювій терас Дністра, молодших від п'ятої, перешарований лесами. Останні, як вважають, утворилися під впливом четвертинних материкових зледенінь. Північні вітри, що дули з льодових шапок, які підходили досить близько до Поділля, переносили пил, який сформував великі товщі лесу.

Найбільшу роль у розвитку долини Дністра відіграло найдавніше – окське зледеніння. Льодовий панцир перекрив шлях на північ Віслі і її притоці Сяну. Загачені льодовиком, вони утворили велику водойму біля його краю. Врешті води цього озера прорвали вододіл і ринули в долину Дністра. Збільшення водності останнього посилило глибинну ерозію і призвело до утворення п'ятої тераси ріки заввишки 60–80 м.

Найнижча перша надзаплавна тераса (4 м) і сама заплава утворилися вже в післяльодовиковий період. Причиною їх формування були не тектонічні рухи, а зміни вологості клімату, а отже і водності річки.

Оголена товща вапняків в околицях с. Хмелева/
A layer of limestone in the vicinity of Khmeleva village

РЕЛЬЄФ

Основними орографічними елементами території Парку є річкові долини й розміщені між ними вододіли. Мінімальні абсолютні висоти території зафіксовано у заплаві Дністра. В околицях с. Буківна течія перетинає ізогіпсу 200-метрової висоти, а на півдні, в околицях Городниці – 150 м. Найбільші абсолютні висоти (понад 340 м) у межах території Парку локалізовані у північно-західній його частині, на правобережній частині долини Дністра на північний схід від с. Антонівка. Висоти до 300 м прослідковуються вздовж усіх правобережних та лівобережних меж Парку. Глибина розчленованості рельєфу становить від 60–80 до 100 м і більше.

Долина Дністра має V-подібний профіль. Спостерігаємо значну асиметрію берегів, що часто урвисті з висотою схилів 120–150 м. На території Парку надзаплавні тераси простежуємо фрагментами, які трапляються у меандрах річки. Русло має ширину до 100–150 м, подекуди і більше, глибину – від 0,7 до 4 м. На заплавах можна спостерігати старици, а інколи і заболочені ділянки. Ширина річкової долини Дністра становить 2–4 км. Допливи головної річки в основному короткі. Найбільшою правою притокою Дністра на цьому відтинку течії є річка Тлумач (35 км). Усі більші і менші річки врізаються в поверхню межиріч у придністерській частині на 100–150 м.

Геоморфологічна регіоналізація. Виділена територія розміщена в межах Волино-Подільської геоморфологічної області пластово-денудаційних височин, підобласті Подільської структурно-денудаційної височини на неогенових і крейдових відкладах. Уся територія Парку належить до геоморфологічного району Придністерсько-Подільської структурно-денудаційної увалистої, сильно розчленованої височини з давньотерасовим рельєфом.

Північна частина Парку до русла річки Тлумач належить до підрайону Придністерського (Бистрицько-Тлумацького) Опілля. Перевищення висот 60–80 м, рідше 100 м. Височина сформована підвищеними пасмами зі стрімкими схилами, що тягнуться на південний схід і глибоко порізані долинами річок. Рельєф Придністерського Опілля ускладнений поверхневими карстовими формами, які пов'язані з виходом на поверхню гіпсів.

Підрайон Подільського **Придністерського Покуття** охоплює частину території Парку від русла річки Тлумач до околиць с. Городниця. Абсолютні висоти Придністерського Покуття перевищують 300 м, а в окремих місцях поза

Околиці сіл Остриня та Палагичі мають найвищі відмітки висот/
The surroundings of Ostrynia and Palagychi villages have the highest altitude marks

межами Парку піднімаються до 350–390 м. Підрайон характеризується наявністю порівняно великих пластоподібних масивів (Тлумацько-Герасимівського), які розчленовані долинами правих допливів річки Дністер. Загалом для рельєфу характерна слабка розчленованість – незначна кількість неглибоких долин, адже притоки Дністра тут короткі й маловодні. Плосковершинні пасма і долинні зниження вкриті товщею жовто-бурих глин, лесовидних суглинків, карпатських галечників. Близько до поверхні в багатьох місцях залягають гіпси неогенового віку, які легко розчиняють води. Тому рельєф ускладнений карстовими утвореннями – лійками, печерами, проваллями і улоговинами. З карстовими явищами пов'язано й обміління річок, оскільки води тікають під землю. Широко розвинені вздовж долини Дністра балки та яри.

КЛІМАТ

Територія Парку, як і вся область, розміщена в середніх широтах, тому величина сумарної сонячної радіації зафіксована в діапазоні 96–98 ккал/см². Понад 50% цієї величини припадає на розсіяну радіацію. В зимовий період ця частка через збільшення хмарності досягає 70% і більше. Клімат, як і більшої території України, помірний континентальний. Віддаленість від морів та океанів (в середньому 650–700 км), рівнинний рельєф визначають значний вплив повітряних мас з Атлантичного океану. Не захищена територія і від проникнення повітря з Північного Льодовитого океану, а також континентальних повітряних мас із центральних районів Євразії. Потоки повітря із Середземномор'я затримують Карпати, тому вплив цих повітряних мас не є вирішальним.

Характер підстилаючої поверхні визначає величину відбитої радіації, тобто альбедо поверхні. У зимовий період через формування стійкого снігового покриву воно сягає 60%, а влітку на рівнинах, вкритих трав'яною та деревною рослинністю, – всього 20%. Величина поглинутої радіації на схилах різної експозиції та на горбистих ділянках теж є різною.

Амплітуда середніх температур протягом року становить 24°С. Середні температури липня становлять 18–18,5°С, січня – мінус 4,5–5°С. На найближчій метеорологічній станції в м. Коломия зафіксовані максимальні та мінімальні значення температури + 38°С влітку та - 36°С взимку. Річна сума атмосферних опадів коливається від 600 до 800 мм, за три літні місяці випадає 44% їх річної кількості. Найбільш дощовий місяць – червень, найсухіший – вересень. У зимовий період опадів випадає 10% від річної норми. Величина випаровування становить 550–580 мм/рік, отже, зволоження території є достатнім. Протягом року переважають слабкі й помірні західні та

Один із вигинів Дністра з товщами гіпсів на лівому березі/
One of Dnister bends with gypsum layers on the left bank

північно-західні вітри, взимку– холодні східні, а влітку – південні.

Зима приходить на територію Парку в кінці листопада зі зниженням температури до 0°С. Для зимового сезону характерною є хмарна погода, часом зі снігопадами, які приносять західні вітри. Часто бувають відлиги, під час яких навіть у січні температура вдень може перевищувати + 10°С, але, як правило, коливається від 0 до + 6°С. Східні вітри бувають досить сильними і приносять морози з температурами від 10 до 14°С нижче нуля. Промерзання ґрунту дуже короткочасне або зовсім не відбувається. Сніговий покрив утворюється щороку, але нестійкий і нетривалий. З'являючись переважно в кінці листопада, він може зникати в будь-який час зими.

Весна починається в першій декаді березня, коли середньодобові показники температури піднімаються вище 0°С, й тане сніговий покрив. Початок сезону має мінливу погоду з часто повторюваними заморозками, спричиненими проникненням повітря з півночі або сходу. У кінці другої декади квітня весна змінює довкілля, підвищується температура ґрунту, повітря. Середньодобові температурні показники перетинають межу +5°С, а в третій декаді – +10°С. У цей час розпочинається вегетаційний період більшості рослин. Для травня ймовірна велика кількість сухих днів.

Літо настає в кінці травня – на початку червня, коли середньодобова температура перевищує +15°С. Значна тривалість дня і висота сонця зумовлюють високі показники температури і малі контрасти їх упродовж сезону. Найтепліший місяць – липень, для якого ймовірні дні із середньодобовою температурою понад 25°С, але іноді таку температуру можна зафіксувати у червні і серпні. Для літніх місяців характерна значна кількість опадів, їх приносять вітри з Атлантичного океану. Бувають зливові дощі, особливо в червні. Добова їх кількість може досягати 100 мм. Трапляються і посушливі періоди, які припадають переважно на другу половину літа. В кінці сезону характерні значні добові амплітуди температур, прохолодні ночі і ще досить спекотні дні.

Осінь розпочинається з опусканням температури нижче +15°С після 11–14 вересня. Зменшення кількості сонячного світла призводить до поступового зниження температури. Однак у 20-х числах вересня часто спостерігаємо так зване «бабине літо», зумовлене південними вітрами. Тоді ще на десяток днів повертається тепла і суха погода. В жовтні бувають перші приморозки, поступово починає переважати хмарна, з незначними дощами погода. Інколи випадає мокрий сніг, а в листопаді вже бувають перші морози, що знаменує кінець осені.

© Ковтун М.

Зима над Дністром/
Winter above Dnister River

ПОВЕРХНЕВІ ВОДИ

Достатнє зволоження території та горбиста місцевість сприяли утворенню річкової мережі Дністра. За гідрогеологічними особливостями річку поділяють на три частини: гірську – Карпатську, середню – Подільську та долішню – Причорноморську. Перша частина – це типова гірська річка із швидкою течією, численними перекатами і порогами, кам'яним дном і берегами бере свій початок на висоті 820 м над рівнем моря. Нижче м. Старого Самбора, у місці її виходу на рівнину – Верхньодністровську улоговину, – течія сповільнюється, похил ріки значно зменшується, береги стають низькими, заплава в багатьох місцях заболочена. Між гирлами річок Бистриця та Золота Липа береги Дністра стають високими, стрімкими, місцями обривистими. Річка меандрує, деякі її вигини простягаються навіть на 10 км. Саме тут розпочинається унікальний ландшафт Дністровського каньйону.

Відомий письменник і етнограф О. С. Афанасьєв (Чужбинський) у «Нарисах Дністра», виданих 1863 року, писав, що він не знає нічого мальовничішого, ніж долина цієї річки: «Кам'яні скелі різноманітних форм і дерева в незлічених комбінаціях безперервно змінюють ландшафт, і чи нависне над кручею дикий ліс, чи стеляться виноградники, всюди бачиш закінчену картину, що має свій особливий колорит...» (Афанасьєв-Чужбинський, 2016).

Всі притоки у місцях впадіння в Дністер у межах Парку належать до малих (довжина від 10 до 100 км). Починаючи від річки Тлумач, іншими правими притоками Дністра є Суходіл, Чортовець, Семенівка, Должок та Левиць. Лівими притоками є Коропець, Бариш, Золота Липа, Джурин, Луча. Всього в межах Парку налічується 11 приток та десятки потічків (до 1 км), що на шляху до свого головного русла часом утворюють перекати і навіть малі водоспади.

Живлення Дністра мішане: 50% належить атмосферним опадам у вигляді дощу, 13% – підземним джерелам, а решта 37% – сніговому живленню. Дністер належить до річок з паводковим режимом, тобто для нього характерні весняні повені у березні, але періодично повторюються катастрофічні літні паводки (червень-серпень), викликані випаданням тривалих і сильних дощів у Карпатах.

Ще з княжих часів Дністер був повноводним і використовувався для судноплавства. Адже саме кораблями до Галича в основному сплавляли сіль із солеварень, камінь вапняк для побудови сакральних споруд княжого Галича, а також інші вантажі та товари. Про першу повінь, що сталася на річці Дністер у 1164 р. біля Галича, розповідає Іпатіївський літопис. Цей природний катаклізм був дуже великих масштабів, потонуло більш як 300 людей, що везли сіль із карпатських солеварень, «багато людей і вози знімали з дерев, де їх вода покидала» (Гусак, 2017). Довший час переправа через Дністер відбувалася за допомогою човнів та поромів. Перший «австрійський» дерев'яний міст в м. Галичі було споруджено у 1858 р. Періодично у XVIII ст. на річці поблизу міста траплялись незначні паводки. Відомо, що у 1864 р. в м. Галичі була небачена повінь. На щастя, новозбудований міст через Дністер витримав її.

Отож невеликі повені на Дністрі повторюються практично щороку, але найбільші з них спостерігаємо в середньому через 10–11 років. Зокрема, зафіксовані дуже високі рівні води в річці під час паводків у 1941, 1969, 1989, 2008 та 2020 роках, а також весняної повені 1980 та 1996 років. Середня тривалість паводків сягає 10–25 днів. Рівень води на різних ділянках ріки підіймався в цей період на 0,5–2 м/добу і навіть до 6 м/добу. У роки із сухим літом на цих річках спостерігається межень. Більша частина річкового стоку припадає на весняно-літній період. Малий стік взимку пояснюють утворенням льодового покриву. Зазвичай він нестійкий і триває від кількох до 90 днів. Формуватися льодостав починає в останні дні листопада, стаючи порівняно стійким у третій декаді грудня. Скресає річка в кінці лютого. Льодохід триває в середньому 5 днів.

ҐРУНТИ

Ґрунт є похідним компонентом природи, який формується під впливом материнської породи (мінералів та гірських порід), клімату, рельєфу і особливо рослинного покриву. Відповідно ґрунт є відображенням усіх фізико-географічних процесів, що відбуваються у природному комплексі. На території Парку сформувалися опідзолені чорноземи, сірі опідзолені ґрунти і глибокі малогумусні чорноземи. Перші з них поширені на плоских поверхнях вододілів і пологих схилах південних експозицій. Утворилися вони на лесовидних суглинках в умовах глибокого залягання ґрунтових вод. Вміст гумусу в них складає 3,4–4%. В окремих місцях трапляються глибокі малогумусні чорноземи, які відрізняються від попередніх відсутністю слідів опідзолення і більшим вмістом гумусу (5–6%). Сірі опідзолені ґрунти займають значну площу: на ділянках, вкритих лісом, переважають світло-сірі, а на інших – сірі і темно-сірі опідзолені ґрунти з вмістом гумусу від 1 до 4%. На алювіальних відкладах заплав та нижніх терас, днищах балок переважають лучні і лучно-болотяні ґрунти.

ПРИРОДНІ КОМПЛЕКСИ

Вся територія Парку належить до Європейської широколистянолісової зони, Центральноєвропейської провінції широколистяних лісів та розташована в межах двох геоботанічних округів: Опільсько-Кременецького округу букових, грабово-дубових лісів, справжніх та остепнених луків та лучних степів і Покутсько-Медобірського округу букових, грабово-дубових і дубових лісів, справжніх та остепнених луків і лучних степів. Ліси у теперішній час становлять 40% від площі Парку. Переважно вони дубові з домішками граба, ясена, клена, липи. Степова рослинність збереглася тільки на окремих ділянках, оскільки більшість території розорана й зайнята сільськогосподарськими угіддями. Територія ускладнена такими природними процесами, як водна ерозія, осипища, зсуви, карст і площинний змив.

ПРИРОДООХОРОННІ ОБ'ЄКТИ

До складу Дністровського регіонального ландшафтного парку увійшли раніше створені заповідні території місцевого значення:

Ботанічні пам'ятки природи:

– «Неопалима купина» (0,5 га) – лучно-степове урочище;

– «Папороть - листовик» (0,5 га) – скельний останець у лісі;

– «Гора Червона» (5,0 га) – лучно-степова ділянка з відслоненнями материнських порід;

– «Петрівська липа» – старовікове дерево;

Комплексна пам'ятка природи:

«Данчиця» (6,1 га) – лісове урочище зі степовою ділянкою.

Заповідні урочища:

– «Нижнівське» (53 га) – грабовий ліс зі старицями Дністра і заболоченими ділянками;

– «Крива» (64,0 га) – грабово-дубовий ліс із лучно-степовою ділянкою;

– «Громовий міст» (2,0 га) – степова ділянка;

– «Долинянське» (0,9 га) – болото;

До Дністровського регіонального ландшафтного парку близько розташовані такі заповідні об'єкти:

Івано-Франківський район:

– Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Городище» (околиці с. Хотимир);

– Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Дівич-гора» (між сс. Долина і Одаїв);

– Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Лиса гора» (околиці с. Герасимів);

– Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Потіцька гора» (околиці с. Палагичі);

– Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Тотри́» (околиці с. Вікняни);

– Ботанічний заказник місцевого значення «Меленещина» (околиці с. Палагичі);

– Ботанічний заказник місцевого значення «Пугачівка» (околиці с. Герасимів);

Коломийський район:

– Ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення «Масьок» (околиці с. Острівець);

– Заповідне урочище «За Даличівкою» (околиці с. Воронів);

– Заповідне урочище «За дорогою» (околиці с. Дубки);

– Заповідне урочище «Гречакова долина» (околиці с. Якубівка).

Територія Парку – це природна зона широколистяних лісів / The territory of the Park is a natural zone of deciduous forests

Біорізноманіття

Життя наповнює нашу планету. У кожному її куточку, навіть на перший погляд непридатному для проживання, знайдуться живі організми, а подекуди – і мільйонні їх популяції. Сила природи в різноманітті. За мільярди років свого існування Земля пройшла крізь численні катастрофи, глобальні потепління, зледеніння, і живі організми проживали оптимальні й несприятливі періоди разом з нею. Неодноразово біорізноманіття скорочувалося на 70%, а в пермське вимирання (приблизно 250 млн років тому) – навіть до 90%! І кожного разу жива природа відновлювала свої права, вступали в силу еволюційні процеси, внаслідок яких прискореними темпами виникали нові, ще більш пристосовані види.

Дуже прикро визнавати, що сучасний період є ***шостою глобальною кризою вимирання***, причиною якої стали ми, люди. Володіючи колосальними можливостями, ми часто бездумно втручаємося в природні процеси, знищуємо природні комплекси, які є підвалинами існування життя (зокрема й нашого!). Наслідки діяльності людства катастрофічні: щодня зникає від 1 до 10 видів живих організмів, чисельність популяцій прісноводних тварин зменшилася на 83% за 45 років досліджень, а загальний обсяг відходів на планеті сягає 800 млрд тонн!

© Чорней І.

Чорниця в околицях с. Семаківці/
Bilberry in the vicinity of Semakivtsi village

© Ковтун М.

Біорізноманіття Парку/
Biodiversity of the Park

Тому сьогодні збереження та відновлення природних комплексів – єдиних можливих домівок для понад 90% видів – є одним із найважливіших завдань, викликом, який постає перед людиною.

Дністровський регіональний ландшафтний парк – квітуча земля, на просторах якої розкинулися стрімкі водотоки, лучно-степові пагорби, вкриті лісовою рослинністю круті береги Дністра. Навіть глибокі печери та карстові провалля стали домівкою для багатьох видів тварин. Збереження природних комплексів, спостереження за популяціями видів, які їх населяють, підтримання їх життєдіяльності – одне із першочергових завдань Парку.

На сьогодні на території Парку зафіксовано **1294 види живих організмів**, з яких 856 – вищі спорові рослини, 439 – тварини. Серед тварин домінують безхребетні (попри те, що спеціальних досліджень не проводили, виявлено 102 види

Бобрівники
Золота Липа
Новосілка
Петрилів
Діброва
Буківна

Нижнів
Смерклів
Бушкалик

Лут
Мостище
Делева
Будзин
Лиса Гора
Кутище
Соколівка
Одаїв
Долина
Набережне
Сокирчин
Петрів

Ісаків
Монастирок
Підвербці
Лука
Незвиська

Хмелева

Копачинці

Кунисівці

Уніж

Чернелиця

Раковець

Корнів

Вільхівці

Ревужинці

Колінки

Михальче

Білка

Семаківці

Поточище

Передівання

Городниця

Шафран Гейфеля поблизу с. Палагичі/ Heifel saffron near Palagychi village

комах). Парк також є домівкою для хребетних тварин: у ріках і водоймах виявлено 62 види риб, на теренах Парку зафіксовано 12 видів амфібій, 10 видів рептилій, 201 вид птахів, 52 – ссавців. Дослідження не припиняються, і щороку завдяки діяльності науковців та спостереженням природолюбів з'являються нові знахідки унікальних природних комплексів і популяцій вкрай рідкісних видів. Серед них чорничні дубові ліси, нетипові для Придністерського Покуття; популяції фіалки Джоя, шафрана Гейфелевого, пугача, лелеки чорного, жаби прудкої, полоза лісового тощо.

Кожен із цих видів має свою історію тривалістю мільйони років пристосувань до перемінного середовища існування, конкуренції з іншими видами, а також виживання в умовах сучасного антропогенного тиску та трансформації природних комплексів – їхніх домівок.

Яке воно – біологічне різноманіття Дністровського регіонального ландшафтного парку, як складається життя його мешканців, які пристосування (деколи чудернацькі, а подекуди й зовсім фантастичні) виробили вони, щоб перемогти в еволюційних перегонах, і з якими труднощами їм доводиться щоденно зіштовхуватися розповімо далі...

Ірина Дмитраш-Вацеба,
Надія Сичак

ФЛОРИСТИЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ

Рослинний світ Парку різноманітний та неповторний. Він відображає давню історію становлення, строкатий рельєф, а також особливі мікрокліматичні умови, які сформувалися на стрімких, залитих палючими сонячними променями схилах, у вузьких долинах річок, на вапнякових відслоненнях та в карстових утворах. Своєрідність флори зумовлена також частковою ізоляцією Придністерського Опілля та Покуття руслом Дністра, що обмежило поширення деяких видів.

Попередній перелік флори Парку нараховує **856 видів вищих судинних рослин (**додаток Б).

Багатство рослинного світу формують види з різних типів оселищ: види **лук** (25% видів), **степів** (22%), **лісів** (18%) становлять основу флористичного різноманіття. **Узлісні комплекси** є осередком високого рівня видового різноманіття (тут росте 8% флори) та домівкою для багатьох рідкісних видів.

Попри те, що територія розташована в прирусловій частині Дністра, водно-болотні комплекси Парку зазнали осушення та були перетворені на сільськогосподарські угіддя. Тому **болотний** та **водний складники** флори є доволі бідними і становлять 7% і 4% від флористичного різноманіття.

Серед багатства рослинного світу на території Парку є види, які обрали своєю оселею голі **вапнякові скелі та кам'янисті відслонення**. І хоча їх зовсім небагато (менше 3%), вони утворюють окремі своєрідні угруповання, не схожі на рослинний покрив, що їх оточує.

Природні осередки рослинності Парку мають фрагментарний характер і оточені здебільшого орними землями та поселеннями людей. Тому вагому частку у флорі Дністровського регіонального ландшафтного Парку становлять види рослин, які супроводжують людину – **рудерали** (13%).

Парк є надзвичайно цінною територією, де росте багато рідкісних видів рослин. **Раритетна складова флори** становить **135 видів.** Є серед них представники Червоної книги України – **58 видів**,

Лучні степи / Meadow steppes

а також види, які потребують охорони на міжнародному рівні та включені до Додатків і Резолюції 6 Бернської конвенції – **7 видів,** Додатків Директиви оселищ Ради ЄС – **7 видів.** Видів, які є рідкісними для Івано-Франківської області та включені до Регіонального червоного списку, на території Парку є **77.**

До флористичних скарбів Парку належать також ендемічні види, поширення яких пов'язане тільки з цим регіоном або обмежене ще кількома суміжними регіонами, і Парк є для таких видів головним прихистком. Тож від збереження природних комплексів Парку може залежати існування видів чи значної частини їхніх ареалів.

Одним із найяскравіших представників рослинного світу Парку є **фіалка Джоя**. Це – реліктовий вид давньої геліофільної флори Волино-Подільської височини (науковці припускають, що вид зберігся на Покутті від часів пізнього плейстоцену – близько 12 тис. років тому). Основний ареал виду характерний для Південних та Східних Карпат, де він також є рідкісним.

В Україні відомі лише три сучасні локалітети виду, ще два потребують підтвердження, оскільки їх знахідки датовані 1934–1936 рр. Усі відомі локалітети розташовані на території Парку чи на його околицях. Фіалка Джоя визнана одним із найрідкісніших видів флори України. Її популяції переважно малочисельні та займають невеликі площі, приурочені до стрімких еродованих схилів із розсипами вапняку, однак відомі знахідки виду в карстових лійках (Червона книга..., 2009). Кожен із відомих локалітетів потребує охорони та моніторингу за станом популяцій фіалки.

Один із локалітетів виявлений у 2019 р. чеськими ботаніками Яном Ролечеком і Павлом Држевояном під час експедиції поблизу с. Остриня, що стало грандіозною подією та увійшло до історії Парку (Roleček, Dřevojan, 2019). Крутизна схилу пагорба, де виявлено унікальний вид, настільки велика, що ґрунтовий шар подекуди взагалі не виражений чи дуже малопотужний. Опади утворили борозни вздовж схилу, і вапнякові розсипи, не закріплені рослинним покривом із мінімальним проєктивним покриттям, скочуються до нижньої його частини. У таких екстремальних умовах, де навіть дуже витривалі степові рослини не можуть вижити, знайшла притулок популяція фіалки Джоя. Тут вона уникає конкуренції з боку інших видів. Ця локальна популяція займає доволі велику площу – близько 2,5 га, де з різною щільністю (від 1–2 до 12 ос/м^2) ростуть переважно генеративні особини. За попередніми оцінками, загальна чисельність сягає понад 700 особин.

Фіалка Джоя/Carpathian violet

Не менш цікавим представником флори Придністерського Покуття є **рутвиця гачкувата**. Цей вузькоендемічний вид відомий лише з 20 локалітетів на Покутті (Червона книга..., 2009). Рутвиця росте в дуже посушливих умовах на крутих лучно-степових схилах із малопотужним ґрунтовим покривом, на рендзинах. Її популяції переважно невеликі за площею, займають декілька десятків м², однак ростуть там доволі щільно. Вид має вузьку екологічну амплітуду, тому навіть у регіоні свого поширення трапляється вкрай рідко. Одна локальна популяція знаходиться поблизу с. Локітка й нараховує понад тисячу різновікових особин. Загальна площа локальної популяції становить 850 м².

Цікаво, що в Східній Азії росте дуже близький вид – рутвиця несправжньопелюсткова (*Thalictrum petaloideum* L.), і сучасні дослідження підтверджують їхню близьку спорідненість.

© Дмитраш-Вацеба І.

© Дмитраш-Вацеба І.

Рутвиця гачкувата/Thalictrum uncinatum

© Ковтун М.

© Ковтун М.

Ясенець білий/Burning bush

Деякі вчені навіть зводять їх до одного виду. Очевидно, у давні часи цей вид мав пан'євразійське поширення, однак через зміну клімату та антропогенну трансформацію природних комплексів збереглися лише крайні локалітети. Розрив між ними сягає щонайменше 4 тис. км. Тому покутські популяції рутвиці розглядають як реліктові.

Ясенець білий – неймовірно красива, біблійна, навіть містична рослина, наближатися до якої небезпечно! Росте на лучних степах Поділля, серед термофільних чагарників (Червона книга..., 2009). Ці рослини милують око як довершеною грацією квіток, так і доволі великою чисельністю.

Однак представник родини рутових виробив надійний спосіб охорони такої краси: рослина виділяє ефірні олії, здатні викликати серйозні опіки на шкірі при контакті з листками чи стеблом. В особливо спекотний день небезпечно навіть знаходитися поряд з ясенцем – ефірні олії леткі й на сонці випаровуються. Вони можуть також вражати слизові оболонки очей і дихальних шляхів. Також ці сполуки здатні до самозаймання – у такому разі горить неначе ореолом повітря навколо рослини, залишаючи її неушкодженою.

Ковила волосиста/ Stipa capillata

Ковила вузьколиста/ Stipa tirsa

Ковила найкрасивіша/ Golden feather grass

Ковила пірчаста/ European feather grass

За цю особливість у народі ясенець білий назвали неопалимою купиною.

Популяції ясенця білого на території Парку мають чисельність від кількох десятків до кількох сотень особин. В окремих випадках щільність особин є дуже великою і сягає 10–16 особин/м^2. Росте в околицях сіл Братишів, Долина, хутору Біла.

На території Парку виявлено чотири види **ковил: волосиста, вузьколиста, найкрасивіша та пірчаста**. Ростуть вони здебільшого на схилах та вершинах лучно-степових пагорбів, рендзинах (Червона книга..., 2009). На лучних степах Придністерського Опілля та Покуття ковили ростуть доволі часто (поблизу сіл Палагичі, Тарасівка, Братишів, Олешів, Долина, Одаїв, хутору Думка тощо), їхні популяції чисельні, щільність велика. В окремих випадках ковила найкрасивіша може рости невеликими групами особин.

Серед представників роду **ковила пірчаста** тяжіє до більш зволожених умов із потужнішим шаром ґрунту, надає перевагу плакорним ділянкам, а ковила волосиста, навпаки, є найбільш посухостійкою, часто росте на рендзинах.

Ці степові рослини при достатній щільності створюють немовби сріблясте море завдяки своїм шовковистим остюкам, які можуть сягати 50 см завдовжки та служать «літальним апаратом» для перенесення насіння. Однак на цьому їхня роль не завершується. Оскільки лучні степи населяють здебільшого дернинні злаки, добратися до ґрунту, де насінина може прорости, не так уже й просто. Тому остюки «обладнані» спеціальними гігроскопічними клітинами, здатними реагувати на зміну вологості повітря. Вони ґвинтоподібно вкручують насінину в землю для підвищення ймовірності її проростання.

У давнину ковили навіть завдавали шкоди вівчарству, оскільки довгі остюки заплутувалися в овечій шерсті, а гострі зернівки викликали подразнення шкіри своїми ґвинтоподібними рухами. Тому серед народних назв ковили поряд із поетичним «волосся янгола» фігурує також «овеча смерть».

Ковилове море/Sea of the feather grass

Сон розкритий/Eastern pasque flower

Сон-трава – окраса лучних степів Парку. Великі лілово-фіолетові квіти здалеку видніються на стрімких схилах. На території Парку поширені три види сон-трави: **сон великий, розкритий** та **чорніючий**. Популяції їхні переважно малочисельні. Попри те, що насіння сону має високу схожість і на кожній особині його утворюється доволі багато, адже з однієї рослини виростає переважно декілька квітконосів, ми зауважили, що поновлюється популяція дуже слабо. Імовірно, причина криється саме у високій декоративній цінності рослини – щороку навесні популяції зазнають скорочення чисельності через викопування квітучих особин та зривання квітів на букети. Необхідно проводити роз'яснювальну роботу з населенням та залучати місцевих жителів, особливо дітей, до охорони сону в період цвітіння.

Сон великий та **сон розкритий** часто ростуть разом, площа їхніх локальних популяцій може збігатися з площею самого локалітету, однак щільність особин доволі низька. Так, на 1 м^2 може траплятися від 1 до 5 особин.

Аконіти – красиві, незвичайні та смертельно отруйні рослини. Їхня квітка зазнала разючих метаморфозів, щоб якнайкраще пристосуватися до особливостей комах-запилювачів. Пелюстки перетворилися на нектарники, а чашолистки набули яскраво-фіолетового чи лілового забарвлення (є види і з синіми та жовтими квітами) для приваблення комах. Також вони трансформувалися в шолом, який за формою нагадує купол чи ковпак чарівника. На території Парку виявлено чотири види **аконітів: несправжньопротиотруйний, опушеноплодий, молдавський та Хоста**. Із них два перші внесені до Червоної книги України, останні є регіонально рідкісними. **Аконіт несправжньопротиотруйний** є подільським ендеміком, визнаним одним із найрідкісніших видів Поділля (Червона книга..., 2009). Відзначається розсіченими до

Сон великий/Greater pasque flower

© Дмитраш-Вацеба І.

Аконіт несправжньопротиотруйний / Aconitum pseudanthora

ниткоподібних сегментів листками та світлоліловими квітами з майже півкулястим шоломом. На території Парку та його околицях виявлений у лучно-степових угрупованнях, у заростях термофільних чагарників, на узліссях на межі зі степами поблизу сіл Долина й Олешів. Популяції переважно нечисельні, представлені здебільшого генеративними та дорослими вегетативними особинами.

© Маланюк В.

© Дмитраш-Вацеба І.

Аконіт опушеноплодий/Aconitum lasiocarpum

© Дмитраш-Вацеба І.

Аконіт Хоста/Aconitum hosteanum

Окрасою лучних степів та ксерофітних лук на західних чи північних схилах є представники родини орхідних: **билинець комарниковий**, **зозулинець шоломоносний** та **салеповий, любка дволиста,** а на околиці Парку поблизу с. Братишів росте дуже рідкісна орхідея – **траунштейнера куляста.** Останній вид трапляється переважно в Карпатах, де утворює численні метапопуляції, а на рівнині представлений ізольованими невеличкими групами особин, популяції яких мають реліктове походження (Червона книга..., 2009).

Популяції орхідей на лучних степах переважно нечисельні, рослини трапляються поодиноко чи невеликими групами, приурочені до більш мезофітних умов і родючих чорноземних ґрунтів.

© Дмитраш-Вацеба І.

Билинець комарниковий/Chalk fragrant orchid

© Маланюк В.

Любка дволиста/Lesser butterfly-orchid

© Дмитраш-Вацеба І.

Зозулинець шоломоносний/Military orchid

© Дмитраш-Вацеба І.

Траунштейнера куляста/Round headed orchid

Полінії, прикріплені до голови комахи / Pollinia attached to the insect's head

Орхідних вважають вершиною еволюції однодольних рослин, найбільш спеціалізованою гілкою, яка в процесі еволюції розвивалася спряжено з комахами-запилювачами. Їхні квіти – бездоганний апарат для забезпечення запилення. Він включає в себе губу – часто великий і контрастно забарвлений листочок оцвітини, який служить для привертання уваги та є плацдармом для приземлення комах. Задня частина губи часто витягнута в мішечок – шпорку, наповнений нектаром. Щоб дотягнутися до запашної рідини, бджоли, оси, джмелі, метелики та інші комахи пропихають голову у квітку, де на них уже чекають. Пилок, що утворюється на тичинках, склеєний у грудочки – полінії, які розташовані на ніжці з прилипальцем. Ця структура не дарма має таку назву, адже здатна приклеїти полінії до голови комахи-запилювача. Відвідавши наступну квітку орхідеї, комаха обов'язково зачепить полінієм маточку й таким чином сприятиме перехресному запиленню (Claessens, Kleynen, 2013: а, б).

Зозулині черевички справжні. Мало хто здогадається, що саме ця орхідея є одною з найпримітивніших видів серед цариць рослинного царства – родини орхідних. Крім того, сама квітка влаштована за типом камери для утримування полонених! Заручниками стають комахи-запилювачі, переважно оси, яких приваблює ніжний ванільний аромат нектару. Заповзаючи всередину камери, утвореної листочком оцвітини, комаха опиняється у пастці – місця надто мало, щоб злетіти, та й крила намокають від нектару, що збирається на дні губи. Зсередини стінки камери вистелені воском, тому полонена не може вибратися повзком – лапи ковзають стінками наче на льодовому катку. Покружлявши у в'язниці, комашка нарешті знаходить вихід – вузенький отвір на вершині камери, прохід до якого вистелений доріжкою з ворсинок, щоб допомогти осі дістатися туди. Адже мета орхідеї – перехресне запилення, а не загибель комахи! На шляху до омріяної свободи полонянка обов'язково вимаститься в пилку, а потрапивши до такої ж пастки повторно, перенесе пилок на маточку іншої квітки (Claessens, Kleynen, 2013 б).

На Покутті зозулині черевички ростуть переважно в букових лісах, на узліссі. Їхні популяції молочисельні. У межах Парку виявлені поблизу с. Буківна. Рослини приурочені до багатих кальцієм ґрунтів, подекуди росте неподалік відслонень – гіпсів, вапняків. Особини переважно генеративні, квітучі. Хоча в коробочці утворюється велика кількість насінин, імовірність проростання надзвичайно мала, адже для цього потрібен неабиякий збіг обставин. Насінина дуже дрібна, позбавлена запасу поживних речовин (природа немовби витратила всі сили на сотворіння прекрасної квітки), тож для проростання потребує симбіозу із ґрунтовими грибами.

Зозулині черевички/Lady's-slipper orchid

Берека – рідкісне дерево до 25 м заввишки. Має гостролопатеві листки, які восени стають насичено-червоними, і буруваті плоди-яблука, що в давнину давали дітям як солодощі. Вони є також улюбленими ласощами для лісових мешканців, які, поїдаючи солодкі плоди, сприяють розселенню виду. Проходження насіння через шлунково-кишковий тракт птахів та звірів сприяє його проростанню.

Хоча ареал виду доволі великий, – охоплює Європу, Передню Азію та Північну Африку, – спостерігаємо його скорочення (Червона книга..., 2019). У Парку декілька особин виду виявлено поблизу селища Чернелиця.

Кілька століть тому з деревини дорослих дерев виробляли киї для більярду, музичні та токарські інструменти, адже деревина береки тверда, довговічна, з гарною текстурою, через що її називають атласним деревом. Можливо, саме тому сьогодні вид зберігся у вигляді поодиноких дерев чи малочисельних груп на непридатних для ведення лісогосподарської діяльності ділянках.

© Ковальчук А.

Берека/Wild service tree

Вальдштейнія гравілатоподібна в Україні росте, головним чином, у Придністров'ї, також відомо три локалітети із Закарпаття (Червона книга..., 2019). Дослідники (Буджак та ін., 2015) вважають, що вид потрапив в Україну із Середньої Європи двома незалежними шляхами: долиною річки Дністер на територію Покуття та через Паннонську низовину на Закарпаття. Змішуванню цих двох метапопуляцій перешкодили Карпати, тож попри незначний розрив у ареалі, генетично вони дуже різнорідні.

На території Парку зосереджено близько половини відомих місцевиростань! Локалітети виду виявлені переважно в грабових і грабово-дубових лісах на схилах р. Дністер в околицях селища Чернелиця, сіл Копачинці, Михальче, Семаківці тощо. Ці популяції вальдштейнії окреслюють північно-східну межу поширення виду, тому відзначаються великою цінністю для збереження ареалу. Вони можуть займати

© Микитюк Т.

 Вальдштейнія гравілатоподібна / Waldsteinia geoides

площу від 0,1 до 0,5 га, але ростуть розріджено (3–5 ос./м^2).

Дослідження поширення виду в Придністров'ї почалося понад 100 років тому, а саме – перші знахідки датовані 1896 роком (Е. Волощак, гербарій LW).

Клокичка периста – чагарник до 5 м заввишки з великими перистими листками та ніжними молочно-білими квітками, які гронами звисають

© Юречко Р.

© Юречко Р.

 Клокичка периста / European bladdernut

у волотеподібному суцвітті. У квітці чашолистки й пелюстки майже однакові за довжиною та кольором, що створює ілюзію махровості. Плоди клокички – надуті міхурі з великими насінинами, часто понад сантиметр у діаметрі. У висохлому вигляді плоди шурхотять і постукують, наче дитяче брязкальце. Панує думка, що назва «клокичка» походить від слова «клекіт».

Сьогодні важко повірити, що саме цей мало кому відомий чагарник супроводжує людину впродовж усієї нашої історії, з глибини віків, навіть із доісторичної епохи! Насінини клокички знаходили в поселеннях, починаючи від неоліту до бронзової та залізної доби у вигляді прикрас (намиста, браслетів), магічних амулетів для відлякування злих сил, у похованнях тощо. Чагарник і його насіння в Античні часи й у Середньовіччі використовували як сировину для ліків, любовного зілля (Heiss et al., 2014).

На території Парку популяції клокички перистої стабільні. Зокрема, поблизу с. Одаїв формують подекуди густий підлісок серед вапнякових скель і по окраїні букового лісу.

Скополія корніолійська – рідкісна мешканка затінених букових лісів. Завдяки вегетативному розмноженню подекуди може рости суцільним килимом, будучи домінантом у весняній синузії. Таке явище виявлене в буковому лісі в околицях с. Одаїв. Популяція займає доволі велику площу.

© Ковтун М.

© Ковтун М.

Скополія карніолійська/European scopolia

Свій слід скополія залишила в історії Середньовіччя завдяки наркотичним і галюциногенним властивостям. Її використовували для приготування любовного зілля, що часто закінчувалося отруєнням. Вважають, що відьми готували на основі скополії мазь, якою натирали шкіру перед «польотом на мітлі». Сік скополії входив до складу «зілля правди», яким поїли полонених. Середньовічне прізвисько виду – європейська мандрагора.

Місячниця оживаюча – реліктова лісова рослина, приурочена переважно до букових лісів з виходами на поверхню гіпсів чи вапняків (Червона книга..., 2019). Вид є гірським, а на рівнині представлений ізольованими популяціями, часто невеликими за розмірами. У

© Кондрат П.

© Дмитраш-Вацеба І.

Місячниця оживаюча/Perennial honesty

Сухі плоди місячниці/Dry fruits of lunaria

Дністровському регіональному ландшафтному парку місячниця полюбляє ховатися поміж вапнякових скель, карстових лійок, по крутосхилах, якими багаті покутські ліси. Зокрема, її популяції в околицях сіл Буківна та Одаїв нараховують кілька сотень різновікових особин.

Місячниця свою назву отримала за чудернацькі плоди, які поступово вкривають рослину після відцвітання. Коли в незвично великих, схожих на еліпси стручечках дозрівають насінини, їхні стулки розкриваються, щоб насіння могло висипатися і дати початок новому поколінню. Розповсюдження насіння може відбуватися двома шляхами. Одні насінини прилипають до стулок плоду завдяки сахаридному клею, який виділяють їхні стінки. Підхоплені поривами вітру, насінини, немов пасажири на вітрильнику, вихором розлітаються лісом. Інша частина насіння залишається на серединній перетинці стручечка й поступово опадає через тріпотіння та струшування перетинок під впливом вітряних потоків. Самі перетинки залишаються на рослині аж до пізньої осені, надаючи їм особливої декоративності, можуть навіть дочекатися наступної весни, якщо зима була малосніжною чи без снігу.

Еволюція – грандіозна гра в шахи тривалістю мільйони років. Зокрема, **рід рябчик** виник 38 млн років тому. І за цей час пелюстки чорних тюльпанів, як їх в народі називають, розкреслилися у вишнево-білу шахівницю!

Контрастні темні й білі плямки привертають увагу чималої кількості комах, і навіть квіткиальбіноси, які доволі часто трапляються в популяціях рябчика, для запилювачів сяють строкатим візерунком! Рябчики пропонують щедру винагороду за перехресне запилення своїх квіток: їхній нектар стікає великими краплями внутрішньою поверхнею пелюсток і дуже солодкий. Тому знаходиться чимало охочих ним поласувати. Щоб захиститися від відвідувачів, які хочуть просто попоїсти, зокрема мух, жуків, дрібних ос, квітка похилилася донизу – далі залетіти до неї в гості можуть лише джмелі завдяки своїй характерній манері польоту. Саме для них і приготований смачний подарунок за перенесення пилку. Далі хід за суперниками – мухи та інші комахи приземляються на вершину «тюльпана» і заповзають усередину, приваблені запахом. У відповідь рябчики виробили вкриті воском гладенькі стінки листочків оцвітини, які відсіюють принаймні частину контрабандистів (Stpiczycska et al., 2012).

Популяції **рябчика шахового** у сприятливих умовах можуть займати великі площі й нараховувати тисячі особин. На жаль, таких популяцій стає дедалі менше. Зниження рівня ґрунтових вод, висихання боліт і вологих лук, розростання чагарників, а також зривання та

Рябчик-альбінос в ультрафіолетовому спектрі /Fritillary in the ultraviolet spectrum

© Ковтун М.

© Ковтун М.

Популяція рябчика шахового/The population of the snake's head fritillary

використання дивовижних квіток для букетів чи ландшафтного дизайну призводить до стрімкого скорочення чисельності чи навіть до зникнення популяцій.

На Придністерському Покутті рябчик шаховий росте на вологих луках поблизу сіл Надорожна, Тарасівка. Площа однієї популяції 0,1 га, другої – 0,8 га. Чисельність варіює від 35 генеративних особин до близько 300.

Пізньоцвіт осінній – ще одне диво природи. Ця рослина цвіте восени (вересень-жовтень) усупереч холодним ночам і постійному моросінню дощу, а плоди розвиває навесні чи навіть влітку наввипередки з весняноквітними рослинами.

Можливим цей процес стає завдяки чудернацькій будові квітки: свій початок вона бере не з квітколожа, яким у більшості рослин увінчується стебло, а з надр бульбоцибулини – саме там закладається зав'язь маточки, відходять тичинкові нитки й листочки оцвітини, які у вигляді тонкої трубки прориваються крізь ґрунт і виходять на земну поверхню. А над землею серед осіннього травостою розпускаються ліловими квітами, у центрі яких розкриваються пиляки та приймочка маточки. Таким чином, репродуктивні органи пізньоцвіту сягають до 10 см заввишки, чим не можуть похвалитися рослини навіть набагато більшого розміру (Junga et al., 2011).

Пилок переносять бджоли й мухи, для яких цвітіння пізньоцвіту – справжній бенкет в осінній період, коли інші види вже давно відплодоносили. Довжелезний шлях доводиться проходити сперміям, щоб здійснити запліднення яйцеклітини, яка є під землею. І вони проходять цей шлях за 7–11 днів!

Навесні, після зимового періоду спокою утворюються широкі листки, а з бульбоцибулини виростає коробочка з насінням. Такий специфічний життєвий цикл пізньоцвіту є способом уникнення конкуренції, лише зсув цвітіння відбувся не в ранньовесняну фазу, як у більшості ефемероїдів (Junga et al., 2011).

Пізньоцвіт не є звичайною багаторічною бульбоцибулинною рослиною: після плодоношення підземний орган виснажується, і всі поживні речовини, що залишилися в материнської бульбоцибулини, спрямовуються на утворення дочірньої, яка й зацвіте восени.

В околицях Парку виявлені дві локальні популяції пізньоцвіту осіннього на вологих лісових галявинах неподалік с. Надорожна чисельністю 32 і 54 особини.

© Чумак А.

© Дмитраш-Вацеба І.

Пізньоцвіт осінній/Autumn crocus

Андрій Заморока

КОМАХИ

Земля – планета комах. Їх багато повсюдно, вони найрізноманітніших форм та барв. Комахи населяють усі закутки суходолу, за винятком океанів та льодовиків Антарктиди і найвищих гір. Сьогодні науці відомо близько півтора мільйона видів комах, а це, лише уявіть на мить, 75% від усіх відомих видів живих істот на планеті Земля. Крім того, щорічно описують по декілька сотень і навіть тисяч нових видів. Ентомологи – вчені, які досліджують комах, вважають, що справжнє розмаїття цих істот коливається від трьох до п'яти мільйонів видів! Попереду в науковців ще багато роботи. Нові види комах відкривають не лише десь там, у тропіках Ґвіней чи Африки, а в нас, у добре вивченій і освоєній Європі, щорічно поповнюють їхній перелік сотнею чи навіть двома.

Тепер у дослідників з'явились можливості – методи молекулярної біології, які дають змогу виявити криптичні види комах. Це такі види, яких учені десятиліттями, а то й століттями помилково вважали за інші. Вони як дві краплі води схожі на своїх близьких і навіть далеких родичів. І лише за допомогою аналізу і порівняння їхніх ДНК можна виявити криптовид. Так описують нових метеликів, жуків, мух, бджіл і багатьох-багатьох інших комах.

Комахи Парку – це справжня *Terra Incognita* – незвідана земля. Ніхто і ніколи спеціально їх не досліджував. Поодинокі науковці навідувались сюди на нетривалий час, побіжно відзначивши певні види комах. І лише в останнє десятиліття завісу таємниці комашиного життя припідняли наші ентомологи, та й то головно жуків родини Скрипунових і видів, що внесені до Червоної книги України. Попри це, ентомологи оцінюють, що розмаїття комах Дністровського регіонального ландшафтного парку мало би сягати не менше 10 тисяч видів, а може, і більше. Найчисельніше видове розмаїття комах у парку зібрано буквально у п'яти їх рядах – це жуки, мухи, перетинокрильці, метелики і клопи (додаток В). Інші є дуже бідними на види, принаймні у наших широтах. Нижче ми ознайомимось з окремими представниками різних рядів і їхнім неймовірним комашиним життям.

Одноденки. Щоп'ять років теплої місячної серпневої ночі на Дністрі, окрім неймовірних зорепадів Плеяд, можна побачити фантастичне видовище – роїння **білої одноденки**. Перш ніж здійнятись у повітря, німфи одноденки мешкають на кам'яному дні Дністра упродовж довгих п'яти років. Вони ховаються під каменями, зішкрябуючи з них нарости водоростей і бактерій. Німфи

Одноденка біла/Mayfly white

харчуються, линяють і ростуть. Але коли біологічний годинник сповіщає, що настав час покинути дністрову колиску, настає кульмінація усього їхнього життя. Вони вилазять на мілководдя, їх хітиновий панцир лускає по спині, і у світлі місяця з'являються білі, мов сніг, елегантські одноденки – крилате передімаго. Ці дивовижні істоти через кілька годин ще раз пролиняють і перетворяться на цілком дорослих одноденок. Їхній політ ефемерний і короткий, як літня ніч – до світанку усі помруть. Упродовж декількох годин вони, ведені пристрастю, знаходять партнера, спаровуються і відкладають у воду яйця, аби дати початок новій п'ятирічній генерації.

Роїння білої одноденки дійсно видовищне, бо лише за декілька ночей в середині серпня над тихими плесами Дністра кружляють сотні мільярдів цих істот. І якщо увімкнути ліхтар, складатиметься враження, що довкола киплячий туман – одноденки хаотично кружляють у шлюбному танку.

Загалом, і це слід відзначити, одноденки є найдревнішими крилатими істотами, які дожили до наших днів. Найдавніші викопні одноденки відомі з кам'яновугільного періоду – понад 330 млн років тому, тобто вони вдвічі старші за перших динозаврів! Цілком імовірно, що одноденки були першими чи одними із перших істот, які взагалі знялись у повітря і полетіли. І це треба пам'ятати, вчергове спостерігаючи роїння білої одноденки над Дністром.

Бабки. Над тихими плесами Дністра, заводями і старицями спекотного літнього дня чути тихе, але цілком вловиме стрекотіння крил. Це великі і меткі бабки – бездоганний аеродинамічний витвір еволюції. Політ бабки настільки чіткий і відточений, що, мабуть, жодна інша жива істота на планеті не може його повторити. Крім того, бабки – досконалі мисливці, хижаки. Вони вистежують будь-яку необачну комаху, що наважиться полетіти навпростець понад водою.

Коромисло синє/Southern hawker

Тонкочеревець червоний/Ruddy darter

Дідок звичайний/Common clubtail

Парування бабок/Dragonflies mating

Якась частка секунди, різкий випад – і жертва опиняється в «обіймах» шести шпичастих лап. Бабка зі своєю здобиччю не спиняється ні на мить і поїдає її на льоту, розриваючи хітиновий скелет міцними зазубреними щелепами. Описані бабки належать до **різнокрилих.** Вони великі, яскраві, а їхні крила завжди розпростерті у боки від тіла. До них відносять **коромисло синє, володаря дозірного і бабку пласку**. А от **рівнокрилі** бабки – цілковито інша історія. Вони витончено-елегантські, невеличкі і зі складеними над тілом крилами. Літають рівнокрилі бабки не надто часто, більше сидять на рослинах над водою, виглядаючи собі жертву або ж партнера. А ще самиці на водних і біляводних рослинах відкладають яйця.

Найцікавішим є шлюбний танок бабок, який дуже часто привертає увагу необізнаних спостерігачів тим, що відбувається. Через особливість своєї аеродинамічної форми тіла, бабки не можуть спарюватись так, як це роблять інші комахи. Тому у них з плином еволюції розвинувся цілий ритуал до споровування. Самець кінчиком черевця чіпається за шию самиці. Так комахи проводять багато годин і днів поспіль, аж допоки самиця не відкладе яйця. На кінці черевця самця виділяється сперматека, яку слід передати самиці, однак вона не може дотягтись до своєї шиї. Тому самець переносить сперматеку з кінчика черевця на вторинні статеві органи на основі свого черевця. Далі комахи утворюють "сердечко" – самиця дотягується кінчиком свого черевця до сперматеки, щоб відбулось запліднення. Далі тандем разом літає, відкладає яйця, а опісля партнери розходяться. Німфи, що виходять з яєць, живуть у воді кілька років, полюють на дрібних комах, личинок, раків і пуголовків, а через кілька років покидають свій водяний світ, щоб стати наймайстернішими пілотами у світі.

Таргани. На прогрітому осонні дібрів, що розкинулись по крутосхилах над Дністром, поквапом з листка на листок перебігають справжнісінькі **таргани**! Це **лісовий або лапландський тарган** – один із небагатьох видів, які населяють наші терени. Лісові таргани хутко бігають по рослинах чи у лісовій підстилці з метою пошуку їжі – міцелію грибів або солодких виділень рослин. Не гребують лісові таргани і збродженими патоками соку дуба, як це роблять численні комахи інших видів.

Тарган лапландський/Dusky cockroach

Цікаво, що по рослинах бігають головно самці тарганів, а самиці ховаються у лісовій підстилці поміж пожухлим минулорічним листям. На відміну від більшості комах, лісові таргани живуть два роки. На початку літа із яйця виходить німфа, яка заселяє лісову підстилку. Вона харчується, линяє і росте. Після четвертої линьки німфа відшукує собі укриття для зимівлі, а виходить звідти лише наступного року з першими весняними променями. Їй треба ще раз пролиняти, аби перетворитись на імаго – дорослу комаху. Це відбувається у травні. Дорослі комахи спаровуються, кладуть яйця і цикл повторюється знову.

Богомоли. Серед сухих чагарників і бадилля трав наскельних степів, що розлого розкинулися на камінних уступах понад Дністром, зачаїлась незворушна хижачка. Це самиця **богомола звичайного**. Вона завмерла, очікуючи на необачну жертву, яка, нічого не підозрюючи, проходитиме повз. Богомоли вирізняються з-поміж інших комах тим, що пересуваються лише на чотирьох, а не на шести лапках, передні з яких перетворились на особливого вигляду хапальні кінцівки. Богомоли їх складають так, наче ченець у монастирі молиться до ікон. Насправді ніякої молитви тут нема, а лише холодне вичікування на здобич, відточене еволюцією.

Цікаво, що перші богомоли у викопному стані відомі ще з юрського і крейдового періодів, приблизно 140 млн років тому. Хоча вчені досі сперечаються, чи дійсно богомоли такі «молоді», адже є скам'янілі знахідки із кам'яновугільного періоду віком понад 300 млн років, які вельми схожі на дуже примітивних богомолів. Супротивники древньої гіпотези походження богомолів стверджують, що кам'яновугільні скам'янілості – це древні таргани. Слід зауважити, що таргани, богомоли і терміти – найближчі родичі у світі комах, адже всі вони мали спільного предка. Проте древні, а чи дуже древні богомоли ніяк не змінює того факту, що у Парку трапляється лише один їх вид, що у сухі і спекотні літа виплоджується у великій кількості, заполоняючи усі усюди в серпні-вересні.

Літуни з богомолів кепські. Їхній політ незграбний і нетривалий. І хоча богомоли надають перевагу пішим прогулянкам, але в разі потреби можуть скористатись крилами. Недарма ж ними нагородила їх еволюція. Ще однією промінентною рисою богомолів є здатність крутити головою практично на 360 градусів, наче сова, – це рідкісна властивість серед комах. Завдяки великим випуклим очам богомоли здатні оглядати простір навколо, помічаючи найменші порухи чи то жертви, чи хижака. Бо так часто є, що і самі богомоли стають їжею для птахів, ящірок, кажанів, їжаків та інших тварин.

Найвідомішим фактом про богомолів, напевно, є те, що самиці з'їдають своїх коханих. І це таки правда. Самиця не проти поласувати незграбним залицяльником. Мало яким самцям вдається знайти собі іншу партнерку. Направду кохання до гробу!

Прямокрилі. Серпень – це час, коли степи і луки понад Дністром сповнені тисячоголосого хорового співу **коників і цвіркунів**. Кінець літа – це їхній час, адже мовчазні німфи вилиняли востаннє і перетворились на дорослих імаго. Після останньої линьки із самцями відбувається неймовірна метаморфоза – у них цілковито розвиваються крила, і вони нарешті можуть завести свою пісню. Цвіркотять і стрекочуть самці коників і цвіркунів не тому, що у них душа співає, а тому, що приваблюють самиць, які зазвичай мовчазні. Вони лише слухають і обирають, але не будь-кого, а тих самців, які найліпше співають. От дійсно «люблять вухами». Хоча вух насправді у них і немає, а звуки сприймають спеціальними мембранними органами, розташованими під коліном кожної лапки. Спів прямокрильців – це не голос комахи, а механічний звук тертя крил об задні кінцівки або одне об одного. Цікаво, що цвіркотіння кожного виду прямокрильців є унікальним, і їх можна розпізнавати за цим звуком. Вистежити

© Смірнов Н.

© Dнaz R.

Богомол звичайний/European mantis

Коник найзеленіший/Great green bush-cricket

Коник осідланий/Common grasshopper

співака доволі важко: він маскується, а коли виявлений, то різко стрибає завдяки могутнім стрибальним заднім кінцівкам.

Розмаїття прямокрильців у Парку велике, однак зупинимось на кількох цікавих. Повсюдно на луках трапляються **звичайні або лучні цвіркуни**. Ці вельми цікаві тварини на відміну від інших прямокрилих оселяються в норах. Кожен самець намагається зайняти найбільш вигідну, добре прогріту і суху ділянку луки, бажано на якомусь підвищенні. Тут він риє глибоку нірку, яку ревно захищає від зазіхань сусідів та інших тварин. Коли нірка готова, самець стає на вході та розпочинає свою пісню, ритмічно тручи короткими і схітинілими передніми крилами одне об інше. Так виникає звична нам пісня – сюрчання цвіркуна. Він невтомно цвіркотить упродовж дня, а надто вже в надвечір'ї, коли на пошуки партнерів виходять самиці. Найкращий співак має найвищі шанси оселити ґаздиню у своїй нірці.

А от інший – **деревний цвіркун**, який у великій кількості з'являється у серпні на степових схилах над Дністром, нірок не копає. Це витончена комаха сіро-бурштинової, ледь що не прозорої барви, яка бігає по чагарниках і бадиллю пожовклих трав. Спів деревних цвіркунів короткий і мелодійний. Самці знаходять вигідне місце на високій бадилині чи гілці чагарника і звідти зазивають самиць. Дуже схожа стратегія і в самців **великого і безкрилого коника осідланого.** Ці представики прямокрилих відшукують високу рослину, звідки їхня пісня линутиме далеко навкруги, приваблюючи самиць. У цих коників немає ні передніх, ні задніх крил, а є лише дуже коротенькі і сильно схітинізовані рудименти. Їхня пісня – це черга дуже уривчастих, але впізнаваних і ритмічних цвіркань.

У різнотрав'ї степових лук подекуди лунає протяжне і гучне стрекотіння самців великих **шахових коників**. Вони не вилазять на високу траву або чагарі, а навпаки ховаються у трав'яній гущавині, видаючи себе лише співом. У цій празелені самиці можуть відшукати самців лише за їхнім співом.

Напівтвердокрилі. На добре прогрітих липах і дубах часто-густо у величезних кількостях скупчуються червоні **клопи-москалики**. Саме таку назву цих комах з Галичини зафіксував у своїй статті Іван Верхратський у 1864 р., а у 1908 вона увійшла до словника української мови Бориса Грінченка. Одначе це не дуже сподобалось більшовицькій владі, тому назву замінили на зросійщену «клопи-солдати». Проте ми повертаємо своє і у називництві біологічних видів.

Тож чим цікаві клопи-москалики? Люди часто звертають на них увагу, адже їх іноді так багато виплоджується, що вони цілковито обліплюють стовбури дерев на узліссях, садах і парках, особливо лип.

Клопи-москалики мають дуже примітивне соціальне життя, яке допомагає їм виживати. У групах часто трапляються особини різних поколінь, що ще більше надає їм соціальної структури. А скупчуються клопи-москалики з метою захисту від хижаків. Їхнє яскраво-червоне забарвлення різко впадає у вічі, одначе мало таких тварин, які злакомляться на цих комах. І пов'язано це насамперед із їдкими і неприємними і на смак, і на запах виділеннями. Тому клопи-москалики фактично є неїстівними для інших тварин. Самі ж вони – всеїдні. Промишляють на інших комах, хробаків і слимаків, а також споживають насіння і соки рослин. Тут слід

Клопи-москалики/Firebug

зазначити, що у них немає повноцінних щелеп, а є складаний хоботок, яким вони проштрикують свою жертву і висмоктують із неї рідини, неважливо чи це рослинний сік, а чи гемолімфа равлика.

Тенетокрильці. На південних крутосхилах дністерських круч, під навислими камінними карнизами, у глибоких лесових ямках зачаївся хижак. Акуратні округлі лійки у сипучому і сухому лесі розміщені групами від 3–5 до кількох десятків. Під дном кожної лійки, виставивши на поверхню велетенські щелепи, ледь помітно ворушиться личинка ***мурахолева мурашиного***. Ці лійки є ловчими ямами, западнею, куди втрапляють необачні комахи: мурашки, жуки, клопи та інші комахи. Сипкі й стрімкі схили лійки не дають можливості жертві врятуватись, а зачувши здобич, личинка мурахолева кидає на неї пригорщі піску. Як тільки комаха потрапляє на дно лійки, личинка мурахолева зразу ж хапає її своїми велетенськими щелепами. Ці щелепи добрі для хапання комах і копання лійки (личинка використовує їх як лопату), однак, жувати ними неможливо. Тому пробивши хітиновий скелет жертви, личинка впорскує у неї травні ферменти, а з часом висмоктує перетравлений вміст. Скелет же викидає назовні. Доросла личинка заляльковується, і у червні-липні з лялечки виходять дорослі мурахолеви. Це великі і красиві комахи з чотирма вузькими тенетовими крилами. Дорослі комахи або не живляться взагалі, або ж злизують нектар квітів.

А от по байракових дібровах вздовж дрібних допливів Дністра трапляється інший тенетокрилець – **струмковик жовтоголовий**. Це також велика і красива комаха, однак, його личинка замешкує не в ґрунті, а на дні струмків із прозорою і чистою водою. Струмковики є індикаторами чистоти водойм: якщо водойма забруднена – вони у ній не будуть оселятися. Як і інших тенетокрильців, личинки струмковиків є хижаками, що полюють на будь-яку необачну жертву, хапаючи її своїми доволі великими щелепами. Але найбільше вони полюбляють личинок комарів. Дорослі струмковики впродовж дня відсиджуються у схованках, а виходять лише разом із вечірньою зорею, пурхаючи між дерев і тріпочучи своїми розцяткованими тенетовими крильцями.

Жуки. Густі діброви вкривають червоні крутосхили над Дністром, будучи прихистком і домівкою для тисяч різноманітних, а подекуди й дивних тварин. Найчисельнішими і найупізнаванішими з-поміж них є жуки. Ці важкі, броньовані і на перший погляд незграбні комахи трапляються в усіх закутках дикої природи. Учені з'ясували, що кожна п'ята істота на нашій планеті – це жук. Їх розмаїття вражає уяву: науці на сьогодні відомо уже понад 500 000 видів цих комах! І це ще далеко не край. Проте дністерські діброви населені найбільшими і найкрасивішими жуками в Україні. Пізно у травні, на денну поверхню із лялечкових колисочок виходять **красотіли пахучі**. Ці дуже великі і яскраво-зелені **туруни** привертають до себе увагу. Вони квапливо бігають між дубами і хвацько вилазять на дерева, досягаючи самісінських верховіть. Там, у густій кроні дубів, живе їхня здобич – ненажерлива гусінь, що точить зелене листя. Однак, красотіли пахучі є рідкісними жуками, внесеними до Червоної книги України, а от їх близький родич – **красотіл бронзовий**, будучи меншим і непримітнішим, розплоджується у величезних кількостях. Цей турун, як і красотіл пахучий, хижакує на деревах, поїдаючи усіляку гусінь.

Подекуди в лісі старі дуби, що порепались від пізніх приморозків, стікають солодкуватим соком. Це справжня бенкетна зала! Сік підброджує, і на цю брагу злітається сила-силенна найрізноманітніших жуків. Сотнями і тисячами тут скупчуються яскраво-зелені **бронзівки золоті** і тьмяно-оливкові **бронзівки мармурові**, а поміж них, наче мітичні Голіяти, пробираються **рогачі великі** або **жуки-олені**. Рогач великий – чи не найбільший жук у фавні України, впізнаваний за велетенськими «рогами». Насправді це не роги, а вкрай розрослі щелепи, які наявні лише у самців. А от самиці нічим не вирізняються з-поміж інших жуків. Такі велетенські щелепи самців-рогачів мають подвійне призначення. З одного боку, самці їх використо-

Мурахолев мурашиний/Blackhead antlion

Жук-олень/European stag beetle

Бронзівка золота/Green rose chafer

Бронзівки волохата і мармурова/Flower chafers

вують для ритуальних боїв поміж собою за вигідне місце на дереві, а з іншого – щелепи ідеально повторюють форму тіла самиці, яку самець саме ними й утримує під час спаровування.

У надвечір'ї на бенкет злітаються **козаки велетенські** із **родини скрипунових**, які хутко бігають, виставивши вперед свої довжелезні вуса. Ці великі жуки є рідкісними і внесені до Червоної книги України. Вони трапляються лише у старих дібровах з предковічними крислатими дубами, всередині яких упродовж багатьох років розвиваються личинки. Довгі вуса – це орган нюху. Самці принюхуються до теплого літнього вітерцю, аби вловити запах бенкету на дубах, а ще аби з-поміж мільйонів знадних пахощів розпізнати феромони самиць. Коли на ліс опускається ніч, з усіх усюд, з найменших шпарин, теплої липневої ночі вилазять **світляки**. Їх у Парку водиться два види: **фосфоровець м'який** та **лампадниця блискітлива**. Фосфоровці – безкрилі жуки. Їх самці і самиці ховаються у лісовій підстилці між пожухлим вторішнім листям. Ці світлячки світяться не так яскраво, як інші, а лише короткими спалахами у вигляді двох маленьких цяток. А от лампадниці світяться яскраво. Самиці у цих жуків безкрилі, а самці добрі літуни. Самиця серед ночі виповзає на кущ або високу бадилину і починає подавати світлові сигнали спеціальними органами на черевці. Самці ж активно літають у пошуках самиць, сповіщаючи про себе тривалим світінням. Сигнали самиць і самців різні, то ж комахи ніколи не сплутують хто є хто.

Перетинчастокрилі. Чи можна світ собі уявити без мурах, бджіл і ос? Звичайно, що ні! Ці всюдисущі комахи наповнюють ліси, луки і степи своїм снуванням, копирсанням, брининням і гулом. У часі липневої спеки високо над землею відбувається роїння **чорних лучних мурашок** – молодих, нещодавно виплоджених, імаго самців і самиць, що тисячами знялись у небо задля шлюбного танку. На противагу мурашкам-робітницям, а це недорозвинені самиці, статеве покоління має крила і складається із самців і самиць. Вони летять у єдиному пориві, де обирають собі пару. Після спаровування самці гинуть, а самиці опускаються на землю, відгризають свої крила і закладають нову колонію. Якщо пощастить, і ані хижаки, ані паразити не згублять самицю, то вона стане могутньою королевою великої колонії, яка може налічувати десятки тисяч підданих. Для чорних садових мурах характерною є наявність зразу декількох королев у одному мурашнику. Сусідні колонії, з'єднані одні з одними, утворюють щось на кшталт окремих міст великої держави. Ці мурашки є передусім скотарями, а за маржину їм правлять попелиці, яких вони всіляко оберігають, розплоджують і навіть розносять по сусідніх травах. Але не гребують мурашки і всілякою іншою їжею, як то комахи, хробаки чи насіння.

Пижмиця пахуча/Musk beetle

Самиця рогача великого/Female stag beetle

Зовсім інша справа у найближчих родичів мурашок – **шершенів**. Ці велетенські оси будують свої гнізда у дуплах дубів і старих верб. Колонія, яка його заселяє, підпорядкована лише одній королеві, а решта – це робітниці, так само недорозвинені самиці. Шершені будують своє гніздо із паперу, тому їх ще називають паперовими осами. Відгризаючи частинки деревини, вони пережовують і склеюють її докупи, перетворюючи на папір. Всередині гнізда ярусами нависають стільники, у яких розвиваються ненажерливі личинки. Вони, як і самі шершені, є м'ясоїдами, хоча від солодкої груші чи інших фруктів, а також збродженого дубового соку не відмовляються.

Полюють шершені на інших комах: жуків, мух, бджіл та ос. Свою жертву вони вистежують на квітах. Шершень обирає жертву і миттю атакує – хапає передніми і середніми ногами й жалить, вбиваючи її. Але шершень не несе жертву у гніздо, а тут же поїдає її, підвісившись вниз головою на квітці чи суцвітті. Справа в тому, що у шершенів є воло, з якого вони, як і бджоли мед, відригують ферментовану їжу личинкам.

На відміну від мисливців шершенів, колоніальні бджоли, як от **джмелі**, збирають нектар і пилок, якими вигодовують своїх личинок. На степах Парку трапляється рідкісний і занесений до Червоної книги України **джміль яскравий**. Ця колоніальна бджола влаштовує своє гніздо у ґрунті на добре прогрітих сонцем і сухих степових схилах. Самиця ранньою весною відшукує принагідну нору, переважно гризунів, де влаштовує перші стільники. Якщо пощастить, і гризун їх не розорить, то вже за місяць буде перша колонія з робітницями (вони також є недорозвиненими самицями). Надалі самиця не покидає гнізда, а лише відкладає яйця. Усю роботу – будівництво стільників, догляд, збір нектару і пилку – виконують робітниці. До серпня колонія може мати півсотні і більше особин, і у цей час виплоджуються нові статевозрілі самці та самиці.

© Заморока А.

Джміль рудуватий/Moss carder bee

Вони покидають колонію, спаровуються і харчуються самостійно. Восени вся колонія і самці гинуть, а запліднені самиці зимують у ґрунті і скелях, а навесні увесь цикл повторюється.

Лускокрилі. Коли сонце повертає за північний тропік, і буйність трав втрачає свою первісну празелень, яскравими барвами виливаються на луки квіти волошок, коростянок, буквиць та багатьох інших рослин. І тут, і там між суцвіттями зависає дивовижна тварина. Вона моторно тріпоче своїми крильцями, має маленький хвостик і смокче нектар із квітів, наче

© Pavlic Th.

Чорні лучні мурахи/Black garden ant

© Заморока А.

Джміль земляний /Buff-tailed bumblebee

© Willems N.

Шершень/Hornet

Язикатець звичайний/Hummingbird hawk-moth

Павоочка грушева/Giant peacock moth

довгим дзьобиком тропічний пташок колібрі. Але ж колібрі у Старому Світі не трапляються! І щось у цій тварині видає її непташину подобу. Це довгі антени, які стирчать над очима. І наше «колібрі» – метелик! І не простий метелик, а **язикатець звичайний** з родини **повисівцевих**.

Повисівцеві – найкращі і найспритніші літуни з-поміж усіх метеликів. Вони можуть розвивати швидкість до 80 км/год і так хвацько маневрувати, наче дійсно вони колібрі. У язикатця дуже довгий хоботок, наче язик, він довший за тіло. Цей метелик зависає над квіткою, розгортає свого хоботка і висмоктує нектар. Язикатець невтомно літає від квітки до квітки, химерно витанцьовуючи у повітрі.

Окрім язикатця, у Придністер'ї трапляється й інший повисюховець – **мертва голова**. Це великий, проте уже нічний метелик. А ще мертва голова – мандрівниця, адже до нас прилітає із Африки, долаючи тисячі кілометрів. Щороку ці метелики здійснюють розселювальні міграції на північ у пошуках багатих нектаром лучних трав. Він добре відомий пасічникам, адже у пошуках їжі **мертва голова** частенько пробирається до вулика, де смокче мед зі стільників. Влітку вони відкладають яйця, а гусінь харчується і швидко росте. Одначе зими у Європі надто холодні для їхніх нащадків – лялечок у ґрунті, – і вони практично всі гинуть. Мікроклімат на крутосхилах Дністра має субсередземноморський характер, тож тут зрідка лялечки виживають і навесні перетворюються на метеликів.

Двокрилі. Восени, з початком вересня, на луках, пасовищах, у садках і на грядках – повсюдно, де квітнуть запізнілі трави, рояться чи то бджоли, чи мухи. На перший погляд важко відповісти, хто насправді перед тобою. Але якщо придивитися уважніше, то помітні два крила, а їх у бджоли – чотири, і відсутність колінчастих вусиків. Перед нами **дзюрчалка бджоловидна** – один із наймасовіших видів мух із родини Повисюхових. Ці мухи живляться на квітах, злизуючи поживний нектар і пилок. Водночас вони чудові запилювачі – переносять пилок з квітки на квітку, із суцвіття на суцвіття, не поступаючись бджолам. А свою назву дзюрчалки отримали від того, що як дві краплі води схожі на бджіл. Вони їх імітують, захищаючись від хижаків, передусім птахів. Це явище отримало назву мімікрія – імітація отруйних істот. Звичайно, існує безліч варіацій мімікрії, але суть зводиться до групового добору. Заразом це один із найцікавіших і найбільш ілюстративних еволюційних процесів, який працює за принципом навчання хижака і групової вигоди для жертви. Наприклад, молодий птах, якого досі вигодовували батьки, самостійно вчиться добувати собі їжу. Упіймавши посмуговану комаху, якою буде оса чи бджола, птах отримує болюче ужалення. Після кількох таких невдач він оминатиме будь-яку смугасту комаху, навіть якщо вона не є отруйною, а хапатиме лише безсмугих. Отже, дзюрчалка бджоловидна у плині еволюції здобула своє маскувальне забарвлення, нагадуючи бджолу.

Повисюхи і джміль/Hover flies and bumblebee

Ірина Дмитраш-Вацеба

РИБИ

Прісноводні екосистеми (річки, озера, ставки, заболочені ділянки) займають крихітні 0,01% від площі нашої планети. Зате саме вони забезпечують багатомільярдне людство питною водою, їжею та постачають нам чимало інших благ (від електричної енергії до естетичних вражень і відпочинку). Також прісні водойми і водотоки є оселищами для великої кількості живих організмів, зокрема третини всіх хребетних тварин.

Водночас саме прісноводні екосистеми найбільш вразливі до змін клімату і діяльності людини, тому зазнають стрімкої деградації. Водні мешканці є абсолютно залежними від чистоти середовища свого існування, насичення його киснем, рівня вод у водоймі, можливості безперешкодної міграції. Вкрай негативно на популяції риб та інших видів впливає спорудження штучних гребель і ГЕС, а також надмірна експлуатація, потрапляння пестицидів, штучна зміна русел тощо. Наслідками нераціонального ведення господарства є невтішна статистика: за останні десятиліття **20%** прісноводних видів риб зникли чи перебувають у небезпеці вимирання, а чисельність популяцій прісноводних хребетних скоротилася на **83%**! Через зарегулювання водойм, їх хімічне забруднення та інші чинники у європейських річках за останні 50 років на **93%** скоротилася чисельність мігруючих прісноводних риб.

На сьогодні порятунок і примноження популяцій риб та інших водних мешканців, ознайомлення населення з проблемами, різноманіттям водної фауни і шляхами її відновлення стають невідкладними викликами для науковців і природоохоронців. Адже від здоров'я водних екосистем у значній мірі залежить і добробут людства загалом.

На території Дністровського регіонального ландшафтного парку у річці Дністер, її притоках і непротічних водоймах виявлено **62 види риб** (додаток Г).

На фоні загальноєвропейського і навіть світового скорочення чисельності прісноводних видів риб спостерігаємо зменшення також дністерських популяцій. Дуже рідкісними є *білоперий пічкур дністровський, ялець звичайний, в'язь звичайний, стерлядь прісноводна, чоп великий, йорж-носар*.

Серед іхтіофауни Парку **15 видів** внесено до Червоної книги України (Про затвердження .... тваринний світ, 2021), **13 видів** – до Червоної книги Івано-Франківської області (тваринний світ) (2019). **Стерлядь прісноводна** зазначена у Європейському Червоному списку (EN) і Червоному списку МСОП (VU). До переліку III Бернської конвенції внесено **10 видів риб**, до переліків Директиви оселищ Ради ЄС – **10 видів**. Загалом до **раритетної іхтіофауни внесено 22 види.**

Рибою, чисельність і ареал якої зменшується у світовому масштабі, є ***стерлядь прісноводна***. Вид поширений у басейнах євразійських морів (Чорного, Азовського, Балтійського, Каспійського, Карського тощо). Через надмірне виловлювання і погіршення стану річкових екосистем представник **родини осетрових** практично зник із європейських річок. Проте із 1980-х рр. втілено низку природоохоронних проєктів, спрямованих на відновлення популяції стерляді, зокрема у середній течії Дунаю вдалося досягти попередньої чисельності. В Україні стерлядь збереглася в пониззі Дунаю, басейні середнього і верхнього Дністра, украй рідкісна у басейні Дніпра. У межах Парку особини стерляді виявляли поблизу сіл Буківна, Нижнів, Ісаків, Петрів, Незвисько, Копачинці, Михальче, Городниця тощо (Червона..., 2019).

Стерлядь – одна із двох видів осетрових риб, що постійно живуть у річках, ідучи на нерест дещо вище по течії, а на нагул спускаючись нижче. Її тіло пристосоване до придонного способу життя. Передній кінець голови витягнутий у рило, увінчаний торочкуватими вусиками (тактильний і хімічний детектор), нижня губа посередині перервана. Стерлядь не має типової для інших видів риб луски – всього п'ять рядів кісткових щитків. Веде переважно поодинокий спосіб життя, лише на нерест і зимівлю гуртується. Живиться придонними безхребетними, ікрою інших риб. Однак із настанням ночі любить підпливати до поверхні води, щоб поласувати комахами, які впали у воду. Для цього стерлядь перевертається животом догори.

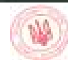

Стерлядь прісноводна/Sterlet

 Вирезуб причорноморський/Black Sea roach

 Карась звичайний / Crucian carp

Ще одним рідкісним представником іхтіофауни Дністра є **вирезуб причорноморський**. Колись звичайний промисловий вид, його популяції суттєво постраждали через хімічне забруднення вод і зарегулювання рік. Вирезубу довелося змінити життєвий цикл опісля створення Дністровського водосховища, оскільки його міграції розпочиналися із опріснених ділянок Чорного моря і пролягали до середньої течії Дністра. Після зарегулювання стоку Дністра вирезуб утворив туводну (осілу) форму у середній і верхній течії. Однак у результаті постраждали чисельність виду і швидкість набору маси тіла через біднішу кормову базу. У Парку вирезуба фіксували поблизу сіл Золота Липа, Нижнів, Кутище, Незвисько (Червона..., 2019).

Цей вид надає перевагу ділянкам річок із чистою прохолодною водою, швидкою течією і піщаним чи кам'янистим дном. Потребує високого вмісту кисню у воді. Живиться дрібними прісноводними молюсками, червами і ракоподібними. На нерест прямує на перекати, де приклеює ікру до каміння. Плодючість може сягати 250 тисяч ікринок.

Для багатьох буде несподіванкою, проте одним із найрідкісніших видів риб, який у межах Івано-Франківської області перебуває у критичному стані (Червона..., 2019), є **карась звичайний**. Ще донедавна широко розповсюджений, навіть «сміттєвий», вид риб, який чудово пристосований до нестачі кисню, промерзання та пересихання водойм, відзначений великою плодючістю (понад 100 000 ікринок), здатний заселяти ставки, меліоративні канали, навіть болота, нині приречений на вимирання. На жаль, сьогодні відомо лише про поодинокі знахідки карася, зокрема в межах Парку – тільки поблизу с. Нижнів (Червона..., 2019). Основною причиною скорочення чисельності карася звичайного вважають витіснення його завезеним з басейну річки Амур карасем сріблястим (диплоїдна форма).

Карась звичайний має округлу форму тіла, бронзово-золотаве забарвлення луски, дещо червонуваті черевні і грудні плавці. Надає перевагу водоймам, густо порослим водною рослинністю, з непроточною чи слабо проточною водою і замуленим дном.

Натомість **йорж-носар**, представник Червоної книги України (природоохоронний статус: вид, що перебуває під загрозою зникнення), надає перевагу водоймам зі швидкою течією і високим умістом кисню. У межах Парку виявлений поблизу сіл Одаїв, Хмелева, Городниця (Червона..., 2019).

Бабець європейський (широколобка) також населяє виключно водотоки з чистою водою і швидкою течією. Його присутність вказує на

Бабець європейський/European bullhead

Гірчак європейський/European bitterling

Харіус європейський/European grayling

високу якість води, тому вид вважають біоіндикатором чистоти водойм. Широколобка веде нічний спосіб життя, протягом дня переховується під камінням. У рибки немає плавального міхура, тому й плаває бабець погано: спосіб життя провадить придонний. Пересувається рибка дном водойм на розправлених грудних плавцях, використовуючи їх як ходулі. Плодючість бабців невелика – від 100 до 300 ікринок, які самка приклеює на нижньому боці каменів чи в порожнинах між ними. Зате самці проявляють турботу про потомство, охороняючи кладку до появи личинок.

Незвичним є спосіб розмноження **гірчака європейського**. Невеличка (до 7,5 см) рибина під час розмноження зазнає трансформації: тіло самця темніє, спинний і анальні плавці стають яскраво-червоними, на голові з'являються білі рогові горбики, а в самок виростає довгий яйцеклад (до 5 см). За його допомогою вона відкладає 5–10 ікринок у мантійну порожнину молюсків. Запліднення відбувається уже там. Загалом за період нересту самка відкладає до 160 ікринок. Отже, ікра захищена від пересихання і нападу хижаків, крім того, вона дозріває у середовищі, збагаченому киснем, що прискорює розвиток. Але попри очевидні вигоди, територія поширення гірчаків обмежена місцями проживання молюсків-ставковиків.

Харіус європейський, який і в період нагулу має строкате веселкове забарвлення (сріблясті боки, зеленувата спина, фіолетові плавці), під час нересту стає ще різнобарвнішим. По боках з'являються золотаві смуги, на спинному плавці – червонувата оторочка. Харіус – рідкісний представник **родини лососевих**, внесений до Червоної книги України, Червоної книги Івано-Франківської області, додатків Бернської конвенції і Директиви оселищ Ради ЄС. Трапляється у водоймах із чистою, прохолодною, багатою киснем водою і кам'янистим незамуленим дном. Нереститься (кінець березня – початок квітня) на мілководді, вище за течією, де будує гнізда. Ікра у харіуса велика (понад 2 мм) і клейка. Її самка прикріплює до гальки. Після нересту спускається нижче течією. У період розмноження комах у харіуса розпочинається банкет. Найчастіше риба ловить комах, що падають на поверхню води. У цей період рідкісний представник лососевих часто вистрибує з води, б'є хвостом, хлюпається. Харіуси великих розмірів перетворюються у мисливців за іншими видами риб, зокрема бабцями.

Період нересту також привносить зміни у зовнішній вигляд **гольяна звичайного**. У самців краї зябрових кришок, губи, груди і основи плавців стають червоними, а нижня щелепа – чорною. Тіло набуває зеленувато-жовтого кольору з металевим відливом. Нереститься гольян на мілководді, ікру прикріплює до каміння. Цей вид риб надає перевагу прохолодній воді, у спеку піднімається вище по течії чи рятується у гірських притоках. Зазвичай утворює чисельні зграї, які люблять кружляти біля поверхні води, а окремі рибини – із шумом вистрибувати з неї. Під час міграцій річками гольян здатний пере-стрибувати значні перешкоди.

Стратегію прикріплення ікринок до підводних каменів і рослин використовують чимало видів риб*: в'язь звичайний, ялець звичайний, пічкур звичайний.* Така ікра клейка, а в пічкура ще й

Гольян звичайний/Eurasian minnow

інкрустована піщинками, що служить захистом від хижаків. Тоді як *у чехоні звичайної і білого товстолобика* ікра не клейка, а плавуча і здатна набухати. Зародки розвиваються під час дрейфування течією. У *миня річкового* ікра теж зноситься течією і осідає у заглибинах дна.

Доволі специфічною складовою частиною іхтіофауни Дністра та його приток є **види-вселенці**, які потрапили у водойми Парку умисними діями людини чи випадково. Інвазивна фракція іхтіофауни включає 9 видів риб.

Для промислового вирощування наші водойми зарибнювали такими видами, як *карась сріблястий, білий амур східноазійський, короп звичайний, товстолобик білий амурський і південнокитайський* тощо. Батьківщиною майже всіх інтродукованих видів риб є Східна Азія. Лише *канальний сом плямистий і сонячний окунь синьозябровий* потрапили до наших водойм із Північної Америки. Частина риб вдало акліматизувалася у Дністрі та інших європейських водоймах (наприклад, *короп звичайний*), однак деякі види не спроможні давати потомство у помірних широтах, і їх чисельність підтримують шляхом регулярного зарибнення чи гормональної стимуляції *(білий амур)*.

Цікава історія заселення європейських водойм **карасем сріблястим**. Це промислово цінний вид, який, однак, витісняє природного представника – карася звичайного. Інтродуцент утворив дві просторово і генетично розділені популяції. Популяції, представлені переважно або виключно самками, мають триплоїдний набір хромосом. Для розвитку зародків їм не потрібне запліднення самцями власного виду. Відкладена ікра поливається молочком самців інших коропових риб (коропа звичайного, лина, карася звичайного), яке лише стимулює розвиток личинок (без запліднення). Новонароджені карасі – жіночої статі і мають генотип ідентичний матері. Вчені вважають, що триплоїдні популяції є аборигенними для європейських річок або завезені дуже давно. Натомість штучно заселені у наші водойми з річки Амур у 1960-ті рр. диплоїдні особини карася сріблястого якраз і спричинили скорочення чисельності карася звичайного. Ці популяції характеризуються рівним співвідношенням статей і класичним перебігом розмноження.

Із природоохоронного погляду, зарибнення водойм чужорідними видами (якими б промислово цінними вони не були) є **дуже ризикованим експериментом**, оскільки наслідки такого втручання неможливо передбачити.

Видом, що випадково потрапив у наші водойми у 1970-х роках, є **чебачок амурський**. Природно цей вид населяє річки Східної Азії. Чебачок відзначений значною екологічною пластичністю, що дає цій рибі можливість пристосовуватися до різноманітних умов водойм. Хоча чебачок має невеликі розміри (до 8 см довжиною, вага – 7 г), завдяки значній чисельності, здатності нереститися кілька разів з квітня по липень, турботі про потомство, яку проявляє самець, цей вид завдає доволі значної шкоди водним екосистемам. Чебачок знищує ікру аборигенних риб, конкурує з молоддю інших видів за кормову базу, витісняє природну фауну із екосистем.

© Harka

Карась сріблястий/Prussian carp

Іхтіофауна Дністра і Парку зокрема різноманітна й уключає представників різних екологічних груп та біотопів. Усі вони є частинами єдиної екосистеми – цілісної і гармонійно збалансованої. Зникнення будь-якого аборигенного виду, заселення чужорідним, зміна хімічного складу води чи грубі втручання у контури русла не можуть не позначитися на всіх компонентах цієї екосистеми. Прісноводні оселища є дуже чутливими до антропогенного впливу і відтак вкрай деградованими. На сьогодні першочергове завдання для всіх: природоохоронців, жителів і гостей краю – **берегти й відновлювати ці життєдайні артерії, виправляти помилки минувшини і грамотно провадити господарську діяльність, щоб жити у злагоді з природою**.

© Kociolkowski

Чебачок амурський/Stone moroko

Назар Смірнов

ЗЕМНОВОДНІ

Земноводні – перші хребетні тварини, які у процесі еволюції покинули водне середовище та заселили наземні біотопи. Щоправда, вони так і не змогли остаточно перейти до життя на суші, тому у більшості видів хоча б частина життєвого циклу (зазвичай розвиток ікри та/або личинок) проходить у воді. Однак і після завершення метаморфозу (перетворення личинки на молоду особину, зменшену копію дорослої) частина земноводних мешкає у воді постійно, а більшість потребує умов із високою вологістю. Адже шкіра у них тоненька, легко проникна для рідин і газів, через що погано утримує вологу. За умов недостатнього зволоження (наприклад, під час посух, що трапляються дедалі частіше) тварина може зазнати надмірної втрати води і загинути.

Амфібії є найменшим за чисельністю і водночас найбільш уразливим класом хребетних. Кліматичні зміни, посилення рівня ультрафіолетової радіації, забруднення, трансформація або й безпосереднє знищення їхніх природних оселищ, вплив видів-вселенців – це далеко не повний перелік факторів, що спричинюють суттєве скорочення або й зникнення локальних популяцій. Останніми десятиліттями зросла загроза ураження земноводних грибковими інфекціями, що зумовлює вимирання популяцій, видів і навіть цілих угруповань.

У Парку виявлено 12 представників класу амфібії, що становить 55% від видового багатства України (додаток Ґ). Вони відіграють надзвичайно важливу роль в екосистемах: дорослі земноводні – хижаки, що регулюють чисельність безхребетних, і водночас входять до раціону багатьох тварин; личинки беруть активну участь у перетворенні речовини у водоймах; земноводні на різних етапах життєвого циклу також сприяють переміщенню речовини й енергії з води на сушу і у зворотному напрямку. В умовах сучасних несприятливих глобальних змін перед нами постає непросте завдання – зберегти чисельність їх популяцій та середовища існування. А ефективна охорона неможлива без глибоких знань про цих тварин.

Тож познайомимося із земноводними Парку.

Ряд хвостаті

На території Парку мешкають два види хвостатих земноводних: **тритон звичайний** і **тритон гребінчастий**. Оскільки ці тварини мають хвіст, що становить приблизно половину загальної довжини тіла, їх у народі нерідко називають «водяними ящірками» через певну зовнішню подібність. Хоча насправді вони не є близькими родичами ящірок: ці тварини належать до різних класів. У період розмноження (весна – перша половина літа) тритони трапляються в стоячих водоймах (ставках, канавах, заповнених водою ямах, калюжах в коліях від авто тощо), де відбувається розвиток їхньої ікри та личинок. У цей час у самців виростає на спині високий гребінь, а у звичайного тритона – ще й особливі оторочки на пальцях. Такі вирости виконують кілька важливих функцій. По-перше, вони роблять самців привабливішими для самок, сигналізуючи про їх готовність до парування. По-друге, шкірясті вирости збільшують площу поверхні шкіри, через яку земноводні отримують частину кисню. Таке пристосування допомагає самцям значно довше перебувати під водою і зайвий раз не випливати

Тритон гребінчастий (самка – ліворуч, самець – праворуч)/
Northern crested newt (female – from the left, male – from the right)

Тритон звичайний (самка – ліворуч, самець – праворуч)/ Smooth newt (female – from the left, male – from the right)

Кумка жовточерева/Yellow-bellied toad

Кумка жовточерева і червоночерева – демонстрація отруйності/ Yellow-bellied toad and European fire-bellied toad – demonstration of toxicity

на поверхню, щоб ковтнути повітря. Це особливо важливо у той момент, коли вони виконують складний шлюбний танець, щоб здобути прихильність самичок. У другій половині літа дорослі тритони (а трохи згодом і молодь, яка завершила метаморфоз) покидають водойми та мігрують в наземні біотопи. Тут до середини осені вони мешкають в лісовій підстилці, під каменями та поваленими стовбурами, в тріщинах і норах. Обидва види тритонів на території Парку належать до рідкісних видів. Тритон гребінчастий внесений до Червоної книги України (Про затвердження... Тваринний світ, 2021).

Ряд безхвості

На території Парку мешкають два види **кумок** – **червоночерева** та **жовточерева**. Це невеликі амфібії, які упродовж усього періоду активності населяють різні типи водойм. Характерна їхня особливість – наявність на череві яскравих (червоних, помаранчевих або жовтих) плям, які

Кумка червоночерева/European fire-bellied toad

Часничниця звичайна/European common spadefoot

сигналізують ворогам про отруйність цих жабок. Щоб плями були краще помітні, кумки в загрозливих ситуаціях перевертаються на спину. Так вони попереджають хижаків: «Не чіпай, я дуже отруйна!». А щоб плями сильніше впадали у вічі – ще й зумисно вигинають спину. А ще кумок клали до глечиків з молоком, щоби воно довше зберігалося. Адже шкіра земноводних багата на залози, що виділяють секрет, який має антибактеріальні властивості. Потрапляючи до молока, він суттєво сповільнював розвиток кисломолочних бактерій і виконував ту ж роль, що зараз відіграє холодильник. Кумка жовточерева включена до Червоної книги України, оскільки в нас трапляється лише в Карпатах і на суміжних територіях.

Своєрідною жабкою є **часничниця звичайна**. Ця амфібія вдень ховається в норах у пухкому ґрунті, які сама риє задніми лапами. Для цього в неї на лапах є відносно великий і твердий п'ятковий горб, що виконує функцію своєрідної «лопати». Завдяки йому часничниця здатна повністю зануритись у ґрунт усього за кілька хвилин. Зазвичай упродовж теплого періоду року часничниці ховаються вдень у норах на глибині до 10–20 см, проте восени для залягання у зимову сплячку вони зариваються на глибину 1–1,5 м, спускаючись нижче рівня промерзання ґрунту. Для життя часничниця обирає ділянки із пухким ґрунтом (наприклад, орні землі, піщані дюни в долинах річок тощо), де їй легше рити свої нори. Крім великого п'яткового горбика, ця амфібія має ще одну особливість, яка відрізняє її від решти наших видів земноводних – вертикальну зіницю.

На території Парку повсюдно трапляється ще один своєрідний представник земноводних – квакша (райка, рахкавка, деревна жабка). Ще зовсім недавно вважалося, що на території України мешкає квакша звичайна *Hyla arborea* (L.). Утім, спеціальні молекулярно-генетичні дослідження продемонстрували, що насправді у нас є два види – більшу частину країни населяє **квакша східна** (саме вона мешкає в Парку), а от квакша звичайна в Україні трапляється лише на Закарпатті (Stock et al., 2012). Мешкає квакша переважно на окраїнах лісів, серед заростей чагарників, в садах тощо. Кінчики пальців у цієї жабки розширені у вигляді дисків. Завдяки цим розширенням вона може прилипати до різних поверхонь, зокрема й до вертикальних і дуже гладеньких (наприклад, скло, метал, пластик). Це пристосування допомагає їй

Квакша / Eastern tree frog

пересуватися по рослинності, зокрема гілках дерев і листках. І оскільки значну частину життя квакша проводить серед гілок, часто піднімаючись на висоту 10–15 м над землею, її у народі називають «деревною жабкою». А ще самці квакш дуже голосно кричать. У період розмноження на берегах нерестових водойм вони нерідко утворюють багатоголосі «хори», які можна почути на відстані у кілька кілометрів. Крики окремих самців (щось схоже на «рах-рах-рах») (звідси інша народна назва – «рахкавка») лунають і після завершення сезону розмноження, навіть у вересні та жовтні. А ще квакші – своєрідні хамелеони. Вони можуть змінювати забарвлення залежно від температури та інших факторів, що дає змогу їм дуже добре маскуватися. Найчастіше ці жабки яскраво-зелені, проте можуть ставати сірими, темно-зеленими, салатовими, жовтуватими, пісочними, блакитнуватими та навіть інтенсивно-чорними!

Доволі звичайним мешканцем, насамперед лісових екосистем Парку, є **ропуха сіра**. Це одна

Ропуха сіра / Common toad

із найбільших наших амфібій, самки можуть бути завдовжки понад 10 см. Для сірих ропух характерне так зване «вибухове» розмноження – під час нересту у водойму на короткий час (кілька діб або тижнів) одночасно збирається практично все доросле населення виду з певної території. Причому зазвичай самців значно більше, ніж самок. Тому між ними спостерігається сильна конкуренція: іноді з однією самкою намагаються спаруватися кілька самців. Тому самець, якому пощастило зустріти самку ще на суші дорогою до водойми, часто міцно в неї чіпляється і мандрує на її спині аж до місця нересту. Така тактика збільшує його шанси на успішне парування.

Відкриті біотопи (луки, пасовища, поля та городи, а також подвір'я в населених пунктах) заселяє родичка ропухи сірої – **ропуха зелена**. Шлюбний період у неї дуже розтягнутий (від березня до червня–липня), тому великих нерестових скупчень цей вид не утворює. Натомість самці зеленої ропухи видають надзвичайно мелодійні трелі, не гірші, ніж співи деяких птахів. А ще вони – власники неймовірного «військового» камуфляжу, що допомагає їм бути непомітними.

Доволі звичайними на території Парку є **трав'яна** та **прудка жаби**. Більшу частину періоду активності вони проводять в наземних біотопах (ліси та їх околиці, чагарники, вологі луки, береги водойм, окраїни агроценозів, сади тощо, нерідко трапляються в межах населених пунктів). У період розмноження на два–чотири тижні мігрують до водойм. Крім того, трав'яні жаби нерідко утворюють тут скупчення з десятків або й сотень особин. Обидва види прямують до нерестилищ одразу ж після весняного пробудження, коли ще навіть не всюди зійшов сніг, водойми частково вкриті кригою, а температура води ледь сягає +3...+5°С. **Жаба прудка** включена до Червоної книги України. Ще зовсім недавно панувала думка, що цей вид в нашій країні мешкає виключно на Закарпатті. Проте нові дослідження свідчать про те, що вона трапляється також у низці інших областей

Ропуха зелена/European green toad

Жаба трав'яна, скупчення на нерестилищі/Common frog, accumulation on spawning ground

Жаба прудка/Agile frog

Жаба озерна/Marsh frog

(Писанец, Реминный, 2008; Смирнов, 2013). Тепер відомо, що вона мешкає на значній території Івано-Франківщини (Смірнов, Бучко, 2018), зокрема в Парку, і в багатьох місцях є доволі звичайним видом.

Більшу частину життя проводять у водоймах зелені (водяні) жаби. В Україні вони представлені трьома видами, два з них виявлені на території Парку – **жаби озерна** та **їстівна**. Саме ці амфібії з кінця квітня до червня-липня утворюють багатоголосі «хори», звуки від яких розносяться на кілька кілометрів від Дністра, його приток та інших водойм. Але не тільки цим цікаві зелені жаби. Крупних представників цих видів використовують для приготування вишуканого делікатесу – Cuisses de grenouille, або «ніжок польової курки», які у нас відомі як жаб'ячі лапки.

Жаба їстівна/Edible frog

Назар Смірнов

ПЛАЗУНИ

Плазуни стали першою групою хребетних, що адаптувалася до повністю наземного існування без тісного зв'язку з водою. Порівняно з амфібіями, вони набули низки важливих пристосувань до такого життя: поява яєць із захисною оболонкою та запасом поживних речовин скасувала потребу повертатися до водойм для продовження роду; ороговіла шкіра у вигляді лусок, щитків або кісткового панцира позбавила залежності від вологості середовища і зробила доступними нові простори, зокрема з аридним кліматом; ґрунтовні зміни в будові більшості систем органів також слугують для адаптації до наземного середовища. І хоча частина видів повернулася до життя у воді (наприклад, прісноводні та морські черепахи, морські змії, крокодили), вони зберігають ознаки наземних тварин.

А ще попри чимало прогресивних пристосувань плазуни є холоднокровними тваринами, життя яких безпосередньо залежить від температури навколишнього середовища. Саме тому різноманіття плазунів України відносно невелике, а на території Парку їх налічується всього 10 видів (додаток Д), про яких ми розповімо нижче.

Ряд черепахи

Ця своєрідна група плазунів представлена в Україні єдиним аборигенним видом – **черепахою болотною**, яка адаптувалася до життя у воді. Черепах неможливо сплутати з іншими рептиліями, адже їхнє тіло вкрите панциром. Зустріти болотну черепаху в межах Парку можна як у Дністрі, так і в його притоках, старицях, ставках, глибоких канавах, а іноді навіть у звичайних калюжах. Хоча більшу частину життя ця рептилія проводить у воді (надає перевагу відносно глибоким і спокійним ділянкам водойм), проте вона регулярно вилазить, щоб погрітися. На суші, далеко від води її можна побачити у кількох випадках. Наприклад, у травні-липні можна зустріти самок, які віддалилися від водойми на сотні метрів або й кілька кілометрів у пошуках місць, придатних для відкладання яєць. Також черепахи трапляються на суші, якщо водойма, де вони мешкали, пересохла – тоді тварини шукають нову домівку.

Упродовж кількох десятиліть у водоймах Європи та України спостерігають активне розселення іншого виду – **черепахи червоновухої**. Вона походить з водойм Північної Америки. Цей вид віддавна був улюбленим утриманцем у тераріумах, звідки його регулярно випускали у природні водойми. Зважаючи на глобальне потепління, є загроза, що черепаха червоновуха адаптується до наших умов і почне тут розмножуватись, швидко розселяючись на нові території.

© Смірнов Н.

© Смірнов Н.

Черепаха болотяна/European pond turtle

© Смірнов Н.

Черепаха червоновуха/Red-eared slider

Веретільниця східна/Anguis colchica

Ряд лускаті

На території Парку мешкає доволі незвичайна ящірка – **веретільниця східна**. А незвичайна вона тим, що не має ніг. Тому веретільницю часто плутають зі змією. Якщо додати до цього переважно бурувате або коричневе забарвлення, пересування шляхом повзання та видовжене змієподібне тіло – стає зрозумілим чому. Така подібність на змію нерідко не на користь веретільницям – при зустрічі люди частенько намагаються їх знищити. І зовсім намарно. Адже жодної загрози для людини ця рептилія не становить – вона неотруйна. Крім того, живиться вона різними безхребетними, зокрема слимаками. Тож коли така тварина селиться на присадибних ділянках, то ще й приносить користь, адже знищує чимало шкідників городини. На відміну від змій, веретільниця має повіки (тому здатна кліпати). Ще їй властиве явище автотомії – як і інші наші ящірки, веретільниця відкидає хвоста, якщо в нього учепиться якийсь ворог. Оскільки ворогів у цієї ящірки чимало (одна людина чого варта!), то багато дорослих веретільниць живе з обірваними хвостами, які доволі добре заживають після травми, проте практично не відростають.

Ящірка зелена/European green lizard

Крім веретільниці в Парку мешкають три види справжніх ящірок – зелена, прудка та живородна. Найкрупніша серед них – **ящірка зелена,** загальна її довжина з хвостом у крупних особин може сягати 40 см або й більше. На Івано-Франківщині цей вид мешкає виключно на берегах Дністра, де заселяє переважно схили з остепненою рослинністю, рідким чагарником та виходами каміння. Навесні, під час шлюбного

Ящірка зелена (самець – ліворуч, самка – праворуч)/
European green lizard (male – from the left, female – from the right)

періоду, самці зеленої ящірки набувають інтенсивно-смарагдового забарвлення тіла, а горло і боки голови у них стають яскраво-синіми. Зелена ящірка включена до Червоної книги України.

Ящірка прудка меншого розміру, хоч і схожа на зелену. Цей вид трапляється в Івано-Франківській області та Парку повсюдно, надає

© Смірнов Н.

© Смірнов Н.

Ящірка прудка, самець/Sand lizard, male

© Ковтун М.

Ящірка прудка, самка/Sand lizard, female

© Смірнов Н.

© Смірнов Н.

Ящірка живородна/Viviparous lizard

перевагу відкритим сухим місцевостям. А ось **ящірка живородна** – найменша серед наших ящірок – воліє селитися на вологих ділянках серед лісового рідколісся, на галявинах, узліссях, часто мешкає на берегах водойм. Вона добре й охоче плаває і навіть пірнає. На відміну від двох інших видів, в наших умовах для ящірки живородної характерне яйцеживородіння, тобто, ембріони розвиваються упродовж місяця в тілі самки, і вона народжує уже цілком сформовану молодь (звідси і назва). Утім, у південних популяціях живородні ящірки відкладають яйця, як і більшість представників цієї родини.

Половину видового багатства плазунів Парку становлять змії. І саме вони зазвичай найбільше цікавлять людей. На території Парку можна зустріти два види вужів – звичайного та водяного. Це відносно крупні змії, довжина тіла яких нерідко перевищує 1 м. І якщо **вуж звичайний** добре відомий (саме він позаду голови зазвичай має світлі жовті, білі або помаранчеві плями – так звані «вушка»), то про

Вуж звичайний/Grass snake

вужа водяного знають не всі. Мешкає останній на теренах Івано-Франківщини виключно в долині Дністра, де трапляється переважно на скелястих і кам'янистих ділянках. Полює на дрібну рибу, тому зустріти його можна у воді та на березі. Оскільки водяний вуж забарвлений у сіруватий чи оливковий колір з темнішим «шаховим» малюнком різного ступеня виразності, його часто називають «гадюкою». Проте для людини він безпечний, адже не має отруйних зубів. Тому навіть якщо йому хтось загрожує, він намагається втекти або ж прикинутись мертвим, як, до речі, робить і вуж звичайний. Водночас змія відкриває рота і вивалює язика, усім своїм виглядом показуючи, що вона давно і надійно мертва.

Парування вужів водяних/Dice snakes mating

Вуж водяний/Dice snake

Вуж водяний заковтує бичка/
Dice snake swallows a goby

Мідянка звичайна/Smooth snake

Майже всі чули про ще одну нашу змію – **мідянку звичайну**. Традиційно її вважають надзвичайно отруйною. Проте ця думка помилкова. Мідянка не має отруйних зубів і для людини безпечна. Вона є типовим заурофагом – полює переважно на ящірок, іноді на інших змій, птахів чи звірів. Саме тому селиться там, де є достатньо здобичі – на луках, узліссях, в садах тощо. На голові у цієї змії зазвичай видно темний малюнок, схожий на корону. Звідси її латинська назва – «*Coronella*». Мідянка – змія доволі рідкісна, через що внесена до Червоної книги України.

Спорадично територією Парку трапляється **полоз лісовий**, або **ескулапів**. Названий на честь Ескулапа (або Асклепія) – давньогрецького бога лікування. Саме ця змія зображена на одному із символів медицини – посохові Асклепія. Лісовий полоз – найкрупніша змія Івано-Франківщини. Завдовжки нерідко сягає 1,5 м (відомі особини навіть понад 2 м завдовжки). Зовні полоз трохи схожий на звичайного вужа (у нього позаду голови також часто є світлі плями, що особливо виразні у молодих особин). Селиться він зазвичай у розріджених лісах, серед скель, в закинутих або й жилих кам'яних будівлях. Чудово повзає по гілках дерев, кущів та кам'яних стінках. Полює на дрібних ссавців і птахів. Полоз лісовий – одна з найрідкісніших змій України. Трапляється він переважно на Закарпатті, Прикарпатті, у долинах Дністра та Південного Бугу. Тож Парк є важливим осередком охорони цього виду на національному рівні. Внесений полоз лісовий до Червоної книги України.

І на завершення нашої розповіді про плазунів Парку обов'язково згадаємо про ще один вид – **гадюку звичайну**. Саме вона – єдиний представник отруйних змій, що мешкає на теренах Івано-Франківщини. Загалом це невелика змія – зазвичай її довжина не перевищує 60–70 см. Тіло у неї відносно товсте, а хвіст виглядає непропорційно коротким. Забарвлення тіла доволі мінливе – сіре, коричневе, буре, оливкове, трапляються особини цегляного та чорного кольору. Характерні риси – це наявність на спині темної зигзагоподібної смуги (у чорних особин може бути невиразною), хрестоподібний малюнок на голові, темна смуга від кута рота до ока.

Мешкає гадюка звичайна в лісах і на їхніх окраїнах, на зволожених луках, серед чагарників, на болотах і берегах водойм тощо. На Івано-Франківщині частіше трапляється в гірській частині, а для території Парку відомі спорадичні знахідки. Активна ця змія з ранньої весни до пізньої осені. Зимують гадюки зазвичай у

Полоз ескулапів/Aesculapian snake

підземних порожнинах на глибині 1,5–2 м, у які потрапляють через нори гризунів, тріщини та ніші на місцях зогнилих коренів дерев тощо. Нерідко у таких місцях збираються десятки або й сотні гадюк, іноді до них долучаються інші види рептилій. Восени та навесні біля таких зимових сховищ можна зустріти скупчення («клубки») змій, які готуються залягти у сплячку або ж щойно залишили місце зимівлі. Серед наших рептилій гадюка найбільш «холодостійка» – активні особини можуть траплятися навіть за температури +4°С. Навесні, через кілька тижнів після пробудження, у гадюк настає пора парування. У цей час самці нерідко влаштовують своєрідні «турніри», доводячи своє право продовжити рід. Ці турніри мають вигляд своєрідного танцю: самці наближають один до одного голови, піднімають передню частину тулуба вертикально, переплітаються та повільно рухаються, наче колишуться. Вони можуть наближатися і розходитися кілька разів, а потім починають атакувати один одного. Водночас кожен намагається пригнути голову противника до землі, при цьому вони не кусаються. Двобій триває, допоки слабший самець не втече. Гадюка звичайна – яйцеживородна рептилія. Самки близько трьох місяців виношують яйця, а молоді змійки покидають тіло матері уже цілком сформованими і одразу розпочинають самостійне життя. Живиться гадюка переважно дрібними ссавцями, може полювати також на земноводних, плазунів і птахів. Для знерухомлення здобичі використовує отруту, яку вприскує за допомогою двох спеціальних зубів, розташованих у верхній щелепі.

Попри те, що гадюка належить до отруйних змій, вона не є агресивною. Тож у випадку загрози зазвичай намагається утекти і сховатись. Тому при зустрічі не варто переслідувати гадюку, намагаючись її роздивитися або зловити – залиште змію у спокої і вона сама якнайшвидше утече від вас. Проте якщо її заскочили зненацька або відступ неможливий – може застосовувати отруту. Цей крок є вимушеним, адже вироблення отрути потребує затрат часу й енергії.

Укус гадюки попри небезпечність лише у поодиноких випадках буває летальним. Зазвичай для здорової дорослої людини наслідки обмежуються сильним болем у місці укусу та появою набряку. У складніших випадках може виникати запаморочення, нудота, прискорене серцебиття, діарея, підвищується температура тіла, можуть проявлятися й інші симптоми. Проте за умови вчасного надання належної допомоги більшість симптомів зникають уже за кілька діб.

Що ж робити, якщо вас або когось поруч все ж вкусила гадюка? Насамперед спробуйте

Гадюка звичайна/Common European adder

заспокоїтись, адже загроза життю незначна. Якщо укус припав на кінцівку – зніміть з неї прикраси (годинник, браслети, персні тощо), коли з'явиться набряк – зробити це стане значно важче. Звільніть місце укусу від одягу і промийте чистою водою. Накладати джгут, розрізати рану, припалювати її або відсмоктувати отруту – не можна! Користі від таких дій нема, а от додаткові проблеми через травмування можуть з'явитися. Якщо укус припав на кінцівку, її бажано знерухомити. За наявності можна вжити антигістамінні препарати (дозування згідно інструкції), аби уникнути розвитку алергічної реакції. Постраждалому потрібно пити якомога більше рідини (води, чаю). Проте категорично не можна вживати алкогольні напої! Після цього необхідно організувати якомога швидшу доставку постраждалого до найближчої медичної установи, де зможуть надати кваліфіковану допомогу.

Щоб зменшити ймовірність неприємної зустрічі з гадюкою звичайною – будьте уважні в тих місцях, де вона може траплятися. Одягайте до лісу взуття з високими халявами та штани з міцної тканини, перевіряйте траву, пеньки та купи хмизу там, де маєте намір присісти, не намагайтеся спіймати те, що зашаруділо серед листя чи трави. Пам'ятайте, гадюка є частиною Природи і заслуговує на життя, як і всі інші створіння.

Гадюка звичайна/Common European adder

Андрій Бокотей
Ірина Мєдвєдєва

ПТАХИ

Рибалочка/Common kingfisher

Пташиний світ здавна приваблював людство розмаїттям кольорів оперення і мелодійним співом, майстерністю плетіння гнізд і таємничими міграціями після закінчення літа. Завдяки пристосуванню до польоту, птахам вдалося освоїти найрізноманітніші біотопи нашої планети. Із закінченням вегетаційного сезону рослин комахи впадають у сплячку, і тоді більшість комахоїдних птахів вимушена вирушати на Південь. Замерзання водойм також спонукає водоплавних та навколоводних птахів вирушати в далеку подорож. Під час міграцій птахи долають тисячі кілометрів для того, щоб уникнути голоду і холоду. Саме в такий період можна спостерігати цікаві види птахів, що є нетиповими для конкретних територій. Узимку залишається лише невелика кількість осілих видів, однак до них долучаються прилітні, які, зимуючи тут, намагаються уникнути ще суворіших північних холодів.

Загалом усі види птахів, що трапляються на території Парку, становлять його склад і багатство орнітофауни. Завдяки значному різноманіттю ландшафтних умов долини Дністра, **орнітофауна Парку станом на сьогодні налічує 201 вид.** Із них – 85 видів гніздових перелітних, які перебувають на цій території тільки під час гніздування, а на зимівлю відлітають у теплі краї; 42 – осілих, які залишаються впродовж усього року в місцях, де гніздилися, здійснюючи іноді кочівлі на невеликі відстані; 9 видів таких, що лише зимують, а 52 – пролітні (трапляються тільки протягом міграційних періодів). Існує ще одна категорія птахів, чиї межі поширення і міграційні маршрути не проходять через територію Парку, проте зрідка їх можна побачити в цьому регіоні, їх називають залітними. Такі спостереження є найбажанішими і для професійних орнітологів, і для аматорів, оскільки можуть свідчити про зміни в розповсюдженні видів. На сьогодні у Парку таких видів відомо 13 (додаток Е).

За 10 років існування Парку та цілеспрямованих наукових досліджень список птахів зріс від 147 до 201 виду.

Парк має велике значення як осередок збереження різноманіття орнітофауни долини Дністра. Серед рідкісних видів птахів Парку, що перебувають під охороною, **29 видів** занесено до Червоної книги України (Червона..., 2009) і додатково **53 види** занесено до списку Червоної книги Івано-Франківської області (Червона..., 2019). З-поміж видів з ЧКУ, 9 використовують територію Парку для гніздування: лелека чорний, шуліка чорний, підорлик малий, голубсиняк, пугач, сови болотяна і довгохвоста, жовна зелена і сорокопуд сірий. Здебільшого – це лісові види, які охоче гніздяться на заліснених крутосхилах Дністровського каньйону, де фактор турбування з боку людини є мінімальним. Серед регіонально рідкісних видів з ЧКІФ гніздяться 13: чирянка велика, осоїд, підсоколик великий, чайка, коловодник звичайний, крячок чорний, горлиця звичайна, дрімлюга, посмітюха, сорокопуд чорнолобий, кобилочка-цвіркун, рябогруда кропив'янка і горихвістка звичайна. У цьому списку

Коловодник звичайний/Common redshank

Жовна зелена/European green woodpecker

Сова довгохвоста /Ural owl

переважають види, характерні для відкритих і зволожених ландшафтів.

Серед видів ЧКУ лише зупиняються на території Парку в міграційний період, щоб відпочити і похарчуватися – 12 видів, а ЧКІФ – 7 видів. Лише один вид зі списків обидвох Червоних книг – гоголь – зимує на незамерзлих ділянках Дністра. Залітними видами зі списку ЧКУ є степовий канюк, орел-карлик, беркут, орлан-білохвіст, кулик-сорока, сипуха, а зі списку ЧКІФ – крячок малий, який гніздиться на островах Дністра вище за течією, а на територію Парку залітає в пошуках поживи.

Великий список птахів, виявлених на території Парку, свідчить про важливість його території для збереження орнітофауни. Окрім того, що ця територія слугує місцем гніздування для 127 видів, уздовж Дністра проходить один з найважливіших європейських міграційних шляхів птахів – передкарпатський.

Серед видів, для збереження яких територія Парку має велике значення, слід назвати насамперед **пугача**. Це великий птах висотою до 70 см і розмахом крил до 180 см. Місцем розмноження цієї сови є скельні виступи і малодоступні для людини ліси на крутосхилах Дністра. Кігті цього птаха настільки довгі і міцні, що одним з основних об'єктів його харчування є їжаки, яких легко здобуває не ранячись. Аналіз пелеток показав, що пугач в долині Дністра охоче харчується також сірим пацюком, полюючи на окраїнах населених пунктів. Також серед його здобичі траплялися досить значні за розміром птахи, такі як крук.

Заліснені схили правого берега Дністра зі старими лісостанами і значною кількістю дуплистих дерев приваблюють дуплогніздних видів, серед яких і **сова довгохвоста**, чисельність якої за останні десятиліття зростає. Крім дупел, для розмноження вона може використовувати гнізда хижих птахів і лелеки чорного. За розміром ця сова менша за пугача. За виглядом подібна до сови сірої, від якої трохи більша і має значно довший хвіст, що виступає далеко за складені крила. Це єдина з наших сов, яка досить часто полює вдень. Ловить насамперед мишоподібних гризунів, хоча здатна впіймати і вивірку чи сіру куріпку.

До дуплогніздників належить і **голуб-синяк**, єдиний представник цього роду, який гніздиться

Пугач/Horned owl

Голуб-синяк/Stock dove

Грицик великий/Black-tailed godwit

в дуплах. Подібний за виглядом до поширеного в містах сизого голуба, на відміну від якого має світлий дзьоб і чорне око. Дуже потайний і обережний, побачити його не так просто. Проте уже з березня можна почути характерне «гудіння» самців, що зайняли гніздові території. Харчується здебільшого насінням рослин, зрідка урізноманітнюючи його комахами.

Збереження заплавних луків є важливим для охорони гніздових біотопів сивкоподібних, а саме **грицика великого**, чисельність якого суттєво зменшилася за останні роки не лише в Україні, але й у Європі загалом. Причина – руйнування луків розорюванням та осушуванням, турбуванням птахів під час міграції та на місцях зимівлі, а також знищення кладок шляхом раннього косіння трав. На території Парку цього птаха можна зустріти переважно під час міграції у вологих місцях, де він харчується. Його раціон складають водні комахи та їх личинки, павуки, дрібні ракоподібні, двостулкові молюски та ін.

Ще один рідкісний лісовий вид – **підорлик малий**. Незважаючи на назву, це найбільший за розмірами денний хижий птах, що гніздиться на території Парку. Основною його здобиччю є земноводні і плазуни, хоча загалом вважається поліфагом, тобто може харчуватися різними видами тварин, на яких полює на відкритих ділянках плакорів. На зиму відлітає.

Гніздиться в лісових масивах Парку і **шуліка чорний**, який відрізняється невибагливістю до кормового раціону. Може полювати на птахів, дрібних ссавців, земноводних, плазунів, рибу, не гребує навіть падлиною. Його легко відрізнити від інших хижих птахів за характерним закінченням хвоста з неглибоким вирізом. На початку гніздового періоду пара птахів демонструє надзвичайної краси шлюбні ігри, перекидаючись у польоті і граючись здобиччю.

А от **осоїда** (регіонально рідкісний вид) і хижим птахом назвати складно. Незважаючи на хижий вигляд, він комахоїдний. Повністю відповідає своїй назві, бо улюблена їжа – личинки земляних ос, чиї гнізда птах викопує із землі. Цікавий цей вид тим, що птахи можуть бути забарвлені по-різному, від майже зовсім білих до темно-бурих, зі смугами і плямами. Незмінним завжди залишається лише забарвлення хвоста з трьома поперечними чорними смугами.

Особливо рідкісним і потаємним птахом, що гніздиться на лісових схилах, є **лелека чорний**. Цей лісовий схимник будує гнізда у найвіддаленіших куточках лісів. Гніздо велике і важке, тому найчастіше для його розміщення обирає дуби. Одна з головних причин невисокої чисельності

Підорлик малий/Lesser spotted eagle

Осоїд/European honey buzzard

Лелека чорний/Black stork

виду – брак місць, придатних для гніздування. Дослідження останніх років демонструють, що навіть за наявності гнізд, але за відсутності достатньої кормової бази, значна частина пар не приступає до гніздування. Основу харчування становить риба, саме тому найчастіше його можна побачити вздовж русла за полюванням.

Русло і береги Дністра є місцем, де харчуються різні види чапель (сіра, чепури велика і мала, квак), серед яких лише **чапля сіра** гніздиться на території Парку. Також береги річки є місцем живлення куликів, мартинів, крячків, особливо під час міграційних періодів. Берег річки є місцем, куди впродовж року прилітають майже всі види птахів у пошуках їжі та води.

Цікавим оселищем для птахів є річкові острови. Тут на галькових пляжах гніздиться колоніями по кілька десятків пар **крячок річковий**. Полюють птахи над річкою, кидаючись з висоти зі складеними крилами за дрібною рибою. На островах також гніздяться пісочник малий, набережник, плиска біла, вівсянка очеретяна. Недоступність островів для наземних хижаків і людей впродовж гніздового періоду створює безпечні умови для їхнього розмноження.

Також води Парку славляться пірникозами – птахами, які значну частину часу проводять у підводному світі у пошуках поживи. Зокрема **пірникоза мала** – один з найменших водоплавних птахів орнітофауни України й один із найцікавіших представників пірникозових. Адже його не так легко зустріти через малі розміри та особливу обережність. Якщо потурбувати пірникозу малу, вона може зануритись у воду і наставити тільки голову як перископ. Тому туристичні відвідування водойм у гніздовий період є вкрай небажаними. Охорона водно-болотних угідь також має вагоме значення для збереження виду.

Пірникоза мала/Little grebe

Чапля сіра/Grey heron

Крячок річковий/Common tern

Сорокопуд сірий/Great grey shrike

Серед невеликих горобиних птахів заслуговує на увагу **сорокопуд сірий**. Гніздиться в лісосмугах і чагарниках. Цікавий тим, що в часи надлишку корму (великі комахи, дрібні плазуни чи мишоподібні гризуни) робить запаси, наколюючи здобич на гілочки неподалік гнізда чи шпичаки терену, шипшини або глоду. Використовує їх пізніше у несприятливі часи.

Велике природоохоронне значення Парку в осінній і весняний період. Особливо це стосується русла Дністра. Тут зупиняються на відпочинок і для годівлі численні зграї-мігранти водоплавних птахів, домінантним серед яких завжди є **крижень.** Проте трапляються і цікаві та нечисленні види – крех великий, чирянки велика і мала, попелюх, свищ та інші качки. Регулярно бувають лебеді, частіше шипуни, зрідка кликуни. Однак найціннішим видом, що мігрує і часто зимує, якщо річка не замерзає, є **гоголь**. Зграйки з кількох десятків птахів можна зустріти взимку на різних ділянках русла в межах Парку. Ці птахи чудово і подовгу пірнають в пошуках корму – водних комах і молюсків. Основна частина гоголів зимує на Бурштинському водосховищі, де їхня чисельність може сягати понад 10 тис. особин.

Також на території Парку можна зустріти найменшого птаха України та Європи – **золотомушку жовточубу**. Її вага коливається від 4–8 грамів, довжина тіла до десяти сантиметрів. Золотомушка малопомітна, оскільки вона тримається зазвичай у верхній частині крони дерев, проте довірлива, підпускає людину на близьку відстань. Для гніздування птах залюбки вибирає високі багаторічні дерева, зокрема ялину. Живиться різноманітними безхребетними: попелицею, гусінню метеликів, павуками, дрібними жуками, короїдами та насінням хвойних дерев. Збереження лісів від туристичного навантаження і природовідповідне ведення лісового господарства на теренах Парку має сприятливе значення для збереження виду.

Загалом **орнітофауна Парку** є багатою і різноманітною, заходи з охорони території сприяють зростанню її чисельності. Територія Дністровського регіонального ландшафтного парку в перспективі може слугувати чудовою базою для розвитку орнітологічного туризму.

Золотомушка жовточуба/Goldcrest

Крижень і гоголь/Mallard and Common goldeneye

Андрій-Тарас Башта

ССАВЦІ

Географічне розташування Парку, поєднання різних типів рельєфу та природних умов сприяло значній різноманітності та концентрації видів ссавців на цій території. Основний склад теріофауни Парку є досить типовим для Поділля, з істотним впливом фауни суміжних територій та інтразональних біотопів. Разом з тим, тривалий антропогенний вплив на природні екосистеми річки Дністер та її долини призвів до значної трансформації природних екосистем і сприяв появі багатьох, насамперед синантропних видів фауни.

Фауна ссавців на території Парку налічує близько **52 видів**, що становить понад 40% видів ссавців фауни України (додаток Є).

З **комахоїдних** у фауні Парку найчастіше можна побачити **їжака білочеревого**, який веде сутінковий і нічний спосіб життя. У лісових насадженнях Парку його реєструють зрідка, а значно частіше помічають у населених пунктах, на прибережних ділянках водойм, і луках. Візитівкою їжака є його голки – це трансформоване волосся, що складається з кератину і виконує оборонну функцію. Голки їжака еластичні, глибоко сидять у тілі; їх налічується кілька тисяч. Основний орган чуття їжака – нюх, а зір досить слабкий, до того ж монохромний (чорно-білий). Тому саме нюх є його провідником і допомогою в пошуках корму.

Кріт європейський заселяє різноманітні біотопи, переважно трапляється на луках, пасовищах, у долинах річок. Через прихований спосіб життя особливості екології кротів вивчені досить слабо. Оскільки майже все своє життя кріт проводить під землею, у нього дуже слабкий зір, але добре розвинений нюх. Цей вид надає перевагу ділянкам з родючим ґрунтом, де знаходить численну поживу: черв'яків, личинок та ін. Під землею кріт постійно трудиться, прокопуючи за день тунель у десятки метрів. Швидкість руху тварини у тунелях 25 м за хвилину. Але ззовні про його активність свідчать лише викиди землі з нір – кротовини.

© Ковтун М.

© Маланюк В.

Їжак білочеревий/Northern white-breasted hedgehog

© Башта А.-Т.

Кріт європейський/European mole

© Zwerver R.

Бурозубка звичайна/Common shrew

Представники родини **землерийкових** є найменш вивченими на території Парку. Найчастіше трапляється **бурозубка звичайна**. Це широко розповсюджений вид довжиною тіла всього 5–8 см, заселяє різноманітні біотопи, переважно біля водойм та у вологих біотопах. Також на території Парку виявлено **кутору (рясоніжку) велику.**

Ряд рукокрилі. Завдяки значному різноманіттю біотопів, сприятливих для поселення та кормодобування, кажанів на території Парку виявлено **19 видів**. Оптимальними для життєдіяльності більшості видів кажанів є угіддя, що характеризуються значною мозаїчністю. Кажани – таємничі нічні ссавці, яких через потайний спосіб життя і значну мобільність досить важко виявити чи спостерігати за ними.

Усі наші види рукокрилих є комахоїдними, але кожен з них займає свою екологічну нішу. Тому кажани спостерігаються у дуже різноманітних біотопах: у лісах або над ними, на узліссях і галявинах, біля водойм. Кормодобувні ділянки деяких видів (наприклад, нічниць довговухої та крихітної) обмежені лісовими угіддями, але більшість рукокрилих використовує значно ширший діапазон оселищ.

Відкриті плеса води, що широко представлені на території Парку, є місцями полювання деяких видів рукокрилих (наприклад, нічниць ставкової та водяної). Урбанізованим територіям властиве не менше видове різноманіття, оскільки тут селяться кажани, що живуть у будівлях людини (на горищах, під дахами, в щілинах стін), а також такі їх види, що надають перевагу ділянкам з деревами (часто селяться в дуплах) – паркам, берегам річок і ставків та ін.

У помірній кліматичній зоні кормові ресурси для рукокрилих доступні лише сезонно. Для переживання суворих умов зимового періоду різні види кажанів пристосувалися по-різному. Про те, що птахи відлітають на зиму далеко на південь – знають усі. А деякі кажани також щороку здійснюють далекі сезонні мандрівки: іноді відстані їх перельотів становлять понад тисячу кілометрів. Інші види переживають зимовий період, впадаючи у сплячку (гібернацію). У цьому стані у тварин сповільнюються всі життєві процеси, а температура тіла знижується до температури середовища, що дає їм можливість виживати навіть протягом кількох місяців без їжі, використовуючи тільки нагромаджені в кінці літа й восени запаси підшкірного жиру.

Завдяки значній кількості підземних порожнин природного та штучного походження,

Кажан пізній/Serotine bat

Вухань звичайний/Brown long-eared bat

Широковух європейський/Western barbastelle

 Підковик малий/Lesser horseshoe bat

 Нічниця водяна/Daubenton's bat

на території Парку сформувалися умови для поселення, а особливо гібернації (зимової сплячки) багатьох видів кажанів. До них належать як троглобіонтні види (що переважно живуть у підземних порожнинах): підковик малий, так і види, що влітку селяться у будівлях чи дуплах дерев, а зимують у підземеллях: кажан пізній, нічниця водяна, нічниця війчаста, нічниця північна, широковух європейський, вухань звичайний.

Виводкові колонії **малого підковика** можуть бути сформовані у підземних порожнинах (теплих печерах і гротах) або в наземних будівлях, зокрема на їх горищах, і можуть налічувати пару сотень особин. Найчастіше вони розташовані поблизу структурно багатих біотопів (старих листяних лісів, прибережних заростей, лук з чагарниками).

Типовим водолюбним видом регіону є **нічниця водяна**. Вона має дуже характерний спосіб полювання: ловить комах (або збирає їх з поверхні води) переважно над водоймами (до 20 см над поверхнею плеса). Ймовірно, полює також на дрібних рибок. Селиться якнайближче до водойм, дуже часто – в щілинах мостів або у дуплах прибережних дерев.

Вечірниця руда (або дозірна) загалом належить до лісових видів кажанів. Надає перевагу лісам, особливо листяним, а також заплавним з високим відсотком старих дерев. Трапляється також у великих парках, садах. Вона заселяє дупла і стовбури переважно в листяних лісах (наприклад, букових, дубових, ясенових, вербових та ін.); переважно це старі дупла, видовбані дятлами. В останні десятиліття виявлені поселення колоній цього виду у будівлях людини. Оскільки цей вид, крім ехолокаційних, використовує соціальні звуки, чутні для вуха людини (нагадують щебетання пташенят), його схованки легко виявити, особливо пізнього літа і восени. Довгі й вузькі крила вказують, що ця вечірниця пристосована до полювання у відкритому просторі. Вона може вилітати на полювання відносно рано, ще під час заходу сонця.

Відстань міграцій між місцями літування та зимівлі вечірниці дозірної може становити понад 1 000 км. Важливий міграційний шлях цього та

 Вечірниця руда/Common noctule

 Нічниця велика/Greater mouse-eared bat

інших перелітних видів кажанів пролягає вздовж русла річки Дністер: іноді осінніми вечорами тут можна спостерігати, як мігрують на південь тисячі кажанів.

Кажани – одна з найвразливіших груп серед ссавців і наземних хребетних загалом, і всі вони внесені до Червоної книги України, а також перебувають під охороною низки міжнародних конвенцій, ратифікованих урядом України. Для дендрофільних видів (широковух європейський, вухань звичайний, нетопир звичайний, нетопир лісовий та ін.) істотною загрозою є зменшення кількості старих дуплистих дерев. Для видів, що селяться в печерах (нічниця велика, підковик малий та ін.), істотним негативним фактором є непокоєння під час періоду гібернації.

З **ряду гризунів** найпомітнішим видом є, мабуть, **білка звичайна**. У насадженнях Парку вона поширена на всій території. Можна спостерігати білок рудих, коричневих, сіруватих, а в Карпатах – і чорних. Гніздо білки називається «гайно». Найчастіше вона його влаштовує в дуплі дерева, шпаківні, або між гілок дерев на висоті понад 10 м. Кулясте гайно вистелене зсередини сухим листям чи травою, мохом, пір'ям.

Кормовий раціон білки дуже багатий. Це насіння різних дерев, переважно хвойних: ялини, сосни, кедра, ялиці, модрини. Також у меню білки входять жолуді, горіхи, гриби, ягоди, трави, мохи, лишайники, бульби і кореневища рослин. Білки можуть бути і хижаками. Крім рослинної їжі, вони живляться комахами, яйцями, навіть невеликими птахами, ссавцями і жабами. Для білки характерні локальні міграції: з появою снігового покриву вона перебирається в біотопи з кращими кормовими властивостями.

Вовчки (це також гризуни, деякі з них трохи подібні до білки) активні протягом теплого періоду року, а в зимовій сплячці можуть перебувати від вересня до травня. Усі вовчки чудово і спритно лазять по деревах, зокрема і по найтонших гілках. Ведуть нічний спосіб життя, коли шукають поживу: насіння, ягоди і плоди, комах. Можуть з'їсти яйця чи пташенят дрібних птахів.

Найбільший з них – **вовчок сірий**, часто живе в людських будівлях. Рідше трапляються **вовчок ліщиновий** і **вовчок лісовий**, які заселяють

© Ковтун М.

Вовчок сірий/European edible dormouse

© Башта А.-Т.

© Ковтун М.

Білка звичайна/Red squirrel

© Маланюк В.

Вовчок ліщиновий/Hazel dormouse

різноманітні біотопи залежно від наявності поживи і місць, придатних для влаштування гнізд, здебільшого в листяних лісах.

Вовчок ліщиновий – найменший з наших вовчків. Живе в густих чагарниках, переважно за участю ліщини. Своїх дитинчат він вирощує в гніздах, звитих з трави, які будує в дуплах дерев, рідше – на землі або в кущах невисоко над землею.

У минулому на території Парку спостерігали ***ховраха подільського***. Однак, унаслідок значної трансформації середовища існування виду (зокрема, степових ділянок), він сьогодні в регіоні вважається зниклим.

Родина **мишей** об'єднує гризунів, різноманітних за зовнішнім виглядом і розмірами. Це дрібні звірки, які живуть у норах, живляться переважно рослинним кормом. До них належать як синантропні, так і евритопні види. Синантропні види (ті, що живуть поряд з людиною) – **миша хатня** і **пацюк сірий**, часто спостерігаються у будівлях.

Для популяцій дрібних гризунів властиві значні періодичні коливання: від періоду депресії

Полівка звичайна/Common vole

Нориця водяна/European water vole

Миша хатня/House mouse

Руда лісова миша/Bank vole

до відновлення та збільшення чисельності популяції і наступного її зниження. Це може бути зумовлено погодними умовами, наявністю кормових ресурсів, впливом хижаків, захворювань та інших факторів. Оскільки дрібні гризуни є основним кормом багатьох птахів і ссавців, такі коливання істотно впливають і на динаміку їхніх популяцій.

На водоймах періодично спостерігають **ондатру**. У минулому цей вид був поширений у вологих біотопах Північної Америки. Після завезення в Європу розселився по всій Євразії, аж до Монголії та Кореї.

В останні десятиліття на Придністров'ї з'явився **бобер європейський**, який швидко розселяється вздовж різного роду водотоків. Це найбільший гризун території Європи. Він належить до середовищетвірних видів, що успішно трансформують та адаптують середовище для своїх потреб. Селиться в норах або будує хатки з гілок. Вхід до житла завжди знаходиться під водою, а житлова камера, в якій живе бобер, обов'язково розташована над рівнем води. Трофічний раціон бобрів включає пагони і кору дерев, а також трав'янисті рослини, переважно водолюбні: рогіз, очерет, латаття та ін.

Сліди життєдіяльності бобра/
Traces of the beaver's vital activity

З **ряду зайцеподібні** на території Парку живе **заєць сірий**. У нього слабкий зір, але чудово розвинені нюх і слух. Зуби в зайців ростуть постійно, і зайці повинні їх стирати, поїдаючи тверду їжу. Під час їди зайці роблять 3–4 жувальних рухи за секунду. Очі розташовані з боків голови, це дає зайцеві змогу бачити все, що відбувається навколо на 360 градусів. Однак, чіткість зору низька, тому вони інколи з розгону можуть налітати на якусь перешкоду.

Під час бігу заєць може розвивати швидкість до 70 км/год. Оскільки він рятується від будь-якої небезпеки швидкою втечею, його вважають дуже полохливою твариною. Однак навесні, під час гону поведінка зайців істотно міняється: тоді впродовж дня можна спостерігати «заячі весілля».

З **ряду хижих** в угіддях Парку звичним видом є **лисиця звичайна**. Це розумні та хитрі тварини, що дає їм змогу виживати в різноманітних умовах, зокрема у близькому сусідстві з людиною. Під час бігу лисиця здатна розвивати швидкість до 50 км/год. Довгий і пухнастий хвіст під час бігу допомагає їй тримати рівновагу, а взимку лисиця огортається ним для захисту від холоду.

З родини **котячих** на території Парку може бути виявлений **кіт лісовий**, занесений до Червоної книги України. Він має сіро-коричневе хутро з чорними смугами, а також відносно товстий пухнастий хвіст із темним кінчиком (чим відрізняється від свійського кота). Цей вид веде переважно нічний спосіб життя. Зарості уздовж берегів різного роду водотоків, зокрема річок, потоків, струмків, є важливим місцем поселення кота лісового. Його популяція перебуває у несприятливому стані, й тому цих котів спостерігають порівняно нечасто.

Куницеві, яких у Парку налічують 8 видів (куниці лісова та кам'яна, горностай, ласка, тхір темний, норка американська, борсук, видра річкова), заселяють різноманітні біотопи і є цінними хутровими звірами. У старих лісах

Заєць сірий /European hare

Лисиця /Red fox

© Нагірний І.

© Маланюк В.

Куниця лісова/European pine marten

звичайним видом є **куниця лісова**. Ці біотопи приваблюють її значною кількістю дерев з дуплами (як місцями поселення) та багатими кормовими угіддями. Характерною ознакою лісової куниці є жовте або помаранчеве забарвлення шерсті в ділянці шиї, яке заходить за передні лапки. Тому її інколи називають «жовтодушка». Цим вона відрізняється від іншого поширеного в нас виду куниць, свого найближчого родича – **куниці кам'яної**, яка надає перевагу відкритим просторам і може селитися поблизу житла людини. Свої лігва куниця кам'яна може зробити будь-де: у стайні, підвалі, на горищі, навіть у покинутому гнізді лелек. Пляма на шиї в цієї куниці дуже світла, тому її часто називають «білодушкою».

Завдяки наявності густої мережі водойм, звичайним видом у Парку є **видра річкова**, яка селиться у берегах Дністра та його приток, де робить лігва в норах. Вона є майстерним ловцем риби – свого основного трофічного раціону. Ловить також жаб, раків і водних безхребетних.

З **ряду ратичних** у межах Парку трапляються два види: дика свиня та **козуля європейська**. Козулі віддають перевагу світлим лісам з великими галявинами, лісостеповим ділянкам; часто виходять пастися на поля. Для **свині дикої** характерна значна активність, зумовлена переважно пошуком корму, а також захисних умов.

На території Парку виявлено **25 видів** ссавців**,** що занесені до Червоної книги України. Теріофауна також досить багато представлена в різноманітних природоохоронних конвенціях та угодах. Зокрема в додатках Бернської конвенції наведено **38 видів** (з яких 23 – в додатку II), Боннської конвенції – **19 видів**. До Червоної книги Івано-Франківської області (Червона..., 2019) внесено **29 видів** тварин.

© Маланюк В.

Горностай/Stoat

© Ковтун М.

Ласка/Least weasel

© Башта А.-Т.

Козуля європейська/Roe deer

ОСЕЛИЩА

Ліси

Лісові масиви в околицях селища Чернелиця/
Forest massifs in the vicinity of Chernelytsia village

Лісові комплекси є найбільшими за площею природними екосистемами Парку. Вони відіграють украй важливу роль для збереження біорізноманіття, регулюють водний баланс, захищають крутосхили від ерозії, очищують ґрунтові води і повітря, підтримують екологічний баланс регіону. Пролягаючи часто вузькою смугою вздовж берегів Дністра і вливаючись у великі за площею лісові масиви, вони виступають природними міграційними коридорами для фауни і флори.

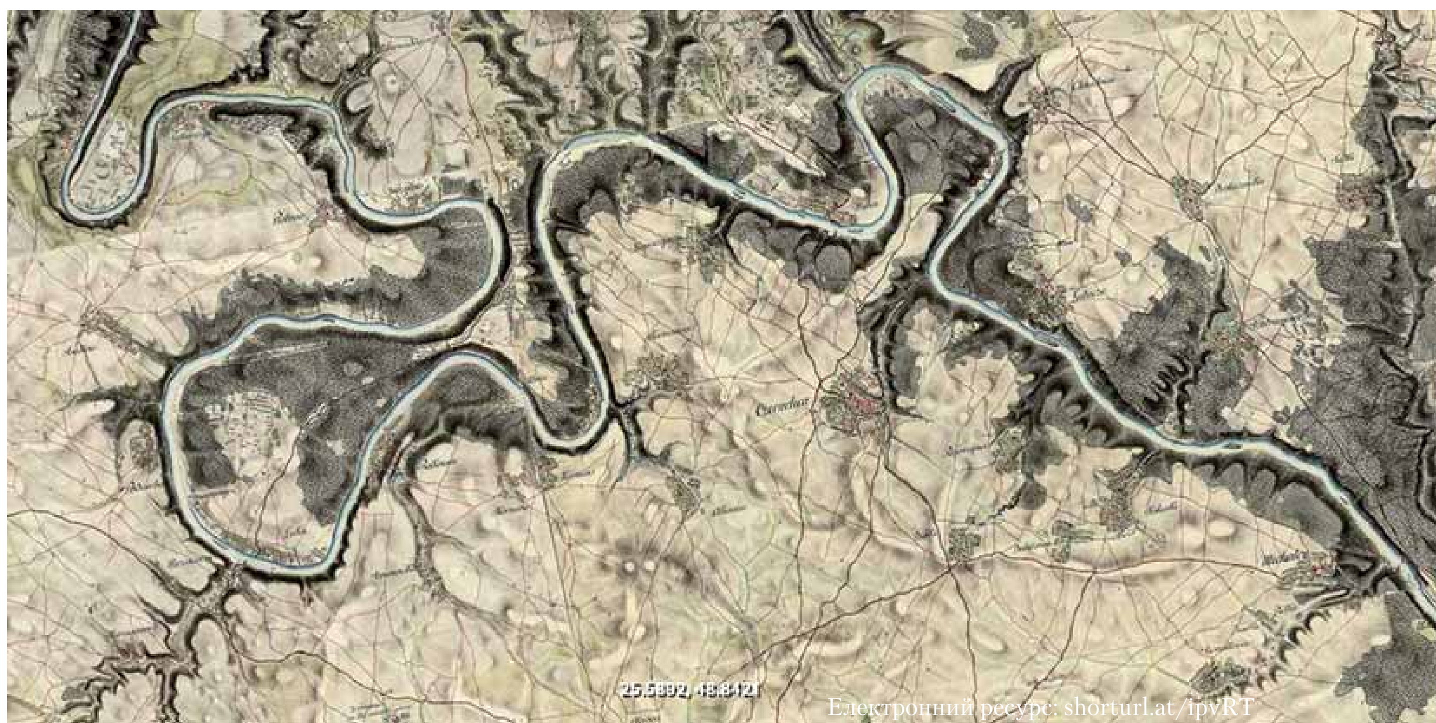
Складний рельєф території сприяв збереженню частини лісів у важкодоступних для ведення лісового господарства ділянках. Завдяки цьому ми можемо прослідкувати наші лісові комплекси впродовж століть! Рослинний покрив підтверджує давню історію і безперервність існування цих справді унікальних екосистем. Адже на території Парку поширені такі реліктові угруповання, як букові ліси з домінуванням листовика сколопендрового, барвінку звичайного, плюща звичайного, діброви барвінкові та плющеві, скельнодубові ліси барвінкові, яворово-ясенево-букові ліси з домінуванням у чагарниковому ярусі клокички перистої (додаток Ж).

Типовими лісовими масивами Парку є **дубові і грабово-дубові ліси** з дуба звичайного на плакорах, а на крутосхилах вздовж Дністра сформувалися ліси з переважанням дуба скельного. Вони відіграють важливе протиерозійне значення і беруть участь у регуляції водного балансу. Дуб скельний відзначається невибагливістю до родючості та вологості ґрунту, може заселяти навіть найбільш стрімкі схили – стінки з кам'янистими відслоненнями. У дубових лісах часто наявний підлісок із дерену, глоду, гордовини, терену, жостеру проносного. У трав'яному ярусі зазвичай домінує егоніхон пурпурово-голубий, осока волосиста, яглиця звичайна, часто трапляється тонконіг дібровний, копитняк європейський, підмаренник запашний, печіночниця звичайна, анемона дібровна. Ліси з домінуванням дуба звичайного і скельного у деревному ярусі і осоки волосистої у трав'яному чи дерену – у чагарниковому є рідкісними і внесені до Зеленої книги України (Про затвердження..., 2020).

Неочікуваною для Придністерського Покуття була знахідка **ацидофільного дубового лісу** з

Широколистяні масиви Парку, ок. с. Буківна/
Broad-leaved massifs of the Park, near Bukivna village

Лісові масиви Придністер'я XVIII ст. у відтінках сірого кольору/
Forest massifs of Prydnister'ya in the 18th century in shades of gray

25.5683, 48.7940
Електронний ресурс: shorturl.at/grH78

Лісові масиви Придністер'я XIX ст. у відтінках сірого кольору/
Forest massifs of Prydnister'ya in the 19th century in shades of gray

Електронний ресурс: Google Earth

Лісові масиви Придністер'я 2022 р. у відтінках зеленого кольору/ Forest massifs of Prydnister'ya in 2022 in shades of green

участю чорниці й куничника очеретяного – звичайного оселища для Полісся та Карпат.

Грабові та дубово-грабові ліси з участю липи, бука, явора, ясена дуже часто трапляються на рівнинних частинах території. Ці ліси є флористично багатими. Особливо у ранньовесняний період різнокольоровими барвами буяють рясти порожнистий і ущільнений, анемона дібровна і жовтецева, зірочки жовті, проліска дволиста, печіночниця звичайна, чина весняна тощо. У пізнішу пору вегетації рослинний покрив набуває однорідного зеленого забарвлення

© Чорней І.

Ацидофільний дубовий ліс/ Acidophilic oak forest

© Чорней І.

Грабово-скельнодубовий ліс/ Hornbeam-rock oak forest

і представлений яглицею, осокою волосистою і лісовою, ожиною сизою тощо.

Доволі рідкісними для Придністер'я є **букові ліси**, які тут мають реліктовий характер і острівне поширення та розкинулись поблизу східної межі ареалу. Зазвичай букові ліси мають високий ступінь зімкненості крон, тому чагарниковий і трав'яний покрив дуже розріджений чи навіть відсутній. Проте в умовах складного мікрорельєфу із виходом на поверхню вапнякових відкладів, розсипів, скель чи проваль (як в околицях сіл Буківна, Одаїв), трав'яний і чагарниковий яруси можуть не лише бути присутніми, а й представленими популяціями вкрай рідкісних видів рослин – місячниці оживаючої, скополії

карніолійської, клокички перистої, підсніжника білосніжного. У букових лісах виявлено також чимало популяцій орхідних – булатки довголистої і великоквіткової, гніздівки звичайної, любки зеленоцвітої, коручки темно-червоної. Саме у буковому лісі була знайдена популяція шафрану Гейфеля – виду, який майже зник із теренів рівнинної частини Івано-Франківської області.

У лісах Парку виявлено **23 види рослин**, внесених до Червоної книги України (2021). У Парку поширені **5 типів оселищ** (Додаток Ж: G1.11, G1.6, G1.8, G1.A1, G1.A4), які охороняються Резолюцією 4 Бернської конвенції. До Зеленої книги України (2020) внесені **19 лісових угруповань**.

© Шумська Н.

Ранньовесняний грабовий ліс/
Early spring hornbeam forest

© Дмитраш-Вацеба І.

Грабовий ліс з участю черешні, клена, липи серцелистої/
Hornbeam forest with cherry, maple, and linden

© Ковтун М.

Ранньовесняна синузія у буковому лісі/
Early spring synusia in a beech forest

© Дмитраш-Вацеба І.

Фрагмент букового лісу/
Fragment of beech forest

Лучні степи

Західноукраїнські лучні степи є рекордсменами за видовим різноманіттям у малих масштабах вимірювань – на пробній площі розміром 4х4 м виявляють близько ста видів рослин! На покутських степах одним угрупованням ростуть і степові, і лучні, і гірські, і навіть лісові види рослин! Таке чудернацьке поєднання є наслідком тривалої історії розвитку рослинного покриву, міграцій не лише окремих видів, а й цілих флор.

Степова та лучно-степова рослинність на Покутті сформувалася на стрімких крутосхилах переважно південної та західної експозиції та вершинах пагорбів в умовах недостатньої зволоженості, інтенсивного освітлення, а також малої потужності ґрунту, часто із оголенням материнської породи, скелястими утвореннями та рендзинами. В їх формуванні значну роль відіграли крупні копитні тварини, які паслися на трав'яних ділянках і мігрували на значні відстані. Пізніше з розвитком скотарства їх змінили стада корів, кіз та овець, а на пологих ділянках – сінокосіння.

Рослинний покрив лучних степів Парку найчастіше утворений угрупованнями за участі сеслерії Гойфлера, осоки низької, куцоніжки пірчастої, костриці валіської, ковил волосистої, перистої, найкрасивішої. Рідкісними ценозами, які характерні для Придністерського Покуття, є угруповання з домінуванням вівсюнця Шелла і тонконогу різнобарвного.

Лучні степи змінюють свій вигляд 3–4 рази за вегетаційний період. Кінець березня – початок квітня – період ранньоквітучих видів, ефемерів і ефемероїдів: ломикаменя трипальчастого, крупки дібровної, крупки весняної, сону великого, сону розкритого, горицвіту весняного, первоцвіту весняного, фіалки запашної, гіацинтика блідого, осоки низької. У травні-червні рослинний покрив особливо барвистий і різноманітний, найяскравішими його представниками є юрінея вапнякова, шавлія поникла, перлівка трансильванська, види роду ковила, астрагали данський, австрійський, еспарцетовий, зіноваті біла, Блоцького, Пачоського, залізняк бульбистий, ломиніс цілолистий, гвоздики Анджейовського, перетинчаста і картузіанська, волошки Маршала, скабіозовидна, стиснута і руська. У другій половині літа – на початку осені розпочинають цвітіння не менш харизматичні та

Сеслерія Гофлера/Sesleria heufleriana

Тонконіг різнобарвний/Meadow-grass

Ковилово-різнотравний лучний степ/Bunchgrass-herbaceous meadow steppe

Ранньовесняний аспект: горицвіт весняний/
Early spring aspect: Spring pheasant's eye

Гіацинтик блідий/
Pale hyacinthella

цікаві рослини – аконіт несправжньопротиотруйний і опушеноплодий, клопогін європейський, відкасник осотоподібний.

Лучні степи визнані важливим оселищем для видів орхідних і перебувають під охороною Резолюції 4 Бернської конвенції (додаток Ж) і Директиви оселищ Ради ЄС. У межах лучно-степових комплексів Парку виявлені популяції 27 видів рослин, внесених до Червоної книги України (2021). Угруповання 8 формацій (додаток З) охороняються відповідно до Положення про Зелену книгу України (2020).

Літній аспект: шавлія лучна і гадючник звичайний/
Summer aspect: meadow sage, dropwort

Клопогін європейський/European bugbane

Відкасник осотоподібний/Carlina cirsioides

Перстач сірий у складі кальцефільної рослинності/ Cinquefoils gray in the composition of calcephilous vegetation

Скелі

Мальовничі **вапнякові скелі** гордо здіймаються на вершинах та схилах пагорбів Парку. Вони утворені багатовіковою водною та вітровою ерозією і стали домівкою для популяцій дуже цікавих видів, які здатні корінцями проникати і закріплюватися у найменших щілинках, задовольнятися мізерними відкладами поживних речовин замість ґрунту і цвісти й давати життя новим поколінням таких же сміливців. Серед них – мінуарція щетинолиста (дністровська), дзвоники круглолисті, цибуля гірська, зірочки Пачоського, ломикамінь

Самосил панонський/Mountain germander

Мінуарція щетинолиста/Sandworts

трипальчастий, самосил панонський, перстач сірий, костриця валіська.

Серед лісових екосистем Парку вихід на поверхню гірських порід теж не є рідкістю. Найчисельнішими їх мешканцями є папороті – листовик сколопендровий, багатоніжка звичайна, пухирник ламкий, асплениї волосоподібний і муровий тощо.

Виходи материнських порід на поверхню в поєднанні із видами, що їх населяють, формують окремі екосистеми. Вони хоч і вплетені у лісові масиви чи степові ділянки, які їх оточують, все ж мають специфічні умови субстрату, вологості, температури повітря. Показники цих та інших параметрів можуть відрізнятися у рази.

Під впливом вітрової та водної ерозії вапнякові скелі набувають чудернацького вигляду і вражають нашу уяву химерними формами.

Ломикамінь трипальчастий/ Rue-leaved saxifrage

Наскельні угруповання папоротей (багатоніжки, аспленію)/ Ferns communities on rocks (common polypody, spleenwort)

© Нагірний І.

Пальчатокорінник травневий/ Broad-leaved marsh orchid

Косарики черепитчасті/Gladiolus imbricatus

Лучні оселища

Придністерські луки звеселяють око барвистим різнотрав'ям та привертають увагу численних запилювачів. На відміну від лучних степів, луки формувалися на рівнинних ділянках: у заплавах річок, на плакорах чи, навпаки, біля підніжжя пагорбів, на лісових галявинах. У Парку збереглися також остепнені луки на пологих північних і східних схилах пагорбів, на стрімкіших схилах їх змінюють лучні степи. Ці оселища відзначені високим рівнем флористичного різноманіття, великою кількістю популяцій рідкісних, реліктових та гірських видів (анемона нарцисоквіткова, аконіт Хоста, клопогін європейський, чемериця чорна тощо), що пов'язано із давньою історією і тривалим періодом їх розвитку.

Зозулині сльози яйцеподібні/ Eggleaf twayblade

Травостій лучних угруповань утворений переважно злаками: кострицею червоною, лучною та східною, райграсом високим, молінією голубою, видами родів тонконіг, мітлиця тощо. До їх складу часто домішуються осоки: заяча, бліда, шершава, повстиста, просовидна, жовта. Частими мешканцями сінокісних лук є представники родини орхідні: любка дволиста, пальчатокорінник травневий і плямистий, зозулині сльози яйцевидні. Рідкісним мешканцем вогких лук є рябчик шаховий.

Остепнена лука в урочищі Думчина долина/ Stepped meadow in Dumka Valley

Доля лучних угруповань на рівнинних територіях доволі сумна: переважна більшість придатних до обробітку ділянок давно освоєна і перетворена на сільськогосподарські угіддя. Зокрема розораність території, де розташований Парк, сягає рекордних для області значень (54–67%).

Ще одна загроза для рівнинних лук криється у занепаді тваринництва. Традиційно їх використовували як сіножаті та пасовища. В сучасних умовах, зі зменшенням поголів'я худоби в десятки разів, рослинний покрив лук стрімко змінюється, вони заростають чагарниками і деревами.

У зв'язку із загальноєвропейською тенденцією до деградації лук, цей тип оселищ (Додаток Ж, E2.2) перебуває під охороною Резолюції 4 Бернської конвенції. На луках Парку ростуть популяції **7 видів**, внесених до Червоної книги України (2021).

Рябчик шаховий/Snake's head fritillary

Представники остепнених лук: купальниця європейська (1), анемона лісова (2), анемона нарцисоквіткова (3), чемериця чорна (поряд – стародуб широколистий) (4)/ Steppe meadows representatives: globeflower (1), snowdrop anemone (2), narcissus anemone (3), black false hellebore (beside – broad-leaved sermountain) (4)

Звивисте русло річки Дністер/
Curvy riverbed of Dnister River

Прибережно-водна рослинність річки Тлумач/
Riparian vegetation of Tlumach River

Водно-болотні оселища

Велична річка Дністер із його притоками – серце Покуття, яке підтримує життя багатьох живих організмів, екосистем і поселень людей. Завдяки швидкій течії вища водна рослинність у річці зазвичай не розвивається. Пологі береги частіше гравійні, порослі розрідженою рослинністю або ж укриті заростями верб, а на стрімких часто формуються важкодоступні скельнодубові ліси.

Завдяки звивистому руслу до річки Дністер стікаються численні водотоки – як з повільною течією, так і стрімкі. Прибережна рослинність представлена переважно галерейними вербовими лісами (оселища перебувають під охороною Резолюції 4 Бернської конвенції), угрупованнями з участю вільхи чорної, в'яза гладкого, тополь, крушини ламкої, берези пухнастої, черемхи, ясена звичайного тощо.

Вздовж струмків та водоспадів Парку сформувалися ділянки специфічних туфогенних оселищ на відкладах травертинів, які населяють популяції вузькоспеціалізованих мохів (палюстріела мінлива, кратоневрон папоротеподібний), що формують подушкоподібні зарості. Саме їхні пірчасті пагони сприяють розтіканню води, розподілу її потоків аж до спадання у вигляді крапель. Така подушка наростає у вигляді «дзьоба», як її називають фахівці. Зокрема на водоспаді Дівочі сльози біля с. Ісаків сформувався дуже

© Ковтун М.

Береги ріки Дністер/
Banks of Dnister River

Річка Должок поблизу селища Чернелиця/
Dolzhok River near Chernelytsia village

потужний навіс вагою 4,5 тонни, який під власною вагою обвалився у травні 2019 року, проте формування травертину в цьому місці продовжується.

У старицях Дністра, зокрема у заповідному урочищі Нижнівському, вища водна рослинність представлена угрупованнями з домінуванням глечиків жовтих, жабурника звичайного, рдесника плаваючого і кучерявого, куширу темно-зеленого, сальвінії плаваючої, водяного горіха плаваючого.

Туфогенні оселища на потоку
між сс. Вільхівці та Кунисівці/
Tuffogenic habitats on the stream between villages
Vilkhivtsi and Kunysivtsi

Туфи, водоспад Дівочі сльози/
Tufa, Waterfall Girl's tears

Заповідне урочище Нижнівське, стариці Дністра/ Nizhniv reserve tract, oxbows of Dnister River

На території Парку переважають високотравні болота з переважанням осок гострої, гостровидної, побережної, чорної, лисячої, Отруби, заячої, а також комишу лісового, очерету звичайного, куничника наземного, які також часто разом із рогозами широколистим та вузьколистим, кугою озерною, бульбокомишем морським утворюють прибережну рослинність озер і заплав річок.

Прісноводні та болотні комплекси є великою цінністю і перебувають під загрозою деградації та зникнення через антропогенну діяльність і зміну клімату. В радянську добу заболоченими ділянками, яких у меандрах Дністра було немало, прокладено густу мережу меліоративних каналів. Сьогодні у зв’язку зі зниженням рівня ґрунтових вод і зменшенням інтенсивності опадів необхідно оберігати та відновлювати заболочені землі, джерела, струмки, адже вони відіграють колосальне значення для підтримання водного балансу, є осередком біорізноманіття і від них безпосередньо залежить добробут майбутніх поколінь.

Угруповання глечиків жовтих, водяного горіха плаваючого/ Gommunity of yellow water-lily, water caltrop

Угруповання латаття сніжно-білого/ Gommunity of Nymphaea candida

На болотах Парку виявлено популяцію шолудивника лісового – виду, внесеного до Червоної книги України (2021). Резолюцією 4 Бернської конвенції взято під охорону угруповання сальвінії плаваючої (C1.225), а також джерела твердої води (C2.12). До Зеленої книги України (2020) внесено угруповання формацій глечиків жовтих, сальвінії плаваючої і водяного горіха плаваючого.

© Нагірний І.

Ірина Дмитраш-Вацеба

ЗАГРОЗИ БІОРІЗНОМАНІТТЮ І ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ

Основні загрози біорізноманіттю Парку:

● **мала площа об'єктів**, особливо лучних степів і водно-болотних угідь, що обмежує чисельність популяцій тварин і рослин, зменшує генетичне різноманіття, чим суттєво підриває життєздатність популяцій;

● **ізоляція природних комплексів** – осередки біорізноманіття оточені антропогенно трансформованими землями (сільськогосподарські угіддя, населені пункти), що унеможливлює міграцію особин, «законсервовує» популяції тварин, призводить до їх поступового згасання; а у випадку рослин – значна частка насіння потрапляє на непридатні до проростання території;

● **потрапляння пестицидів та гербіцидів** із сільськогосподарських земель на природні комплекси, що насамперед спричинює вимирання безхребетних тварин; особливо страждають від хімічного забруднення водні екосистеми;

● **інвазія чужорідних видів рослин і тварин**: особливо чутливими до проникнення інвазійних видів є водні та прибережні оселища, також угруповання з порушеним рослинним покривом;

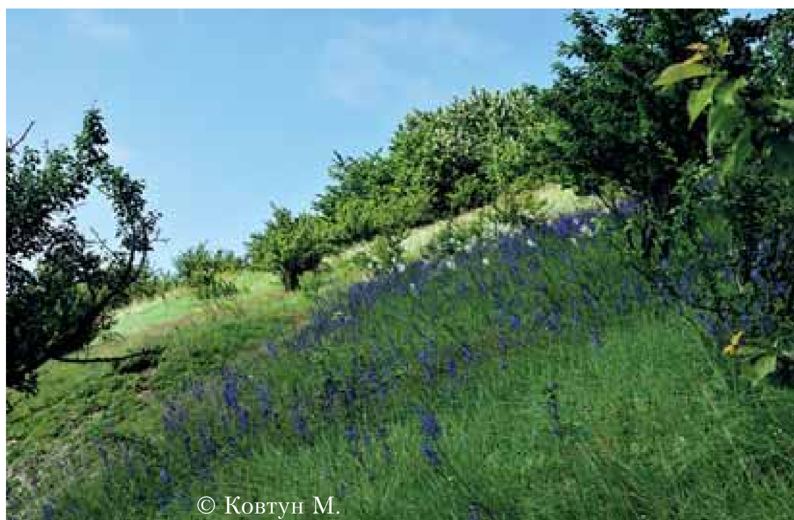
● **періодичне випалювання травостою**, особливо у період розмноження тварин і цвітіння чи плодоносіння рослин. Проте незалежно від пори року під час пожежі зазнає руйнування наземний шар мохів і лишайників. Відновлення і регенерація відбувається вкрай повільно. При пожежі страждають безхребетні тварини, життєвий цикл яких пов'язаний з рослинами;

● повне **припинення традиційного господарювання** у трав'яних оселищах є ще більшою загрозою для природних комплексів, оскільки їх рослинний покрив історично формувався під копитами крупних ратичних тварин і якнайкраще пристосований до витоптування, випасання і сінокосіння – тобто до періодичного вилучення зеленої біомаси. Припинення традиційного менеджменту трав'яних угруповань неминуче призводить до появи чагарникових і деревних заростей;

● **зривання і викопування** декоративно квітних видів суттєво підриває чисельність і життєздатність і без того рідкісних видів. Під загрозою винищення є такі прекрасні види, як сон великий і розкритий, горицвіт весняний, види роду ковила, підсніжник білосніжний, білоцвіт весняний, рябчик шаховий, шафран Гейфеля, пізньоцвіт осінній, зозулині черевички та інші. Від **браконьєрства** страждають і популяції тварин, особливо риб і водоплавних птахів;

● **розробка кар'єрів, видобуток ґрунту, глини** тощо, що супроводжується руйнуванням рослинного покриву та загибеллю всього біорізноманіття, що його населяє;

● **зміна клімату** – глобальна проблема, яка трансформує екосистеми, знижує рівень води великих річок, осушує дрібні потічки, ставки, болота. В давнину біорізноманіття реагувало на глобальні потепління чи похолодання міграціями, а в сучасну епоху ізольованості природних комплексів міграція часто стає

Заростання сінокісної луки і лучного степу після припинення випасання і викошування/ Overgrowth of hay meadow and meadow steppe after cessation of grazing and mowing

неможливою, тому біорізноманіття скорочується шаленими темпами.

Загроз чимало і для збереження природи рідного краю, а якщо дивитися глобально, то і нашої єдиної планети, ми повинні реагувати не менш вагомими діями. Наразі основними шляхами збереження біорізноманіття та екологічного балансу є:

– підвищення відсотка заповідності (хоча б до 30%),

– збільшення площ природних комплексів та об'єктів і відновлення сполучення між ними,

– підвищення рівня біорізноманіття та генетичної гетерогенності популяцій,

– моніторинг за станом популяцій рідкісних видів рослин і тварин,

– відновлення форм традиційного господарювання на трав'яних ділянках (випасання, сінокосіння),

– розчищення зарослих ставків,

– контроль за інвазійними видами рослин і тварин,

– відновлення рівня та якості води в річках.

Сучасна природоохоронна діяльність виходить за рамки створення заповідних територій. Трансформація навіть найкраще збережених куточків дикої природи досягла такого рівня, що без грамотного менеджменту часто відбувається поступова деградація оселища і видове різноманіття неминуче зменшується.

Пожежа поширюється лучно-степовими та лісовими комплексами/ The fire spreads through meadow-steppe and forest complexes

Тому дуже важливо об'єднати зусилля науковців, природолюбів, місцевого населення і громадськості загалом, щоб спільними діями **оберігати, підтримувати, відновлювати** унікальні природні комплекси з їх аборигенною флорою та фауною, провадити бережливе до природи сільське господарство, розвивати промислову галузь з огляду на необхідність збереження біорізноманіття і підтримання екологічного балансу для гармонійного співжиття людини і природи.

Тіна Мосякіна

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА

Дністровський регіональний ландшафтний парк розташований в неповторній місцині, на якій збереглись сліди історичних подій, битв та перемог, істинних радощів та справжнього горя. **Покуття** є історико-етнографічним регіоном сходу Івано-Франківщини, перша згадка про який датована **1395** р. у поручній грамоті молдавських бояр до польського короля (Бучко, 1990).

Щодо походження назви краю і досі точаться суперечки. За однією із гіпотез назва походить від того, що місцина наче вписана у кут між річками Дністер, Черемош і Карпатами (Ісаєвич, 2011). Згідно з другою – назва регіону пов'язана з староукраїнським словом **«кут»**, яке мало значення «частини суші на крутому згині річки» (Бучко, 1990). А таких «кутів» на території Парку не злічити! На формування назви краю могли мати вплив поселення Кути, Старі Кути, Кутище і «кутки», тобто частини поселень, які є чи не в кожному населеному пункті (Макарчук, 2012).

У дослідження етнографічних меж регіону та його історико-культурної спадщини величезний внесок зробив уродженець Городенківщини, вчений зі світовим ім'ям, професор **Михайло Ілліч Паньків** (1940–2021 рр.). Завдяки натхненній і наполегливій праці вченого зібрано чимало відомостей щодо культурно-етнографічних особливостей Покуття (Паньків, 1987–2005).

Михайло Паньків (Солонець, 2017)/ Mykhailo Pankiv

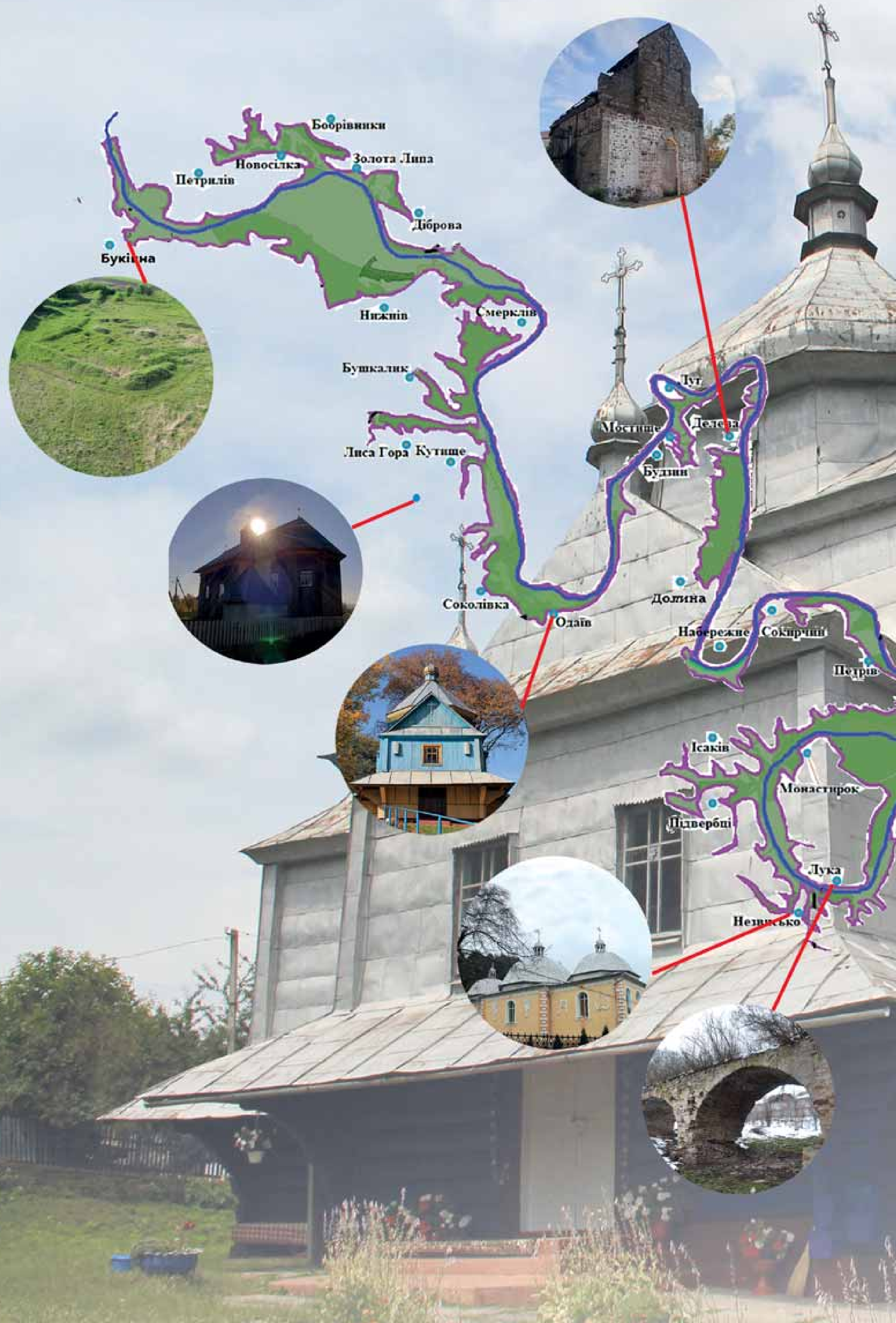
АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ

Територія Парку рясніє знахідками різноманітних культур, селищ і поховань, що можна пояснити якнайкращими умовами для ведення господарства на берегах Дністра. Річка також надавала захист поселенням від загарбників. Тож не дивно, що на території Парку знайдено понад **530 пам'яток археологічних культур**.

Отже, найдавнішим періодом заселення цієї території можна вважати **середній палеоліт** (100 000 років тому) — стоянки **Буківна IV та Буківна V** поблизу с. Буківна. Жили у цих поселеннях низькі та кремезні ***неандертальці*** (вид – людина неандертальська). Вони будували свої домівки із кісток і бивнів мамонтів, поверх яких натягували шкури диких тварин. Неандертальці вміли добувати вогонь і виготовляти примітивні кремнієві знаряддя – рубила, гостроконечники для списів, скребла-ножі. Жити їм випало в епоху зледенінь, тож чи не єдиним джерелом поживи було полювання на мамонтів, північних оленів, бізонів.

Буківнянське городище / Bukivna settlement

Бобрівники
Новосілка
Золота Липа
Петрилів
Діброва
Нижнів
Смерклів
Бушкалик
Лиса Гора
Кутище
Соколівка
Одаїв
Луг
Мостище
Делева
Будзин
Долина
Набережне
Сокирчин
Петрів
Ісаків
Монастирок
Підвербці
Лука
Незвисько

Хмелева
Копачинці
Кунисівці
Униж
Чернелиця
Репужинці
Корнів
Вільхівці
Раковець
Колінки
Михальче
Білка
Семаківці
Поточище
Передівання
Городниця

Перші дослідження ділянок середнього палеоліту почав ще у 20-х роках минулого століття відомий українських геолог та археолог **Юрій Іванович Полянський** (1892–1975 рр.).

Ю. Полянський, аналізуючи умови залягання культурних залишків на Галичині, зробив важливий внесок у класифікацію палеолітичних пам'яток. Зокрема він увів розрізнення між «стоянками» (місця порівняно довготривалого проживання людей), «стійбищами» (тимчасові табори), «майстернями» (місця обробки кам'яної сировини) (Ситник, 2003).

Біля селища Буківна також знайдено й поселення **пізнього палеоліту** (35–10 тис. років тому). Під час досліджень було знайдено декілька сотень патинованих крем'яних предметів (пластинок, скребків, різців). Всього на теренах Парку виявлено близько 50 стоянок мисливців цього періоду – поблизу сіл Золота Липа, Одаїв, Незвисько, Кунисівці, Копачинці тощо.

У пізньому палеоліті на теренах Придністер'я з'явилися поселення людини розумної – ***кроманьйонців***, які витіснили своїх попередників. Знаряддя праці у них були прогресивнішими: довгі рівноогранені з гострим різальним краєм скребки, різці, наконечники для дротиків, списів, шевські голки. Серед матеріалу для знарядь поряд із кремнієм з'являються кістки і роги. Кроманьйонці знаходять час на виготовлення прикрас, пошиття одягу, різьблення тотемних статуеток. Починає розвиватися культурне і релігійне життя. У них з'являється родова організація суспільства.

Юрій Полянський, 1930-ті рр. (Томенюк та ін., 2017)/
Yuriy Polianskyi, 1930 s

Крем'яні знаряддя праці пізнього палеоліту (с. Одаїв). Знахідки М. Клепчука, 1974 р./
Flint tools of the Late Paleolithic (Odaiv village). Findings by M. Klepchuk, 1974

Крем'яні нуклеуси періоду пізнього палеоліту (сс. Буківна, Одаїв, Палагичі)/
Flint nuclei of the Late Paleolithic period (Bukivna, Odaiv, Palagychi villages)
Із колекції Івано-Франківського краєзнавчого музею/
From the collection of Ivano-Frankivsk Museum of Local Lore

На території Парку також знайдено численні **неолітичні пам'ятки** (10–3 тис. років до н. е.). У цей завершальний період кам'яної доби у поселеннях панує родоплемінний лад. Розвивається мислення, мова, мистецтво (наскельні малюнки, пісенне і інструментальне), релігійні концепції. Серед музичних інструментів найчастіше виготовляли барабани, натягнуті шкірою тварин, а також сопілки, сурми із рогів і кісток. З'являється перший керамічний посуд, прикрашений стрічковими візерунками. У зв'язку з потеплінням клімату люди починають обробляти землю. Серед неолітичних пам'яток цікавими є поселення, які належать до **культури лінійно-стрічкової кераміки** (5700–4900 р. до н. е.). На їх місці виявлено сліди жител, а також зібрано фрагменти кераміки з орнаментом, що характерний для цієї культури, скребки та зернотерки (Раскатов, 1954).

© Дмитраш-Вацеба І.

© Дмитраш-Вацеба І.

Посуд культури лінійно-стрічкової кераміки (фото 2 – с. Незвисько)/
Utensils of the culture of linear-ribbon ceramics (photo 2 – Nezvys'ko village)
Із колекції Івано-Франківського краєзнавчого музею/
From the collection of Ivano-Frankivsk Museum of Local Lore

Трипільські поселення (енеоліт, IV–III тис. до н. е.) знаходять практично по всій території Парку (сс. Братишів, Одаїв, Незвисько, Копачинці, Семаківці, Поточище тощо). Для них характерні землеробський спосіб життя і високий, як на той час, розвиток гончарства. Трипільці жили у доволі великих поселеннях. Їхніми сусідами були племена **культури кулястих амфор** (околиці с. Братишів).

© Дмитраш-Вацеба І.

Знахідки трипільської культури: глиняний посуд, голки, грузила, сокири, тотемна статуетка/
Finds of Trypil culture: earthenware, needles, sinkers, axes, totem statuette
Із колекції Івано-Франківського краєзнавчого музею/
From the collection of Ivano-Frankivsk Museum of Local Lore

© Дмитраш-Вацеба І.

Посуд культури шнурової кераміки, знайденої у с. Стрільче/
Utensils of corded pottery culture were founded in the village of Strilche
Із колекції Івано-Франківського краєзнавчого музею/
From the collection of Ivano-Frankivsk Museum of Local Lore

Реконструкція фрагментів кераміки з кургану №1/2010 (із: Лисенко та ін., 2012)/
Reconstruction of pottery fragments from mound No. 1/2010 (from: Lysenko et al, 2012)
Бронзовий виріб та підвіска з кургану №3/1937, 2012 (із: Лисенко та ін., 2012)/
Bronze product and pendant from mound No. 3/1937, 2012 (from: Lysenko et al, 2012)

На зміну трипільським приходять **поселення доби бронзи** (ІІ–початок І тис. до н. е.), виявлені у сс. Городниця, Далешове, Незвисько, Поточище тощо. У 2010–2012 рр. українсько-польська експедиція комплексно дослідила курганні могильники **комарівської культури** у с. Буківна. Вченим вдалося знайти численні артефакти: посудини (в тому числі тюльпаноподібні), бронзові шпильки, різальні знаряддя, фрагменти серпа, залишки вогнища тощо. Серед орнаментів посудин переважали жолобчастий, борозенчастий і прокреслений (Лисенко та ін., 2012). На відміну від поселень в околицях Буківни, племена в околицях с. Городниця (XV–XII ст. до н. е.) практикували ґрунтові поховання. Люди цього часу будували землянки і наземні житла з дерев'яними стінами, але на кам'яній основі, які споруджували на високих берегах Дністра. Практикували виготовлення керамічного посуду (**шнурова кераміка**), а також бронзових прикрас, знарядь і зброї.

У часи раннього **залізного віку** (IX ст. до н. е. – IV ст. н. е.) територія була заселена скіфськими племенами. Поблизу с. Петрилів виявлені знахідки **пшеворської культури** (200 р. до н. е.–400 р. н. е.), яка існувала наприкінці залізної доби.

Відомо й про розташування в Парку залишків поселень **ранньослов'янської епохи** (перша половина І тис. н. е.) та **давньоруського періоду** (IX–XIII ст.) (Богуцький та ін., 2019) – в околицях сс. Одаїв, Незвисько, Семаківці, Поточище.

Серед пам'яток **давньоруської доби** вирізняється літописне м. Биковен, згадка про яке датована 1214 р. Попри те, що точну локалізацію загадкового міста наразі встановити неможливо, деякі все ж наполягають на тому, що його залишки можна знайти на східній околиці с. Буківна, на високому правому березі Дністра. Як давньоруське городище Биковен мав **дитинець**, укріплений ровом та мурами (урочище Городище). Під час розкопок 1980 р. тут знайдено 60 споруд X–XIII ст. та загалом 192 об'єкти господарського призначення.

© Ковтун М.

Ймовірне місце розташування Буківнянського городища/
The probable location of the Bukivna settlement

ЗАМКИ І МАЄТКИ

На території Дністровського регіонального ландшафтного парку знаходяться і фортифікаційні споруди. Серед них – монументальні залишки Чернелицького та Раковецького замків.

Чернелицький замок

У містечку **Чернелиця** спокійно та водночас велично очікує на відвідувачів пам'ятка архітектури — **Чернелицький замок**. Його спорудження почалося у першій половині XVII ст. Закінчити ж будівництво вдалося польському магнату Міхалу Єжи Чарторийському у 1659 р., адже до цього ще недобудований замок було зруйновано під час Визвольної війни 1648–1654 рр.

У 1672 та 1676 рр. замку знову не поталанило, адже він постраждав тепер вже через війну з турками, відіграючи роль найбільшої східної фортеці Речі Посполитої на правому березі Дністра. У замку декілька разів зупинявся король Ян III Собеський під час молдавських походів. Тоді ж замок використовувався як місце зберігання провіанту.

Багатостраждальна споруда була пошкоджена пожежею на початку XX ст., а також під час Другої світової війни. У радянські часи це приміщення використовували як райком, а згодом і як лікарню. Лише в 1963 р. була ухвалена постанова про збереження замку як пам'ятки архітектури національного значення (Квятковський, 2013).

Фортечна територія навколо займає 2,5 га, планування замку квадратне, він оточений мурами та земляними насипами. На кожному куті будівлі споруджено п'ятикутні бастіони. У центрі замку – вежа, декорована різьбою та гербом Чарторийських, в'їзну арку прикрашають рустовані пілястри. Родинний девіз князів Чарторийських — «Будь що буде», а герб має назву «Погоня», де зображено вершника на коні. З правого боку у брамі є отвір для гармати, а з лівого — вхід до льохів.

Західний фасад також прикрашено гербом «Пилява», біля нього — латинські літери E.S.X.C.W.B, що означали: «Єфросинія Станіславська, княгиня Чарторийська, воєводина брацлавська» (друга дружина Михайла Чарторийського). На подвір'ї замку ростуть фруктові дерева (посаджені у радянські часи), на південному заході бачимо невеликий пагорб, що ймовірно є залишками одноповерхової будівлі (Квятковський, 2013).

Чернелицький замок у 1880 р. (Dutkiewicz Ju., із: Biblioteka Narodowa, baza «Polona»)/Chernelytsia Castle in 1880

© Нагірний І.

Чернелицький замок, сучасний стан/ Chernelytsia Castle, current state

Фрагменти екстер'єру Чернелицького замку/Fragments of Chernelytsia Castle exterior

Раковецький замок

На відміну від Чернелицького замку, що розташований на рівнинній місцевості, **Раковецький замок** височіє на природній скельній терасі. Одинока вежа та невеликий фрагмент муру — це усе, на жаль, що залишилось від колись величної споруди. Замок зведено галицьким підчашим Домініком Войцехом Бенявським 1660 р. Підчаший (виночерпій) — почесна посада, на яку зазвичай призначали представників знатних родів. Історики роблять припущення, що замок було збудовано на руїнах давнішого об'єкту, можливо XIV ст., адже окремі частини мурів за їх архітектурними особливостями вказують на це.

Як і Чернелицький, Раковецький замок зазнав руйнації ще до своєї остаточної побудови. Споруда мала три вежі з бійницями, що розташовувались таким чином, аби вояк міг стріляти у різних напрямках, навіть угору. Через сім років замок знову штурмували татари, а згодом і турки. Для військ Яна III Собеського цей замок також був місцем зберігання провіанту. У XVII ст. біля замку існувала переправа через Дністер (Замки та храми...).

У XIX ст. на території замку функціонувала поташева фабрика, але сталася пожежа. Залишки замку розібрали на господарчі потреби. Наразі збереглася лише одна вежа з трьох, невеликий фрагмент північно-західного муру, вхід до пивниці та джерело. Останнє, найімовірніше, розташовувалось посеред замкового двору. Наявність власного питного джерела, стратегічне розташування на переправі через Дністер, запаси провіанту — усе це робило замок важливою твердинею з оборонною функцією.

Подорож територією Парку заводить нас і до інших цікавих історичних споруд.

Раковецький замок у кінці XIX ст.
(фото надане О. Волковим,
із: Замки та храми...)/
Rakovets Castle at the end of the 19th century
(photo provided by O. Volkov,
from: Castles and temples...)

Реконструкція Раковецького замку.
Макет створено кафедрою архітектури
та містобудування Університету Короля Данила
на основі документації
ДП «Укрзахідпроектреставрація» /
Reconstruction of Rakovets Castle. The layout was
created by the Department of Architecture and Urban
Planning of King Danylo University based on the
documentation of the State Enterprise
«Ukrzakhid Project Restoration»

Раковецький замок/Rakovets Castle

У с. Лука збереглися залишки **панського двору** XVIII–XIX ст., а саме: триарковий кам'яний міст, залишки стін та підземель, штучна печера. Можливо, ці споруди колись були елементами парку на терасах Дністра, що оточував маєток (Dwor) орієнтовно в кінці XVIII – на початку XIX ст. Також неподалік розташована обмурована каменем криниця з елементами декору.

Штучна печера/Artificial cave

Залишки муру довкола замку/
The remains of the wall around the castle

Раковецький замок /Rakovets Castle

Схема панського двору у с. Лука. Мапа 1861–1864 рр.
(Електронний ресурс: https://t.ly/z37aU)/
Scheme of the manor's yard in Luka village
Map 1861–1864 (Electronic resource: https://t.ly/z37aU)

Триарковий кам'яний міст/Three-arch stone bridge

Домініканський костел Святого Антонія / Dominican Church of St. Anthony

У прилеглих до Парку селищах на відвідувача чекає велика кількість сакральних споруд. На території Парку знаходиться 31 культовий об'єкт, кожен з яких включений до державного реєстру, потребує відновлення та охорони.

Найстаріша з таких споруд розташована неподалік вищезгаданого Чернелицького замку — **домініканський костел Святого Антонія** (початок побудови – 1661 р., кінець – 1669 р.). Існує легенда, що між костелом і замком було прокладено підземний хід, адже вони побудовані приблизно в один період.

Як і у випадку з Чернелицьким замком, фундатором вважається Михайло Чарторийський та його дружина Єфросинія Станіславська. Побудований з білого вапняка, він, як і замок, зазнавав руйнувань та пожеж. Будівля має бічні німі стіни та вишукане різьблення фасаду. При вході до храму зображено герб Чарторийських.

Попри те, що костел зазнав пожежі (востаннє – у 2005 р.), на стінах будівлі все ж збереглися сліди клейового живопису.

Фрагменти інтер'єру й екстер'єру костелу/ Fragments of the interior and exterior of the church

Герб «Погоня»/Coat of arms «Pohonia»

Релігійні споруди, що оточують Парк, мають неповторний колорит, і кожна з них — незабутню особливість. Зокрема, у с. Михальче розташований дивовижний **костел Св. Архангела Михаїла**. У давні часи це було містечко, яке називали «Східними воротами Галичини». За свідченнями істориків, ще у 1439 р. тут було утворено першу католицьку парафію на Галичині та побудовано костел за сприяння воєводи Михайла Бучацького (Костели і каплиці...). Проте первинна споруда зазнала нищівних руйнувань, тому у 1721 р. почалося спорудження нового храму. Костел пережив війни, а також, як і в попередніх випадках, був використаний як склад, виробничий цех і спортивний зал. Наразі зберігся мур навколо костелу, дзвіниця зі скульптурою чеського святого Яна Непомука в ніші.

Костел Св. Архангела Михаїла, с. Михальче/ Church of St. Archangel Michael, Myhalche village

Дзвіниця зі скульптурою святого Яна Непомука /Bell tower with a sculpture of St. Yan Nepomuk

Справжньою окрасою Покутського краю є величний **костел Непорочного зачаття Пресвятої Богородиці** у м. Городенка. Спорудження костелу тривало 26 років (1743–1769 рр.) на замовлення польського магната Миколи Потоцького. Проєкт розробив відомий архітектор епохи пізнього бароко Бернард Меретин, а скульптурне оформлення святині зробив Йоган Пінзель. Його авторству належать, зокрема, статуя Діви Марії на подвір'ї храму, а також статуя Спасителя усередині. Продуктивний творчий тандем подарував західноукраїнським землям взірцеву пам'ятку, яку відвідувачі Парку можуть оглянути, відпочиваючи від походів стрімкими схилами Дністра.

Статуя Діви Марії роботи Й. Пінзеля/
Statue of the Virgin Mary by J. Pinzel

Інтер'єр костелу з образом Діви Марії роботи Ігоря Михайлюка/
The interior of the church with the image of the Virgin Mary by Ihor Mykhailiuk

Костел Непорочного зачаття/
Church of the Immaculate Conception

© Ковтун М.

Фрагмент статуї Спасителя, що був на шпилі костелу, меморіальний музей художника Д.-Л. Іванцева, с. Делева/ A fragment of the Savior statue, which was on the church spire, the memorial museum of the artist D.-L. Ivantseva, Deleva village

Костел Пречистої Діви Марії, с. Делева/ Church of the Immaculate Virgin Mary, Deleva village

У с. Делева ми можемо побачити храми одразу декількох християнських традицій. Усі вони присвячені Діві Марії: **костел Пречистої Діви Марії з гори Кармель**, церкви Введення у храм Пресвятої Богородиці (належать до громад ПЦУ та УГКЦ). Костел було збудовано 1912 р. за проєктом львівського архітектора Тадеуша Обмінського. У радянські часи костел використовували як склад, а потім перетворили у млин (Костели і каплиці...). На жаль, зараз храм перебуває у занедбаному стані та потребує відновлення, адже є цінною історичною пам'яткою.

Окрім мурованих релігійних споруд, край багатий і на дерев'яні храми. Деревообробка та виготовлення виробів із дерева на Покутті сягають давніх часів. Великий вплив на покутське ужиткове мистецтво мало утворення у 1864 р. Цісарсько-королівської фахової школи деревного промислу у Коломиї. Між гуцулами та

Костел у 1997 р. (Костели і каплиці...)/ Church in 1997 (Churches and chapels...)

покутянами завжди існував тісний творчо-виробничий зв'язок.

Збудовані громадами та священниками, такі храми не відрізняються пишним убранством чи архітектурними винаходами, проте яскраво свідчать про потребу у релігійному спілкуванні та служінні Богу, а отже, відвідувач може поринути у живу християнську традицію краю. Зокрема, до таких маленьких перлинок Покуття належить і **церква Воздвиження Чесного Хреста** у с. Одаїв. Збудована у 1878 р., вона наразі є пам'яткою архітектури місцевого значення. А будучи купленою у с. Радча, згодом перевезена в Одаїв. Із тераси схилу, на вершині якого

Церква Воздвиження Чесного Хреста/ Church of the Exaltation of the Holy Cross

Костел у с. Вікняни/ Church in Vikniany village

розташована церква, відвідувачу відкривається мальовничий вигляд на Дністер.

У с. Вікняни розташований **дерев'яний костел Різдва Пресвятої Богородиці**, що також одного разу змінив своє місце «проживання». Збудований у Тлумачі в 1721 р., він був відданий громаді села в 1874 р. як подарунок.

Після років запустіння під час правління радянської влади будівлю було відремонтовано та приведено до ладу завдяки праці громадян та священника Руслана Пасічного (Дерев'яні храми...). Наразі костел відкритий і є місцем молитви для вікнянських вірян. У костелі можна побачити й старовинні ікони.

Апостол Андрій і Матінка з Ісусом/Apostle Andrew and Mother with Jesus

МИСТЕЦТВО НА ПОКУТТІ

Сакральне мистецтво на Покутті завжди було своєрідним. Це, зокрема, стосується і домашніх ікон, які зазвичай ставили «на покуті» або «червоному куті». Таке виділення простору для молитви дозволяло організувати простір хати та надати сенсу кожній її частині. Покутські домашні ікони відрізняються своєю пишністю та водночас наївністю. Всотуючи західноєвропейські впливи, канони різних періодів та століть, проходячи через народну свідомість, образи видозмінювались та набували дивовижних форм. На Покутті їх так і називали «образами», адже слово «ікона» стосувалося радше церковних творів. Найпоширенішими сюжетами, окрім зображень Спасителя та Богородиці, були також зображення св. Миколая, св. Юрія, св. Костянтина та св. Олени (тема Воздвиження Чесного Хреста), св. Параскеви, св. Варвари тощо. Ймовірно, родина обирала ікону з патронажними святими когось із членів сім'ї.

Особливо яскравими та колоритними є домашні ікони на склі. Серед них є дбайливо зібрані українським художником **Остапом Лозинським** (1983–2022). Такі ікони мали назву «червоних образів», адже для їх створення використовували червоні фарби. Відомо, що техніка малювання на склі була запозичена із сусідніх країн (Румунія, Словаччина). Період розквіту покутянських ікон на склі — середина XIX ст. Винятковим феноменом зображень святих на Покутті є парні образи, що не є характерним навіть для наших сусідів-румунів. Художники поєднували два різних сюжети в подвійній рамі (Романів-Тріска, 2017).

Ікони вирізняються яскравим колоритом, рисами наївного мистецтва у промальовці облич, часто тло декороване квітами чи янголами. Окрім образів на склі, поширені були також й хатні ікони на дереві, які були менш яскравими.

Розп'яття з пристоячими, Богородиця Одигітрія (Романів-Тріска, 2017)/ Crucifixion with attendants, Virgin Hodigitria

Параска Хома зі своїми роботами (1978)/
Paraska Khoma with her works (1978)

Проте мистецькі явища Покуття не обмежуються лише релігійними спорудами чи домашнім сакральним живописом. Покуття стало домівкою чи прихистком для творчих людей дивовижних доль та незвичайних талантів. Однією з найвідоміших художніх постатей цього краю є **Параска Хома** (1933–2016) — майстриня народного декоративного розпису родом з с. Чернятин. Пані Параска любила малювати ще з дитинства, придивляючись до кожної квітки та травинки, проте її талант став впізнаним лише коли її син показав малюнки своєму вчителеві. Тоді почали організовуватися виставки у Львові, Івано-Франківську та Києві (близько 30 виставок). Попри важку долю, пані Хома створила понад 5 000 малюнків, навіть в останні роки свого життя, будучи прикутою до ліжка, Параска Петрівна не полишала улюбленої справи.

Першими осмисленими малюнками Параски були ескізи квітів для вишивки, а згодом і сюжетно-декоративне малювання. Художня мова майстрині своєрідна: вона немовби пропускала через власну поетичну призму природні візерунки, тому композиції з польовими та садовими квітами виглядають як застиглі мелодії. Особливо вражає гармонія кольорів та особливий орнаментальний ритм.

Наразі роботи покутської майстрині експоновано у Музеї мистецтв Прикарпаття (м. Івано-Франківськ), а також у музеях Львова, Києва та Канева. Художниця нагороджена Срібною медаллю Академії мистецтв України та Орденом княгині Ольги III ступеня (Параска Хома..., 2014).

Роботи Параски Хоми: Золоте літо.
Павліни на квітах (1981 р.)/
The works of Paraska Khoma: Golden summer.
Peacocks on flowers (1981)

Роки дитинства
(Хата моя, біла хата) (1989)/
Years of childhood
(My house, white house) (1989)

Із фонду Музею мистецтв Прикарпаття/From the fund of Prykarpattia Art Museum

Серед видатних постатей, життя та діяльність яких причетне до території Парку, є й поетка, оспівувачка природи рідного краю **Марійка Підгірянка** (1881–1963). З 1928-го по 1957-й рр. Марія Омельянівна Домбровська (таким було її справжнє ім'я) вчителювала у селах Тлумаччини: Вікнянах, Братишеві, Антонівці.

Втративши роботу в результаті чеської урядової кампанії проти українських шкіл у Львові, вона вирушила на Покуття у пошуках роботи. 1929-го р. Підгірянка очолила школу в Антонівці, викладала польську та українську мови. Пані Марійка не лише навчала дітей грамоти, а й прививала любов до рідного краю та його природи. Ось один із віршів, який вона написала, надихаючись своїм класом — «Гомін» (1934) (Безсмертний-Анзіміров, 2020):

Марійка Підгірянка, перші роки вчителювання (Левицький, 2011)/ Mariika Pidhirianka, first years of teaching

Ходив гомін у літі
Стежечками пільними,
Дзвонив гомін у житі
Дзвіночками дрібними.

Дзвенів гомін в леліях,
Бринів гомін в струмочках,
І шуміла надія
В молоденьких листочках,
Що промовляться слова,
Проспіваються пісні
І сповняться мрії
Всі.

Все ж листки ті зотлілі
З вітром кануть та кануть,
Заспівають в могилі
Всю надію весняну...
Непромовлені слова,
Непроспівані пісні,
Несповнені мрії
Всі.

Сповнена ніжної любові до діточок, вона віршувала навіть на уроках, бажаючи зробити навчальний процес цікавішим та веселішим для своїх учнів. Також Марійка невтомно писала віршики для своїх онуків. У поезії незламної українки вчуваються дзвінкий сміх, захоплення природою і любов до дітей.

В 1940 р. у Нижневі Марійку Підгірянку спіткав нещасний випадок: на базарі на поетку налетів сполоханий кінь, після чого жінка залишилась прикутою до ліжка. Проте проживаючи з тих пір у с. Вікняни, пані Марійка знову відчула натхнення і почала писати. Сьогодні можемо побачити меморіальну дошку на її честь та кімнату-музей Марійки Підгірянки у Тлумачі.

Колискова

Спіть, діточки, спіть,
Віченька стуліть!
Дрібен дощик стукотить,
Вікнам казку гомонить...

Дрібен дощик пада там,
А тут тихо, тепло нам.
При матусі рідненькій,
У світличці чистенькій,

Спіть, діточки, спіть,
Віченька стуліть!

Розмова про сонце

Дитина:
– Скажи мені, мати,
Де йде сонце спати?

Мати:
– За високу гору,
В золоту комору.

Дитина:
– А хто йому стелить
На білій постелі?

Мати:
– Зіронька вечірня,
Гарна, як царівна.

Дитина:
– Хто ж його колише
Усе тихше й тихше?

Мати:
– Соловей піснями,
Тиха нічка снами.

Дитина:
– А які сни має,
Коли засинає?

Мати:
– Сняться йому квіти,
Що вдень для них світить.

Дитина:
– А хто його збудить,
Як світати буде?

Мати:
– Пташечки веселі
Збудять із постелі.

Дитина:
– А на що, як встане,
То найперше погляне?

Мати:
– На тебе, серденько,
Як встанеш раненько.

Денис-Лев Лук'янович Іванцев (Поклад, 2008)/
Denis-Lev Lukianovych Ivantsev

На Тлумаччині працював також художник **Денис-Лев Іванцев** (1910–2003). Маючи незвичайний талант бачення явищ і речей, Іванцев писав картини на абстрактні теми, залучаючи до їх створення усе багатство символічного ряду.

Пензлю майстра належать такі картини, як «Людина-машина», «Кристалізація думки», «Істина-нескінченність». Періоди захоплення абстрактним живописом у житті художника межувалися із періодами, коли на перший план у творчості виступали пейзажні картини («Зимовий пейзаж», «Рибалки на Дністрі»). Міжнародне визнання прийшло до митця у

Денис-Лев Іванцев «Останній сніг» (1967)/
Denys-Lev Ivantsev «The Last Snow» (1967)

«Печера схимника» (1968)/
«Cave of the Schemer» (1968)

Меморіальний музей художника Д.-Л. Іванцева, с. Делева/
Memorial Museum of the artist D.-L. Ivantsev, Deleva village

«Стихія» (1970)/«Stykhia» (1970)

«Ніч в ярі Дністра» (1934)/
«Night in the Dnister ravine» (1934)

Із фонду Музею мистецтв Прикарпаття/From the fund of Prykarpattia Art Museum

1992 р., коли Міжнародний біографічний центр (Кембридж) визнав Дениса-Лева Іванцева людиною року (Поклад, 2008).

Роботи майстра можна знайти і переглянути у Меморіальному музеї, створеному в його честь у с. Делева (Делівський ліцей), музеї мистецтв Прикарпаття, національному музеї імені А. Шептицького у Львові, а також у колекціях його родини, приватних колекціях в Україні, США, Канаді, Великобританії.

Село Делева славне талантами не лише минувшини, а й нашими сучасниками. У музеї ліцею експонують роботи **Василя Павлюка**, який також вчителює тут, навчаючи дітей основам образотворчого мистецтва. Любов до світу і людей, гостинність і щедрість у найменших деталях — так зустрічають у музеї Делівського ліцею своїх відвідувачів. Тут зберігають і роботи учнів ліцею.

© Мосякіна Т.

© Мосякіна Т.

Роботи В. Павлюка / Works of V. Pavliuk

Василь Павлюк «Донечка»/ Pavliuk Vasyl «Daughter»

В. Павлюк у розфарбованому власноруч класі/ V. Pavliuk in a hand-painted classroom

© Мосякіна Т.

Галина Василівна Теремко за роботою у с. Незвисько/ Halyna Vasylivna Teremko at work in Nezvys'ko village

Щирі, світлі і неперевершені – такі картини творить пані **Галина Теремко** – член Національної спілки майстрів народного мистецтва України. Жінка є представником доволі рідкісного жанру – розпису по склу, яким займається ось уже 30 років. Також пані Галину запрошують розписувати місцеві храми. Прекрасні образи на стінах церков у сс. Незвисько і Копачинці – роботи саме її кисті.

Талант пані Галини проявився дуже рано– вона малює з п'яти років. Вона багато творить для дітей, адже її особливий стиль дуже подобається малюкам. Своєю творчістю Галина Теремко намагається передати любов до діточок та уберегти їх чистоту та невинність.

Галина Теремко «Молитва: поцілунок неба і землі»/ Halyna Teremko «Prayer: the kiss of heaven and earth»

«Куточок раю»/ «A corner of paradise»

Нашим сучасником є й художник **Андрій Кучмей** із с. Городниця. Пан Андрій навчався мистецтву самостійно, а також переймаючи досвід Володимира Сидорука, Володимира Патика та Олександра Коровая.

Виставки митця проходили в Івано-Франківську і Тернополі, хоча художник за усе життя продав лише дві картини. Стиль робіт А. Кучмея охоплює різну тематику: це і абстратні твори, і пейзажні роботи.

Сам художник характеризує свою творчість як «емоції, що виливаються у картини». Бажаючи захистити схили Дністра від побудови ГЕС, пан Андрій почав малювати краєвиди річки, аби привернути увагу громадськості. Й зараз художник не стоїть осторонь гострих проблем. Зокрема, остання виставка А. Кучмея була присвячена війні. Окрім цього, уся родина митця має співочий талант, подружжя Кучмеїв створило вокальний дует.

© Семко О., Томнюк Г.

Андрій Кучмей на виставці «Наш Дністер, врятуймо його» (2021)
Andriy Kuchmei at the exhibition «Our Dnister, let's save it» (2021)

© Кучмей М.

© Кучмей М.

© Кучмей М.

© Кучмей М.

Картини Андрія Кучмея/Paintings of Andriy Kuchmei

Анатолій Козарук з с. Незвисько теж є непересічною особистістю та митцем. Широта тем його творів вражає. Маючи золоті руки, пан Анатолій створює не лише картини з натури, а й скульптури й інші вироби. Художника надихає природне і культурне багатство рідного села, Покутського краю, велетень-Дністер. Відкликається митець також і на прохання воїнів-захисників. Зокрема, створив образ Покрови для десятої гірсько-штурмової бригади ЗСУ. Пан Анатолій змальовує рідну природу під упливом «сильної енергетики» Дністра.

Міст через Дністер/ Bridge over the Dnister

Роботи Анатолія Козарука/Works of Anatolyi Kozaruk

© Козарук А.

Анатолій Козарук «Церква у с. Незвисько»/Anatolyi Kozaruk «Church in Nezvys'ko village»

Природа Покуття над Дністром надихає і фотографа **Ігоря Нагірного**, в колекції якого уже більше 50 000 фото. Відчувши потяг до фотографії близько 12 років тому, пан Ігор вправлявся у цьому виді мистецтва, а рідний край і його краєвиди не лише цьому сприяли, а й давали нові простори для реалізації ідей і створення неперевершених композицій. Рід митця походить з с. Раковець, а сам фотохудожник народився в с. Хмелева. Перебування на недоторканій природі на самоті, неквапливе споглядання та роздуми є для пана Ігоря справжньою цінністю, джерелом сили і натхнення. Поступово опановуючи мистецтво фотографії, фотохудожник досягнув великої майстерності, не навчаючись цьому професійно, адже для митця любов до рідного краю є основною та рушійною силою. Фантастичні світанки і заходи сонця, перельоти птахів та цвітіння рідкісних рослин — усе різноманіття природної краси можна знайти на світлинах пана Ігоря. Крім того, ще одним талантом та захопленням Ігоря Нагірного є малювання квітів.

Ігор Нагірний «Крокуси»/Ihor Nagirnyi «Crocuses»

Ще однією колоритною жителькою краю є **бабуся Параска** з с. Раковець, або ж «баба Файна». Ця 87-річна творча жінка перетворює на мистецтво усе, що її оточує. Життєрадісний двір, затишне помешкання – справжній куточок надії та світла, де хочеться затриматися після суєти сучасного життя.

Двір та помешкання бабусі Параски/The yard and residence of grandmother Paraska

Юрій Горук, м. Печеніжин Коломийського п-ту Станіславівського в-ва, 1930-ті рр. Особистий архів Василя Гаврищука (із: Покутська минувшина..., 2020)/ Yurii Horuk, the town of Pechenizhyn, Kolomyia county, Stanislaviv voivodeship, 1930 s. Personal archive of Vasyl Havryshchuk (from: The past of Pokuttia..., 2020)

Покуття славиться не лише визначними постатями, а й традиціями і побутом людей, що населяють край. Етнографічна своєрідність особливо яскраво проявляється у вбранні, звичаях і побуті покутян, а також у тих елементах традицій, які ще збереглися. Для ознайомлення з побутом і мистецтвом Покуття відвідувач Парку може зазирнути у музеї. Це, зокрема, музей етнографії та побуту у м. Тлумач, народний краєзнавчий музей у с. Кутище, народний зразковий історико-краєзнавчий музей у с. Бортники та інші.

Етнографічну своєрідність регіону ми можемо побачити насамперед в одязі. Вбрання покутян зберегло власну автентичність, увібраши водночас деякі риси строю, характерного для Гуцульщини та Поділля.

Дівчина у святковому народному вбранні (Українське народне..., 1961)/ A girl in a festive national costume (Ukrainian folk..., 1961)

Чоловічий покутський стрій складався зі штанів, сорочки, сіряка і головного убору (влітку це був солом'яний капелюх із качиним пір'ям, герданами чи стрічками). Влітку чоловіки також носили полотняні штани — портяниці, а зимою — ширші — ногавиці або холошні. Зазвичай штани заправляли в чоботи. На тіло одягали довгу лляну сорочку з вишитим комірцем-стійкою, до сорочки — ремінь або черес. Зверху по сорочці носили плечовий одяг — сіряк, що зазвичай сягав нижче коліна. Зимою ж носили теплі кожухи, а також надягали баранячі шапки. Сумку-дзьобеньку з вовни носили через ліве плече.

Жінки у будні носили обвиту навколо стану спідницю (фоту) з крайкою зверху завдовжки 1,5 м чорно-червоного кольору, на свята ж заможніші могли вдягати спідниці блакитного кольору, оздоблені золотими нитками. Зверху вдягали також широкий пояс. Головним убором для жінок був чепець-сітка, іноді зверху надягали

шерстяний обруч. Як і чоловіки, в будні дні жінки носили сорочки із лляного полотна, а святкова сорочка була з тоншого полотна. Традиційними кольорами для вишивки були жовтий, червоний, чорний, зелений, які іноді мали значення залежно від статусу. Вишиті рукави вважали ознакою заможності (Нагорняк, 2009).

Найбільш характерним для покутської вишивки є геометричний мотив ромба, а також зіркоподібні, хрестоподібні, S-подібні мотиви. Самі сорочки поділяли на «червонєнки», які носили незаміжні жінки, та «чорнєнки», що носили заміжні пані. Червоний колір мав свою градацію у різних регіонах Покуття: від темно-вишневого до помаранчевого. Орнаментація сорочок — геометрична, орнамент розташовували скісними, ламаними смугами, або ж в шаховому порядку.

Покутська вишивка білим по білому вражає своєю незвичайністю. Візерунками зазвичай були ламані лінії, ромби, восьмипроменеві розетки. Цікаво, що таку утилітарну річ як з'єднувальні шви, покутяни теж перетворили на справжнє мистецтво! Шви змережували «кривульками» вишневого кольору, що створювало разом з білою вишивкою незвичну гру кольорів. У святковій вишивці, окрім рослинних мотивів, були мотиви вазонних квітів з птахами чи просто птахів, грифонів. Також був поширений мотив «качурі» — подібний до туркменських чи кавказьких килимових мотивів (Нагорняк, 2009).

Сьогодні місцеві мешканці бережуть традиції регіону. Окрім святкових заходів, покутяни не забувають історію свого краю і у повсякденні, залучаючи елементи старовинного одягу, займаючись традиційними ремеслами та співаючи стародавніх пісень, передаючи цінні культурні скарби з покоління в покоління.

Проте, «оживити» давній стрій мають бажання не лише поодинокі поціновувачі старовини. Відновленню та тяглості традицій сприяє і Дністровський регіональний

© Дирбавка В.

© Дирбавка В.

Із онлайн-показу покутського строю в рамках проєкту «PINSELreturn»/
From the online show of the Pokuttia outfit as part of the «PINSELreturn» project

ландшафтний парк у співпраці з проєктом PINSEL.Return та місцевими жителями. Зокрема, восени 2021 р. відбувся онлайн-показ покутського вбрання. Особливістю було те, що в показі брали участь не професійні моделі, а члени команди проєкту і самі покутяни. Учасники заходу створювали власні відеоролики і світлини, які поширювали мережею Facebook. Вбрання для показу надала колекціонерка старожитностей з Городенківщини Галина Гафійчук, зразки строю у колекції якої сягають XIX–XX ст.

© Дирбавка В.

© Дирбавка В.

© Дирбавка В.

Із онлайн-показу покутського строю в рамках проєкту «PINSELreturn»/ From the online show of the Pokuttia outfit as part of the «PINSELreturn» project

Для учасників та відвідувачів у рамках проєкту було створено словничок назв елементів одягу:

*__Запаска__ — жіночий одяг у вигляді незшитого чотирикутного шматка вовняної тканини із зав'язками у верхніх кутах, який використовують замість спідниці для обгортання стану поверх сорочки.

*__Намітка, перемітка__ — різновид жіночого головного убору у вигляді полотняного або тонкого видовженого відрізу тканини довжиною до 5 м і шириною близько 50 см. Елемент традиційного одягу для заміжніх жінок.

*__Крайка__ — вузький пояс, за допомогою якого утримувався стегновий одяг.

*__Обгортка__ — поясний жіночий одяг з овечої вовни. Обгортку носили зверху по сорочці, убираючи її навколо стану.

*__Силянка__ — жіноча бісерна прикраса, що прилягає до шиї.

*__Лускавки__ — прикраси, намистини із дутого скла. Були різного розміру — як великі, так і дрібні.

*__Тайстра__ — гуцульська полотняна чи повстяна торбина, яку носили через плече.

*__Сердак__ — верхній короткий одяг з рукавами двопільного крою, оздоблений вовняними кольоровими шнурками.

*__Керсетка__ — традиційна безрукавка, що спереду тісно облягала грудину, а від талії мала вільний, широкий крій.

*__Рікля__ — жіночий сарафан або спідниця з нагрудником.

Молода з дружками, середина 1950-х рр., с. Тишківці (Світлина з приватного архіву Ірини Локшук)/ Bride with bridesmaids, mid-1950s, Tyshkivtsi village (Photo from the private archive of Iryna Lokshuk)

Не оминули організатори проєкту і такий важливий вид строю як весільний. Одяг мав показувати красу і статок сімей, а також бути функціональним, адже весілля тривало не один день. Перший день святкування називали «коровай», адже у цей день пекли обрядовий хліб та плели вінки з барвінку. Збирали квіти діти з родини молодої, а ось плели вінок уже молодиці з цієї ж сім'ї.

Цього ж дня молодий та його дружби приносили до нареченої «райське деревце» — верхівка дерева з подвір'я найвірнішого чоловіка в селі. Дерево прикрашали мама і тато нареченої. Обвивали стовбур дерева барвінком, калиною, рутою, навіть курячим чи гусячим пір'ям. Після батьків дозволялося його прикрашати й іншим членам родини. На другий день молоді йшли до шлюбу, проте завжди окремо.

Наречена на світлинах убрана у сорочку початку XX ст., крайку та розшитий фартух. Під ним у нареченої фабрична спідниця. Символічно значущим був і вінок нареченої, що уособлював сонце, у коси ж уплетено червоні стрічки. На шиї нареченої — старовинні коралі, лускавки та монети.

На нареченому — легка лляна вишита сорочка, білі конопляні штани, широкий вовняний тканий пояс і кирзові чоботи.

Дружки вдягнуті в одяг із с. Глушків. Це вишиті сорочки і фартушки, ткані крайки і гофровані спідниці. На шиї — ниточки з коралів і лускавок, дружки також мають віночки і стрічки.

Молодого під час церемонії вели дружки, а молоду — дружби. Наречені також мали отримати батьківське благословення на шлюб. На порозі майбутню дружину благословляли калачем та сіллю, а матері давали цукор і жито задля довгого і солодкого життя. Молода також не мала права повертатися, адже це вважалося поганою прикметою. Нареченого ж після благословіння обсипали житом. Доброю прикметою вважали зустріч молодих на перехресті дороги, звідки вони вже могли разом йти до церкви.

Опісля шлюбу починалося власне святкування. Тут існувала традиція викупу молодої у її брата, танці, частування і пісні. Завершувалося весілля обрядом зав'язування молодої. Посередині кімнати ставилося крісло з подушкою, на нього сідав молодий, а молода сідала на його коліна. Новоспечена свекруха

знімала вінок, розчісувала молодій волосся і вплітала у пасма гроші, які давав молодий. Потім свекруха тричі покривала невістчину голову хусткою, яку невістка тричі знімала. Тільки на четвертий раз цього не мало відбуватись.

Наступний день мав назву «поправини». Тоді збиралися лише найближчі родичі: жінки приносили мед, розрізали калачі та давали скуштувати мед з хлібом молодій, а вона віддавала їм хустку. Святкування продовжувалось до пізнього вечора і на цьому весілля завершувалось.

Із онлайн показу покутського строю в рамках проєкту «PINSELreturn»/
From the online show of the Pokuttia outfit as part of the «PINSELreturn»

ТУРИЗМ І РЕКРЕАЦІЯ

Туризм і рекреація є пріоритетними напрямками роботи Дністровського регіонального ландшафтного парку. Парк гостинно приймає відвідувачів з усіх куточків України і світу. Для місцевих жителів і гостей розроблені *туристичні маршрути, екологічні стежки, розважальні програми, пізнавальні екскурсії, облаштовані місця для відпочинку*. У Парку є широкий спектр вибору *активного дозвілля*, можливість спробувати себе у різноманітних (навіть екстремальних) *видах туризму*, взяти участь у *змаганнях* чи просто відпочити і отримати незабутні *враження*. На теренах Дністровського каньйону проводять *чемпіонати України з парата дельтапланеризму, мультиспортивні змагання* та інші спортивні розваги.

Омріяна ***Сергієм Дідичем*** ідея щодо туристичного розвитку краю розквітає і набуває нових барв.

Спелеологині у Незвиських штольнях/
Speleologists in Nezvys'ko tunnels

Серед різновидів туризму у Дністровському регіональному ландшафтному парку представлені:

	геотуризм		культурно-пізнавальний туризм
водний туризм		екологічний туризм	
	піший туризм		пара- і дельтапланеризм
рекреаційний туризм		подієвий туризм	

Туристичну діяльність у Дністровському регіональному ландшафтному парку реалізовують у різноманітних формах:

похід		змагання	
	екскурсія		експедиція

ГЕОТУРИЗМ

Геотуризм є досить молодим для України видом туризму. Хоча пізнавальні й відпочинкові піші, водні, велосипедні й автомобільні подорожі до мальовничих та унікальних геологічних об'єктів і місцевостей були популярні в усіх регіонах країни віддавна, лише нині особливу увагу почали приділяти інформаційному й освітньому наповненню цих турів.

У Парку можна чудово провести час, оглядаючи мальовничі скелі, виходи на денну поверхню гірських порід давніх часів (палеозойської та мезозойської ер), відвідавши підземний світ карстових печер, підкорюючи карколомні скелі й урвисті стінки.

Не залишиться поза увагою мандрівників **рельєф Парку**, де крутосхили раптово змінюються западинами, потічки переходять у мальовничі водоспади, а посеред рівнинної землі під ногами несподівано розверзаються карстові лійки, провалля, ущелини.

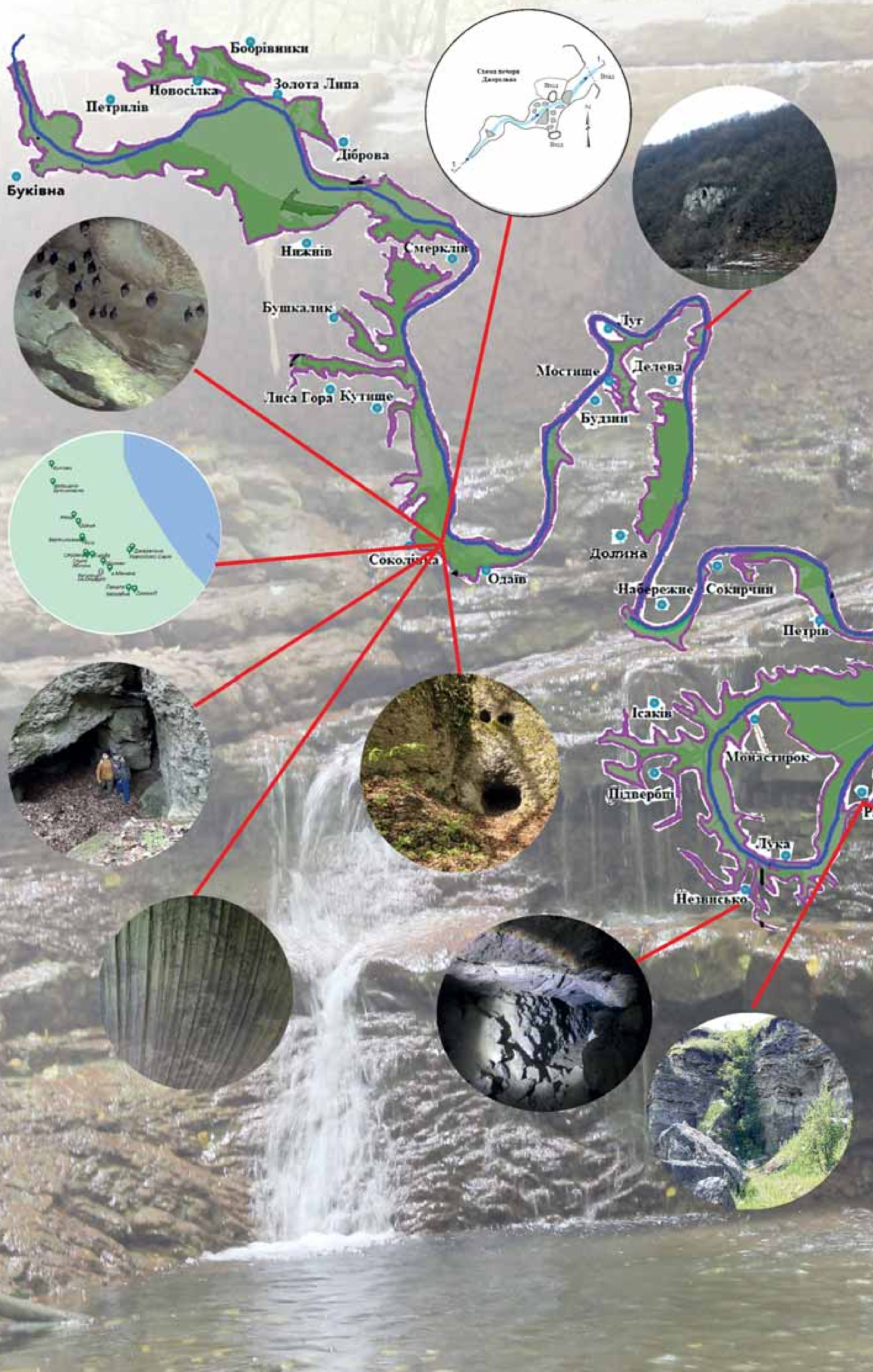
На основі цікавих геолого-геоморфологічних об'єктів (виходів на денну поверхню гірських порід, скель, печер, водоспадів) розроблено як маршрути вихідного дня, так і кількаденні туристичні еколого-пізнавальні маршрути й екскурсії.

У сс. Олешів і Нижнів фахівці Державної геологічної служби України описали унікальні з огляду на час їх утворення геологічні об'єкти, яким пропонують надати статус геологічної пам'ятки регіонального значення.

© Ковтун М.

© Ковтун М.

Гора Черлена, виходи червоних пісковиків, аргілітів та алевролітів/ Cherlena Mountain, outcrops of red sandstones, argillites and siltstones

Бобрівники
Новосілка
Золота Липа
Петрилів
Діброва
Буківна
Нижнів
Смерклів
Бушкалик
Лиса Гора
Кутище
Соколівка
Одаїв
Луг
Мостище
Делева
Будзин
Долина
Набережне
Сокирчин
Петрів
Ісаків
Монастирок
Підвербці
Лука
Незвисько

Хмелева
Копачинці
Куписівці
Униж
Чернелиця
Корнів
Вільхівці
аковець
Репужинці
Колінки
Михальче
Білка
Семаківці
Поточище
Передівання
Городниця

Відслонення порід крейдового періоду/
Exposition of rocks of the Cretaceous period

Мандрівка стежкою від східної околиці с. Олешів (прилегла до Парку територія) на правому урвистому схилі долини р. Тлумач дає змогу побачити значні за площею (5 га) виходи на денну поверхню гіпсів віком 15 млн років. Гіпси є гірськими породами, що легко піддаються процесам розмивання, тому це місце є унікальним з огляду на динаміку руйнувань та нагромадження їхніх продуктів внаслідок розмивання та перевідкладення. Залишки покинутого кар'єру в скельних виходах заввишки до 20 м оголюють гігантокристалічні зростки гіпсу. Загальна потужність розрізу 40 м.

Значно менший за площею, але давніший за віком, контакт нижньодевонських (400 млн років) та верхньоюрських відкладів (150 млн років) можна спостерігати у східній околиці с. Нижнів, на правому березі р. Дністер. Відклади девону відслонюються базальтовими конгломератами потужністю до 5 м, що утворилися із застиглої лави вулканів і є силікатами за своєю природою. Відклади юри відслонюються вапняками та доломітами (карбонати кальцію та магнію).

Грандіозним краєвидом для мандрівників постають відслонення червоних пісковиків, аргілітів та алевролітів, які утворилися у нижньому девоні (415–400 млн років тому) в околицях сучасного с. Городниця на берегах Дністра. Там же можна оглянути химерні скелі та гроти – витвори фантазії природи. Вони утворені із вапняків і пісковиків крейдового періоду (120 млн років тому). Пагорб носить назву «гора Черлена». Її протяжність уздовж меандри Дністра – понад 2 км. Абсолютні висоти перевищують 270 м, відносні – 80–100 м.

Одаївський печерний комплекс – це потужний гіпсовий масив, пронизаний різними за розміром і доступністю печерами. Типова одаївська печера – це карстова порожнина у гіпсовій породі глибиною, що варіюється від восьми до тридцяти семи метрів, у нижній частині якої в різні боки відходять карстові тунелі, часто засипані землею та замиті глиною. Ще більше тут є малих підземних порожнин, вузьких ходів і гротів. Входи до них непримітні, розкидані серед скель і кам'яних брил у буковому лісі з густим підліском. Вони часто засипані опалим листям, тому розрізнити, де є просто тріщина в скелі, западина в землі або невеликий грот, а де – вхід до більшої печери, можна лише перевіривши це на практиці. Серед одаївських печер є важко доступні вертикальні, тому туристам, які не мають спелеодосвіду, категорично не рекомендовано ризикувати своїм здоров'ям.

Карстовий міст, що ознаменовує вхід до печери, і сама печера Думка/
The karst bridge marking the entrance to Dumka Cave and the Cave itself

Темні ходи часто закінчуються глибокими вертикальними тріщинами. Ба більше, не можна лізти до печер навмання, не маючи надійних ліхтарів, захисного обладнання чи ходити поодинці.

Втім, дві печери можна відвідати цілком безпечно. До ***печери Думка*** (довжина – 201 м) слід йти від каплиці св. Онуфрія у протилежний від Дністра бік (на південний захід) польовою, а потім – лісовою дорогою. Перед печерою є карстовий міст, що колись був частиною її крівлі, але внаслідок обвалів залишився стояти окремо. Поміж кам'яних брил, що утворилися внаслідок обвалів скельної породи, треба спуститись до вхідного гроту. Звідти вглиб печери веде галерея довжиною 170 м. Її можна пройти на повний зріст, іноді протискаючись боком. Печера має нижній ярус – вузький звивистий хід (12 м), що закінчується звуженням. На склепінні і стінках печери утворилися друзи гіпсових кристалів. У давнину в печері жили люди, про що свідчать знахідки кам'яних знарядь праці, вогнищ, кісток північного оленя тощо. Вік поселення – близько 20 тис. років (кінець палеоліту). Всередині печери цілий рік панує однакова температура.

© Касьян Ю.

Учасники Української спелеологічної асоціації у печері Думка, 2016 р. / Members of the Ukrainian Speleological Association in Dumka Cave, 2016

© Ковтун М.

Капище/ Chapel

© Зубрицький В.

Валерія Минявська у печері Портал (команда Tour de Ukraine)/ Valeriia Myniavska in Portal Cave (Tour de Ukraine team)

Повернувшись від Думки до краю крутосхилу, поряд із каплицею ви можете відшукати стежину, що серпантином спускається униз. Вона веде до ***гроту Монаха***, де колись жив відлюдник. В історичній літературі грот першим згадав Іван Крип'якевич як «печеру зі слідами монастиря». Штучно вирубаний на основі природної порожнини, грот розташований на висоті 85 м над рівнем Дністра, має довжину близько 6,5 м, висоту стелі – понад 2,5 м. Він створений, імовірно, у XVII–XVIII ст. Поруч із гротом Монаха – непримітна ***партизанська печера***, де свого часу переховувалися вояки УПА. Їхня доля склалася трагічно – один з партизанів виявився зрадником і виказав криївку енкаведистам. Щоб не потрапити до рук ворога, бійці підірвали себе гранатами. Перекази про ці події, а також баладу, складену на їх основі, можна почути від мешканців сіл Одаєва і Гориглядів. Дехто навіть каже, що капличка св. Онуфрія споруджена на згадку про загиблих.

Входи до найбільших печер Одаєва віднайти непросто. У супроводі досвідчених спелеологів ви можете потрапити до ***печери Стрімка***, яка розташована найближче до гроту Монаха. Відкрита вона 1985 року групою полтавських спелеологів під керівництвом Юрія Касьяна. Її глибина сягає 38 м, загальна довжина ходів – 125 м. Печера починається триметровим вертикальним колодязем, що переходить у двадцятиметровий спіральний хід і закінчується вертикальною майже 20-метровою тріщиною.

Далі по схилу (у північному напрямку) розташована дещо менша ***печера Вертикальна***, де було виявлено багато археологічних знахідок:

Грот Монаха/Monk's Grotto

Печера Стрімка/
Strimka Cave

Вхід до печери Вертикальна/
Entrance to Vertical Cave

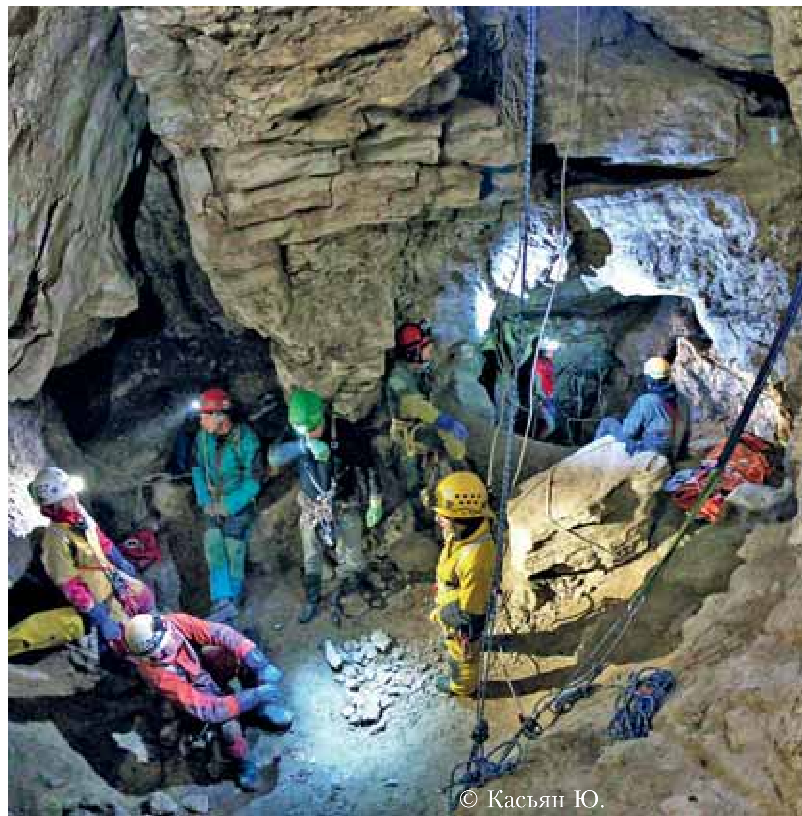

Зала печери Вертикальна/
Hall of Vertical Cave

Вхід до печери Затишна/
Entrance to Zatyshna Cave

фрагменти трипільського посуду, кераміка князівської доби. Печера має 2 виходи і є доволі складною для проходження, оскільки багата вузькими горизонтальними щілинами і проваллями. Місцями її лазами необхідно повзти, а щілини настільки вузькі, що їх проходити можна, впираючись спиною і ліктями в протилежні стіни.

Ще далі (у північно-західному напрямку) є печерна система з двома окремими входами. Одним можна потрапити до печери ***Затишна***, іншим – до печери ***Бутиновича***. Тут у кількох залах археологи періодично виявляли розрізнені скелети людей різних епох. Вік одного із кістяків, згідно з даними радіовуглецевого аналізу, перевищує 5 тис. років. Інші скелети, ймовірно, належать до початку І тис. до н. е. У печері знайшли також уламки посуду, кістки тварин і крем'яне знаряддя. Є припущення, що раніше міг існувати інший, доступніший вхід до неї, тож у печері могли здійснюватися поховання. За словами спелеологів, печера розпочинається вузьким лазом, який переходить в урвище. Воно завершується залою, названою на честь полтавських спелеологів. По лівому боці – карстовий колодязь 5 м завглибшки, що переходить у горизонтальний хід (7 м).

Зал полтавських спелеологів, 2019 р. /
Hall of Poltava speleologists, 2019

Цікавими також є печери з інтригуючими назвами **Гниле Яблуко** (134 м), **Портал** (87 м). Остання, за словами Юрія Касьяна, зовсім не подібна до західноукраїнських печер, а більш схожа до печер Криму.

Печера Гниле Яблуко/Rotten Apple Cave

Спелеологи за роботою, печера Затишна, 2019 р./ Working Speleologists, Zatyshna Cave, 2019

Тренування з проведення рятувальних операцій в печері Затишна. Українська спелеологічна асоціація під керівництвом Ю. Касьяна, 2019 р./ Rescue operations training in the Zatyshna Cave. Ukrainian Speleological Association under the leadership of Yu. Kasian, 2019

Печера Портал (Касьян Ю.)/ Portal Cave (Kasian Yu.)

Від центру с. Незвисько по дорозі до моста через р. Дністер, далі грунтовою дорогою (попри церкву Вознесіння Господнього) і стежкою можна дійти до давніх **штолень** (місця видобування фосфоритів) площею 2 га. У бортах яру і в старій штольні залягають вапняки (альбський та сеноманський яруси крейди, 100–105 млн років). У нижній частині розрізу крейди залягає фосфоритоносний горизонт (так звана «фосфоритова плита») потужністю 0,4–0,5 м. Його виявив австрійський гірничий інженер Адольф Пауль, відвідавши печери, у яких ще здавна переховувалися люди від татарських навал. З 1920-х рр. почалася розробка штолень. Терасою, що огинала схил із входами до підземель, пустили вузькоколійку для вивозу породи. Поступово штольні так розрослися, що під час великих боїв і бомбардувань навесні 1944 р. у них переховувалося чи не все село. Розробка штолень тривала до середини 1950-х рр., після чого їх закинули, а природа довершила свою роботу: ходи завалилися та заросли.

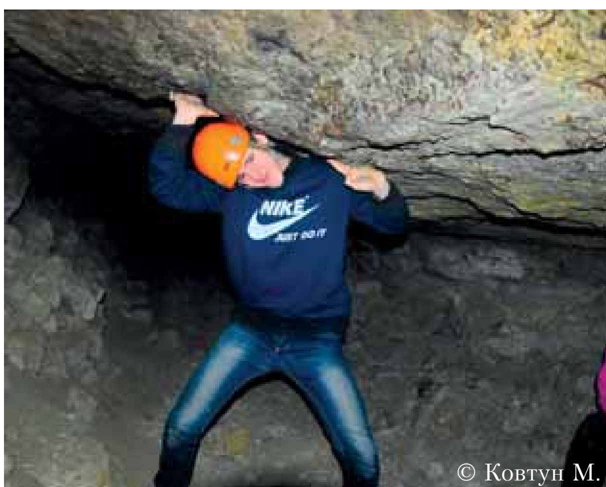

Фосфоритоносний горизонт/
Phosphorite-bearing horizon

Кажани виду нічниця велика/
Bats of the greater mouse-eared bat species

Спелеологічний похід у штольні в с. Незвисько/
Speleological hike info adit near Nezvys'ko village

У Незвиську є й природні печери. Одна з них – ***печера Сіра*** (довжиною близько кілометра), до якої можна потрапити лише через вертикальний колодязь глибиною 2,5 м, по дну якого тече потічок. Печера включає 5 залів.

Ще одна категорія цікавих для туристів геологічних пам'яток – ***травертинові скелі***. В Україні вони трапляються лише на Поділлі й у Криму. Такі скелі утворюються на лісистих схилах річкових берегів і ярів, коли насичені карбонатом кальцію джерельні води стікають по стрімких поверхнях, в умовах достатнього прогрівання вод. Унікальною особливістю травертинів є те, що їхнє формування цілком залежить від присутності живих організмів, насамперед мохів, водоростей, ціанобактерій. Вони поглинають з води вуглекислий газ та «притягують» до себе нерозчинні карбонати, що, нашаровуючись, поступово твердішають і формують стрімкі терасоподібні уступи до 10–15 м заввишки.

© Маґновський І.

Печера Сіра/Sira Cave

© Ковтун М.

*Травертин у с. Делева/
Travertine in Deleva village*

Пориста, мов губка, порода формувалася територією Парку спорадично. Найвідомішою є травертинова скеля поблизу с. Ісакова, якою стікав потічок, що водоспадом упадав у хвилі Дністра. Водоспад відомий під назвою Дівочі сльози. Однак, у 2019 р. брила під власною вагою обвалилася. Потічок же продовжив прокладати собі шлях.

Цікавим геологічним об'єктом є стінка кар'єру з товщею крупнобрилових конгломератів різного віку (165–70 млн років) в с. Стрільче. Пісковики, вапняки, глина, перекриті потужною товщею похованих ґрунтів та лесоподібних суглинків, чергуються і змінюють один одного на відтинку 200 м. Таке залягання гірських порід відтворює палеогеографічну історію осадкоутворення цього регіону. В околицях с. Городниця є кілька дуже

© Маґновський І.

Потічок у печері Сірій/Stream in Sira Cave

Відслонення девонських порід, с. Городниця /
Outcrop of Devonian rocks, Horodnytsia village

впізнаваних відслонень з майже горизонтальним заляганням шарів девонського віку, що мають забарвлення від червоних до вишневих кольорів. В найнижчих шарах в окремих рівчаках можна побачити сіро-зелені слюдисті сланці з проверстками кристалічних вапняків сірого кольору. Це найдавніші породи Івано-Франківської області, які виходять на денну поверхню – сирурійські відклади (405–420 млн років). На окремих брилах науковці Івано-Франківського національного університету нафти і газу віднайшли знаки різних брижів – утворені вітром, водними хвилями, течіями на поверхні осадів (дні морів) (Мончак та ін., 2010). Крім унікальності гірських порід, тут можна спостерігати оповзневі явища (зсуви), тріщини і наслідки вивітрювання.

© Ковтун М.

Травертиновий водоспад Дівочі сльози влітку та взимку/
Travertine waterfall Girl's tears in summer and winter

ВОДНИЙ ТУРИЗМ

Вже понад 100 років річка Дністер приваблює любителів активного дозвілля. А як місце відпочинку та рекреації – полюбилася місцевим жителям і мандрівникам спокон віків. Найпопулярнішим заняттям на Дністрі є сплави, що відбуваються у теплий сезон – з квітня по жовтень. Проте найактивніше туристи ходять по Дністру із червня по серпень включно.

Часто маршрути починаються біля м. Галич і с. Нижнів. Найбільш популярними серед початківців є ***дводенні маршрути***: Галич–Одаїв, Нижнів–Долина, Долина–Незвисько, Нижнів–Одаїв, Долина–Устечко. Для впевненіших у своїх силах мандрівників організатори сплавів пропонують ***шестиденні маршрути***: Галич–Заліщики, Заліщики–Хотин.

Проте кожна подорож відзначається індивідуальною складністю і тривалістю проходження маршруту, оскільки специфікою річки є мінливість рівня води. Взимку Дністер доволі мілкий, закутий льодом або з льодовими заторами. Навесні він часто буває повноводний. У цей час Дністром сплавлятися найлегше: швидка течія, часом 10 км/год, відсутність помітних перешкод. Більшу частину літа, коли тепло і посушливо, рівень води значно знижується. Зі зменшенням повноводності стають помітними перекати і мілини. Тоді краще притримуватися руху глибоководними ділянками русла ріки. Перекати – найтиповіші для Дністра перешкоди. Ці мілководні ділянки річища, що мають вигляд валу і перетинають його під різними кутами, є характерними для рік з меандрами. Утворюються вони в результаті нерівномірного розмивання річища водотоком та нагромадження наносів. Більшість перекатів переміщуються вниз за течією переважно під час повеней і паводків. Проте влітку, під час повеней, які часто трапляються у липні, Дністер збільшується просто на очах. Саме ці періоди відзначаються найбільшою шириною русла і повноводністю.

Однак змішане живлення Дністра, велика площа водозбору, значна залежність від карпатських вод і теплий клімат зумовлюють своєрідність річки: часом різні ділянки каньйону в одну і ту ж пору року зовсім не схожі одна на одну.

Лише мандруючи Дністровським каньйоном по воді, можна побачити його найбільші дива й відчути себе поза цивілізацією. Розваги на воді можуть здійснюватися як для новачків, любителів, так і в складі спортивних змагань.

Дністерські води розсікають чимало різноманітних видів плавзасобів: від одномісних і легких САП-дошок до славнозвісного корабля «Юрій».

© Ковтун М.

Водний туризм на Дністрі / Dnister water tourism

Каное – історично один із перших човнів, який вирізували чи випалювали із серцевини цілісного дерева ще у пізньому палеоліті (35–40 тис. років тому) – сьогодні можна часто побачити на хвилях Дністра. Це – невелике гребне чи вітрильно-гребне судно, кероване одним або кількома гребцями. Керують каное за допомогою весла з лопаттю лише на одному кінці, перекидаючи його по черзі по обидва боки човна. Сучасні каное можуть бути зроблені не лише з дерева — вони бувають пластиковими, алюмінієвими, фанерними, з ПВХ або композитних матеріалів, надувними. Цей плавзасіб став популярним способом проведення дозвілля – використовують його для полювання, рибальства, у спортивному туризмі чи просто для відпочинку на природі.

Каное (Команда AdvenTURE, джерело: shorturl.at/bmq29)/ Canoe (Team AdvenTURE, source: shorturl.at/bmq29)

Візуально схожими до каное є каяк і байдарка. **Каяк** – мисливський човен північних народів – є закритим (на відміну від відкритого каное) плавзасобом, у якому плавець сидить всередині корпусу нижче рівня води. Весло каяка має лопаті на обох кінцях. ***Байдарка*** ж відрізняється своєю конструкцією, вона натягнена полімером ПВХ (аналог шкір тварин, які використовували на півночі) на каркас, тоді як каяк – суцільний, переважно пластиковий човен.

Каяк, учасник змагання «Dnister Challenge Race»/ Kayak, competitioner «Dnister Challenge Race»

Катамаран (буквально — «зв'язані колоди») — справді найпопулярніше серед туристів судно на Дністрі. Воно представлене двома з'єднаними у надводній частині паралельними корпусами (переважно надувними балонами), сполученими балками (трубами чи фермами) або мостом у вигляді палуби чи навіть каюти. Як правило,

Катамаран, сплав Дністром/Catamaran, Dnister rafting

© Ковтун М.

SUP-дошка/SUP board

катамаран має підвищену стійкість і хороші хідні якості. Що зумовило таку популярність катамаранів? Імовірно, дух командної роботи! Успішно управляти цим судном можна лише коли всі учасники діють як єдиний злагоджений механізм. В іншому випадку, катамаран почне крутитися чи просто-напросто не відчалить від берега. На перших місцях катамарана сидять чалки, вони задають темп усій команді, а керує судном стерновий, місце якого у «хвості».

Плавання на **SUP-дошках** (Stand up Paddle board – дошка для веслування стоячи) є гібридом серфінгу та веслування, у якому спортсмен пересувається по воді на дошці за допомогою весла. Дошки для сапсерфінгу схожі на дошки для традиційного серфінгу, але зазвичай більші за габаритами, що спрощує утримання рівноваги. Цей вид сплавляння лише набирає обертів. Його популярності, яка зростає з кожним роком, сприяє легкість освоєння, придатність для використання у будь-якій водоймі й ефективність фізичних навантажень для тіла (у процесі сплавляння задіяні майже всі м'язи). На SUP-дошках навіть йогою можна займатися.

Менш активним учасникам відпочинку стануть до вподоби сплави на дракарі або лодії – реконструйованих старовинних плавзасобах.

Дракар буквально у перекладі означає «корабель-дракон». Його використовували войовничі племена вікінгів для військових дій, перевезень, а також для дальніх морських плавань. Приводили дракари в рух веслами, а пізніше – рейковим вітрилом. Для дракарів характерний довгий вузький і легкий дерев'яний корпус із малою осадкою, запроєктований для швидкості. Такі властивості судна допускали навігацію у водах глибиною лише один метр і дозволяли швидку висадку. Вага давала змогу легко переправляти судно. Симетричність сприяла швидкій зміні напрямку руху на протилежний. Обладнувалися веслами уздовж майже повної довжини човна. Керування здійснювалося за допомогою кермового весла з коротким поперечним румпелем, встановленим на правому борту. На носі кріпили різьблену голову дракона (звідси й назва типу корабля).

Східні слов'яни використовували **лодії**, якими здійснювали походи річками, Чорним і Каспійським морями. Їх вирізали з великого стовбура дуба чи липи. Для збільшення надводного борту звичайну лодію нарощували дошками і отримували «набійну, побойну лодію». Лодія мала весла, невелике вітрило,

© Ковтун М.

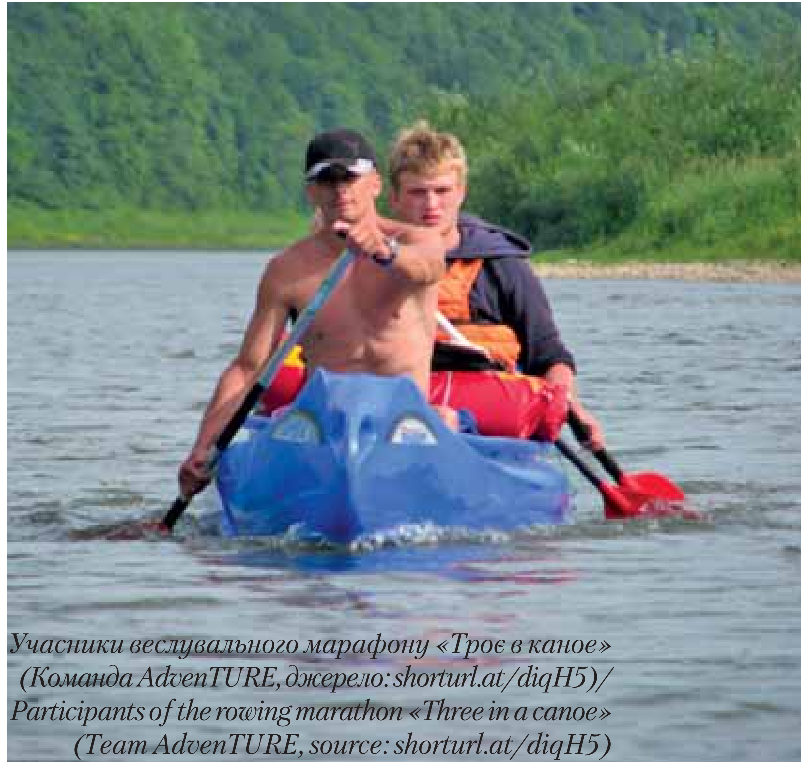
Сплав на лодії/Rafting on a boat

характеризувалась малою осадкою, яка давала змогу долати пороги. Розміри сягали до 20 м в довжину і 3 м в ширину (зверху). Для бойових дій лодія мала дерев'яний таран. Кінці лодії робили загостреними, що дозволяло їм рухатись як носом, так і кормою, не розвертаючись, що мало велике значення в бойовій практиці.

Сплавляння на лодії в Парку проводять щорічно на початку травня, його тривалість – три дні. Стартує туристичний маршрут у с. Нижнів, включає ночівлю у наметах, відвідини цікавих місць, пісні біля вогнища, смачні місцеві страви.

Корабель «Юрій» – 12-тонний двопалубний корабель – унікальне судно, що курсує як за, так і проти течії Дністра незалежно від рівня води. Спеціальна конструкція гребного колеса дає змогу проходити мілину глибиною 30 см. Корабель вміщає до 10 пасажирів. Гостям пропонують одно- і дводенний круїзи (з можливістю переночувати на кораблі). Початок і завершення подорожі – у порті «Раковець».

Щороку на початку жовтня на Дністрі проводять **осінній веслувальний марафон**. Це – чудова нагода відвідати Парк та спробувати власну витривалість і стійкість веслуванням на каное, каяках, байдарках і SUP-дошці. Учасникам спортивних змагань пропонують пройти одну із дистанцій по Дністру: класичний 63-кілометровий маршрут (с. Нижнів – с. Лука) і швидкий 30-кілометровий (с. Долина – с. Лука). Необхідне спорядження: жилети, каски, плавзасоби, відповідний одяг і взуття.

Учасники веслувального марафону «Троє в каное» (Команда AdvenTURE, джерело: shorturl.at/diqH5)/ Participants of the rowing marathon «Three in a canoe» (Team AdvenTURE, source: shorturl.at/diqH5)

Навесні теж проводять **марафон «Троє в каное»**. Гасло – наввипередки з Дністром. Мета змагання – пройти дистанцію 63 км (с. Нижнів – с. Лука) протягом доби. Марафон проводять щороку у травні. Класи: каное, каяки, байдарки і SUP-дошки. Участь в обох марафонах беруть команди з щонайменше 6 учасників.

Інколи організатори змагань (команда TURE) збільшують дистанцію, скажімо, у жовтні 2016–2018 рр. учасники проходили Дністром 110 км (з м. Галич до с. Лука).

Після завершення змагань учасникам і гостям пропонують відпочити у кемпі на березі Дністра «Білий Бізон».

Корабель «Юрій»/Ship «Yuriy»

ПАРАПЛАНЕРИЗМ. ДЕЛЬТАПЛАНЕРИЗМ

Парапланеризм у Парку/ Paragliding in the Park

Ширяти повітряними потоками, летіти на крилах, мов птаха, споглядати строкаті покутські ландшафти – це, мабуть, найбільш фантастичні враження, які може отримати мандрівник Придністер'я.

Завдяки звивистому руслу р. Дністер створено чимало місць, звідкіля можна здійнятися у небо. А саме, у випадку, коли вітер дме прямо в крутий берег, схил змінює його напрям з горизонтального на вертикальний і зумовлює підняття значних мас повітря угору. Отож парапланеристи, що літають Дністровським каньйоном, користуються здебільшого саме такими динамічними потоками повітря. Ці «динаміки», на відміну від термічних потоків (зумовлених прогріванням поверхні землі), не залежать від сонячної активності чи пори року, зате характерні для конкретних форм рельєфу, тож парапланеристи не можуть планерувати на значні відстані.

Найвідомішими пара- і дельтадромами Парку є ті, що в околицях с. Одаїв та сс. Ісаків–Підвербівці, де неодноразово проводили чемпіонати міжнародного рівня.

Дельтадром поблизу Одаєва розташований у глибокій підкові-меандрі Дністра, орієнтованій на північний захід, тож і збирає вітри цього напрямку. Майданчик для зльоту розташований на плакорі пагорба, висотою близько 90 м. Зразу за ним розпочинається крутий обрив, що завершується прибережним плато, що є місцем приземлення. Висота аеродинамічних потоків, які утворюються при зіткненні зі стінкою, – близько 300 м. Із такої висоти перед літунами розгортаються краєвиди покутської місцевості, варті споглядання годинами. Поряд із дельтадромом розкладають наметове містечко. Над самим урвищем облаштований рекреаційний пункт.

Натомість польоти на **дельтадромі сс. Ісаків–Підвербці** потребують південно-східних вітрів. Висота пагорба, з якого розпочинають політ парапланеристи, становить майже 100 м, абсолютна висота – 272 м. Приземлення відбувається на пологому березі Дністра (аболютна висота – 174 м), де створене місце для відпочинку.

Для привернення уваги до цих дивовижних видів спортивного відпочинку, а також не менш красивих краєвидів Придністер'я, директор Парку Михайло Ковтун із партнерами започаткував проєкт **«Свято неба: Art Space»**, серед завдань якого є популяризація дельтапланерного та парапланерного спорту як засобу активного відпочинку, пропаганда активного способу життя, екологічне виховання місцевого населення, підтримка творчих ініціатив. В рамках проєкту було проведене змагання «Кубок Дністра», яке включало турнір

Політ на дельтаплані і параплані / Hang gliders and paragliders flying

серед парапланеристів (Кубок «Свято неба»), змагання з авіа- й ракетомоделювання, змагання повітряних зміїв і паперового літачка.

Проєкт викликав значне зацікавлення як серед місцевого населення, так і серед любителів польоту, тож перетворився у щорічну подію, яка з кожним роком збирає все більше коло учасників і відвідувачів. «Свято неба» – мобільний фестиваль, місце проведення якого залежить від напрямку і сили вітру, час проведення – травень, тривалість – 12 днів.

Поза періодом фестивалю дельтадроми не припиняють своєї діяльності. Щопогожої днини в села Одаїв чи Ісаків з'їжджаються як бувалі літуни, так і початківці, а також охочі подивитися на це грандіозне видовище. На дельтадромах працюють інструктори, які за кілька уроків навчають керувати парапланами. Навики управління дельтапланом даються дещо важче, однак полі вдається швидшим і на більшу відстань.

Сучасний **параплан** — це надлегкий планер (5–8 кг без підвісної системи) з м'яким двооболонковим крилом, що наповнюється зустрічним потоком повітря. Постійна циркуляція повітря підтримує форму крила (на землі параплан – це просто величезний мішок, який можна скласти в сумку для транспортування). Рух угору відбувається завдяки висхідним потокам повітря (динамічним чи термічним). Щоб летіти вперед, параплан безперервно втрачає висоту (планерує) під дією сили тяжіння.

Дельтаплан – легкий (до 35 кг) літальний апарат зі стрілоподібним крилом, жорстко натягненим на каркас. Управління дельтапланом здійснюють шляхом перенесення ваги тіла пілота відносно підвіски. Сучасні дельтаплани дають змогу не лише здійснювати довгі перельоти на пристойній швидкості (світові рекорди з дальності польоту перевищують 700 км, швидкість можна розвивати до 145 км/год), а й виконувати фігури в повітрі.

Свято неба, 2018 р./Feast of the Heaven, 2018

ЗМАГАННЯ

На території Парку періодично проводять змагання з різних видів спорту і активного відпочинку. У них може взяти участь кожен охочий, для цього потрібно лише зареєструватися. Змагання бувають як індивідуальні, так і командні. Це – чудовий спосіб випробувати свої сили, відчути азарт і жагу до перемоги, розвинути навички орієнтації на місцевості, долання перешкод, командної роботи, насолодитися красою природи і заохотити молоде (і не тільки) покоління провадити здоровий спосіб життя.

Шалені мультиперегони Дністровським каньйоном поєднують 4 види дисциплін у трьох класах («Класика», «SUP» і «Бізон»). У першому класі сплав відбувається на каное (чоловіки) і каяках (жінки), у класі «SUP» – на однойменних дошках. У класі «Бізон» – для найдужчих –

«Dnister Challenge Race»

Розвага – мультиспортивні змагання.
Спосіб пересування – веслування, біг, плавання, на велосипедах.
Учасники – 18+, команда із п'яти і більше учасників.
Коли проводиться – щороку, середина вересня.
Тривалість – 2 дні.

© Ковтун М.

© Ковтун М.

© Ковтун М.

© Ковтун М.

© Ковтун М.

Змагання «Dnister Challenge Race» 2021/Competition «Dnister Challenge Race» 2021

Змагання «Dnister Challenge Race» 2021/Competition «Dnister Challenge Race» 2021

введений етап «Козацький брід», що містить додаткові змагання (біг з перешкодами і форсування Дністра).

Власне, змагання розпочинається зі сплаву (с. Незвисько – с. Копачинці, 16 км), наступним етапом є біг по лісових, польових, ґрунтових дорогах пересічною місцевістю (6 км). В районі с. Петрів необхідно переплисти і пройти вбрід Дністер (100 м), а завершальним етапом є велоперегони через сс. Петрів, Ісаків, Живачів, Підвербівці і назад до Незвиська (23 км).

Метою проведення змагання є заохочення українців до активного та здорового способу життя, привернення уваги до екологічних проблем (загрози побудови ГЕС на Дністрі, засмічення довкілля).

Велорогейн «Коло Бізона»

Розвага – перегони на велосипедах з елементами орієнтування у Дністровському каньйоні.
Спосіб пересування – на велосипедах.
Учасники – 18+, командна з двох учасників.
Коли проводиться – щороку, початок жовтня.
Тривалість – 2 дні.

Це – командне велосипедне змагання, метою якого є популяризація активного відпочинку і самої річки Дністер як туристичної локації.

Коло Бізона (із: відеоролика Adventure Competition Series, джерело: shorturl.at/fnotu)/ Bison Circle (from: Adventure Competition Series video, source: shorturl.at/fnotu)

Марафон на Дністрі «Троє в каное»

Розвага – перегони з веслування.
Спосіб пересування – на каное, каяках, байдарках, SUP-дошках.
Учасники – 18+, команда з 1–3 учасників.
Коли проводиться – двічі на рік, травень і жовтень.
Тривалість – 1 день.

У змаганні представлені 4 класи: «Каное», «Каяк», «Байдарка», «SUP Ultra». У класах «Каяк» і « SUP Ultra» учасники змагаються індивідуально, у класі «Байдарка» формуються команди по двоє учасників, у класі «Каное» (найбільш представлений) – по троє.

Організатором заходів є команда AdvenTURE. Парк виконує роль партнера.

Обласні змагання «Пам'яті Героя України Сергія Дідича»

Розвага – змагання з техніки пішохідного туризму.
Спосіб пересування – піший.
Учасники – команди сформовані з учнівської молоді.
Коли проводиться – травень.
Тривалість – 1 день.

Обласні змагання, присвячені пам'яті героя України Сергія Дідича, вперше проводилися серед учнівської молоді на базі дитячого відпочинкового табору «Перлина Придністров'я» 2018 р. Юні спортсмени змагались на дистанції *«Смуга перешкод»*, яка складалась з таких етапів: колода через яр з самонаведенням, спуск схилом із самонаведенням, підйом схилом, навісна переправа із організацією супроводу, горизонтальний маятник, крутопохила навісна переправа вниз. Серед випробувань також були: *в'язання вузлів, розпалювання вогнища, краєзнавча вікторина, проходження водних перешкод на катамарані, надання першої медичної допомоги, стрільба з пневматичної гвинтівки, конкурс патріотичної пісні, поезії та прози.*

Дністровський регіональний ландшафтний парк – територія з унікальними і давніми природними комплексами, багатим і різноманітним світом флори і фауни.

Річка Дністер збирає чисельну орнітофауну як у теплий період року, так і взимку. Основні пункти спостереження за птахами – береги Дністра поблизу с. Нижнів, у місці впадіння р. Золота Липа у Дністер, в околицях с. Петрилів на р. Бик, а також в околицях с. Долина, поблизу селища Чернелиця, сс. Петрів, Репужинці, Михальче тощо.

Набуває популярності також спостереження за звірами (борсуками, бобрами). На представників рукокрилих можна поглянути, спустившись до карстових печер і штольні у с. Незвисько.

Неповторний рослинний світ теж зачаровує мандрівників. У переліку флори Парку уже налічується 856 видів. Серед них є ендемічні, реліктові, вкрай рідкісні види, рослини із цікавою біологією розвитку та розмноження чи естетично привабливі види.

Під час спостереження і вивчення біорізноманіття працівники та науковці завжди закликають відвідувачів бережно поводитись із живими організмами та середовищами їхнього

© Ковтун М.

Спостереження за птахами / Bird watching

© Ковтун М.

Ботанічний туризм / Botanical tourism

© Ковтун М.

Екокоманда на Дністрі, 2018 р./Ecoteam on the Dnister, 2018

Екологічна акція для дітей, с. Копачинці/
Environmental action for children, Kopachyntsi village

Екосплав, 2020 р./Eco rafting, 2020

проживання (оселищами), обстежуючи, обмежуватися фотографіями, не допускаючи контакту з тваринами, не вилучати особини рослин і тварин з дикої природи.

У Парку проводять ботанічні екскурсії і фотополювання.

Специфічним різновидом екологічного туризму, що включає в себе потужну просвітницьку роботу серед населення, є організовані директором Парку М. Ковтуном комбіновані акції активного відпочинку з очищенням берегів від сміття.

Сплав Дністровським каньйоном та благоустрій території поблизу пам'ятки архітектури національного значення – Раковецької вежі, 2021 р. /
Rafting along the Dnister Canyon and beautification of the territory near the architectural monument of national importance – Rakovets Tower, 2021

КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ

Придністер'я – край з багатою історією, архітектурною і культурною спадщиною. Ось і на території Парку є чимало монументальних споруд. Передусім тут розташовані понад 500 археологічних пам'яток від часів середнього палеоліту до ранньослов'янської і княжої доби. Лише в околицях с. Буківна є 5 археологічних пам'яток загальнодержавного значення і понад 70 – регіонального.

Парк презентований великою кількістю архітектурних об'єктів – на його теренах розташована 31 пам'ятка архітектури, серед яких:

Замки

Чернелицький замок (селище Чернелиця, 1659 р.);

Раковецький замок (с. Раковець, 1660 р.).

Панський двір

триарковий кам'яний міст, залишки стін та підземель, штучна печера, колодязь (с. Лука, XVIII–XIX ст.).

Костели

домініканський костел Святого Антонія (селище Чернелиця, 1661–1669 рр.);

костел Архистратига Михаїла (с. Михальче, 1721 р.);

костел Пречистої Діви Марії з гори Кармель (с. Делева, 1912 р.);

дерев'яний костел Різдва Пресвятої Богородиці (с. Вікняни, 1721 р. – побудований, 1874 р. – перевезений у село).

Кам'яні церкви

церква Св. Архистратига Михаїла (с. Лука, 1876 р.);

церква Вознесіння Господнього (с. Незвисько, 1868 р.);

церква Святого Дмитрія Солунського (с. Раковець, 1858 р.).

Дерев'яні храми

церква Воздвиження Чесного Хреста (с. Одаїв, 1878 р.);

церква Св. Дмитра (с. Будзин, 1869 р.);

церква Покрови Пресвятої Богородиці (с. Гавриляк, 1794 р.).

Детальніше про їх зведення, історичні перипетії, архітектурний стиль та сучасний стан розказано ***у розділі «Історико-культурна спадщина»***.

Також на території Парку та його околиць функціонує 8 **музеїв:**

Історико-краєзнавчий музей в с. Кунисівці.

Музей «Борцям за волю України» в с. Копачинці.

Історико-краєзнавчий музей в селищі Чернелиця.

Музей скульптора М. Бринського в с. Долина.

Історико-краєзнавчий музей в с. Олешів.

Музей історії склозаводу в с. Кутище.

Музей побуту та етнографії в с. Буківна.

Музей художника Дениса-Лева Іванцева в с. Делева.

До історико-культурних та сакральних споруд прокладені екологічні стежки, які ведуть також до цікавих природних об'єктів:

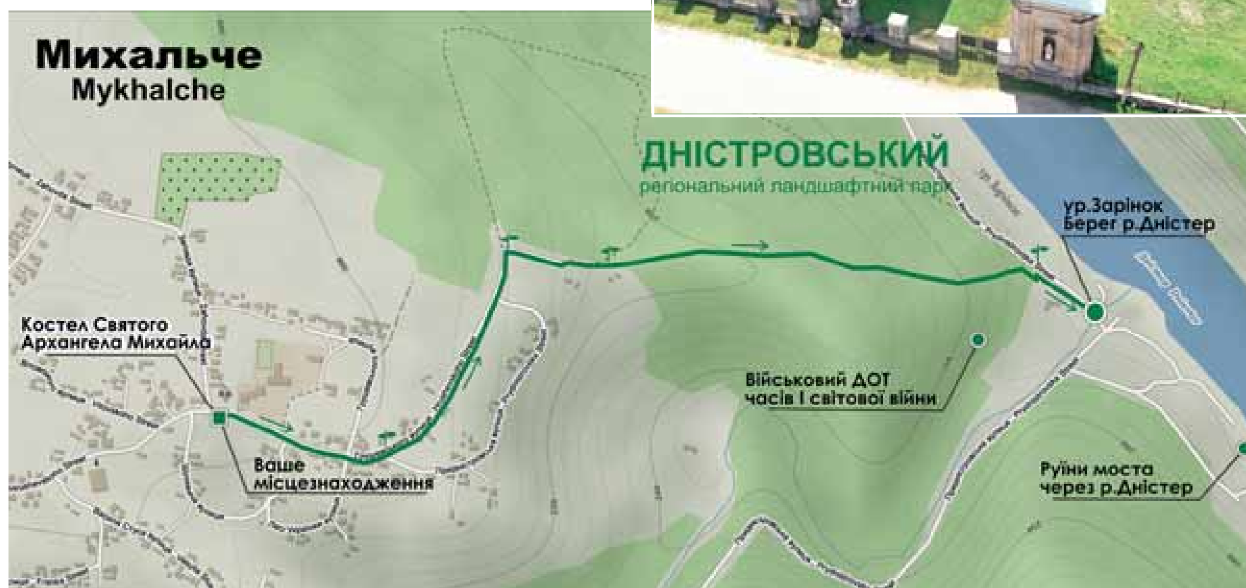
ЕКОЛОГІЧНА СТЕЖКА «До костелу Святого Архистратига Михаїла»

Тип маршруту – туристично-пізнавальний.
Спосіб пересування – піший.
Початкова точка маршруту – 307 м н. р. м.
Кінцева точка маршруту – 160 м н. р. м.
Довжина маршруту – 1,8 км.
Час в дорозі (з зупинками) – 1 год 10 хв.

Екологічна стежка розпочинається в центрі с. Михальче (початок вулиці Михайла Грушевського) поряд з костелом Архистратига Михаїла 1721 р. побудови. Село розкинулося на високому схилі Дністровського каньйону. Шлях прокладено у східному напрямку, приблизно через один кілометр дорога виходить до узлісся (край села), де починається територія Парку, далі праворуч лісовою стежиною спускається до схилу каньйону, а саме до урочища Зарінок та берега р. Дністер. Мальовничим грабово-дубовим лісом, перемежованим ярами, приємно пройтися у будь-яку пору року. Відвідувачам, повним жаги досліджувати природу, буде цікаво відшукати у трав'яному покриві орхідей (гніздівку звичайну, булатку довголисту). У лісі, ближче до Дністра, можна знайти сліди траншей, що тягнуться вздовж берега. Це – залишки укріплень австро-угорського війська, котрі залишились ще з

Першої світової війни. Також на відстані близько 300 м до виходу з лісу справа від стежини зберігся залізобетонний ДОТ (довготермінова укріплена точка) тієї ж пори. За 500 м нижче за течією Дністра можна оглянути залишки старого мосту через Дністер. Туристично-екологічна стежка промаркована та прознакована.

Картосхема екологічної стежки «До костелу Святого Архистратига Михаїла»/
Mapscheme of the ecological trail «To the Church of St. Archangel Michael»

Картосхема еколого-пізнавальної стежки «До Чернелицького замку»/
Mapscheme of the ecological and educational trail «To Chernelytsia Castle»

ЛОКАЛЬНИЙ ЕКСКУРСІЙНИЙ МАРШРУТ «До Раковецької вежі»

Тип маршруту – екскурсійно-пізнавальний.
Спосіб пересування – піший.
Початкова точка маршруту – 223 м н. р. м.
Кінцева точка маршруту – 185 м н. р. м.
Протяжність маршруту – 0,7 км.
Час проходження – 1 год.

Розпочинається маршрут у центрі с. Раковець і веде передусім до каплиці-усипальні польської родини (1835 р.). Наступним пунктом екологічної стежки є церква Св. Дмитрія Великомученика (1858 р.). Кінцевий пункт маршруту – Раковецький замок (1660 р.), який стоїть на березі Дністра. Дотепер збереглися одна вежа із трьох і фрагмент муру. Під територією замку є ущелини, які також доступні для відвідування. Вздовж маршруту протікають джерела. До Раковецького замку також можна дістатися транспортом. Вздовж маршруту встановлені шість інформаційних стендів, які допоможуть екскурсантам детальніше ознайомитися з об'єктами.

Картосхема екскурсійного маршруту «До Раковецької вежі»/ Mapscheme of the excursion route «To Rakovets Tower»

ЕКОЛОГО-ПІЗНАВАЛЬНА СТЕЖКА «До Чернелицького замку»

Тип маршруту – туристично-пізнавальний.
Спосіб пересування – піший.
Початкова точка маршруту – 163 м н. р. м.
Кінцева точка маршруту – 316 м н. р. м.
Протяжність маршруту – 6,8 км.
Час переходу – 3 год.

Маршрут розпочинається на мальовничому березі Дністра у с. Хмелева й проходить територією Парку по пологому правому березі річки, а після чергової меандри раптово повертає і піднімається лісовим схилом вздовж притоки Дністра – річки Должок. Притока утворює мальовничі водоспади – улюблені місця туристів. Кінцевий пункт – селище Чернелиця, де збереглися дві стародавні споруди XVII ст. – Чернелицький замок (1659 р.) і домініканський костел Св. Антонія (1661–1669 рр. побудови).

ЕКОЛОГІЧНИЙ МАРШРУТ «Стежка Равлика»

Тип маршруту – туристично-пізнавальний.
Спосіб пересування – піший.
Початкова точка маршруту – 286 м н. р. м.
Кінцева точка маршруту – 175 м н. р. м.
Протяжність маршруту – 2 км.
Час переходу – 1 год.

Екологічний маршрут «Стежка Равлика» сполучає берег величної річки Дністер з цікавим покутським селом Копачинці. Стежка унікальна, бо проходить територією Дністровського регіонального ландшафтного парку вздовж струмка, який по усій своїй протяжності утворив каскади неперевершених водоспадів. У с. Копачинці з 2002 р. діє історико-краєзнавчий музей «Борцям за волю України» з експозиціями історико-архітектурної спадщини та визвольної боротьби українського народу.

Картосхема екологічного маршруту «Стежка Равлика»/ Mapscheme of the ecological route «Snail Trail»

ЕКОЛОГІЧНИЙ МАРШРУТ
«Дівочі сльози»

Тип маршруту – туристично-пізнавальний.
Спосіб пересування – піший.
Початкова точка маршруту І (с. Ісаків) – 313 м н. р. м.
Початкова точка маршруту ІІ (с. Незвисько) – 180 м н. р. м.
Протяжність маршруту – 4 км (І); 6,3 км (ІІ).
Час переходу – 2 год (І); 3 год (ІІ).

Маршрут ІІ (с. Незвисько–водоспад Дівочі сльози) прокладений у 2020 році в рамках проєкту ***«Незвисько – переправа крізь століття»***, основною метою якого було відновлення цвинтаря інтернаціональних воїнів Першої і Другої світових воєн у с. Незвисько на г. Біла.

B8: а/с Ісаків
Картосхема
Ісаків
B9: схід з дороги на лісову стежку
B7:кінець маршруту
вдсп.Дівочі Сльози
Монастирок
B6: Печера монаха
B5: розвилка Ісаків, Незвисько
Відпочинкова зона
B4: на с.Підвербці
Дністер
Підвербці
Лука
P20
B3: Джерело
Відпочинкова зона
Кемп Білий Бізон
Дністер
B2: Початок еко-маршруту
Картосхема
B1: а/с Незвисько
P20
Незвисько
© Ковтун М.

Примітка. Оранжевим відмічений маршрут І (с. Ісаків – Дівочі сльози)
Синім – маршрут ІІ (с. Незвисько – Дівочі сльози)
Note: Route I is marked in orange (Isakiv village – Girl's tears)
In blue – route II (Nezvys'ko village – Girl's tears)

Картосхема маршруту «Дівочі сльози»/ Mapscheme of the «Girl's tears» route

Незвисько – переправа крізь століття (2020 р.)

Мета – увіковічнення пам'яті загиблих солдатів Першої світової війни незалежно від їхньої національності та належності до воюючих сторін і з метою підвищення туристичного потенціалу с. Незвисько як важливої складової Дністровського каньйону.

Завдання:

– пошук і уніфікація даних про загиблих / похованих солдатів та їх поховань у Івано-Франківській області;

– створення передумов для збереження й вивчення історичної пам'яті та розширення можливостей для патріотичного виховання молоді;

– перетворення меморіального місця Першої світової війни у с. Незвисько з маргіналізованого до відродженого.

Бенефіціари: сім'ї загиблих воїнів; місцеві громади; туристичні компанії, що організовують екскурсії до місць військових поховань та по Дністровському каньйону; населення і гості регіону.

У рамках проєкту:

– створено уніфіковані бази даних військових цвинтарів і загиблих військовослужбовців (проведено роботу в архівах; підготовлено інформацію та фотографії; здійснено виїзні експедиції у цільовому регіоні);

– створено і проведено наповнення загальнодоступного сайту www.mp.if.ua інформацією про об'єкти Івано-Франківської області;

– проведено впорядкування військового кладовища в с. Незвисько (проведено прибирання, впорядкування цвинтаря, облаштування пішохідної доріжки до поховання, встановлення пам'ятних хрестів тощо);

– створено збірний військовий цвинтар в с. Незвисько для перепоховання останків солдат, які загинули під час Першої та Другої світових воєн на території Івано-Франківської області (впорядкування, встановлення пам'ятних хрестів);

– видання туристичного путівника по с. Незвисько;

– виготовлення і встановлення інформаційних таблиць біля кладовища;

– презентація результатів проєкту для засобів масової інформації та зацікавлених осіб в м. Івано-Франківську.

Ініціатори проєкту – ГО «Поступовий гурт франківців», КП «Пам'ять» і КП «Дністровський регіональний ландшафтний парк імені Сергія Дідича». Партнери проєкту – ГО «Гірський рятувальний центр», Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Здійснено у рамках Програми підтримки ініціатив місцевих карпатських громад, реалізованої Асоціацією органів місцевого самоврядування «ЄВРОРЕГІОН "КАРПАТИ – УКРАЇНА"» та в рамках проєкту «Карпатська мережа регіонального розвитку» спільно з Міністерством розвитку громад і територій України, Львівською, Закарпатською, Івано-Франківською, Чернівецькою обласними державними адміністраціями.

© Ковтун М.

© Ковтун М.

Облаштування цвинтаря, с. Незвисько, 2020 р. / Cemetery arrangement, Nezvys'ko village, 2020

БЕЗПЕКА ТУРИСТІВ

Безпека туристичних подорожей завжди була однією з найважливіших умов їх організації та проведення. Саме для цього на берегах Дністра Дністровський регіональний ландшафтний парк імені Сергія Дидича разом із Головним управлінням ДСНС України в Івано-Франківській області спільно із громадською організацією «Гірський рятувальний центр» неодноразово проводили навчання, під час яких були відпрацьовані рятувальні роботи на водних об'єктах. У результаті проведених заходів сторони підписали Меморандум про співпрацю з метою передбачення, запобігання та реагування на надзвичайні ситуації у Дністровському каньйоні в межах Івано-Франківської області. Також підготовлено та підписано «План взаємодії між Спеціалізованою пошуково-рятувальною частиною Аварійно-рятувального загону спеціального призначення ГУ ДСНС України в Івано-Франківській області та з громадською організацією «Гірський рятувальний центр» з метою реагування на надзвичайні ситуації, проведення пошуково-рятувальних (аварійно-рятувальних) та інших невідкладних робіт в гірській, лісовій місцевості, печерах, гірських річках Івано-Франківської області.

© Ковтун М.

© Ковтун М.

Відпрацювання рятувальних робіт на воді / Practicing rescue work on water

РЕКРЕАЦІЯ

На березі річки Дністер облаштовані:

відпочинкові зони (околиці сс. Петрів, Одаїв, Долина, Ісаків, Підвербівці),

наметові містечка (околиці с. Хмелева, тимчасові – с. Одаїв, с. Ісаків);

кемпінги (околиці сс. Лука, Хмелева – «Білий Бізон»; околиці с. Делева – «Новий кемп на Дністрі»).

© Ковтун М.

Бунгало на березі Дністра у с. Лука, «Білий бізон»/ Bungalow on the banks of the Dnister in the Luka village, «White bison»

y bear

Ірина Дмитраш-Ваceба
Наталія Фоменко, Тетяна Микитин

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА

Еколого-просвітницька робота серед місцевого населення, гостей Дністровського регіонального ландшафтного парку і широкої аудиторії – вкрай важливий напрям діяльності адміністрації Парку. Вона дає змогу розвинути екологічну свідомість, бережне ставлення до природи, усвідомлення цінності і всіх благ, які дають нам природні комплекси та біорізноманіття, що їх населяє, дієві підходи і способи збереження популяцій диких видів живих організмів і їх оселищ.

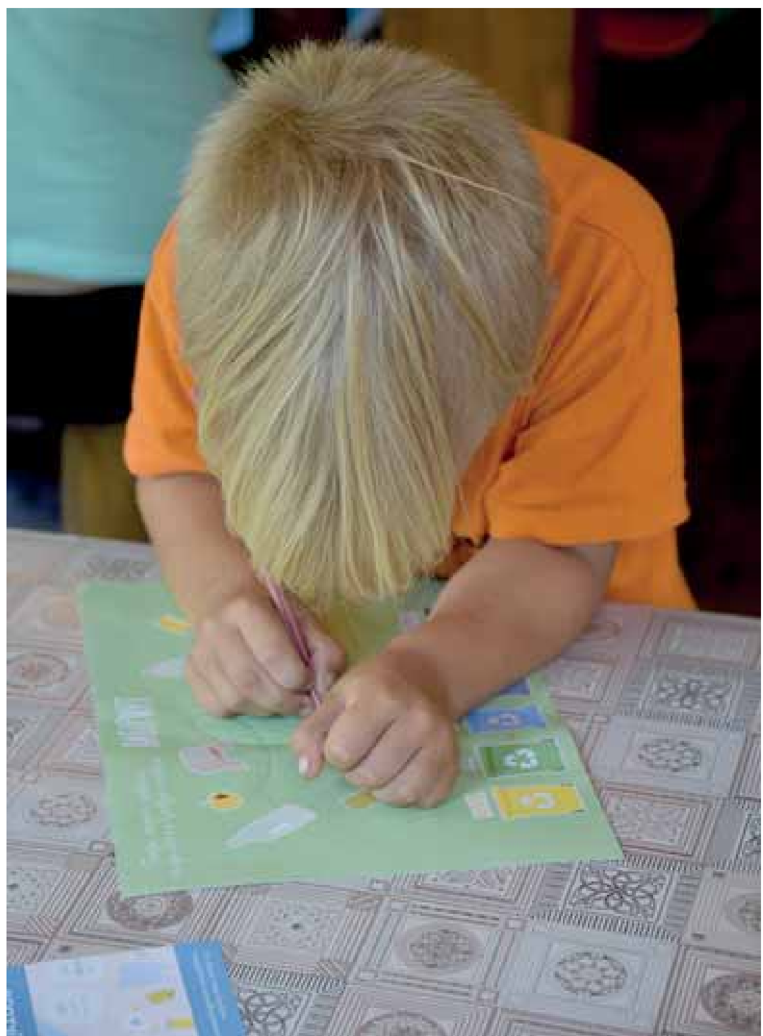
© Ковтун М.

На території, яку займає Парк, і прилеглих землях гостро постає проблема поводження з

© Ковтун М.

Засновниця ГО «Зелене серце Карпат»
та ініціаторка руху «Верховина сортує сміття» Яніна Лучейко та її слухачі/
The founder of the NGO «Carpathians Green Heart»
and the initiator of the movement «Verkhovyna Sorts Garbage» Yanina Lucheiko and her listeners

Учасники екопікніка зосереджено сортують сміття/
Eco-picnic participants concentrate on sorting garbage

відходами. Часто немає ні організованого збору і вивезення сміття, ні розуміння необхідності підтримання чистоти довкілля для природоохоронних і рекреаційних цілей. Тому з ініціативи директора Парку Михайла Ковтуна та за підтримки партнерів і волонтерів неодноразово організовували акції з прибирання сміття, розчищення території.

Одним із таких заходів став ***екопікнік***, який проводився 2019 р. на базі кемпу «Білий Бізон» спільно із ГО «Зелене серце Карпат». У легкій та дружелюбній атмосфері проводили навчання для молодого покоління, головною ціллю якого було роз'яснення шкоди, якої сміття завдає довкіллю, і способів запобігання цьому.

Проєктами, які організовувала чи сприяла втіленню адміністрація Парку (спільно з ГО «Гірський рятувальний центр»), у сфері екологічної освіти є:

© Стасенко М.

Нагородження учасників еко-пікніка пам'ятними сертифікатами «Еко-герой Дністра»/
Awarding participants of the eco-picnic with commemorative certificates «Eco-hero of Dnister»

РЯТУВАЛЬНИКИ ДЛЯ ПРИРОДИ *(липень – вересень 2018 р.)*

Мета – залучити громади і волонтерів до захисту і збереження природоохоронних територій в межах Дністровського регіонального ландшафтного парку Івано-Франківської області та сформувати розуміння у місцевих мешканців щодо нових можливостей, пов'язаних із сталим розвитком туризму територією Парку.

Завдання:

– підвищити розуміння мешканців сільських громад Івано-Франківського та Коломийського районів щодо доцільності та переваг функціонування Дністровського регіонального ландшафтного парку;

– створити умови для здійснення заходів зі збереження біорізноманіття Дністровського каньйону;

– сприяти розвитку екологічної обізна-ності населення регіону (цільової аудиторії);

– сприяти сталому розвитку території шляхом популяризації екотуристичного потенціалу регіону та активізації розвитку різних видів екотуризму (рафтинг, вело-пішохідний, геотуризм).

У рамках проєкту:

– проведено екопросвітницьку кампанію в селах вздовж річки Дністер – організовано 5 круглих столів для обговорення питань сталого розвитку території Парку, налагодження співпраці у сфері охорони навколишнього середовища;

– організовано екоакцію з прибирання берегів Дністра;

– прочищено екостежку до водоспаду Дівочі сльози та два джерела питної води на стежці;

– видано картосхему про Дністровський каньйон з інформацію про природоохоронні об'єкти, туристичну інфраструктуру, пам'ятки природи тощо (1000 примірників, укр./англ. мови).

Проєкт реалізовано в рамках впровадження «Програми екологічних громадських ініціатив для Сходу та Заходу України» Фондом розвитку ГО «Західноукраїнський ресурсний центр» спільно з Міністерством екології та природних ресурсів України за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Чеської Республіки.

Прибирання територій поблизу сс. Незвисько, Раковець, Копачинці, Хмелева та селища Чернелиця 17–18 серпня 2018 р. До акції долучилися активна молодь с. Копачинці, колектив виконавчого апарату обласної ради, організатори сплавів (із: фонду Гірський рятувальний центр)/ The cleaning of territories near Nezvys'ko, Rakovets, Kopachyntsi, Khmeleva and Chernelytsia villages, August 17–18, 2018. Active youth of the Kopachyntsi village, the team of the executive apparatus of the regional council joined the action, the organizers of rafting (from: the Mountain Rescue Center fund)

ЕКОВАРТА ДНІСТРА *(червень – листопад 2019 р.)*

Мета – залучити активістів і волонтерів до вирішення екологічних проблем та участі у місцевих екоініціативах в межах басейну річки Дністер Івано-Франківської області, територія якого завдяки своїм природним, історико-культурним ресурсам справедливо вважається однією з найбільш потенційних туристичних дестинацій Прикарпаття.

Завдання:

– підвищення рівня безпеки туристів під час подорожей;

– очищення берегів річок і туристичних дестинацій від сміття;

– проведення еколого-просвітницької роботи серед місцевого населення.

У рамках проєкту:

– здійснено 10 виїздів на береги Дністра у Галицькому, Тисменицькому, Тлумацькому і Городенківському районах;

– розчищено від сміття військове кладовище, екостежки, водоспади;

– проведено навчання серед місцевого населення щодо сортування сміття, шляхів його утилізації, вторинної переробки, компостування органічних відходів.

Проєкт впроваджено як продовження ініціативи 2018 року «Рятувальники для природи» в рамках реалізації регіональної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства в Івано-Франківській області на 2016–2020 роки за підтримки Івано-Франківської обласної ради.

Учасники проєкту «Ековарта Дністра», 2019 р.
Прибирання 4-кілометрової смуги вздовж екостежки «До Чернелицького замку»
Очищення карстово-печерного комплексу Думка поблизу с. Одаїв/
Participants of the Eco-guard Dnister project, 2019.
Cleaning of a 4-kilometer strip along the eco-trail «To the Chernelytsia Castle»
Cleaning of the Dumka karst cave complex near Odaiv village

ЕКОЩИТ ДНІСТРА *(вересень – грудень 2020 р.)*

Мета – збереження природоохоронних об'єктів в межах Дністровського регіонального ландшафтного парку.

Цільова територія – с. Копачинці Городенківського району Івано-Франківської області.

Завдання:

– зменшення кількості стихійних сміттєзвалищ вздовж каскаду водоспадів;

– облаштування відпочинкової зони в ур. Йванки на березі Дністра та екостежки «Стежка равлика»;

– встановлення контейнерів для збору сортованого сміття в громаді;

– видання оновленої карти Дністровського каньйону з місцями відпочинку та об'єктами природно-заповідного фонду цього мікрорегіону.

«Екощит Дністра» здобув перемогу в конкурсі 2019 р. Програми підтримки ініціатив місцевих карпатських громад, яку реалізує Асоціація «ЄВРОРЕГІОН "КАРПАТИ – УКРАЇНА"» в рамках проєкту «Карпатська мережа регіонального розвитку» спільно з Міністерством розвитку громад і територій України, Закарпатською, Івано-Франківською, Львівською, Чернівецькою обласними державними адміністраціями, що фінансується за кошти Державного бюджету України, отриманих на фінансування Програми підтримки секторальної політики – Програми підтримки регіональної політики.

© Ковтун М.

© Ковтун М.

© Ковтун М.

© Ковтун М.

Реалізація проєкту «Екощит Дністра»/ Implementation of the «Ecoshield Dnister» project

Грандіозним кроком у вирішенні проблеми нагромадження сміття стала реалізація проєкту **«EcoREactive 2.0»** за підтримки Програми прямої допомоги (Direct Aid Program – DAP) Уряду Австралії. Проєкт реалізовувала громадська організація «Гірський рятувальний центр», а Дністровський регіональний ландшафтний парк імені Сергія Дідича став партнером проєкту.

ECOREACTIVE 2.0 *(січень – червень 2021 р.)*

Мета – створення майстерні з переробки пластику, завданням якої є зменшення антропогенного навантаження на навколишнє середовище шляхом перероблення пластику HDPE (2).

Завдання:

– облаштування майстерні з переробки зібраного пластику;

– перетворення пастику на вуличні меблі, які будуть розміщені в місцях загального відпочинку;

– очищення довкілля від забруднення пластиком;

– збір вторсировини;

– проведення еколого-просвітницьких акцій для підвищення рівня обізнаності населення щодо шкоди, якої пластик завдає довкіллю, і шляхів запобігання забрудненню.

Проєкт впроваджено завдяки Програмі прямої допомоги (Direct Aid Program – DAP) Уряду Австралії (Посольство Австралії в Україні).

У рамках проєкту:

– організовано кампанію зі збору пластику та налагоджено співпрацю з екосвідомими партнерами в регіоні;

– придбано і запущено в дію обладнання (рейковий прес, фрезувальний верстат, запчастини для мініподрібнювача) та розпочато перероблення вторинної сировини;

– проведено десятки зустрічей, екоуроків, акцій і заходів;

– створено простір, в якому народжуються нові ідеї.

Сортування пластику у рамках проєкту «EcoREactive 2.0»/
Plastic sorting within the «EcoREactive 2.0» project

Окрім заходів із розчищення природних комплексів і вирішення проблеми нагромадження відходів, Дністровський регіональний ландшафтний парк провадить еколого-просвітницьку роботу із роз'яснення широкому колу населення проблеми збереження біорізноманіття, ознайомлює зацікавлену аудиторію з місцевою флорою та фауною. З цією метою було видано довідник «Рідкісна флора Придністерського Покуття» в рамках однойменного проєкту.

РІДКІСНА ФЛОРА ПРИДНІСТЕРСЬКОГО ПОКУТТЯ (2019 р.)

Мета – залучення молоді до організації науково-пізнавальних експедицій, які мають за мету дослідження рідкісних видів флори Придністерського Покуття, моніторинг стану довкілля, пропаганду збереження навколишнього середовища, здорового способу життя, екологічних видів відпочинку.

Завдання:

– формування в молоді із сільської місцевості уявлення про унікальне біорізноманіття і красу своєї малої Батьківщини, про Червону книгу України та рідкісні види флори на території Придністерського Покуття;

– екологічне виховання місцевого населення у дбайливому ставленні до навколишнього природного середовища;

– пропаганда здорового та активного способу життя;

– підтримка ініціатив та залучення до активних форм дозвілля громадських організацій, державних установ, підприємств, комерційних груп та сімейних компаній;

– стимулювання творчого, інтелектуального, духовного, фізичного розвитку дітей і молоді, організація дитячого та сімейного дозвілля;

– підвищення туристичної привабливості Придністерського Покуття;

– залучення мешканців і гостей району до змістовного дозвілля, раціонального використання вільного часу.

У рамках проєкту:

– видано довідник «Рідкісна флора Придністерського Покуття»;

– проведені науково-пізнавальні експедиції з метою виявлення рідкісних видів флори Придністерського Покуття, цікавих туристично привабливих місць;

– розпочато формування карти популяцій рідкісної флори.

Проєкт «Рідкісна флора Придністерського Покуття» реалізовано з травня по жовтень 2019 року за підтримки Департаменту освіти, науки та молодіжної політики Івано-Франківської обласної державної адміністрації в рамках обласного конкурсу проєктів та програм інститутів громадянського суспільства з молодіжної проблематики. Укладачі довідника: І. Дмитраш-Вацеба, М. Ковтун

Довідники «Рідкісна флора Придністерського Покуття» / Reference books «Rare flora of Prydnister'ya Pokuttia»

Відновлення біорізноманіття Дністра – ще одна ініціатива, партнером якої є Дністровський регіональний ландшафтний парк (організатор – ТМ «Wist» спільно з Івано-Франківський рибпатруль). У червні 2021 року проведено зарибнення річки Дністер. Більше 16 тисяч особин європейського сомика, що приїхав з Черкаської області, відпустили у водойму. Такі заходи допоможуть оздоровити екосистему Дністра і зберегти біорізноманіття.

© Ковтун М.

© Ковтун М.

Зарибнення водойми мальками європейського сома / Reservoir stocking with fry of wels catfish

У рамках проведених акцій місцеве населення та волонтери залучаються до захисту і збереження природоохоронних територій в межах Дністровського регіонального ландшафтного парку. З еколого-просвітницькою метою видано поліграфічну продукцію природоохоронного спрямування (плакати, календарі, роздаткові матеріали). Природоохоронна пропаганда у соціальних мережах, у засобах масової інформації, роз'яснювальна робота серед місцевого населення, співпраця зі старостами сіл, головами і депутатами територіальних громад – постійні заходи, що проводяться у Парку.

Відпочинок у Дністровському каньйоні групи ГО «Об'єднані любов'ю» (інклюзивна група дітей та дорослих) став своєрідним викликом, адже екологічні стежки та маршрути мають бути безпечними і доступними для всіх, серпень 2020 р./
Rest in the Dnister Canyon of the NGO group «United by Love» (an inclusive group of children and adults) became a unique challenge, because ecological trails and routes must be safe and accessible to everyone, August 2020

Особлива увага приділяється екологічному вихованню молоді. Для глибшого розуміння молодим поколінням необхідності збереження природи, заохочення до пізнання біорізноманіття, прививання екологічної свідомості адміністрація Парку регулярно

© Дмитраш-Вацеба І.

© Дмитраш-Вацеба І.

Учні ліцею імені Івана Пулюя формують та розвішують «ласощі» для птахів/
Pupils of Ivan Puluj Lyceum form and hang «treats» for birds

© Левко В.

Вихованці ЗДО «Троянда» пригощають пташок/
Pupils of the «Rose» pre-school education institution treat the birds

проводить науково-популярні семінари, екоуроки, майстер-класи, квести, виїзні акції, екскурсії для вихованців дитячих садків, шкіл, університетів.

Зокрема, у холодну пору року діти та молодь із захопленням власноруч виготовляють ласощі для птахів із різних видів круп та пригощають пернатих друзів у непростий для них період, розвішуючи на гіллях дерев і кущів. Рецепт виготовлення смачних і корисних обідів для пташок з використанням желатину уже відомий учням Тлумацького ліцею №1, Івано-Франківського ліцею імені Івана Пулюя, а вихованці дитячого садочку «Троянда» з радістю долучилися до акції, розвішуючи виготовлені старшими дітками ласощі в паркових територіях міста.

Ранньовесняний період зазвичай пов'язаний із просвітницькими лекціями щодо важливості охорони первоцвітів, дослідженням фіторізноманіття весняного лісу, розповідями про рідкісні види рослин та повернення птахів із вирію. Учням початкових класів особливо полюбилися пізнавальні розповіді про еволюцію квітки та її запилювачів.

Учні Тлумацького ліцею № 1 долучились до акції з підгодівлі птахів/
Pupils of Tlumach Lyceum №1 joined the bird feeding campaign

© Ванда О.

Екологічні акції для учнів початкової школи імені Софії Русової/
Environmental promotions for pupils of Sofia Rusova primary school

Інтригуючі квести та змагання на ерудицію, приурочені до Всесвітнього дня Землі та Всесвітнього дня дикої природи, мають на меті привернути увагу учнів і студентів до неймовірних загадок природи, дивовижних куточків Землі та прививати молоді бажання оберігати й досліджувати біорізноманіття.

Змагання студентів Прикарпатського університету ім. В. Стефаника у квесті до Всесвітнього дня дикої природи/
Students competition of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University in a quest dedicated to the World Wildlife Day

*Захід, присвячений Всесвітньому дню Землі, у ліцеї імені Миколи Сабата/
The event is dedicated to the World Earth Day at Mykola Sabat Lyceum*

У зв'язку із гостротою проблеми накопичення побутових відходів та необхідністю їх сортування, до Всесвітнього дня переробки сміття адміністрація Парку спільно зі студентами Фахового коледжу Університету Короля Данила провели майстер-клас із виготовлення екопаперу. Сам процес не залишив байдужим жодного учасника: студенти блендерили, зафарбовували, експериментували з ароматами, формували папір, сушили його і кожна команда отримала зразки авторського, ексклюзивного паперу ручної роботи з матеріалу, який цілком імовірно потрапив би на сміттєзвалище і там би розкладався до двох років!

© Дмитраш-Вацеба І.

© Дмитраш-Вацеба І.

Майстер-клас із виготовлення екопаперу до Всесвітнього дня переробки сміття зі студентами Фахового коледжу Університету Короля Данила/ Master class on making eco-paper dedicated to the World Waste Recycling Day with students of Vocational College of King Danylo University

Майстер-клас із виготовлення екопаперу до Всесвітнього дня переробки сміття зі студентами Фахового коледжу Університету Короля Данила/ Master class on making eco-paper dedicated to the World Waste Recycling Day with students of Vocational College of King Danylo University

Дністровський регіональний ландшафтний парк відзначав разом зі школярами філії Нижнівського ліцею села Остриня та працівниками ДП Івано-Франківського лісового господарства та лісового селекційно-насіннєвого центру Міжнародний день лісів та Всесвітній день посадки дерев. Поблизу села Олешів згуртована команда висадила 3000 дерев дуба звичайного і клена гостролистого. Школярі 8-го і 9-го класів із радістю долучилися до відновлення лісових екосистем, отримали пам’ятні сертифікати Захисника і Захисниці лісу, а також уявляли, як колись приведуть своїх дітей, щоб показати посаджені дерева.

Важко переоцінити роль екологічної освіти для збереження природи і при виборі курсу господарської діяльності, а отже – і для підтримання екологічного балансу як у регіоні, так і в глобальному масштабі. Усвідомлення відповідальності кожного з нас – перший крок для формування екологічної свідомості і майбутнього нашої планети!

Акція до Міжнародного дня лісів і Всесвітнього дня посадки дерев зі школярами Остринської школи (2023 р.)/ Action dedicated to International Day of Forests and the World Tree Planting Day with Ostrynia schoolchildren (2023)

© Озарків І.

Екологічна акція,
проведена адміністрацією Парку
спільно зі студентами Фахового коледжу
Університету Короля Данила,
для очищення печери Портал /
Environmental action conducted by the Park
administration and students of Vocational College
of King Danylo University for clearing of Portal Cave

© Дмитраш-Вацеба І.

ПРАВИЛА ПЕРЕБУВАННЯ НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ

Засмічення території

Ні в якому разі не залишайте в лісі сміття, яке не розкладається: пластик, гуму, одноразовий посуд, бляшанки від консервів, скло. Все це зберіть у пакет і заберіть із собою або вкиньте у найближчий сміттєвий бак.

Розведення вогнищ у невідведених для цього місцях

Ніколи не розводьте вогнище поблизу дерев і на сухій траві. Збирайте для багаття тільки сухі гілки, вони горять швидше і лісу не буде від цього шкоди.

Пошкодження дерев, кущів, зривання квітів, збирання лікарських рослин

Не вирізайте на деревах надписи, наприклад «тут був я». Це приводить до всихання дерева, заселення його паразитами.

Не ламайте гілок дерев та кущів. Це заважає рослинам жити!

Не зривайте лісових квітів, особливо рідкісних первоцвітів – це порушення закону. Нехай гарні рослини залишаються в природі!

Не виривайте рослини з корінням!

Їстівні гриби зрізуйте обережно, щоб не пошкодити грибницю, не руйнуйте мохового килима.

Не знищуйте неїстівні гриби! Для лісових мешканців – це ліки і джерело харчування.

Пошкодження об’єктів природи

Не руйнуйте мурашники, вони – лісові санітари.

Полювання на тварин, руйнування гнізд птахів

Не ловіть диких тварин і не забирайте їх додому. В неволі тварини жити не зможуть і загинуть.

Не руйнуйте пташиних гнізд.

Не беріть у руки пташині яйця, пташенят, звірят, оскільки людський запах відлякує дорослих диких тварин, позбавляє малят батьківської опіки, вони стають легкою здобиччю для хижаків.

Не чіпайте плазунів, бо вони – невід’ємна важлива частина лісового середовища.

Не чіпайте змій. Вони можуть становити загрозу для вашого життя. Краще обійдіть їх стороною.

Не беріть з природи нічого, крім відзнятих фотографій.
Не залишайте нічого, крім слідів.
Не вбивайте нічого, крім часу.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьєв-Чужбинський О. С. Нариси Дністра. Львів: Апріорі, 2016. 524 с.
2. Безсмертний-Анзіміров А. Марійка Підгірянка: дитячий світ. Проект: На скрижалях. 2020. Електронний ресурс: http://na-skryzhalyah.blogspot.com/2021/04/blog-post_25.html.
3. Богуцький А., Ситник О., Томенюк О., Коропецький Р., Ланчонт М. Пам'ятки середнього палеоліту в околицях Маріямполя на Дністрі. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2019. Вип. 23. С. 26–42. С. 27. С. 103–128.
4. Буджак В. В., Чорней І. І., Токарюк А. І., Коротченко І. А. Поширення *Waldsteinia geoides* (Rosaceae) в Україні. Український ботанічний журнал. Т. 72, № 4, 2015, С. 344–351.
5. Бучко Д. Н. Походження назв населених пунктів Покуття. Львів, Світ, 1990. 144 с.
6. Геологічні пам'ятки України: У 3 т. / В. П. Безвинний, С. В. Білецький, О. Б. Бобров та ін.; За ред. В. І. Калініна, Д. С. Гурського, І. В. Антакової. – К.: ДІА, 2006. Т. І. 320 с.
7. Геродот. Книга IV. Мельпомена. Історія в дев'яти книгах. (переклад А. Білецького). К.: Наукова думка, 1993. С. 180–228.
8. Гілецький Й. Р. Географія Івано-Франківської області. Посібник для 8–9 класів загальноосвітніх шкіл. Львів: ВНТЛ-Класика, 2005. 48 с.
9. Гусак А. Неспокійний Дністер або чи був голод в Галичі у 1933 році. URL: https://galych.com.ua/istoriia-halycha/podiyi/item/792-nespokiinyi-dnister
10. Дерев'яні храми України. Вікняни. Джерело: http://www.derev.org.ua/ivfrank/vikniany.htm.
11. Дідух Я. П., Чорней І. І., Буджак В.В., Вашеняк Ю. А., Коржик В. П., Розенбліт Ю. В., Токарюк А. І., Михайлюк Т. І. Рідкісний туфогенний біотоп у басейні Дністра // Український ботанічний журнал. Т. 75, № 2, 2018. С. 149–159.
12. Загрійчук В. Пам'ятки природи та історико-культурні об'єкти Дністровського РЛП: стан охорони і перспективи туристичного використання. *Проблеми геоморфології і палеогеографії українських Карпат і прилеглих територій,* 2 (10), 2019. С. 73–87.
13. Замки та храми України. URL: https://castles.com.ua/rak.html
14. Занкович Г., Ковтун М., Наумко І. Одаївські печери – новий об'єкт геотуризму. *Геотуризм: практика і досвід*. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (26–28 квітня 2018, Львів). Львів: Каменяр, 2018. С.100–103.
15. Ісаєвич Я. Д. *Енциклопедія історії України у 10 т*. Т. 8. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. К. : Наукова думка, 2011. С. 320–520.
16. Квятковський Л. Архітектура замку в Чернелиці. *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій*. Збірник наукових праць за результатами 4-ої Міжнародної конференції молодих науковців. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. С. 76–81.
17. Костели і каплиці України. URL: https://rkc.in.ua/index.php?&m=k&f=alvif&p=ifgomhmh&l=u
18. Крушинська О. Дністер. Туристичний путівник: у 2 т. Т. 1: Від витоків до гирла Збруча. Львів: Центр Європи, 2016. 624 с.
19. Левицький В. Марійка Підгірянка над Дністром. Газета Народна Воля від 01.04.2011. Електронний ресурс: http://volya.if.ua/2011/04/marijka-pidhiryanka-nad-dnistrom-2/
20. Лисенко С., Макарович П., Кочкін І., Шкляревський Є. Попередні результати досліджень курганного могильника Буківна у 2010–2012. *Карпати: людина, етнос, цивілізація,* 2012. Вип. 4.
21. Міндель Б. А. Івано-Франківщина (фотоальбом).— К.: «Мистецтво», 1978. URL: https://uk.wikipedia.org/w/index.php?curid=1371195.
22. Макарчук С. А. Історико-етнографічні райони України: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2012. 352 с.
23. Мончак Л. С., Стельмах О. Р., Хомин В. Р. Геологічний путівник по Івано-Франківській області. Івано-Франківськ, «Лілея-НВ», 2010. 240 с.

24. Нагорняк Х. М. Декор та орнамент покутської вишивки кінця XIX– середини XX століття. С. 85.

25. Паньків М. Покуття. *Етнографічний нарис*. Жовтень, 1987. № 2. С. 102–105.

26. Паньків М. Внутрісімейні відносини на Покутті (друга половина XIX ст. — 30-ті роки XX ст.) *Народознавчі зошити*. Львів, 1997. № 2. С. 105–110.

27. Паньків М. Родильні обряди та догляд за дитиною на Покутті (кінець XIX — поч. XX ст.) *Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах*. 1997. Ч. 9–10. С. 138–149.

28. Паньків М. Весілля у с. Вербівцях на Городенківщині. Івано-Франківськ, 2000. 106 с.

29. Паньків М. Пісні з Покуття (зібрали і упорядкували Микола Андрусяк і Михайло Паньків). Івано-Франківськ, 2001. 279 с.

30. Паньків М. Коляда на Покутті. *Берегиня*. 2002. № 4. С. 43–48.

31. Паньків М. «Мамко моя, зозуленько моя...»: (Похоронно-поминальні звичаї і обряди на Покутті). *Берегиня*. 2002. №1. С. 37–54.

32. Паньків М. Сучасні традиційні обряди на Покутті та проблема їх. *Етнос і культура*. 2003. № 1. С. 36–37.

33. Паньків М. Організація польових досліджень з етнографії. Івано-Франківськ, 2005. 123 с.

34. Параска Хома. Декоративний розпис. Національний музей Українського народного декоративного мистецтва / Шестакова О. 2014. URL: https://www.mundm.kiev.ua/EXHIBIT/P_KHOMA.SHTML

35. Писанец Е.М., Реминный В.Ю. Новые данные о распространении в Украине прыткой лягушки, *Rana dalmatina* (Amphibia, Anura, Ranidae), и восточной границе ее ареала. Праці Українського герпетологічного товариства. № 1. К.: Зоомузей ННПМ НАН України, 2008. С. 77–86.

36. Поклад Н. Івано-Франківець – міжнародна людина року. Газета «День» №65, рубрика Культура, 2008. Джерело: https://m.day.kyiv.ua/article/kultura/ivano-frankivets-mizhnarodna-lyudyna-roku

37. Покутська минувшина. Чоловічий стрій. *«Локальна історія»*. 2020. Джерело: https://localhistory.org.ua/stari-foto/pokutskii-cholovichii-strii/.

38. Про затвердження переліків видів рослин та грибів, що заносяться до Червоної книги України (рослинний світ), та видів рослин та грибів, що виключені з Червоної книги України (рослинний світ): Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 15 лютого 2021 року № 111. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0370-21#Text

39. Про затвердження переліків видів тварин, що заносяться до Червоної книги України (тваринний світ), та видів тварин, що виключені з Червоної книги України (тваринний світ): Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 19 січня 2021 року № 29. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-21#Text

40. Про затвердження переліків рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань, які підлягають охороні і заносяться до Зеленої книги України, та природних рослинних угруповань, які вилучені із Зеленої книги України: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів від 17 грудня 2020 року № 368. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0130-21#Text

41. Про затвердження списку рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин на території Івано-Франківської області: Рішення Івано-Франківської обласної ради від 23 квітня 2021 року № 150-6/2021

42. Раскатов Г. И. О находке древнепалеолитических орудий у с. Букивна на Днестре и о ее стратиграфическом значении *Геол. сборник Львовск. геол. об-ва*. 1954. Т. I. С. 73–75.

43. Ратич О. Давньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР. К., 1957. С. 44. URL: https://www.pslava.info/BukivnaS_KompleksPamjatokArxeologiji_BukivnaHillfort,239325.html

44. Ріки України: Дністер. Туристичний путівник / Сергій Підмогильний, Світлана Підмогильна. К.: Українська Видавнича Спілка, 2007. – Т. 1. – 64с.

45. Романів-Тріска О. Народна ікона на склі Гуцульщини та Покуття. URL: https://zbruc.eu/node/64792.

46. Романів-Тріска О. Народна ікона на склі Гуцульщини та Покуття. 2017. URL: https://zbruc.eu/node/64792.

47. Семко О., Томнюк Г. Прикарпатський митець художніми засобами захищає Дністер (репортаж телеканалу Вежа) від 07.07.2021. URL: https://www.vezha.org/prykarpatskyj-mytets-hudozhnimy-zasobamy-zahyshhaye-dnister-video/.

48. Ситник О. С. Юрій Полянський — перший дослідник західноукраїнського палеоліту. *Археологія*, №1. 2003. С. 3–9.

49. Солонець І. Сектор інституту народознавства «Івано-франківський науково-дослідний народознавчий центр». *Народознавчі зошити*. № 4(136), 2017. С. 983–987.

50. Смирнов Н. А. Распространение *Rana dalmatina* (Ranidae, Anura) в Украине. *Современная герпетология*. Т. 13. Вып. S. 2013. С. 47–57.

51. Смірнов Н. А., Бучко В. В. Прудка жаба, *Rana dalmatina* (Amphibia, Anura, Ranidae), в Івано-Франківській області, Україна. *Збірник праць Зоологічного музею*. Т. 49. 2018. С. 38–47.

52. Томенюк О., Богуцький А., Ситник О. В опіці над українською старовиною: Юрій Полянський і музей НТШ. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2017. Вип. 21. С. 11–40. URL: https://www.inst-ukr.lviv.ua/download.php?downloadid=329

53. Українське народне мистецтво. Вбрання. За ред. Гуслистого К. Г. Київ, 1961, 321 с. Електронний ресурс: https://etnoua.info/novyny/knyha-ukrajinske-narodne-mystectvo-vbrannja-1961/

54. Червона книга Івано-Франківської області. Тваринний світ / голова ред. колегії А. Д. Пліхтяк; наук. ред. І. В. Скільський, В. В. Бучко. Чернівці: Друк Арт, 2019. 448 с.

55. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. 900 с.

56. Червона книга України. Тваринний світ / під заг. ред. чл.-кор. НАН України І. А. Акімова. К.: Глобалконсалтинг, 2009. 623 с.

57. Claessens J., Kleynen J. The pollination of European orchids Part 1: Introduction and the genera *Orchis and Dactylorhiza* Journal of the Hardy Orchid Society. Vol. 10. No. 3 (69), 2013, 83–89.

58. Claessens J., Kleynen J. The Pollination of European Orchids: Part 2: *Cypripedium and Cephalanthera*. Journal of the Hardy Orchid Society. Vol. 10. No. 4 (70), 2013, 114–120.

59. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, 1979. [Електронний ресурс]. URL: https://www.coe.int/en/web/bern-convention

60. Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora, 1992. [Електронний ресурс]. URL: https://www.legislation.gov.uk/eudr/1992/43/contents

61. Heiss A.G., Filipovic' D., Nedelcheva A., Ruβ-Popa G., Wanninger K., Schramayr G., Perego R., Jacomet S. A Fistful of Bladdernuts: The Shifting Uses of *Staphylea pinnata* L. as Documented by Archaeology, History, and Ethnology. Folk Life: Journal of Ethnological Studies, Vol. 52 No. 2, 2014, 95–136.

62. Junga L.S., Winter S., Ecksteina R.L., Kriechbaumb M., Karrer G., Welk E., Elsässer M., Donatha T. W., Otte A. Biological Flora of Central Europe. *Colchicum autumnale* L. Perspectives in Plant Ecology, Evolution and Systematics. 13, 2011, 227–244.

63. Revised Annex I of Resolution 6 (1998) of the Standing Committee to the Bern Convention, 2011. [Електронний ресурс]. URL: https://www.coe.int/.../bern-convention/emerald-network-reference-portal

64. Roleček J., Dřevojan P. New data on distribution of the endangered species *Viola jooi* (Violaceae) in Ukraine. Ukrainian Botanical Journal, 76(6), 2019, 526–532.

65. Stöck M., Dufresnes C., Litvinchuk S.N., Lymberakis P., Biollay S., Berroneau M., Borzée A., Ghali K., Ogielska M., Perrin N. Cryptic diversity among Western Palearctic tree frogs: Postglacial range expansion, range limits, and secondary contacts of three European tree frog lineages (Hyla arborea group). Molecular Phylogenetics and Evolution. Vol. 65, Iss. 1, 2012, 1–9.

66. Stpiczyńska M., Nepi M., Zych M. Secretion and composition of nectar and the structure of perigonal nectaries in *Fritillaria meleagris L*. (Liliaceae) Plant. Syst. Evol. 298, 2012, 997–1013 (DOI 10.1007/s00606-012-0609-5).

ДОДАТКИ

Додаток А

ПЕЧЕРИ ТА ГРОТИ НА ТЕРИТОРІЇ ДНІСТРОВСЬКОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ Й ОКОЛИЦЬ

№ з/п	Тип	Назва	Довжина, м	Глибина, м	Координати місцезнаходження	Громада, населений пункт
1.	П	**Покутянка**	793	11	48°46'08.0"N 25°09'09.8"E	Обертинська ТГ, с. Хотимир
2.	П	**Юність**	480	6	48°41'25.3"N 25°26'26.0"E	Городенківська ТГ, м. Городенка
3.	П	**Вертикальна**	236	37	48°52'11.4"N 25°07'59.5"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
4.	П	**Думка**	201	18	48°52'00.7"N 25°07'47.4"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
5.	П	**Затишна-Бутиновича**	195	30	48°52'16.4"N 25°07'55.5"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
6.	П	**Гниле Яблуко**	140	15	48°52'09.8"N 25°08'00.2"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
7.	П	**Стрімка**	217	39	48°52'10.0"N 25°08'00.0"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
8.	П	**Портал**	87	26	48°51'55.6"N 25°08'05.8"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
9.	П	**Похило-Каскадна**	42	16	48°52'06.8"N 25°08'05.9"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
10.	П	**Димохід**	50	0	48°52'06.7"N 25°08'06.7"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
11.	П	**Гніздо**	48	9	48°52'09.8"N 25°08'00.9"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
12.	П	**Данчиця - 1**	38	0	48°50'35.5"N 25°13'07.6"E	Олешанська ТГ, с. Долина
13.	П	**Розколота скеля**	36	0	48°52'10.2"N 25°08'06.0"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
14.	П	**Чорногора**	29	5	48°42'57.6"N 25°17'09.0"E	Городенківська ТГ, с. Чортовець
15.	П	**Джерельна**	19	0	48°52'10.5"N 25°08'06.4"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
16.	П	**Велика скеля**	31	0	48°49'33.8"N 25°15'23.8"E	Олешанська ТГ, с. Ісаків
17.	П	**Слимакова**	20	12	48°51'54.0"N 25°08'09.1"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
18.	П	**Над джерелом**	29	0	48°51'42.7"N 25°08'32.0"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
19.	П	**Осіння**	16	6	48°52'12.8"N 25°07'59.0"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
20.	П	**Полігон**	21	9	48°52'00.1"N 25°07'58.5"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
21.	П	**Данчиця - 2**	20	0	48°50'36.3"N 25°13'07.1"E	Олешанська ТГ, с. Долина
22.	П	**Мала скеля**	20	0	48°49'17.4"N 25°14'48.8"E	Олешанська ТГ, с. Ісаків
23.	П	**Шклява**	12	1	48°52'09.2"N 25°08'02.4"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
24.	П	**Кутова**	15	5	48°52'18.0"N 25°07'55.3"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
25.	П	**Біла**	15	5	48°52'11.2"N 25°07'59.6"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
26.	П	**Раковець фортеця**	12	0	48°47'49.1"N 25°17'34.1"E	Городенківська ТГ, с. Раковець
27.	П	**Данчиця - 3**	10	0	48°50'36.5"N 25°13'07.1"E	Олешанська ТГ, с. Долина
28.	П	**Мостище**	10	0	48°55'23.2"N 25°12'56.2"E	Олешанська ТГ, с. Луг
29.	П	**Дівочі сльози**	9	0	48°49'17.4"N 25°14'48.8"E	Олешанська ТГ, с. Ісаків
30.	П	**Бабин Жах**	8	8	48°52'17.0"N 25°07'33.2"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
31.	П	**Раковець**	8	0	48°47'49.3"N 25°17'34.2"E	Городенківська ТГ, с. Раковець
32.	П	**Ніяка**	4	6	48°52'13.4"N 25°07'58.4"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
33.	П	**Незвисько**	0	0	48°46'42.0"N 25°15'33.5"E	Городенківська ТГ, с. Незвисько
34.	Г	**Верхній**	10	0	48°52'09.0"N 25°08'03.0"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв
35.	Г	**Монаха**	8	0	48°52'08.6"N 25°08'03.3"E	Олешанська ТГ, с. Одаїв

Умовні скорочення: П – печера, Г – грот.
Використані відомості з електронних джерел: https://caves.in.ua/cave.php?list,

Укладач – М. Ковтун

Додаток Б

ПОПЕРЕДНІЙ СПИСОК ВИДІВ ВИЩИХ СУДИННИХ РОСЛИН ДНІСТРОВСЬКОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ ТА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ

станом на 01.01.2023 р.

(за матеріалами польових досліджень, гербарних колекцій, літературних джерел)

Умовні скорочення:
ЧКУ – Червона книга України (2021);
РЧС – Регіональний червоний список рослин Івано-Франківської області (2020);
БК (Дод І) – Додаток І Бернської конвенції;
ОД (Дод ІІ) – Додаток ІІ Оселищна Директива Ради ЄС;
ОД (Дод IV) – Додаток IV Оселищна Директива Ради ЄС.

№	Латинська назва виду	Українська назва виду	Природо-охоронні переліки
Родина Equisetaceae – хвощеві			
1.	*Equisetum arvense* L.	хвощ польовий	
2.	*Equisetum fluviatile* L.	хвощ річковий	
3.	*Equisetum hyemale* L.	хвощ зимуючий	РЧС
4.	*Equisetum palustre* L.	хвощ болотний	
5.	*Equisetum sylvaticum* L.	хвощ лісовий	
6.	*Equisetum telmateia* Ehrh.	хвощ великий	
Родина Polypodiaceae – багатоніжкові			
7.	*Polypodium vulgare* L.	багатоніжка звичайна	
Родина Dennstaedtiaceae – деннштедтієві			
8.	*Pteridium aquilinum* (L.) Kuhn	орляк звичайний	
Родина Aspleniaceae – асплнієві			
9.	*Asplenium ruta-muraria* L.	аспленій муровий	
10.	*Asplenium scolopendrium* L.	аспленій сколопендровий	РЧС
11.	*Asplenium septentrionale* (L.) Hoffm.	аспленій північний	РЧС
12.	*Asplenium trichomanes* L.	аспленій волосоподібний	
Родина Athyriaceae – безщитникові			
13.	*Athyrium filix-femina* (L.) Roth	безщитник жіночий	
Родина Cystopteridaceae – міхурницеві			
14.	*Cystopteris fragilis* (L.) Bernh.	міхурниця ламка	
15.	*Gymnocarpium dryopteris* (L.) Newman	голокучник дубовий	
16.	*Gymnocarpium robertianum* (Hoffm.) Newman	голокупник Роберта	РЧС
Родина Dryopteridaceae – щитникові			
17.	*Dryopteris carthusiana* (Vill.) H.P.Fuchs	щитник шартрський	
18.	*Dryopteris dilatata* (Hoffm.) A.Gray	щитник широколистий, австрійський	
19.	*Dryopteris filix-mas* (L.) Schott	щитник чоловічий	
20.	*Polystichum braunii* (Spenn.) Fée	багаторядник Брауна	РЧС
Родина Onocleaceae – оноклеєві			
21.	*Matteuccia struthiopteris* (L.) Tod.	страусове перо звичайне	РЧС
Родина Thelipteridaceae – теліптерисові			
22.	*Phegopteris connectilis* (Michx.) Watt	фегоптерис з'єднуючий	
Родина Salviniaceae – сальвінієві			
23.	*Salvinia natans* (L.) All.	сальвінія плаваюча	БК (Дод І)
Родина Pinaceae – соснові			
24.	*Abies alba* Mill.	ялиця біла	

25.	*Picea abies* (L.) H.Karst.	ялина європейська	
26.	*Pinus sylvestris* L.	сосна звичайна	
Родина Aristolochiaceae – хвилівникові			
27.	*Aristolochia clematitis* L.	хвилівник звичайний	
28.	*Asarum europaeum* L.	копитняк європейський	
Родина Nymphaeaceae – лататтєві			
29.	*Nuphar lutea* (L.) Sm.	глечики жовті	РЧС
30.	*Nymphaea candida* C.Presl	латаття сніжно-біле	РЧС
Родина Ceratophyllaceae – куширові			
31.	*Ceratophyllum demersum* L.	кушир занурений	
32.	*Ceratophyllum submersum* L.	кушир підводний	
Родина Ranunculaceae – жовтецеві			
33.	*Aconitum lasiocarpum* (Rchb.) Gáyer	аконіт опушеноплодий	ЧКУ БК (Дод I)
34.	*Aconitum moldavicum* Hacq. subsp. *moldavicum*	аконіт молдавський	РЧС
35.	*Aconitum moldavicum* Hacq. subsp. *hosteanum* (Schur) Graebn. & P.Graebn.	аконіт Хоста	РЧС
36.	*Aconitum pseudanthora* Błocki ex Pacz. (= *A. anthora* L.)	аконіт несправжньо-протиотруйний	ЧКУ
37.	*Actaea spicata* L.	воронець колосистий	
38.	*Adonis aestivalis* L.	горицвіт літній	
39.	*Adonis vernalis* L.	горицвіт весняний	ЧКУ
40.	*Anemonastrum narcissiflorum* (L.) Holub	анемона нарцисоквіткова	ЧКУ
41.	*Anemone nemorosa* L.	анемона дібровна	
42.	*Anemone ranunculoides* L.	анемона жовтцева	
43.	*Anemone sylvestris* L.	анемона лісова	
44.	*Caltha palustris* L.	калюжниця болотяна	
45.	*Cimicifuga europaea* Schipcz.	клопогін європейський	РЧС
46.	*Clematis integrifolia* L.	ломиніс цілолистий	РЧС
47.	*Clematis recta* L.	ломиніс прямий	
48.	*Consolida regalis* Gray	сокирки польові	
49.	*Delphinium ajacis* L.	дельфіній Аякса	
50.	*Ficaria verna* Huds.	пшінка весняна	
51.	*Helleborus purpurascens* Waldst. & Kit.	чемерник червонуватий	РЧС
52.	*Hepatica nobilis* Schreb.	печіночниця звичайна	
53.	*Isopyrum thalictroides* L.	рівноплідник рутвицелистий	
54.	*Pulsatilla grandis* Wender. (= *P. vulgaris* Mill. subsp. *grandis* (Wender.) Zämelis)	сон великий	ЧКУ, Р6 БК, БК (Дод I), ОД (Дод II, Дод IV)
55.	*Pulsatilla patens* (L.) Mill.	сон розкритий	ЧКУ, Р6 БК, БК (Дод I), ОД (Дод II, Дод IV)
56.	*Pulsatilla pratensis* (L.) Mill.	сон лучний	ЧКУ, ОД (Дод IV)
57.	*Ranunculus acris* L.	жовтець їдкий	
58.	*Ranunculus auricomus* L.	жовтець золотистий	
59.	*Ranunculus bulbosus* L.	жовтець бульбистий	
60.	*Ranunculus cassubicus* L.	жовтець кашубський	

61.	*Ranunculus circinatus* Sibth.	жовтець закручений	
62.	*Ranunculus lanuginosus* L.	жовтець шерстистий	
63.	*Ranunculus lingua* L.	жовтець язиколистий	
64.	*Ranunculus polyanthemos* L.	жовтець багатоквітковий	
65.	*Ranunculus repens* L.	жовтець повзучий	
66.	*Ranunculus sardous* Crantz	жовтець сардинський	
67.	*Ranunculus sceleratus* L.	жовтець отруйний	
68.	*Ranunculus trichophyllus* Chaix	жовтець волосолистий	
69.	*Ranunculus zapałowiczii* Pacz.	жовтець Запаловича	
70.	*Thalictrum aquilegiifolium* L.	рутвиця орликолиста	
71.	*Thalictrum minus* L.	рутвиця мала	
72.	*Thalictrum simplex* L.	рутвиця проста	
73.	*Thalictrum uncinatum* Rehmann	рутвиця гачкувата	ЧКУ
74.	*Trollius europaeus* L.	купальниця європейська	РЧС
Родина Berberidaceae – барбарисові			
75.	*Berberis vulgaris* L.	барбарис звичайний	
Родина Papaveraceae – макові			
76.	*Chelidonium majus* L.	чистотіл великий	
77.	*Corydalis cava* (L.) Schweigg. & Körte	ряст порожнистий	
78.	*Corydalis solida* (L.) Clairv.	ряст ущільнений	
79.	*Fumaria officinalis* L.	рутка лікарська	
80.	*Fumaria vaillantii* Loisel.	рутка Вайяна	
81.	*Papaver dubium* L.	мак сумнівний	
82.	*Papaver rhoeas* L.	мак дикий	
Родина Ulmaceae – в'язові			
83.	*Ulmus glabra* Huds.	в'яз шорсткий	
84.	*Ulmus laevis* Pall.	в'яз гладкий	
85.	*Ulmus minor* Mill.	берест	
Родина Cannabaceae – коноплеві			
86.	*Humulus lupulus* L.	хміль звичайний	
Родина Urticaceae – кропивові			
87.	*Urtica dioica* L.	кропива дводомна	
88.	*Urtica urens* L.	кропива жалка	
Родина Fagaceae – букові			
89.	*Fagus sylvatica* L.	бук лісовий	
90.	*Quercus petraea* (Matt.) Liebl.	дуб скельний	РЧС
91.	*Quercus robur* L.	дуб звичайний	
92.	*Quercus rubra* L.	дуб червоний	
Родина Betulaceae – березові			
93.	*Alnus glutinosa* (L.) Gaertn.	вільха клейка	
94.	*Betula pendula* Roth	береза повисла	
95.	*Betula pubescens* Ehrh.	береза пухнаста	
Родина Corylaceae – ліщинові			
96.	*Carpinus betulus* L.	граб звичайний	
97.	*Corylus avellana* L.	ліщина звичайна	
Родина Juglandaceae – горіхові			
98.	*Juglans regia* L.	горіх грецький	
Родина Portulacaceae – портулакові			
99.	*Portulaca oleracea* L.	портулак городній	

Родина Caryophyllaceae – гвоздичні			
100.	*Arenaria serpyllifolia* L.	піщанка чебрецелиста	
101.	*Cerastium arvense* L.	роговик польовий	
102.	*Cerastium holosteoides* Fr.	роговик ланцетоподібний	
103.	*Dianthus armeria* L.	гвоздика армерійовидна	
104.	*Dianthus capitatus* J.St.-Hil. subsp. *andrzejowskianus* Zapał.	гвоздика Анджейовського	РЧС
105.	*Dianthus carthusianorum* L.	гвоздика картузіанська	
106.	*Dianthus deltoides* L.	гвоздика дельтоподібна	
107.	*Dianthus membranaceus* Borbás	гвоздика перетинчаста	
108.	*Gypsophila fastigiata* L.	лещиця пучкувата	РЧС
109.	*Gypsophila thyraica* Krasnova	лещиця дністровська	ЧКУ
110.	*Gypsophila vaccaria* (L.) Sm. (= *Vaccaria hispanica* (Mill.) Rauschert)	стоголовник польовий	
111.	*Herniaria glabra* L.	остудник голий	
112.	*Minuartia setacea* (Thuill.) Hayek subsp. *setacea* (= *M. thyraica* Klok.)	мінуарція щетиниста	РЧС
113.	*Moehringia trinervia* (L.) Clairv.	мерингія трижилкова	
114.	*Stellaria aquatica* (L.) Scop. (= *Myosoton aquaticum* (L.) Moench)	зірочник водяний	
115.	*Sagina procumbens* L.	моховинка лежача	
116.	*Saponaria officinalis* L.	мильнянка лікарська	
117.	*Scleranthus annuus* L.	червець однорічний	
118.	*Silene baccifera* (L.) Roth (= *Cucubalus baccifer* L.)	смілка ягідна	
119.	*Silene chlorantha* (Willd.) Ehrh.	смілка зеленкувата	
120.	*Silene dioica* (L.) Clairv. (= *Melandrium dioicum* (L.) Coss. & Germ.)	смілка дводомна	
121.	*Silene flos-cuculi* (L.) Greuter & Burdet	смілка зозулин цвіт	
122.	*Silene latifolia* Poir. subsp. *alba* (Mill.) Greuter & Burdet (= *Melandrium album* (Mill.) Garcke)	смілка біла	
123.	*Silene nutans* L.	смілка поникла	
124.	*Silene otites* (L.) Wibel	смілка Ївги	РЧС
125.	*Silene viscaria* (L.) Jess.	смілка липка	
126.	*Silene vulgaris* (Moench) Garcke	смілка звичайна	
127.	*Stellaria graminea* L.	зірочник злакоподібний	
128.	*Stellaria holostea* L. (= *Rabelera holostea* (L.) M.T.Sharples & E.A.Tripp)	зірочник ланцетоподібний	
129.	*Stellaria media* (L.) Vill.	зірочник середній	
Родина Amaranthaceae – щирицеві			
130.	*Amaranthus retroflexus* L.	щириця загнута	
131.	*Atriplex patula* L.	лутига розлога	
132.	*Chenopodium album* L.	лобода біла	
133.	*Lipandra polysperma* (L.) S.Fuentes, Uotila & Borsch (= *Chenopodium polyspermum* L.)	лобода багатонасінна	
134.	*Oxybasis glauca* ((L.) S.Fuentes, Uotila & Borsch (= *Chenopodium glaucum* L.)	лобода сиза	
Родина Polygonaceae – гречкові			
135.	*Fallopia convolvulus* (L.) Á.Löve	витка гречка берізкова	
136.	*Persicaria hydropiper* L.	гірчак перцевий	

137.	*Persicaria lapathifolia* (L.) Delarbre subsp. *pallida* (With.) Á.Löve & D.Löve	гірчак шорсткий	
138.	*Persicaria maculosa* Gray	гірчак плямистий	
139.	*Polygonum aviculare* L.	гірчак звичайний	
140.	*Reynoutria japonica* Houtt.	далекосхідна гречка японська	
141.	*Rumex acetosa* L.	щавель кислий	
142.	*Rumex acetosella* L.	щавель горобиний	
143.	*Rumex confertus* Willd.	щавель кінський	
144.	*Rumex crispus* L.	щавель кучерявий	
145.	*Rumex hydrolapathum* Huds.	щавель прибережний	
Родина Hypericaceae – звіробійні			
146.	*Hypericum elegans* Steph. ex Willd.	звіробій елегантний	РЧС
147.	*Hypericum hirsutum* L.	звіробій шорсткий	РЧС
148.	*Hypericum maculatum* Crantz	звіробій плямистий	
149.	*Hypericum perforatum* L.	звіробій звичайний	
Родина Violaceae – фіалкові			
150.	*Viola arvensis* Murr.	фіалка польова	
151.	*Viola canina* L.	фіалка собача	
152.	*Viola hirta* L.	фіалка шершава	
153.	*Viola mirabilis* L.	фіалка дивна	
154.	*Viola odorata* L.	фіалка запашна	
155.	*Viola reichenbachiana* Jord. ex Boreau	фіалка Райхенбаха	
156.	*Viola riviniana* Rchb.	фіалка Рівіна	
157.	*Viola ruppii* All. (= *V. montana* L.)	фіалка Руппа	
158.	*Viola suavis* M.Bieb.	фіалка приємна	
159.	*Viola tricolor* L.	фіалка триколірна	
160.	*Viola jooi* Janka	фіалка Джоя	ЧКУ
Родина Cistaceae – чистові			
161.	*Helianthemum nummularium* (L.) Mill.	сонцецвіт звичайний	
162.	*Helianthemum nummularium* (L.) Mill. subsp. *obscurum* (Čelak.) Holub	сонцецвіт яйцеподібний	
Родина Cucurbitaceae – гарбузові			
163.	*Echinocystis lobata* (Michx.) Torr. & A.Gray	ехіноцистис шипуватий	
Родина Brassicaceae – хрестоцвіті			
164.	*Alliaria petiolata* (M.Bieb.) Cavara & Grande	кінський часник черешковий	
165.	*Alyssum alyssoides* (L.) L.	бурачок чашечковий	
166.	*Arabidopsis arenosa* (L.) Lawalrée	гусимка піскова	
167.	*Arabidopsis thaliana* (L.) Heynh.	гусимка Таля	
168.	*Arabis sagitata* (Bertol.) DC.	гусимець стрілоподібний	
169.	*Berteroa incana* (L.) DC.	гикавка сіра	
170.	*Brassica napus* L.	ріпак	
171.	*Bunias orientalis* L.	свербига східна	
172.	*Camelina microcarpa* Andrz. ex DC.	рижій дрібноплодий	
173.	*Capsella bursa-pastoris* (L.) Medik.	грицики звичайні	
174.	*Cardamine amara* L.	жеруха гірка	
175.	*Cardamine bulbifera* (L.) Crantz	жеруха бульбиста	
176.	*Cardamine glanduligera* O.Schwarz	жеруха залозиста	
177.	*Cardamine pratensis* L.	жеруха лучна	

178.	*Descurainia sophia* (L.) Webb ex Prantl	кудрявець Софії	
179.	*Diplotaxis muralis* (L.) DC.	дворядник муровий	
180.	*Draba nemorosa* L.	крупка дібровна	РЧС
181.	*Draba verna* L.	крупка весняна	
182.	*Erysimum cheiranthoides* L.	жовтушник лакфіолеподібний	
183.	*Erysimum hieracifolium* L.	жовтушник нечуйвітролистий	
184.	*Erysimum odoratum* Ehrh.	жовтушник запашний	РЧС
185.	*Lepidium draba* L.	хрінниця крупкова	
186.	*Lepidium ruderale* L.	хрінниця смердюча	
187.	*Lunaria rediviva* L.	місячниця оживаюча	ЧКУ
188.	*Pseudoturritis turrita* (L.) Al-Shehbaz (= *Arabis turrita* L.)	гусимець пужниковий	
189.	*Raphanus raphanistrum* L.	редька дика	
190.	*Rorippa sylvestris* (L.) Besser	водяний хрін лісовий	
191.	*Sinapis arvensis* L.	гірчиця польова	
192.	*Sisymbrium officinale* (L.) Scop.	сухоребрик лікарський	
193.	*Sisymbrium polymorphum* (Murr.) Roth	сухоребрик мінливий	
194.	*Sisymbrium strictissimum* L.	сухоребрик стиснутий	РЧС
195.	*Thlaspi arvense* L.	талабан польовий	
196.	*Turritis glabra* L.	пужник голий	
Родина Resedaceae – резедові			
197.	*Reseda lutea* L.	резеда жовта	
Родина Salicaceae – вербові			
198.	*Populus alba* L.	тополя біла	
199.	*Populus nigra* L.	тополя чорна	
200.	*Populus tremula* L.	осика	
201.	*Salix alba* L.	верба біла	
202.	*Salix aurita* L.	верба вушката	
203.	*Salix caprea* L.	верба козяча	
204.	*Salix cinerea* L.	верба попеляста	
205.	*Salix fragilis* L.	верба ламка	
206.	*Salix pentandra* L.	верба п'ятитичинкова	
207.	*Salix purpurea* L.	верба пурпурова	
208.	*Salix triandra* L.	верба тритичинкова	
Родина Ericaceae - вересові			
209.	*Vaccinium myrtillus* L.	чорниця	
Родина Primulaceae – первоцвітові			
210.	*Hottonia palustris* L	плавушник болотний	РЧС
211.	*Lysimachia arvensis* (L.) U.Manns & Anderb. (= *Anagallis arvensis* L.)	вербозілля польове	
212.	*Lysimachia nummularia* L.	вербозілля лучне	
213.	*Lysimachia vulgaris* L.	вербозілля звичайне	
214.	*Primula elatior* (L.) Hill	первоцвіт високий	
215.	*Primula veris* L.	первоцвіт весняний	
Родина Malvaceae – мальвові			
216.	*Tilia cordata* Mill.	липа серцелиста	
217.	*Tilia platyphyllos* Scop.	липа широколиста	РЧС
218.	*Malva neglecta* Wallr.	калачики непомітні	

219.	*Malva sylvestris* L.	калачики лісові	
220.	*Malva thuringiaca* (L.) Vis.	калачики тюрингські	
Родина Euphorbiaceae – молочайні			
221.	*Euphorbia amygdaloides* L.	молочай мигдалеподібний	
222.	*Euphorbia angulata* Jacq.	молочай гранчастий	
223.	*Euphorbia cyparissias* L.	молочай кипарисоподібний	
224.	*Euphorbia helioscopia* L.	молочай сонячний	
225.	*Euphorbia peplus* L.	молочай городній	
226.	*Euphorbia seguieriana* Neck.	молочай Сег'є	
227.	*Euphorbia villosa* Waldst. & Kit. ex Willd. (= *E. illirica* Lam.)	молочай волохатий	РЧС
228.	*Euphorbia volhynica* Besser ex Racib.	молочай волинський	ЧКУ
229.	*Mercurialis ovata* Sternb. & Hoppe	переліска яйцеподібна	РЧС
230.	*Mercurialis perennis* L.	переліска багаторічна	
Родина Thymelaeaceae – тимелієві			
231.	*Daphne mezereum* L.	вовчі ягоди звичайні	
Родина Crassulaceae – товстолисті			
232.	*Hylotelephium maximum* (L.) Holub	очиток найбільший	
233.	*Hylotelephium maximum* (L.) Holub subsp. *ruprechtii* (Jalas) Dostál	очиток Рупрехта	
234.	*Sedum acre* L.	очиток їдкий	
235.	*Sedum sexangulare* L.	очиток шестирядний	
Родина Saxifragaceae – ломикаменеві			
236.	*Chrysosplenium alternifolium* L.	жовтяниця черговолиста	
237.	*Saxifraga tridactylites* L.	ломикамінь трипальчастий	РЧС
Родина Rosaceae – розові			
238.	*Agrimonia eupatoria* L.	парило звичайне	
239.	*Alchemilla micans* Buser	приворотень блискучий	
240.	*Argentina anserina* (L.) Rydb.	перстач гусячий	
241.	*Aruncus dioicus* (Walter) Fernald	таволжник звичайний	
242.	*Prunus avium* (L.) L.	черешня	
243.	*Prunus fruticosa* Pall.	вишня степова	РЧС
244.	*Comarum palustre* L.	вовче тіло болотяне	
245.	*Cotoneaster laxiflorus* (J.Jacq.) Lindl. (= *C. melanocarpus* Fisch. ex Blytt)	кизильник чорноплідний	РЧС
246.	*Crataegus monogyna* Jacq.	глід одноматочковий	
247.	*Filipendula ulmaria* (L.) Maxim.	гадючник в'язолистий	
248.	*Filipendula vulgaris* Moench	гадючник звичайний	
249.	*Fragaria vesca* L.	суниці лісові	
250.	*Fragaria viridis* Weston	суниці зелені	
251.	*Geum urbanum* L.	гравілат міський	
252.	*Malus sylvestris* (L.) Mill.	яблуня лісова	
253.	*Potentilla alba* L.	перстач білий	РЧС
254.	*Potentilla argentea* L.	перстач сріблястий	
255.	*Potentilla erecta* (L.) Raeusch.	перстач прямостоячий	
256.	*Potentilla incana* P.Gaertn., B.Mey. & Scherb.	перстач сірий	
257.	*Potentilla inclinata* Vill.	перстач сивуватий	
258.	*Potentilla patula* Waldst. & Kit.	перстач розлогий	
259.	*Potentilla recta* L. subsp. *obscura* (Willd.) Arcang.	перстач темний	

260.	*Potentilla reptans* L.	перстач повзучий	
261.	*Prunus spinosa* L.	терен колючий	
262.	*Prunus padus* L.	черемха звичайна	
263.	*Pyrus communis* L.	груша звичайна	
264.	*Rosa canina* L.	шипшина собача	
265.	*Rosa marginata* Wallr. (= *R. jundzillii* Besser)	шипшина Юндзіла	
266.	*Rosa micrantha* Borrer ex Sm.	шипшина дрібноквіткова	
267.	*Rosa rubiginosa* L.	шипшина іржасто-червона	
268.	*Rosa tomentosa* Sm.	шипшина повстиста	
269.	*Rubus caesius* L.	ожина сиза	
270.	*Rubus idaeus* L.	малина	
271.	*Sanguisorba officinalis* L.	родовик лікарський	
272.	*Sorbus aucuparia* L.	горобина звичайна	
273.	*Sorbus torminalis* (L.) Crantz	берека	ЧКУ
274.	*Waldsteinia geoides* Willd.	вальдштейнія гравілатоподібна	ЧКУ
Родина Fabaceae – бобові			
275.	*Anthyllis vulneraria* L. subsp. *polyphylla* (DC.) Nyman	заяча конюшина багатолиста	
276.	*Astragalus austriacus* Jacq.	астрагал австрійський	РЧС
277.	*Astragalus danicus* Retz.	астрагал данський	
278.	*Astragalus glycyphyllos* L.	астрагал солодколистий	
279.	*Astragalus onobrychis* L.	астрагал еспарцетний	
280.	*Chamaecytisus albus* (Hacq.) Rothm. (= *Cytisus albus* Hacq.)	зіновать біла	ЧКУ
281.	*Chamaecytisus austriacus* (L.) Link (= *Cytisus austriacus* L.)	зіновать австрійська	
282.	*Chamaecytisus blockianus* (Pawł.) Klásk. (= *Cytisus blockianus* Pawł.)	зіновать Блоцького	ЧКУ
283.	*Chamaecytisus paczoskii* (Krecz.) Klásk. (= *Cytisus paczoskii* Krecz.)	зіновать Пачоського	ЧКУ
284.	*Chamaecytisus ruthenicus* (Fisch. ex Woł.) Klásk. (= *Cytisus ruthenicus* Fisch. ex Woł.)	зіновать руська	
285.	*Cytisus scoparius* (L.) Link	жарновець віниковий	
286.	*Genista tinctoria* L.	дрік красильний	
287.	*Lathyrus laevigatus* (Waldst. & Kit.) Gren.	чина гладенька	ЧКУ
288.	*Lathyrus niger* (L.) Bernh.	чина чорна	
289.	*Lathyrus pannonicus* (Jacq.) Garcke	чина паннонська	
290.	*Lathyrus pisiformis* L.	чина горохоподібна	РЧС
291.	*Lathyrus pratensis* L.	чина лучна	
292.	*Lathyrus sylvestris* L.	чина лісова	
293.	*Lathyrus vernus* (L.) Bernh.	чина весняна	
294.	*Lembotropis nigricans* (L.) Griseb.	лемботропіс чорніючий	
295.	*Lotus corniculatus* L.	лядвенець рогатий	
296.	*Medicago falcata* L.	люцерна серпувата	
297.	*Medicago lupulina* L.	люцерна хмелеподібна	
298.	*Medicago sativa* L.	люцерна посівна	
299.	*Melilotus albus* Medik.	буркун білий	
300.	*Melilotus officinalis* (L.) Lam.	буркун лікарський	
301.	*Onobrychis arenaria* (Kit.) DC.	еспарцет піщаний	

302.	*Ononis arvensis* L.	вовчуг польовий	
303.	*Oxytropis pilosa* (L.) DC.	гострокільник волосистий	РЧС
304.	*Robinia pseudoacacia* L.	робінія звичайна	
305.	*Securigera varia* (L.) Lassen	в'язіль барвистий	
306.	*Trifolium alpestre* L.	конюшина альпійська	
307.	*Trifolium arvense* L.	конюшина польова	
308.	*Trifolium aureum* Pollich	конюшина золотиста	
309.	*Trifolium campestre* Schreb.	конюшина рівнинна	
310.	*Trifolium dubium* Sibth.	конюшина сумнівна	
311.	*Trifolium hybridum* L.	конюшина гібридна	
312.	*Trifolium lupinaster* L.	конюшина люпинова	РЧС
313.	*Trifolium medium* L.	конюшина середня	
314.	*Trifolium montanum* L.	конюшина гірська	
315.	*Trifolium pannonicum* Jacq.	конюшина паннонська	
316.	*Trifolium pratense* L.	конюшина лучна	
317.	*Trifolium repens* L.	конюшина повзуча	
318.	*Vicia cracca* L.	горошок мишачий	
319.	*Vicia grandiflora* Scop.	горошок великоквітковий	
320.	*Vicia hirsuta* (L.) Gray	горошок шорсткий	
321.	*Vicia sativa* L. subsp. *nigra* (L.) Ehrh.	горошок чорний	
322.	*Vicia sepium* L.	горошок плотовий	
323.	*Vicia tenuifolia* Roth	горошок тонколистий	
324.	*Vicia tetrasperma* (L.) Schreb.	горошок чотиринасінний	
325.	*Vicia villosa* Roth	горошок волохатий	
Родина Lythraceae – плакунові			
326.	*Lythrum salicaria* L.	плакун верболистий	
327.	*Lythrum virgatum* L.	плакун прутоподібний	
328.	*Trapa natans* L.	водяний горіх плаваючий	БК (Дод I)
Родина Onagraceae – онагрові			
329.	*Chamaenerion dodonaei* (Vill.) Schur ex Fuss.	хаменерій Додонея	РЧС
330.	*Chamaenerion angustifolium* (L.) Scop.	іван-чай	
331.	*Circaea lutetiana* L.	цирцея звичайна	
332.	*Epilobium hirsutum* L.	зніт шорсткий	
333.	*Epilobium montanum* L.	зніт гірський	
334.	*Epilobium obscurum* Schreb.	зніт темний	
335.	*Epilobium parviflorum* Schreb.	зніт дрібноквітковий	
336.	*Oenothera biennis* L.	енотера дворічна	
Родина Haloragaceae – столисникові			
337.	*Myriophyllum spicatum* L.	водопериця колосиста	
338.	*Myriophyllum verticillatum* L.	водопериця кільчаста	
Родина Rutaceae – рутові			
339.	*Dictamnus albus* L.	ясенець білий	ЧКУ
Родина Staphyleaceae – клокичкові			
340.	*Staphylea pinnata* L.	клокичка периста	ЧКУ
Родина Sapindaceae – сапіндові			
341.	*Acer campestre* L.	клен польовий	
342.	*Acer negundo* L.	клен ясенелистий	
343.	*Acer platanoides* L.	клен гостролистий	

344.	*Acer pseudoplatanus* L.	клен несправжньоплатановий, явір	
345.	*Acer tataricum* L.	клен татарський	
Родина Linaceae – льонові			
346.	*Linum catharticum* L.	льон проносний	
347.	*Linum flavum* L.	льон жовтий	
Родина Oxalidaceae – квасеницеві			
348.	*Oxalis acetosella* L.	квасениця звичайна	
349.	*Oxalis fontana* Bunge	квасениця джерельна	
Родина Geraniaceae – геранієві			
350.	*Erodium cicutarium* (L.) L'Hér	грабельки звичайні	
351.	*Geranium palustre* L.	герань болотна	
352.	*Geranium phaeum* L.	герань темна	
353.	*Geranium pratense* L.	герань лучна	
354.	*Geranium pusillum* L.	герань маленька	
355.	*Geranium robertianum* L.	герань Роберта	
356.	*Geranium sanguineum* L.	герань криваво-червона	
357.	*Geranium sylvaticum* L.	герань лісова	
Родина Balsaminaceae –бальзамінові			
358.	*Impatiens glandulifera* Royle	розрив-трава залозиста	
359.	*Impatiens noli-tangere* L.	розрив-трава звичайна	
360.	*Impatiens parviflora* DC.	розрив-трава дрібноквіткова	
Родина Polygalaceae – китяткові			
361.	*Polygala comosa* Schkuhr	китятки чубаті	
362.	*Polygala vulgaris* L.	китятки звичайні	
Родина Cornaceae – кизилові			
363.	*Cornus mas* L.	дерен справжній	РЧС
364.	*Cornus sanguinea* L.	дерен-свидина	
Родина Araliaceae – аралієві			
365.	*Hedera helix* L.	плющ звичайний	
Родина Apiaceae – зонтичні			
366.	*Aegopodium podagraria* L.	яглиця звичайна	
367.	*Angelica sylvestris* L.	дягель лісовий	
368.	*Anthriscus nitidus* (Wahlenb.) Hazsl.	бугила блискуча	
369.	*Anthriscus sylvestris* (L.) Hoffm.	бугила лісова	
370.	*Berula erecta* (Huds.) Coville	потічник прямий	
371.	*Bupleurum falcatum* L.	ласкавець серполистий	
372.	*Carum carvi* L.	кмин звичайний	
373.	*Chaerophyllum aromaticum* L.	бутень запашний	
374.	*Chaerophyllum bulbosum* L.	бутень бульбистий	
375.	*Cicuta virosa* L.	цикута отруйна	РЧС
376.	*Conium maculatum* L.	болиголов плямистий	
377.	*Daucus carota* L.	морква дика	
378.	*Eryngium campestre* L.	миколайчики польові	
379.	*Eryngium planum* L.	миколайчики плоскі	
380.	*Falcaria vulgaris* Bernh.	різак звичайний	
381.	*Ferulago sylvatica* (Besser) Rchb.	ферульник лісовий	
382.	*Heracleum sphondylium* L. subsp. *sibiricum* (L.) Simonk.	борщівник сибірський	

383.	*Heracleum sosnowskyi* Manden.	борщівник Сосновського	
384.	*Laserpitium latifolium* L.	стародуб широколистий	РЧС
385.	*Oenanthe aquatica* (L.) Poir.	омег водяний	
386.	*Pastinaca sativa* L.	пастернак посівний	
387.	*Peucedanum cervaria* (L.) Lapeyr.	смовдь оленяча	
388.	*Peucedanum oreoselinum* (L.) Moench	смовдь гірська	
389.	*Pimpinella saxifraga* L.	бедринець ломикаменевий	
390.	*Sanicula europaea* L.	підлісник європейський	
391.	*Seseli annuum* L.	жабриця однорічна	
392.	*Seseli libanotis* (L.) W.D.J.Koch	жабриця-ладанник	
393.	*Sium latifolium* L.	вех широколистий	
394.	*Torilis japonica* (Houtt.) DC.	торилiс японський	
Родина Celastraceae – бруслинові			
395.	*Euonymus europaeus* L.	бруслина європейська	
396.	*Euonymus verrucosus* Scop.	бруслина бородавчата	
Родина Rhamnaceae – жостерові			
397.	*Frangula alnus* Mill.	крушина ламка	
398.	*Rhamnus cathartica* L.	жостір проносний	
399.	*Rhamnus tinctoria* Waldst. & Kit. (= *Rhamnus saxatilis* subsp. *tinctoria* (Waldst. & Kit.) Nyman.)	жостір фарбувальний	ЧКУ
Родина Vitaceae – виноградні			
400.	*Parthenocissus inserta* (A.Kern.) Fritsch	дикий виноград чіпкий	
401.	*Parthenocissus quinquefolia* (L.) Planch.	дикий виноград п'ятилистий	
Родина Santalaceae – санталові			
402.	*Thesium arvense* Horv.	льонолисник польовий	
403.	*Thesium linophyllon* L.	льонолисник льонолистий	
Родина Loranthaceae – ремнецвітникові, омелові			
404.	*Viscum album* L.	омела біла	
Родина Oleaceae – маслинові			
405.	*Fraxinus excelsior* L.	ясен звичайний	
406.	*Ligustrum vulgare* L.	бирючина звичайна	
Родина Caprifoliaceae – жимолостеві			
407.	*Lonicera xylosteum* L.	жимолость пухнаста	
Родина Viburnaceae – калинові			
408.	*Adoxa moschatellina* L.	адокса мускусна	
409.	*Sambucus ebulus* L.	бузина трав'яниста	
410.	*Sambucus nigra* L.	бузина чорна	
411.	*Viburnum lantana* L.	калина цілолиста, гордовина	
412.	*Viburnum opulus* L.	калина звичайна	
Родина Valerianaceae – валеріанові			
413.	*Valeriana collina* Wallr. (= *V. pratensis* Dierb.)	валеріана горбкова	
414.	*Valeriana exaltata* J.C.Mikan ex Pohl	валеріана висока	
415.	*Valeriana officinalis* L.	валеріана лікарська	
Родина Dipsacaceae – черсакові			
416.	*Dipsacus fullonum* L.	черсак лісовий	
417.	*Dipsacus laciniatus* L.	черсак розрізанолистий	
418.	*Knautia arvensis* (L.) Coult.	свербіжниця польова	

419.	*Scabiosa ochroleuca* L.	скабіоза блідо-жовта	
420.	*Succisa pratensis* Moench	комонник лучний	
Родина Apocynaceae – барвінкові			
421.	*Vinca minor* L.	барвінок малий	
422.	*Vincetoxicum hirundinaria* Medik.	ластовень лікарський	
Родина Gentianaceae – тирличеві			
423.	*Centaurium erythraea* Rafn	золототисячник звичайний	
424.	*Gentiana asclepiadea* L.	тирлич ваточниковий	
425.	*Gentiana cruciata* L.	тирлич хрещатий	РЧС
Родина Menyanthaceae – бобівникові			
426.	*Menyanthes trifoliata* L.	бобівник трилистий	РЧС
Родина Rubiaceae – маренові			
427.	*Asperula cynanchica* L.	маренка рожева	
428.	*Cruciata glabra* (L.) Opiz	круціата гола	
429.	*Cruciata laevipes* Opiz	круціата гладенька	
430.	*Galium album* Mill.	підмаренник білий	
431.	*Galium aparine* L.	підмаренник чіпкий	
432.	*Galium boreale* L.	підмаренник північний	
433.	*Galium glaucum* L.	підмаренник сизий	
434.	*Galium intermedium* Schult.	підмаренник середній	
435.	*Galium mollugo* L.	підмаренник м'який	
436.	*Galium odoratum* (L.) Scop.	підмаренник запашний	
437.	*Galium palustre* L.	підмаренник болотний	
438.	*Galium rubioides* L.	підмаренник мареновий	
439.	*Galium verum* L.	підмаренник справжній	
Родина Convolvulaceae – березкові			
440.	*Calystegia sepium* (L.) R.Br.	плетуха звичайна	
441.	*Convolvulus arvensis* L.	берізка польова	
442.	*Cuscuta epithymum* (L.) L.	повитиця чебрецева	
Родина Boraginaceae – шорстколисті			
443.	*Aegonychon purpurocaeruleum* (L.) Holub	егоніхон фіолетово-голубий	РЧС
444.	*Anchusa officinalis* L.	воловик лікарський	
445.	*Buglossoides arvensis* (L.) I.M.Johnst.	горобейник польовий	
446.	*Cerinthe minor* L.	вощанка мала	
447.	*Cynoglossum officinale* L.	чорнокорінь лікарський	
448.	*Cynoglottis barrelieri* (All.) Vural & Kit Tan	воловик Баррельє	
449.	*Echium vulgare* L.	синяк звичайний	
450.	*Lappula squarrosa* (Retz.) Dumort.	липучка відхилена	
451.	*Lithospermum officinale* L.	горобейник лікарський	
452.	*Myosotis arvensis* (L.) Hill	незабудка польова	
453.	*Myosotis ramosissima* Rochel	незабудка галузиста	
454.	*Myosotis scorpioides* L.	незабудка болотна	
455.	*Myosotis stricta* Link ex Roem. & Schult. (= *M. micrantha* Pall. ex Lehm.)	незабудка пряма	
456.	*Nonea pulla* DC.	куряча сліпота звичайна	
457.	*Pontechium maculatum* (L.) Böhle & Hilger	синяк плямистий	Р6 БК, ОД (Дод II, Дод IV), РЧС
458.	*Pulmonaria mollis* Wulf. ex Hornem.	медунка м'яка	
459.	*Pulmonaria obscura* Dumort.	медунка темна	

460.	*Symphytum besseri* Zaverucha	живокіст Бессера	
461.	*Symphytum cordatum* Waldst. & Kit. ex Willd.	живокіст серцеподібний	
462.	*Symphytum officinale* L.	живокіст лікарський	
Родина Solanaceae – пасльонові			
463.	*Alkekengi officinarum* Moench (= *Physalis alkekengi* L.)	фізаліс звичайний	
464.	*Atropa bella-donna* L.	беладона звичайна	ЧКУ
465.	*Lycium barbatum* L.	повій звичайний	
466.	*Scopolia carniolica* Jacq.	скополія карніолійська	ЧКУ
467.	*Solanum dulcamara* L.	паслін солодко-гіркий	
468.	*Solanum nigrum* L.	паслін чорний	
Родина Plantaginaceae – подорожникові			
469.	*Callitriche cophocarpa* Sendtn.	виринниця тупоплідна	
470.	*Chaenorhinum minus* (L.) Lange	вушкоцвіт малий	
471.	*Digitalis grandiflora* Mill.	наперстянка великоквіткова	
472.	*Hippuris vulgaris* L.	водяна сосонка звичайна	РЧС
473.	*Linaria vulgaris* Mill.	льонок звичайний	
474.	*Plantago lanceolata* L.	подорожник ланцетолистий	
475.	*Plantago major* L.	подорожник великий	
476.	*Plantago media* L.	подорожник середній	
477.	*Veronica anagallis-aquatica* L.	вероніка джерельна	
478.	*Veronica arvensis* L.	вероніка польова	
479.	*Veronica austriaca* L.	вероніка австрійська	
480.	*Veronica beccabunga* L.	вероніка струмкова	
481.	*Veronica chamaedrys* L.	вероніка дібровна	
482.	*Veronica filiformis* Sm.	вероніка нитковидна	
483.	*Veronica longifolia* L.	вероніка довголиста	
484.	*Veronica officinalis* L.	вероніка лікарська	
485.	*Veronica persica* Poir.	вероніка перська	
486.	*Veronica prostrata* L.	вероніка лежача	РЧС
487.	*Veronica scutellata* L.	вероніка щиткова	
488.	*Veronica serpyllifolia* L.	вероніка чебрецелиста	
489.	*Veronica spicata* L.	вероніка колосиста	
490.	*Veronica spuria* L.	вероніка несправжня	РЧС
Родина Orobanchaceae – вовчкові			
491.	*Euphrasia brevipila* Burn. & Gremli	очанка коротковолоса	
492.	*Euphrasia micrantha* Rchb. (= *E. parviflora* Schag.)	очанка дрібноквіткова	
493.	*Euphrasia stricta* J.P.Wolff ex J.F.Lehm.	очанка стиснута	
494.	*Lathraea squamaria* L.	петрів хрест лускатий	
495.	*Melampyrum arvense* L.	перестріч польовий	
496.	*Melampyrum cristatum* L.	перестріч гребінчастий	РЧС
497.	*Melampyrum nemorosum* L.	перестріч гайовий	
498.	*Odontites vulgaris* Moench	кравник звичайний	
499.	*Orobanche alba* Stephan ex Willd.	вовчок білий	РЧС
500.	*Pedicularis sylvatica* L.	шолудивник лісовий	ЧКУ
501.	*Rhinanthus minor* L.	дзвінець малий	
502.	*Rhinanthus serotinus* (Schönh. ex Halácsy & Heinr.Braun) Oborny subsp. *aestivalis* (N.W.Zinger) Dostál(	дзвінець літній	

Родина Scrophulariaceae – ранникові			
503.	*Scrophularia nodosa* L.	ранник вузлуватий	
504.	*Verbascum blattaria* L.	дивина тарганяча	
505.	*Verbascum densiflorum* Bertol	дивина густоквіткова	
506.	*Verbascum lychnitis* L.	дивина борошниста	
507.	*Verbascum nigrum* L.	дивина чорна	
508.	*Verbascum phoeniceum* L.	дивина фіолетова	РЧС
509.	*Verbascum thapsus* L.	дивина ведмеже вухо	
Родина Lentibulariaceae – пухирникові			
510.	*Utricularia vulgaris* L.	пухирник звичайний	
Родина Verbenaceae – вербенові			
511.	*Verbena officinalis* L.	вербена лікарська	
Родина Lamiaceae – губоцвіті			
512.	*Ajuga chamaepitys* (L.) Schreb. subsp. *chia* (Schreb.) Arcang.	горлянка хіоська	
513.	*Ajuga genevensis* L.	горлянка женевська	
514.	*Ajuga reptans* L.	горлянка повзуча	
515.	*Betonica officinalis* L.	буквиця лікарська	
516.	*Clinopodium acinos* (L.) Kuntze	щебрушка польова	
517.	*Clinopodium vulgare* L.	пахучка звичайна	
518.	*Galeopsis bifida* Boenn.	жабрій двонадрізний	
519.	*Galeopsis speciosa* Mill.	жабрій гарний	
520.	*Galeopsis tetrahit* L.	жабрій звичайний	
521.	*Glechoma hederacea* L.	розхідник звичайний	
522.	*Glechoma hirsuta* Waldst. & Kit.	розхідник шорсткий	
523.	*Lamium album* L.	глуха кропива біла	
524.	*Lamium galeobdolon* (L.) L.	глуха кропива жовта	
525.	*Lamium maculatum* (L.) L.	глуха кропива плямиста	
526.	*Lamium purpureum* L.	глуха кропива пурпурова	
527.	*Leonurus quinquelobatus* Gilib.	собача кропива п'ятилопатева	
528.	*Lycopus europaeus* L.	вовконіг європейський	
529.	*Melittis melissophyllum* L.	кадило звичайне	РЧС
530.	*Mentha arvensis* L.	м'ята польова	
531.	*Mentha aquatica* L.	м'ята водяна	
532.	*Mentha longifolia* (L.) Huds.	м'ята довголиста	
533.	*Mentha pulegium* L.	м'ята блошина	
534.	*Nepeta nuda* L. subsp. *Nuda* (= *N. pannonica* L.)	котяча м'ята гола	
535.	*Origanum vulgare* L.	материнка звичайна	
536.	*Phlomoides tuberosa* (L.) Moench	залізняк бульбистий	РЧС
537.	*Prunella grandiflora* (L.) Turra	суховершки великоквіткові	
538.	*Prunella vulgaris* L.	суховершки звичайні	
539.	*Salvia cremenecensis* Besser	шавлія кременецька	ЧКУ
540.	*Salvia glutinosa* L.	шавлія залозиста	
541.	*Salvia nemorosa* L.	шавлія дібровна	
542.	*Salvia nutans* L.	шавлія поникла	РЧС
543.	*Salvia pratensis* L.	шавлія лучна	
544.	*Salvia verticillata* L.	шавлія кільчаста	
545.	*Scutellaria galericulata* L.	шоломниця звичайна	

546.	*Stachys annua* (L.) L.	чистець однорічний	
547.	*Stachys germanica* L.	чистець германський	
548.	*Stachys palustris* L.	чистець болотний	
549.	*Stachys recta* L.	чистець прямий	
550.	*Stachys sylvatica* L.	чистець лісовий	
551.	*Teucrium chamaedrys* L.	самосил гайовий	
552.	*Teucrium pannonicum* A.Kern. (= *T. montanum* L.)	самосил паннонський	
553.	*Thymus glabrescens* Willd.	чебрець гладенький	
554.	*Thymus moldavicus* Klokov & Des.-Shost.	чебрець молдавський	РЧС
555.	*Thymus pulegioides* L.	чебрець блошиний	
556.	*Thymus pulegioides* L. subsp. *pannonicus* (All.) Kerguélen	чебрець паннонський	
Родина Campanulaceae – дзвоникові			
557.	*Campanula bononiensis* L.	дзвоники болонські	
558.	*Campanula cervicaria* L.	дзвоники оленячі	
559.	*Campanula glomerata* L.	дзвоники скупчені	
560.	*Campanula patula* L.	дзвоники розлогі	
561.	*Campanula persicifolia* L.	дзвоники персиколисті	
562.	*Campanula rapunculoides* L.	дзвоники ріпчастоподібні	
563.	*Campanula rapunculus* L.	дзвоники ріпчасті	
564.	*Campanula rotundifolia* L.	дзвоники круглолисті	
565.	*Campanula sibirica* L.	дзвоники сибірські	
566.	*Campanula trachelium* L.	дзвоники кропиволисті	
567.	*Phyteuma orbiculare* L.	фітеума куляста	
Родина Compositae – айстрові, складноцвіті			
568.	*Achillea millefolium* L.	деревій звичайний	
569.	*Achillea pannonica* Scheele	деревій паннонський	
570.	*Ambrosia artemisiifolia* L.	амброзія полинолиста	
571.	*Anthemis arvensis* L.	роман польовий	
572.	*Anthemis cotula* L.	роман собачий	
573.	*Aposeris foetida* (L.) Less.	апозерис смердючий	
574.	*Arctium lappa* L.	лопух справжній	
575.	*Arctium tomentosum* Mill.	лопух павутинистий	
576.	*Artemisia absinthium* L.	полин гіркий	
577.	*Artemisia austriaca* Jacq.	полин австрійський	
578.	*Artemisia marschalliana* Spreng.	полин Маршалла	
579.	*Artemisia vulgaris* L.	полин звичайний	
580.	*Aster amellus* L.	айстра степова	
581.	*Bellis perennis* L.	стокротки багаторічні	
582.	*Bidens frondosa* L.	череда листяна	
583.	*Bidens tripartita* L.	череда трироздільна	
584.	*Carduus acanthoides* L.	будяк акантоподібний	
585.	*Carduus crispus* L.	будяк кучерявий	
586.	*Carduus hamulosus* Ehrh.	будяк дрібногачкуватий	
587.	*Carlina cirsioides* Klok. (= *C. acaulis* L.)	відкасник осотоподібний	ЧКУ
588.	*Carlina vulgaris* L.	відкасник звичайний	
589.	*Centaurea cyanus* L.	волошка синя	
590.	*Centaurea diffusa* Lam.	волошка розлога	

591.	*Centaurea jacea* L.	волошка лучна	
592.	*Centaurea jacea* L. subsp. *angustifolia* (DC.) Gremli (= *C. pannonica* (Heuff.) Simonk.)	волошка паннонська	
593.	*Centaurea phrygia* L.	волошка фригійська	
594.	*Centaurea scabiosa* L.	волошка скабіозоподібна	
595.	*Centaurea stoebe* L. (= *C. rhenana* Boreau)	волошка рейнська	
596.	*Centaurea triumfettii* All. subsp. *stricta* (Waldst. & Kit.) Dostál	волошка стиснута	РЧС
597.	*Cichorium intybus* L.	цикорій дикий	
598.	*Cirsium arvense* (L.) Scop.	осот польовий	
599.	*Cirsium erisithales* (Jacq.) Scop.	осот клейкий	РЧС
600.	*Cirsium oleraceum* (L.) Scop.	осот городній	
601.	*Cirsium pannonicum* (L.fil.) Link	осот паннонський	РЧС
602.	*Cirsium rivulare* (Jacq.) All.	осот прибережний	
603.	*Cirsium vulgare* (Savi) Ten.	осот звичайний	
604.	*Cota tinctoria* (L.) J.Gay	роман фарбувальний	
605.	*Crepis biennis* L.	скереда дворічна	
606.	*Crepis praemorsa* (L.) Tausch	скереда обкусана	РЧС
607.	*Crepis sibirica* L.	скереда сибірська	РЧС
608.	*Crepis tectorum* L.	скереда покрівельна	
609.	*Echinops exaltatus* Schrad.	головатень високий	ЧКУ
610.	*Echinops sphaerocephalus* L.	головатень круглоголовий	
611.	*Erigeron acris* L.	злинка гостра	
612.	*Erigeron annuus* (L.) Pers.	злинка однорічна	
613.	*Erigeron canadensis* L.	злинка канадська	
614.	*Eupatorium cannabinum* L.	сідач конопляний	
615.	*Galatella linosyris* (L.) Rchb.f.	солонечник звичайний	РЧС
616.	*Galinsoga quadriradiata* Ruiz & Pav. (= *G. ciliata* (Rafin) Blake)	ґалінсоґа чотирьохпроменева	
617.	*Gnaphalium uliginosum* L.	сухоцвіт багновий	
618.	*Hieracium umbellatum* L.	нечуйвітер зонтичний	
619.	*Hypochaeris maculata* L.	поросинець плямистий	
620.	*Jacobaea vulgaris* Gaertn. (= *Senecio jacobaea* L.)	якобея звичайна	
621.	*Jurinea calcarea* Klokov	юринея вапнякова	РЧС
622.	*Klasea lycopifolia* (Vill.) Á.Löve & D.Löve	серпій різнолистий	ЧКУ ОД (Дод II, Дод IV)
623.	*Lactuca muralis* (L.) E.Mey.	латук стінний	
624.	*Lactuca serriola* L.	латук дикий	
625.	*Lapsana communis* L.	празелень звичайна	
626.	*Leontodon hispidus* L.	любочки щетинисті	
627.	*Leontodon hispidus* L. subsp. *hastilis* (L.) Corb. (= *L. danubialis* Jacq.)	любочки дунайські	
628.	*Leucanthemum vulgare* Lam.	королиця звичайна	
629.	*Matricaria discoidea* DC.	ромашка без'язичкова	
630.	*Omalotheca sylvatica* (L.) Sch.Bip. & F.W.Schultz (= *Gnaphalium sylvaticum* L.)	сухоцвіт лісовий	
631.	*Pentanema britannicum* (L.) D.Gut.Larr., Santos-Vicente, Anderb., E.Rico & M.M.Mart.Ort. (= *Inula britannica* L.)	пентанема британська	

632.	*Pentanema ensifolium* (L.) D.Gut.Larr., Santos-Vicente, Anderb., E.Rico & M.M.Mart.Ort. (= *Inula ensifolia* L.)	пентанема мечолиста	
633.	*Pentanema germanicum* (L.) D.Gut.Larr., Santos-Vicente, Anderb., E.Rico & M.M.Mart.Ort. (= *Inula germanica* L.)	пентанема німецька	
634.	*Pentanema hirtum* (L.) D.Gut.Larr., Santos-Vicente, Anderb., E.Rico & M.M.Mart.Ort. (= *Inula hirta* L.)	пентанема шершава	
635.	*Pentanema salicinum* (L.) D.Gut.Larr., Santos-Vicente, Anderb., E.Rico & M.M.Mart.Ort. (= *Inula salicina* L.)	пентанема верболиста	
636.	*Petasites albus* (L.) Gaertn.	кремена біла	
637.	*Petasites hybridus* (L.) G.Gaertn., B.Mey. & Scherb.	кремена гібридна	
638.	*Picris hieracioides* L.	гіркуша нечуйвітрова	
639.	*Pilosella auriculoides* (Láng) Arv.-Touv.	нечуйвітер вушкоподібний	
640.	*Pilosella echioides* (Lumn.) F.W.Schultz & Sch.Bip.	нечуйвітер синякоподібний	
641.	*Pilosella officinarum* Vaill.	нечуйвітер волохатенький	
642.	*Pilosella piloselloides* (Vill.) Soják subsp. *praealta* (Gochnat) S.Bräut. & Greuter	нечуйвітер височезний	
643.	*Pilosella* × *polymastix* (Peter) Holub	нечуйвітер багатопагоновий	
644.	*Psephellus marschallianus* (Spreng.) K.Koch (= *Centaurea marschalliana* Spreng.)	псефел Маршалла	РЧС
645.	*Pulicaria vulgaris* Gaertn.	блошниця звичайна	
646.	*Rhaponticoides ruthenica* (Lam.) M.V.Agab. & Greuter (= *Centaurea ruthenica* Lam.)	волошка руська	РЧС
647.	*Scorzonera humilis* L.	зміячка низька	РЧС
648.	*Scorzonera purpurea* L.	зміячка пурпурова	
649.	*Scorzoneroides autumnalis* (L.) Moench (= *Leontodon autumnalis* L.)	любочки осінні	
650.	*Senecio nemorensis* aggr.	жовтозілля дібровне	
651.	*Senecio sarracenicus* L. (= *S. fluviatilis* Wallr.)	жовтозілля прирічкове	
652.	*Senecio sylvaticus* L.	жовтозілля лісове	
653.	*Senecio vernalis* Waldst. & Kit.	жовтозілля весняне	
654.	*Senecio vulgaris* L.	жовтозілля звичайне	
655.	*Serratula tinctoria* L.	серпій фарбувальний	
656.	*Solidago canadensis* L.	золотушник канадський	
657.	*Solidago virgaurea* L.	золотушник звичайний	
658.	*Sonchus arvensis* L.	жовтий осот польовий	
659.	*Sonchus oleraceus* L.	жовтий осот городній	
660.	*Tanacetum corymbosum* (L.) Sch.Bip.	пижмо щиткове	
661.	*Tanacetum vulgare* L.	пижмо звичайне	
662.	*Taraxacum officinale* Weber ex F.H.Wigg.	кульбаба лікарська	
663.	*Tephroseris integrifolia* (L.) Holub subsp. *integrifolia* (= *T. czernjaevii* (Minderova) Holub)	жовтозілля Черняєва	РЧС
664.	*Tragopogon dubius* Scop. subsp. *desertorum* (Lindem.) Tzvelev	козельці пустельні	
665.	*Tragopogon dubius* Scop. subsp. *major* (Jacq.) Vollm.	козельці великі	

666.	*Tragopogon orientalis* L.	козельці східні	
667.	*Tragopogon podolicus* Besser ex DC.	козельці подільські	
668.	*Tragopogon pratensis* L.	козельці лучні	
669.	*Tripleurospermum inodorum* (L.) Sch.Bip. (= *Matricaria perforata* Mérat)	триреберник непахучий	
670.	*Tussilago farfara* L.	підбіл звичайний	
671.	*Xanthium orientale* L. var. *albinum* (Widd.) Adema & M.T.Jansen	нетреба альбінська	
672.	*Xanthium strumarium* L.	нетреба звичайна	
Родина Alismataceae – частухові			
673.	*Alisma plantago-aquatica* L.	частуха подорожникова	
674.	*Sagittaria sagittifolia* L.	стрілиця звичайна	
Родина Butomaceae – сусакові			
675.	*Butomus umbellatus* L.	сусак зонтичний	
Родина Hydrocharitaceae – жабурникові			
676.	*Elodea canadensis* Michx.	елодея канадська	
677.	*Hydrocharis morsus-ranae* L.	жабурник звичайний	
Родина Potamogetonaceae – рдесникові			
678.	*Potamogeton acutifolius* Link	рдесник гостролистий	
679.	*Potamogeton crispus* L.	рдесник кучерявий	
680.	*Potamogeton lucens* L.	рдесник блискучий	
681.	*Potamogeton natans* L.	рдесник плавучий	
682.	*Potamogeton trichoides* Cham. & Schltdl.	рдесник волосоподібний	
683.	*Stuckenia pectinata* (L.) Börner (= *Potamogeton pectinatus* L.)	рдесник гребінчастий	
Родина Asparagaceae – холодкові			
684.	*Anthericum ramosum* L.	віхалка гілляста	
685.	*Asparagus officinalis* L.	холодок лікарський	
686.	*Convallaria majalis* L.	конвалія звичайна	
687.	*Hyacinthella leucophaea* (K.Koch) Schur	гіацинтик блідий	РЧС
688.	*Maianthemum bifolium* (L.) F.W.Schmidt	веснівка дволиста	
689.	*Muscari botryoides* (L.) Mill.	гадюча цибулька гроноподібна	ЧКУ
690.	*Scilla bifolia* L.	проліска дволиста	
691.	*Polygonatum latifolium* (Jacq.) Desf. (= *P. hirtum* (Bosc ex Poir.) Pursh)	купина широколиста	
692.	*Polygonatum multiflorum* (L.) All.	купина багатоквіткова	
693.	*Polygonatum odoratum* (Mill.) Druce	купина пахуча	
694.	*Polygonatum verticillatum* (L.) All.	купина кільчаста	
Родина Liliaceae – лілійні			
695.	*Fritillaria meleagris* L.	рябчик шаховий	ЧКУ
696.	*Gagea lutea* (L.) Ker Gawl	зірочки жовті	
697.	*Gagea minima* (L.) Ker Gawl.	зірочки малі	
698.	*Gagea transversalis* Steven (= *G. paczoskii* (Zapał.) Grossh.)	зірочки Пачоського	РЧС
699.	*Lilium martagon* L.	лілія лісова	ЧКУ
700.	*Paris quadrifolia* L.	вороняче око звичайне	
Родина Colchicaceae – пізньоцвітові			
701.	*Colchicum autumnale* L.	пізньоцвіт осінній	ЧКУ
Родина Melanthiaceae – мелантієві			
702.	*Veratrum lobelianum* Bernh.	чемериця Лобеля	
703.	*Veratrum nigrum* L.	чемериця чорна	РЧС

Родина Amaryllidaceae – амарилісові			
704.	*Allium lusitanicum* Lam.	цибуля лузитанська	
705.	*Allium oleraceum* L.	цибуля овочева	
706.	*Allium rotundum* L. (= *A. waldsteinii* G.Don)	цибуля кругла	
707.	*Allium scorodoprasum* L.	цибуля часникова	
708.	*Allium ursinum* L.	цибуля ведмежа	ЧКУ
709.	*Galanthus nivalis* L.	підсніжник білосніжний	ЧКУ
710.	*Leucojum vernum* L.	білоцвіт весняний	ЧКУ
Родина Iridaceae – півникові			
711.	*Crocus heuffelianus* Herb.	шафран Гейфеля	ЧКУ
712.	*Gladiolus imbricatus* L.	косарики черепитчасті	ЧКУ
713.	*Iris aphylla* L. (= *I. aphylla* L. subsp. *hungarica* (Waldst. & Kit.) Dostál)	півники безлисті	Р6 БК, ОД (Дод II, Дод IV), РЧС
714.	*Iris graminea* L.	півники злаколисті	РЧС
715.	*Iris pseudacorus* L.	півники болотні	
716.	*Sisyrinchium montanum* Greene	сизюринхій гірський	
Родина Orchidaceae – зозулинцеві			
717.	*Anacamptis morio* (L.) R.M.Bateman, Pridgeon & M.W.Chase	плодоріжка салепова	ЧКУ
718.	*Cephalanthera damasonium* (Mill.) Druce	булатка великоквіткова	ЧКУ
719.	*Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch	булатка довголиста	ЧКУ
720.	*Cypripedium calceolus* L.	зозулині черевички справжні	ЧКУ, Р6 БК, БК (Дод I), ОД (Дод II, Дод IV)
721.	*Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soó	зозульки Фукса	ЧКУ
722.	*Dactylorhiza maculata* (L.) Soó	зозульки плямисті	ЧКУ
723.	*Dactylorhiza majalis* (Rchb.) P.F.Hunt & Summerh.	зозульки травневі	ЧКУ
724.	*Epipactis helleborine* (L.) Crantz	коручка чемерникоподібна	ЧКУ
725.	*Epipactis purpurata* Sm.	коручка пурпурова	ЧКУ
726.	*Gymnadenia conopsea* (L.) R.Br.	билинець довгорогий	ЧКУ
727.	*Neottia nidus-avis* (L.) Rich.	гніздівка звичайна	ЧКУ
728.	*Neottia ovata* (L.) Bluff & Fingerh.	гніздівка яйцеподібна	ЧКУ
729.	*Orchis militaris* L.	зозулинець шоломоносний	ЧКУ
730.	*Platanthera bifolia* (L.) Rich.	любка дволиста	ЧКУ
731.	*Platanthera chlorantha* (Custer) Rchb.	любка зеленоквіткова	ЧКУ
732.	*Traunsteinera globosa* (L.) Rchb.	траунштейнера куляста	ЧКУ
Родина Juncaceae – ситникові			
733.	*Juncus articulatus* L.	ситник членистий	
734.	*Juncus atratus* Krock.	ситник чорний	
735.	*Juncus bufonius* L.	ситник жаб'ячий	
736.	*Juncus compressus* Jacq.	ситник стиснутий	
737.	*Juncus conglomeratus* L.	ситник скупчений	
738.	*Juncus effusus* L.	ситник розлогий	
739.	*Juncus inflexus* L.	ситник пониклий	
740.	*Juncus tenuis* Willd.	ситник тонкий	
741.	*Luzula campestris* (L.) DC.	ожика рівнинна	
742.	*Luzula multiflora* (Ehrh.) Lej.	ожика багатоквіткова	
743.	*Luzula pilosa* (L.) Willd.	ожика волосиста	

Родина Cyperaceae – осокові			
744.	*Bolboschoenus maritimus* (L.) Palla	бульбокомиш морський	
745.	*Carex acuta* L.	осока гостра	
746.	*Carex acutiformis* Ehrh.	осока гостроподібна	
747.	*Carex brizoides* L.	осока трясучкоподібна	
748.	*Carex caryophyllea* Latourr.	осока весняна	
749.	*Carex cespitosa* L.	осока дерниста	
750.	*Carex contigua* Hoppe	осока сусідня	
751.	*Carex depressa* Link subsp. *transsilvanica* (Schur) K.Richt.	осока трансильванська	
752.	*Carex digitata* L.	осока пальчаста	
753.	*Carex distans* L.	осока віддаленоколоскова	
754.	*Carex echinata* Murr.	осока їжакова	
755.	*Carex elata* All. subsp. *omskiana* (Meinsh.) Jalas	осока омська	
756.	*Carex flava* L.	осока жовта	
757.	*Carex hirta* L.	осока шершава	
758.	*Carex humilis* Leyss.	осока низька	РЧС
759.	*Carex leporina* L.	осока заяча	
760.	*Carex michelii* Host	осока Мікелі	
761.	*Carex montana* L.	осока гірська	
762.	*Carex nigra* (L.) Reichard	осока чорна	
763.	*Carex otrubae* Podp.	осока Отруби	
764.	*Carex panicea* L.	осока просоподібна	
765.	*Carex pilosa* Scop.	осока волосиста	
766.	*Carex remota* L.	осока рідкоколоса	
767.	*Carex riparia* Curtis	осока побережна	
768.	*Carex sylvatica* Huds.	осока лісова	
769.	*Carex tomentosa* L.	осока повстиста	
770.	*Carex vesicaria* L.	осока пухирчаста	
771.	*Carex vulpina* L.	осока лисяча	
772.	*Cyperus fuscus* L.	смикавець бурий	
773.	*Eleocharis palustris* (L.) Roem. & Schult.	ситняг болотний	
774.	*Eleocharis uniglumis* (Link) Schult.	ситняг однолусковий	
775.	*Scirpus sylvaticus* L.	комиш лісовий	
776.	*Schoenoplectus lacustris* (L.) Palla	куга озерна	
Родина Poaceae – злакові			
777.	*Agrostis canina* L.	мітлиця собача	
778.	*Agrostis capillaris* L.	мітлиця звичайна	
779.	*Agrostis gigantea* Roth	мітлиця велетенська	
780.	*Agrostis stolonifera* L.	мітлиця повзуча	
781.	*Alopecurus geniculatus* L.	китник колінчастий	
782.	*Alopecurus pratensis* L.	китник лучний	
783.	*Anthoxanthum odoratum* L.	пахуча трава звичайна	
784.	*Arrhenatherum elatius* (L.) P.Beauv. ex J.Presl & C.Presl.	райграс високий	
785.	*Avenula pubescens* (Huds.) Dumort. (= *Helictotrichon pubescens* (Huds.) Pilg.)	вівсик пухнастий	
786.	*Brachypodium pinnatum* (L.) P.Beauv.	куцоніжка пірчаста	
787.	*Brachypodium sylvatica* (Huds.) P.Beauv.	куцоніжка лісова	

788.	*Briza media* L.	трясучка середня	
789.	*Bromus hordeaceus* L.	стоколос м'який	
790.	*Bromus inermis* Leyss.	стоколос безостий	
791.	*Bromus japonicus* Houtt.	стоколос японський	
792.	*Bromus tectorum* L.	стоколос покрівельний	
793.	*Calamagrostis arundinacea* (L.) Roth	куничник очеретяний	
794.	*Calamagrostis epigejos* (L.) Roth	куничник наземний	
795.	*Catabrosa aquatica* (L.) P.Beauv.	катаброза водяна	
796.	*Cynosurus cristatus* L.	гребінник звичайний	
797.	*Dactylis glomerata* L.	грястиця збірна	
798.	*Dactylis glomerata* L. subsp. *lobata* (Drejer) H.Lindb. (= *D. polygama* Hor.)	грястиця полігамна	
799.	*Deschampsia cespitosa* (L.) P.Beauv.	щучник дернистий	
800.	*Digitaria sanguinalis* (L.) Scop.	пальчатка кров'яна	
801.	*Echinochloa crus-galli* (L.) P.Beauv.	плоскуха звичайна	
802.	*Elytrigia repens* (L.) Nevski	пирій повзучий	
803.	*Eragrostis pilosa* (L.) P.Beauv.	гусятник волосистий	
804.	*Festuca heterophylla* Lam.	костриця різнолиста	ЧКУ
805.	*Festuca rubra* L.	костриця червона	
806.	*Festuca rupicola* Heuff.	костриця борозниста	
807.	*Festuca valesiaca* Schleich. ex Gaudin	костриця валіська	
808.	*Glyceria fluitans* (L.) R.Br.	лепешняк плаваючий	
809.	*Glyceria maxima* (Hartm.) Holmb.	лепешняк великий	
810.	*Glyceria nemoralis* (R.Uechtr.) R.Uechtr. & Koern.	лепешняк дібровний	
811.	*Helictochloa hookeri* (Scribn.) Romero Zarco subsp. *schelliana* (Hack.) Romero Zarco (= *Helictotrichon schellianum* (Hack.) Kitag.)	вівсюнець Шелла	РЧС
812.	*Helictotrichon desertorum* (Less.) Pilg.	вівсюнець пустельний	РЧС
813.	*Holcus lanatus* L.	медова трава шерстиста	
814.	*Holcus mollis* L.	медова трава м'яка	
815.	*Hordelymus europaeus* (L.) Jess. ex Harz	горделімус європейський	
816.	*Koeleria pyramidata* (Lam.) P.Beauv. (= *K. cristata* Pers.)	кипець пірамідальний	
817.	*Lolium arundinaceum* (Schreb.) Darbysh. subsp. *orientale* (Hack.) G.H.Loos (= *Festuca orientalis* (Hack.) V.I.Krecz. & Bobrov)	пажитниця східна	
818.	*Lolium giganteum* (L.) Darbysh. (= *Festuca gigantea* (L.) Vill.)	пажитниця велетенська	
819.	*Lolium perenne* L.	пажитниця багаторічна	
820.	*Lolium pratense* (Huds.) Darbysh. (= *Festuca pratensis* Huds.)	пажитниця лучна	
821.	*Melica nutans* L.	перлівка поникла	
822.	*Melica picta* K.Koch	перлівка ряба	
823.	*Melica transsilvanica* Schur	перлівка трансильванська	РЧС
824.	*Milium effusum* L.	просянка розлога	
825.	*Molinia caerulea* (L.) Moench	молінія голуба	
826.	*Phalaris arundinacea* L.	очеретянка звичайна	
827.	*Phleum phleoides* (L.) H.Karst.	тимофіївка степова	

828.	*Phleum pratense* L.	тимофіївка лучна	
829.	*Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steudel	очерет звичайний	
830.	*Poa angustifolia* L.	тонконіг вузьколистий	
831.	*Poa annua* L.	тонконіг однорічний	
832.	*Poa compressa* L.	тонконіг стиснутий	
833.	*Poa nemoralis* L.	тонконіг дібровний	
834.	*Poa palustris* L.	тонконіг болотний	
835.	*Poa pratensis* L.	тонконіг лучний	
836.	*Poa trivialis* L.	тонконіг звичайний	
837.	*Poa versicolor* Besser	тонконіг різнобарвний	РЧС
838.	*Sclerochloa dura* (L.) P.Beauv.	твердоколос стиснутий	
839.	*Sesleria heufleriana* Schur	сеслерія Гойфлера	РЧС
840.	*Setaria pumila* (Poir.) Roem. & Schult.	мишій сизий	
841.	*Setaria viridis* (L.) P.Beauv	мишій зелений	
842.	*Stipa capillata* L.	ковила волосиста	ЧКУ
843.	*Stipa pennata* L.	ковила пірчаста	ЧКУ
844.	*Stipa pulcherrima* K.Koch	ковила найкрасивіша	ЧКУ
845.	*Stipa tirsa* Steven	ковила вузьколиста	ЧКУ
846.	*Thinopyrum intermedium* (Host) Barkworth & D.R.Dewey (= *Elytrigia intermedia* (Host) Nevski)	пирій середній	
847.	*Trisetum flavescens* (L.) P.Beauv.	трищетинник жовтуватий	
Родина Acoraceae – аїрові			
848.	*Acorus calamus* L.	лепеха звичайна	
Родина Araceae – ароїдні			
849.	*Arum besseranum* Schott	арум Бессера	РЧС
Родина Lemnaceae – рясковi			
850.	*Lemna minor* L.	ряска мала	
851.	*Lemna trisulca* L.	ряска триборозенчаста	
852.	*Spirodela polyrrhiza* (L.) Schleid.	спіродела багатокоренева	
Родина Typhaceae – рогозові			
853.	*Sparganium emersum* Rehmann	їжача голівка проста	
854.	*Sparganium erectum* L.	їжача голівка пряма	
855.	*Typha angustifolia* L.	рогіз вузьколистий	
856.	*Typha latifolia* L.	рогіз широколистий	

Примітка. Для зручності читання умовні скорочення природоохоронних переліків подані на початку таблиці.

Укладачі: І. Дмитраш-Вацеба, Н. Сичак

Додаток В

ВИДОВИЙ СКЛАД ТА ОХОРОННІ КАТЕГОРІЇ ЕНТОМОФАУНИ

№	Назва наукова	Назва вернакулярна	ЧКУ	БК	МСОП
	РЯД Blattodea – таргани				
родина Ectobiidae					
1.	*Ectobius lapponicus* (Linnaeus, 1758)	тарган лапландський			
	РЯД Coleoptera – твердокрилі				
родина Carabidae – туруни					
2.	*Abax carinatus* (Duftschmid, 1812)	абакс ребристий			
3.	*Asaphidion flavipes* (Linnaeus, 1761)	ямковик жовтавий			
4.	*Calosoma inquisitor* (Linnaeus, 1758)	красотіл звичайний			
5.	*Calosoma sycophanta* (Linnaeus, 1758)	красотіл пахучий	ВР		
6.	*Carabus cancellatus* Illiger, 1798	турун ґратчастий			
7.	*Carabus coriaceus* Linnaeus, 1758	турун шкірястий			
8.	*Carabus glabratus* Paykull, 1790	турун гладенький			
9.	*Carabus linnaei* Panzer, 1810	турун Ліннеїв			
10.	*Carabus nemoralis* O. F. Müller, 1764	турун дібровний			
11.	*Carabus violaceus* Linnaeus, 1758	турун фіалковий			
12.	*Cicindela germanica* (Linnaeus, 1758)	стрибун німецький			
13.	*Cychrus caraboides* (Linnaeus, 1758)	довгоносець туруновий			
14.	*Harpalus rufipes* (DeGeer, 1774)	ґава рудонога			
15.	*Leistus ferrugineus* (Linnaeus, 1758)	лейст іржистий			
16.	*Limodromus assimilis* (Paykull, 1790)	біляводник подібний			
17.	*Molops piceus* (Panzer, 1793)	млинар смоляний			
18.	*Notiophilus biguttatus* (Fabricius, 1779	нічколюб двоплямий			
19.	*Notiophilus palustris* (Duftschmid, 1812)	нічколюб болотяний			
20.	*Patrobus atrorufus* (Strøm, 1768)	вітець брунатовий			
21.	*Poecilus cupreus* (Linnaeus, 1758)	різнобарвець мідяний			
22.	*Pterostichus niger* (Schaller, 1783)	птеростих чорний			
23.	*Pterostichus oblongopunctatus* (Fabricius, 1787)	птеростих ямковий			
24.	*Zabrus tenebrioides* (Goeze, 1777)	ґава чорна			
родина Cerambycidae – вусачі					
25.	*Agapanthia cardui* (Linnaeus, 1767)	хоптяниця будякова			
26.	*Agapanthia dahli* (Richter, 1821)	хоптяниця соняшникова			
27.	*Agapanthia intermedia* Ganglbauer, 1883	хоптяниця свербіжницева			
28.	*Agapanthia villosoviridescens* (DeGeer, 1775)	хоптяниця кропивова			
29.	*Alosterna tabacicolor* (DeGeer, 1775)	тютюнниця звичайна			
30.	*Aromia moschata* (Linnaeus, 1758)	пижмиця пахуча	ВР		
31.	*Cerambyx cerdo* Linnaeus, 1758	козак велетенський	ВР	II; рез. 6	VU
32.	*Chlorophorus herbstii* (Brahm, 1790)	травоколірник Гербстів			
33.	*Chlorophorus figuratus* (Scopoli, 1763)	травоколірник фіґурний			
34.	*Cortodera humeralis* (Schaller, 1783)	коротунка плечиста			
35.	*Dinoptera collaris* (Linnaeus, 1758)	квіткарик комірцевий			
36.	*Dorcadion fulvum* (Scopoli, 1763)	музичка брунатовий			
37.	*Dorcadion holosericeum* Krynicky, 1832	музичка шовковий			
38.	*Grammoptera abdominalis* (Stephens, 1831)	глодівка черевата			
39.	*Grammoptera ruficornis* (Fabricius, 1781)	глодівка рудовуса			
40.	*Grammoptera ustulata* (Schaller, 1783)	глодівка обпалена			
41.	*Hylotrupes bajulus* (Linnaeus, 1758)	струх хрупень			
42.	*Judolia cerambyciformis* (Schrank, 1781)	квіткарка скрипунова			

43.	*Lamia textor* (Linnaeus, 1758)	дебеляк звичайний			
44.	*Oberea erythrocephala* (Schrank, 1776)	прутяник червоноголовий			
45.	*Oberea linearis* (Linnaeus, 1761)	прутяник ліщиновий			
46.	*Plagionotus arcuatus* (Linnaeus, 1758)	наслідувач осиний			
47.	*Prionus coriarius* (Linnaeus, 1758)	фруз звичайний			
48.	*Pseudovadonia livida* (Fabricius, 1776)	струнь гливак			
49.	*Rhagium mordax* (DeGeer, 1775)	перев'язник березовий			
50.	*Rhagium sycophanta* (Schrank, 1781)	перев'язник дубовий			
51.	*Strangalia attenuata* (Linnaeus, 1758)	петлівка тонка			
52.	*Tetrops praeustus* (Linnaeus, 1758)	скрипунчик фруктовий			
родина Chrysomelidae – листоїди					
53.	*Leptinotarsa decemlineata* (Say, 1824)	колорадський жук			
родина Dytiscidae – плавунці					
54.	*Dytiscus latissimus* Linnaeus, 1758	плавунець широкий	НВ	II	VU
родина Geotrupidae – гнойовики					
55.	*Geotrupes stercorosus* (Hartmann, 1791)	гнойовик лісовий			
56.	*Lethrus apterus* (Laxmann, 1770)	кравчик звичайний			
родина Histeridae – карапузики					
57.	*Margarinotus marginatus* (Erichson, 1834)	валькуватик облямований			
родина Leiodidae – лейодіди					
58.	*Catops fuscus* (Panzer, 1794)	катопс бурий			
родина Lucanidae – рогачі					
59.	*Lucanus cervus* (Linnaeus, 1758)	рогач великий	Р	III; рез. 6	NT
родина Scarabaeidae – пластинчастовусі					
60.	*Cetonia aurata* (Linnaeus, 1758)	бронзівка золота			
61.	*Osmoderma barnabita* Motschulsky, 1845	жук-самітник	ВР	II; рез. 6	NT
62.	*Protaetia marmorata* (Fabricius, 1792)	бронзівка мармурова			
родина Silphidae – мертвоїди					
63.	*Necrodes littoralis* (Linnaeus, 1758)	трупарик узбережний			
64.	*Nicrophorus interruptus* Stephens, 1830	трупарик розірваний			
65.	*Nicrophorus vespillo* (Linnaeus, 1758)	трупарик шершневий			
66.	*Oiceoptoma thoracicum* (Linnaeus, 1758)	мертвоїд рудоспинний			
67.	*Silpha carinata* Herbst, 1783	мертвоїд ребристий			
РЯД Collembola – колемболи, ногохвістки					
родина Onychiuridae – оніхіури					
68.	*Tetrodontophora bielanensis* (Waga, 1842)	чотиризубка блакитна	Р		
РЯД Dermaptera – вуховертки, шкірястокрилі					
родина Forficulidae					
69.	*Forficula auricularia* Linnaeus, 1758	щипавка звичайна			
РЯД Hemiptera – напівтвердокрилі					
родина Cercopidae – пінявкові					
70.	*Cercopis vulnerata* Rossi, 1807	пінявиця зранена			
РЯД Hymenoptera – перетинчастокрилі					
родина Apidae – бджолині					
71.	*Bombus pomorum* (Panzer, 1805)	джміль яскравий	ВР		
72.	*Bombus terrestris* (Linnaeus, 1758)	джміль земляний			
73.	*Xylocopa valga* Gerstäcker, 1872	бджола-тесляр звичайна	Р		LC
РЯД Lepidoptera – лускокрилі, метелики					
родина Erebidae – еребіди					
74.	*Catocala sponsa* (Linnaeus, 1767)	стрічкарка малинова	Р		
родина Nymphalidae – сонцевики					
75.	*Aglais urticae* (Linnaeus, 1758)	кропив'янка			
76.	*Apatura iris* (Linnaeus, 1758)	переливниця велика	ВР		
77.	*Inachis io* (Linnaeus, 1758)	павич денний			
родина Saturniidae – сатурнієві					
78.	*Saturnia pyri* (Denis & Schiffermüller, 1775)	павоочка грушева	ВР		

родина Sphingidae – бражникові					
79.	*Proserpinus proserpina* (Pallas, 1772)	прозерпіна	Р	II	DD
родина Papilionidae – косатцеві					
80.	*Papilio machaon* (Linnaeus, 1758)	махаон			
РЯД Mantodea – богомолові					
родина Mantidae – богомолові					
81.	*Mantis religiosa* (Linnaeus, 1758)	богомол звичайний			
РЯД Mecoptera – скорпіонові мухи, скорпіонниці					
родина Bittacidae – комарівкові					
82.	*Bittacus italicus* (O.F. Müller, 1766)	комарівка італійська	ВР		
РЯД Neuroptera – сітчастокрилі					
родина Chrysopidae – золотоочки					
83.	*Chrysopa perla* (Linnaeus, 1758)	золотоочка звичайна			
родина Myrmeleonidae – мирмелеонтоїди					
84.	*Myrmeleon formicarius* Linnaeus, 1767	мурахолев мурашиний			
родина Osmylidae – осмилоїди					
85.	*Osmylus fulvicephalus* (Scopoli, 1763)	струмковик жовтоголовий			
РЯД Odonata – бабки					
родина Aeshnidae – коромислові					
86.	*Anax imperator* Leach in Brewster, 1815	дозірець імператорський	ВР		
87.	*Aeshna cyanea* (O. F. Müller, 1764)	коромисло синє			
родина Calopterygidae – красуневі					
88.	*Calopteryx splendens* (Harris, 1780)	красуня блискуча			
89.	*Calopteryx virgo* (Linnaeus, 1758)	красуня-дівчина	ВР		
родина Coenagrionidae – стрілкові					
90.	*Coenagrion puella* (Linnaeus, 1758)	стрілка-дівчина			
родина Gomphidae – дідки					
91.	*Onychogomphus forcipatus* (Linnaeus, 1758)	дідок звичайний			
родина Lestidae – лютки					
92.	*Lestes dryas* Kirby, 1890	лютка Дріада			
родина Libellulidae – бабки справжні					
93.	*Libellula depressa* Linnaeus, 1758	бабка пласка			
94.	*Sympetrum sanguineum* (O. F. Müller, 1764)	тонкочеревець червоний			
родина Platycnemididae – плосконіжкові					
95.	*Platycnemis pennipes* (Pallas, 1771)	пласконіжка звичайна			
РЯД Orthoptera – прямокрилі					
родина Acrididae – саранові					
96.	*Chorthippus biguttulus* (Linnaeus, 1758)	кобилка двопляма			
родина Tettigoniidae – коники справжні					
97.	*Decticus verrucivorus* (Linnaeus, 1758)	коник сірий			
98.	*Ephippiger ephippiger* (Fiebig, 1784)	коник осідланий			
родина Gryllidae – справжні цвіркуни					
99.	*Gryllus campestris* Linnaeus, 1758	цвіркун польовий			
100.	*Oecanthus pellucens* (Scopoli, 1763)	цвіркун деревний			
101.	*Phaneroptera falcata* (Poda, 1761)	коник серпиковий			
102.	*Tettigonia viridissima* (Linnaeus, 1758)	коник найзеленіший			

Умовні скорочення: ЧКУ (Червона книга України): ВР – вразливий, Р – рідкісний, НВ – недостатньо відомий; МСОП – Червоний список Міжнародної спілки охорони природи: DD – недостатньо відомостей, LC – вид під найменшою загрозою, NT – стан виду близький до загрозливого, VU – вразливий; БК – Бернська конвенція із зазначенням списків, у які внесено вид.

Укладач А. Заморока

ВИДОВИЙ СКЛАД ТА ОХОРОННІ КАТЕГОРІЇ ІХТІОФАУНИ

№ з/п	Родини та види		ЧКУ	ОД, II	БК, III	ЧКІФ	Мігранти
Родина Petromyzontidae – міногові							
1.	*Eudontomyzon mariae* (Berg, 1931)	мінога українська	ЗН	+	+	NT	+
Родина Acipenseridae – осетрові							
2.	*Acipenser ruthenus* Linnaeus, 1758	стерлядь прісноводна	ВР		+	VU	+
Родина Cyprinidae – коропові							
3.	*Abramis brama* (Linnaeus, 1758)	лящ звичайний					+
4.	*Alburnoides bipunctatus* (Bloch, 1782)	бистрянка звичайна					
5.	*Alburnoides rossicus* Berg, 1924	бистрянка російська	ВР			DD	
6.	*Alburnus alburnus* (Linnaeus, 1758)	верховодка звичайна					
7.	*Aspius aspius* (Linnaeus, 1758)	білизна європейська		+	+		
8.	*Ballerus sapa* (Pallas, 1814)	клепець європейський					
9.	*Barbus barbus* (Linnaeus, 1758)	марена звичайна	ВР			LC	+
10.	*Barbus carpathicus* Kotlík, Tsigenopoulos, Ráb & Berrebi, 2002	марена карпатська	ВР				
11.	*Barbus petenyi* Heckel, 1852	марена дунайсько-дністрова				LC	
12.	*Blicca bjoerkna* (Linnaeus, 1758)	плоскирка європейська					+
13.	*Carassius carassius* (Linnaeus, 1758)	карась звичайний	ВР			CR	
14.	*Carassius gibelio* (Bloch, 1782)	карась сріблястий					
15.	*Chondrostoma nasus* (Linnaeus, 1758)	підуст звичайний			+		
16.	*Ctenopharyngodon idella* (Valenciennes, 1844)	білий амур східноазіатський					+
17.	*Cyprinus carpio* Linnaeus, 1758	короп звичайний					
18.	*Gobio gobio* (Linnaeus, 1758)	пічкур звичайний					
19.	*Gobio sarmaticus* Berg, 1949	пічкур дністровський					
20.	*Hypophthalmichthys molitrix* (Valenciennes, 1844)	товстолобик білий амурський					+
21.	*Hypophthalmichthys nobilis* (Richardson, 1845)	товстолобик строкатий південнокитайський					
22.	*Leuciscus idus* (Linnaeus, 1758)	в'язь звичайний	ВР			VU	

23.	*Leuciscus leuciscus* (Linnaeus, 1758)	ялець звичайний	ВР			DD	+
24.	*Pelecus cultratus* (Linnaeus, 1758)	чехоня звичайна		+	+		+
25.	*Petroleuciscus borysthenicus* (Kessler, 1859)	бобирець звичайний					
26.	*Phoxinus phoxinus* (Linnaeus, 1758)	гольян звичайний					
27.	*Pseudorasbora parva* (Temminck & Schlegel, 1846)	чебачок амурський					
28.	*Rhodeus amarus* (Bloch, 1782)	гірчак європейський					
29.	*Romanogobio belingi* (Slastenenko, 1934)	білоперий пічкур дніпровський					
30.	*Romanogobio kesslerii* (Dybowski, 1862)	білоперий пічкур дністровський	ВР	+		DD	
31.	*Rutilus frisii* (Nordmann, 1840)	вирезуб причорноморський	ЗН	+	+	NT	+
32.	*Rutilus rutilus* (Linnaeus, 1758)	плітка звичайна					+
33.	*Scardinius erythrophthalmus* (Linnaeus, 1758)	краснопірка звичайна					
34.	*Squalius cephalus* (Linnaeus, 1758)	головень європейський					+
35.	*Tinca tinca* (Linnaeus, 1758)	лин звичайний					
36.	*Vimba vimba* (Linnaeus, 1758)	рибець звичайний					+
Родина Cobitidae – в'юнові							
37	*Cobitis taenia* Linnaeus, 1758	щипавка звичайна		+	+		
38.	*Misgurnus fossilis* (Linnaeus, 1758)	в'юн звичайний		+			
39.	*Sabanejewia baltica* Witkowski, 1994	золотиста щипавка північна					
Родина Balitoridae – баліторові							
40.	*Barbatula barbatula* (Linnaeus, 1758)	вусатий слиж європейський					
Родина Ictaluridae – іктазурові							
41.	*Ictalurus punctatus* (Rafinesque, 1818)	канальний сом плямистий					
Родина Siluridae – сомові							
42.	*Silurus glanis* Linnaeus, 1758	сом європейський					
Родина Salmonidae – лососеві							
43.	*Hucho hucho* (Linnaeus, 1758)*	лосось дунайський*	ЗН	+	+	EN	
44.	*Oncorhynchus mykiss* (Walbaum, 1792) *	пструг райдужний*					+
45.	*Salmo trutta* Linnaeus, 1758*	пструг струмковий*				NT	+
46.	*Thymallus thymallus* (Linnaeus, 1758)	харіус європейський	ВР		+	NT	+
Родина Esocidae – щукові							
47.	*Esox lucius* Linnaeus, 1758	щука звичайна					
Родина Lotidae – миневі							
48.	*Lota lota* (Linnaeus, 1758)	минь річковий	ВР			DD	+

Родина Cottidae – бабцеві							
49.	*Cottus gobio* Linnaeus, 1758	бабець європейський		+			
50.	*Cottus microstomus* Heckel, 1837	бабець малоротий					
51.	*Cottus poecilopus* Heckel, 1837	бабець строкатоплавцевий					
Родина Centrarchidae – центрархові							
52.	*Lepomis gibbosus* (Linnaeus, 1758)	сонячний окунь звичайний					
Родина Percidae – окуневі							
53.	*Gymnocephalus acerinus* (Güldenstädt, 1774)	носар, бірючок	ЗН			DD	
54.	*Gymnocephalus cernua* (Linnaeus, 1758)	йорж звичайний					
55.	*Perca fluviatilis* Linnaeus, 1758	окунь звичайний					
56.	*Sander lucioperca* (Linnaeus, 1758)	судак звичайний					+
57.	*Zingel zingel* (Linnaeus, 1766)	чіп звичайний, чіп великий	ВР	+	+	DD	
Родина Gobiidae – бичкові							
58.	*Babka gymnotrachelus* (Kessler, 1857)	бичок-гонець					
59.	*Neogobius fluviatilis* (Pallas, 1814)	бичок-пісочник					
60.	*Neogobius melanostomus* (Pallas, 1814)	бичок-кругляк					
61.	*Ponticola kessleri* (Günther, 1861)	бичок-головань					
62.	*Proterorhinus semilunaris* (Heckel, 1837)	бичок-цуцик західний					

Примітка. Позначення «*» – види, імовірно, потрапили у Дністер із рибних господарств, популяцій у межах Парку не утворюють

Умовні скорочення: ЧКУ (Червона книга України): ЗН – зникаючий, ВР – вразливий, ЧКІФ (Червона книга Івано-Франківської області (тваринний світ)): DD – недостатньо відомостей, LC – вид під найменшою загрозою, NT – стан виду близький до загрозливого, VU – вразливий, EN – у стані загрози, CR – перебуває у критичному стані.

Укладачі: М. Ковтун, Л. Стрембіцький

ВИДОВИЙ СКЛАД ТА ОХОРОННІ КАТЕГОРІЇ ЗЕМНОВОДНИХ

№	Родини та види земноводних		ЧКУ	Директива оселищ	Бернська конвенція	ЧКІФ
	РЯД Caudata – хвостаті					
	родина Salamandridae – саламандрові					
1.	*Lissotriton vulgaris* (Linnaeus,1758)	тритон звичайний			III	
2.	*Triturus cristatus* (Laurenti, 1768)	тритон гребінчастий	ВР	III	II	NT
	РЯД Anura – безхвості					
	родина Bombinatoridae – кумкові					
3.	*Bombina bombina* (Linnaeus, 1761)	кумка червоночерева		II, III	II	
4.	*Bombina variegata* (Linnaeus, 1758)	кумка жовточерева	ВР	II, III	II	LC
	родина Hylidae – райкові					
5.	*Hyla orientalis* (Bedriaga, 1890)	райка східна				
	родина Bufonidae – ропухові					
6.	*Bufo bufo* (Linnaeus, 1758)	ропуха звичайна			III	
7.	*Bufotes viridis* (Laurenti, 1768)	ропуха зелена		III	II	VU
	родина Pelobatidae – часничницеві					
8.	*Pelobates fuscus* (Laurenti, 1768)	часничниця звичайна		III, Priority sp.	II	NT
	родина Ranidae – жаб'ячі					
9.	*Rana dalmatina* Fitzinger in Bonaparte, 1839	жаба прудка		III	II	LC
10.	*Rana temporaria* Linnaeus, 1758	жаба трав'яна		V	III	
11.	*Pelophylax esculentus* (Linnaeus, 1758)	жаба їстівна			III	
12.	*Pelophylax ridibundus* (Pallas, 1771)	жаба озерна			III	

Умовні скорочення: ЧКУ (Червона книга України): ВР – вразливий, ЧКІФ (Червона книга Івано-Франківської області): DD – недостатньо відомостей, LC – вид під найменшою загрозою, NT – стан виду близький до загрозливого, VU – вразливий, EN – у стані загрози, CR – перебуває у критичному стані; ДО – Директива оселищ Ради ЄС; БК – Бернська конвенція із зазначенням додатків, до яких включений вид.

Укладач: Н. Смірнов, М. Ковтун

ВИДОВИЙ СКЛАД ТА ОХОРОННІ КАТЕГОРІЇ ПЛАЗУНІВ

№	Види рептилій		ЧКУ	ОД	БК	ЧКІФ
	РЯД Testudines – черепахові					
	Родина Emydidae – прісноводні черепахи					
1.	*Emys orbicularis* (Linnaeus,1758)	черепаха болотяна		II, IV	II	NT
2.	*Trachemys scripta* Thunberg, 1831	червоновуха черепаха звичайна				
	РЯД Squamata – лускаті					
	Родина Anguidae – веретінницеві					
3.	*Anguis colchica* (Nordmann, 1840)	веретільниця східна				
	Родина Lacertidae – ящіркові					
4.	*Lacerta agilis* Linnaeus, 1758	ящірка прудка			II	
5.	*Lacerta viridis* (Laurenti, 1768)	ящірка зелена	ВР		II	NT
6.	*Zootoca vivipara* (Jacquin, 1787)	ящірка живородна			III	
	Родина Colubridae – полозові					
7.	*Coronella austriaca* Laurenti, 1768	мідянка звичайна	ВР		II	NT
8.	*Natrix natrix* (Linnaeus,1758)	вуж звичайний			III	
9.	*Natrix tessellata* (Laurenti, 1768)	вуж водяний			II	NT
10	*Zamenis longissimus* (Laurenti, 1768)	полоз ескулапів	ЗН		II	EN
	Родина Viperidae – гадюкові					
11	*Vipera berus* (Linnaeus,1758)	гадюка звичайна			III	

Умовні скорочення: ЧКУ (Червона книга України): ЗН – зникаючий, ВР – вразливий, ЧКІФ (Червона книга Івано-Франківської області): DD – недостатньо відомостей, LC – вид під найменшою загрозою, NT – стан виду близький до загрозливого, VU – вразливий, EN – у стані загрози, CR – перебуває у критичному стані; ДО – Директива оселищ Ради ЄС; БК – Бернська конвенція із зазначенням додатків, до яких включений вид.

Укладач: Н. Смірнов, М. Ковтун

ОРНІТОФАУНА ТА ЇЇ ПРИРОДООХОРОННИЙ СТАТУС

№ п/п	Види		ЧКІФ	ЧКУ	SPEC	ETS	IUCN	Birds Dir.	Bern Conv.	Bonn Conv.	AEWA	Статус виду
РЯД Gaviiformes – гагароподібні												
Родина Gaviidae – гагарові												
1.	*Gavia arctica* (Linnaeus, 1758)	гагара чорношия							II	II		За
2.	*Gavia stellata* (Pontoppidan, 1763)	гагара червоношия							II	II	√	За
РЯД Podicipediformes – пірникозоподібні												
Родина Podicipedidae – пірникозові												
3.	*Podiceps cristatus* (Linnaeus, 1758)	пірникоза велика			—	S			III			Т
4.	*Podiceps grisegena* (Boddaert, 1783)	пірникоза сірощока			—	S			II	II	√	Т
5.	*Podiceps nigricollis* C.L. Brehm, 1831	пірникоза чорношия			—	S			II			Т
6.	*Tachybaptus ruficollis* (Pallas, 1764)	пірникоза мала			—	S			II			Г, П
РЯД Suliformes – сулоподібні												
Родина Phalacrocoracidae – бакланові												
7.	*Phalacrocorax carbo* (Linnaeus, 1758)	баклан великий			—	S			III			За
РЯД Pelecaniformes – пеліканоподібні												
Родина Ardeidae – чаплеві												
8.	*Ardea alba* Linnaeus, 1758	чепура велика			—	S		I	III	II	√	Т
9.	*Ardea cinerea* Linnaeus, 1758	чапля сіра			—	S			III			Г, П
10.	*Ardea purpurea* Linnaeus, 1766	чапля руда	NT		3	(D)		I	III	II	√	Т
11.	*Botaurus stellaris* (Linnaeus, 1758)	бугай водяний	NT		3	H		I	III	II	√	Г, П
12.	*Egretta garzetta* (Linnaeus, 1766)	чепура мала			—	S		I	III			Т
13.	*Ixobrychus minutus* (Linnaeus, 1766)	бугайчик звичайний	NT		3	(H)		I	III	II	√	Г, П
14.	*Nycticorax nycticorax* (Linnaeus, 1758)	квак звичайний			3	H		I	III			За
РЯД Ciconiiformes –лелекоподібні												
Родина Ciconiidae – лелекові												
15.	*Ciconia ciconia* (Linnaeus, 1758)	лелека білий			2	H		I	III	II	√	Г, П
16.	*Ciconia nigra* (Linnaeus, 1758)	лелека чорний	NT	P	2	R		I	III	II	√	Г, П
РЯД Anseriformes – гусеподібні												
Родина Anatidae – качкові												
17.	*Anas acuta* Linnaeus, 1758	шилохвіст північний							III	I; II		Т

18.	*Anas crecca* Linnaeus, 1758	чирянка мала							III	I; II		Т
19.	*Anas platyrhynchos* Linnaeus, 1758	крижень звичайний			__	(S)		II/1; III/1	III	II	√	Г, П
20.	*Anser albifrons* (Scopoli, 1769)	гуска білолоба							III	I; II		Т
21.	*Anser anser* (Linnaeus, 1758)	гуска сіра			__	S		II/1; III/2	III	II	√	Т
22.	*Anser erythropus* (Linnaeus, 1758)	гуска мала	NA	В			VU		II	I; II		Т
23.	*Aythya ferina* (Linnaeus, 1758)	попелюх звичайний	VU		2	(D)		II/1; III/2	III	II	√	Т
24.	*Aythya fuligula* (Linnaeus, 1758)	чернь чубата	NT		3	(D)		II/1; III/2	III	II	√	Т
25.	*Aythya nyroca* (Güldenstädt, 1770)	чернь білоока	EN	В	1	(VU)	NT	I	III	I; II	√	Т
26.	*Aythya marila* (Linnaeus, 1761)	чернь морська							III	I; II		Т
27.	*Bucephala clangula* (Linnaeus, 1758)	гоголь зеленоголовий	NA	Р					III	I; II		З
28.	*Cygnus cygnus* (Linnaeus, 1758)	лебідь-кликун							II	I; II		Т
29.	*Cygnus olor* (Gmelin, JF, 1789)	лебідь-шипун			__c	S		II/2	III	II	√	Г, П
30.	*Mareca penelope* (Linnaeus, 1758)	свищ євразійський							III	I; II		Т
31.	*Mareca strepera* (Linnaeus, 1758)	нерозень	LC	Р	3	(H)		II/1	III	II	√	Т
32.	*Mergus merganser* Linnaeus, 1758	крех великий	NT						III	I; II		Т
33.	*Spatula querquedula* (Linnaeus, 1758)	чирянка велика	NT		3	(D)		II/1	III	II	√	Г, П
34.	*Spatula clypeata* (Linnaeus, 1758)	широконіска північна	NT		3	(D)		II/1; III/2	III	II	√	Т
РЯД Falconiformes – соколоподібні												
Родина Pandionidae – скопові												
35.	*Pandion haliaetus* (Linnaeus, 1758)	скопа західна	NE	3				II	II	II		Т
Родина Accipitridae – яструбові												
36.	*Accipiter gentilis* (Linnaeus, 1758)	яструб великий			__	S			III	II		О
37.	*Accipiter nisus* (Linnaeus, 1758)	яструб малий			__	S			III	II		О
38.	*Aquila chrysaëtos* (Linnaeus, 1758)	беркут	NT	В	3	R		I	III	II		За
39.	*Buteo buteo* (Linnaeus, 1758)	канюк звичайний			__	S			III	II		Г, П
40.	*Buteo rufinus* (Cretzschmar, 1829)	канюк степовий	NA	Р					II	I; II		За
41.	*Circaëtus gallicus* (Gmelin, JF, 1788)	змієїд блакитноногий	NT	Р	3	(R)		I	III	II		Т
42.	*Circus aeruginosus* (Linnaeus, 1758)	лунь очеретяний			__	S		I	III	II		Г, П
43.	*Circus cyaneus* (Linnaeus, 1766)	лунь польовий	NE	Р	3	H		I	III	II		Т
44.	*Circus pygargus* (Linnaeus, 1758)	лунь лучний	NT	В	__c	S		I	III	II		Т
45.	*Clanga clanga* (Pallas, 1811)	підорлик великий	NA	Р			VU		II	I; II		Т
46.	*Clanga pomarina* (C.L. Brehm, 1831)	підорлик малий	NT	Р	2	(D)		I	III	II		Г, П
47.	*Haliaeetus albicilla* (Linnaeus, 1758)	орлан-білохвіст	NA	Р	1	R	NT	I	III	I; II		За
48.	*Hieraaetus pennatus* (Gmelin, JF, 1788)	орел-карлик	NT	Р	3	(R)		I	III	II		За
49.	*Milvus migrans* (Boddaert, 1783)	шуліка чорний	NT	В	3	(VU)		I	III	II		Г, П
50.	*Pernis apivorus* (Linnaeus, 1758)	осоїд євразійський	NT		__c	(S)		I	III	II		Г, П

Родина Falconidae – соколові												
51.	*Falco cherrug* J.E. Gray, 1834	балабан	NA	B								Т
52.	*Falco columbarius* Linnaeus, 1758	підсоколик малий										Т
53.	*Falco peregrinus* Tunstall, 1771	сапсан	DD	P								Т
54.	*Falco subbuteo* Linnaeus, 1758	підсоколик великий	NT		—	(S)			III	II		С
55.	*Falco tinnunculus* Linnaeus, 1758	боривітер звичайний			3	D			III	II		Г, П
56.	*Falco vespertinus* Linnaeus, 1766	кібчик червононогий	NT		3	(VU)		I	III	II		Т
РЯД Galliformes – куроподібні												
Родина Phasianidae – фазанові												
57.	*Coturnix coturnix* (Linnaeus, 1758)	перепілка звичайна			3	(H)		II/2	III	II		Г, П
58.	*Perdix perdix* (Linnaeus, 1758)	куріпка сіра			3	VU		II/1	III			О
РЯД Gruiformes – журавлеподібні												
Родина Gruidae – журавлеві												
59.	*Grus grus* (Linnaeus, 1758)	журавель сірий	NA	P	2	(H)		I	III	II	√	Т
Родина Rallidae – пастушкові												
60.	*Crex crex* (Linnaeus, 1758)	деркач лучний			1	H	NT	I	III	II		Г, П
61.	*Gallinula chloropus* (Linnaeus, 1758)	курочка водяна			—	S		II/2	III			Г, П
62.	*Fulica atra* Linnaeus, 1758	лиска звичайна			—	(S)		II/1; III/2	III	II	√	Г, П
63.	*Porzana porzana* (Linnaeus, 1766)	погонич звичайний			c	(S)		I	III	II	√	Г, П
РЯД Charadriiformes – сивкоподібні												
Родина Charadriidae – сивкові												
64.	*Charadrius dubius* Scopoli, 1786	пісочник малий			—	(S)			III	II	√	Г, П
65.	*Pluvialis squatarola* (Linnaeus, 1758)	сивка морська										Т
66.	*Pluvialis apricaria* (Linnaeus, 1758)	сивка звичайна										Т
67.	*Vanellus vanellus* (Linnaeus, 1758)	чайка чубата	VU		2	VU		II/2	III	II	√	Г, П
Родина Haematopodidae – кулики-сороки												
68.	*Haematopus ostralegus* Linnaeus, 1758	кулик-сорока євразійський	NA	B								За
Родина Scolopacidae – баранцеві												
69.	*Actitis hypoleucos* (Linnaeus, 1758)	набережник палеарктичний			3	(D)			III	II	√	Г, П
70.	*Calidris pugnax* (Linnaeus, 1758)	брижач										Т
71.	*Gallinago gallinago* (Linnaeus, 1758)	баранець звичайний	NT		3	(D)		II/1; III/2	III	II	√	Т
72.	*Gallinago media* (Latham, 1787)	баранець великий	NA	3	1	D	NT	I	III	II	√	Т
73.	*Tringa erythropus* (Pallas, 1764)	коловодник чорний										Т
74.	*Tringa glareola* Linnaeus, 1758	коловодник болотяний										Т
75.	*Tringa ochropus* Linnaeus, 1758	коловодник лісовий			—	S			III	II	√	Т

76.	*Tringa totanus* (Linnaeus, 1758)	коловодник звичайний	NT		2	D		II/2	III	II	√	Г, П
77.	*Limosa limosa* (Linnaeus, 1758)	грицик великий	NT		2	VU		II/2	III	II	√	Т
78.	*Lymnocryptes minimus* (Brünnich, 1764)	баранець малий										Т
79.	*Scolopax rusticola* Linnaeus, 1758	слуква лісова	NT		3	(D)		II/1; III/2	III	II		Т
Родина Laridae – мартинові												
80.	*Chlidonias hybrida* (Pallas, 1811)	крячок білощокий			3	H		I	III			Т
81.	*Chlidonias leucopterus* (Temminck, 1815)	крячок білокрилий										Т
82.	*Chlidonias niger* (Linnaeus, 1758)	крячок чорний	EN		3	(H)		I	III	II	√	Г, П
83.	*Chroicocephalus ridibundus* (Linnaeus, 1766)	мартин звичайний			_e	(S)		II/2	III			Г, П
84.	*Larus argentatus* Pontoppidan, 1763	мартин сріблястий										Т
85.	*Larus cachinnans* Pallas, 1811	мартин жовтоногий			_e	S		II/2	III			Т
86.	*Larus canus* Linnaeus, 1758	мартин сивий			2	(H)		II/2	III			Т
87.	*Larus fuscus* Linnaeus, 1758	мартин чорнокрилий										Т
88.	*Sterna hirundo* Linnaeus, 1758	крячок річковий			_	S		I	III	II	√	Т
89.	*Sternula albifrons* (Pallas, 1764)	крячок малий	NT	Р	3	D		I	III	II	√	За
РЯД Columbiformes – голубоподібні												
Родина Columbidae – голубові												
90.	*Columba livia* Gmelin, JF, 1789	голуб сизий			_	(S)		II/1	III			О
91.	*Columba oenas* Linnaeus, 1758	голуб-синяк	NT	В	_e	S		II/2	III			Г, П
92.	*Columba palumbus* Linnaeus, 1758	припутень			_e	S		II/1; III/1				Г, П
93.	*Streptopelia decaocto* (Frivaldszky, 1838)	горлиця садова			_	S		II/2	III			О
94.	*Streptopelia turtur* (Linnaeus, 1758)	горлиця звичайна	NT		3	D		II/2	III	II		Г, П
РЯД Cuculida – зозулеві												
Родина Cuculidae – зозулеві												
95.	*Cuculus canorus* Linnaeus, 1758	зозуля звичайна			_	S			III			Г, П
РЯД Strigiformes – совоподібні												
Родина Strigidae – совові												
96.	*Asio flammeus* (Pontoppidan, 1763)	сова болотяна	NT	Р	3	(H)		I	III			Г, П
97.	*Asio otus* (Linnaeus, 1758)	сова вухата			_	(S)			III			О

98.	*Athene noctua* (Scopoli, 1769)	сич хатній			3	(D)			III			O
99.	*Bubo bubo* (Linnaeus, 1758)	пугач палеарктичний	NT	P	3	(H)		I	III			O
100.	*Strix aluco* Linnaeus, 1758	сова сіра			_e	S			III			O
101.	*Strix uralensis* Pallas, 1771	сова довгохвоста	LC	H	—	(S)		I	III			O
Родина Tytonidae – сипухові												
102.	*Tyto alba* (Scopoli, 1769)	сипуха крапчаста	CR	3								3a
РЯД Caprimulgiformes – дрімлюгоподібні												
Родина Caprimulgidae – дрімлюгові												
103.	*Caprimulgus europaeus* Linnaeus, 1758	дрімлюга звичайний	NT		2	(H)		I	III			Г, П
РЯД Apodiformes – серпокрильцеподібні												
Родина Apodidae – серпокрильцеві												
104.	*Apus apus* (Linnaeus, 1758)	серпокрилець чорний			—	(S)			III			Г, П
РЯД Coraciiformes – сиворакшеподібні												
Родина Alcedinidae – рибалочкові												
105.	*Alcedo atthis* (Linnaeus, 1758)	рибалочка блакитний			3	H		I	III			O
Родина Meropidae – бджолоїдкові												
106.	*Merops apiaster* Linnaeus, 1758	бджолоїдка зелена			3	(H)			III	II		Г, П
РЯД Bucerotiformes – птахи-носороги												
Родина Upupidae – одудові												
107.	*Upupa epops* Linnaeus, 1758	одуд євразійський			3	(D)			III			Г, П
РЯД Piciformes – дятлоподібні												
Родина Picidae – дятлові												
108.	*Dendrocopos major* (Linnaeus, 1758)	дятел звичайний			—	S			III			O
109.	*Dendrocopos syriacus* (Hemprich & Ehrenberg, 1833)	дятел сирійський			_e	(S)		I	III			O
110.	*Dendrocoptes medius* (Linnaeus, 1758)	дятел середній			_e	(S)		I	III			O
111.	*Dryocopus martius* (Linnaeus, 1758)	жовна чорна			—	S		I	III			O
112.	*Dryobates minor* (Linnaeus, 1758)	дятел малий			—	(S)			III			O
113.	*Jynx torquilla* Linnaeus, 1758	крутиголовка звичайна			3	(D)			III			Г, П
114.	*Picus canus* Gmelin, JF, 1788	жовна сива			3	(H)		I	III			O
115.	*Picus viridis* Linnaeus, 1758	жовна зелена	VU	B	2	(H)			III			O

РЯД Passeriformes – горобцеподібні												
Родина Hirundinidae – ластівкові												
116.	*Delichon urbicum* (Linnaeus, 1758)	ластівка міська			3	(D)			III			Г, П
117.	*Hirundo rustica* Linnaeus, 1758	ластівка сільська			3	H			III			Г, П
118.	*Riparia riparia* (Linnaeus, 1758)	ластівка берегова			3	(H)			III			Г, П
Родина Alaudidae – жайворонкові												
119.	*Alauda arvensis* Linnaeus, 1758	жайворонок польовий			3	(H)		II/1	III			Г, П
120.	*Galerida cristata* (Linnaeus, 1758)	посмітюха звичайна	VU		3	(H)			III			O
121.	*Lullula arborea* (Linnaeus, 1758)	жайворонок лісовий			2	H		I	III			Г, П
Родина Motacillidae – плискові												
122.	*Anthus campestris* (Linnaeus, 1758)	щеврик польовий			3	(D)		I	III			T
123.	*Anthus pratensis* (Linnaeus, 1758)	щеврик лучний			__e	(S)			III			Г, П
124.	*Anthus trivialis* (Linnaeus, 1758)	щеврик лісовий			__	S			III			Г, П
125.	*Motacilla alba* Linnaeus, 1758	плиска біла			__	S			III			Г, П
126.	*Motacilla flava* Linnaeus, 1758	плиска жовта			__	(S)			III			Г, П
127.	*Motacilla citreola* Pallas, 1776	плиска жовтоголова			__	(S)			III			Г, П
Родина Laniidae – сорокопудові												
128.	*Lanius collurio* Linnaeus, 1758	сорокопуд терновий			3	(H)		I	III			Г, П
129.	*Lanius excubitor* Linnaeus, 1758	сорокопуд сірий	LC	P	3	(H)			III			O
130.	*Lanius minor* Gmelin, JF, 1788	сорокопуд чорнолобий	NT		2	(D)		I	III			Г, П
Родина Oriolidae – вивільгові												
131.	*Oriolus oriolus* (Linnaeus, 1758)	вивільга звичайна			__	S			III			Г, П
Родина Sturnidae – шпакові												
132.	*Sturnus vulgaris* Linnaeus, 1758	шпак звичайний			3	D		II/2				Г, П
Родина Corvidae – воронові												
133.	*Coloeus monedula* (Linnaeus, 1758)	галка звичайна			__e	(S)		II/2				O
134.	*Corvus corax* Linnaeus, 1758	крук звичайний			__	S			III			O
135.	*Corvus cornix* Linnaeus, 1758	ворона сіра			__	S		II/2				O
136.	*Corvus frugilegus* Linnaeus, 1758	грак			__	(S)		II/2				O
137.	*Garrulus glandarius* (Linnaeus, 1758)	сойка звичайна			__	S		II/2				O
138.	*Pica pica* (Linnaeus, 1758)	сорока звичайна			__	S		II/2				O

Родина Bombycillidae – омелюхові												
139.	*Bombycilla garrulus* (Linnaeus, 1758)	омелюх звичайний			—	S			III			З
Родина Troglodytidae – воловоочкові												
140.	*Troglodytes troglodytes* (Linnaeus, 1758)	волове очко			—	S			III			О
Родина Prunellidae – тинівкові												
141.	*Prunella modularis* (Linnaeus, 1758)	тинівка лісова			_e	S			III			Т
Родина Locustellidae – кобилочкові												
142.	*Locustella fluviatilis* (Wolf, 1810)	кобилочка річкова			_e	(S)			III	II		Г, П
143.	*Locustella luscinioides* (Savi, 1824)	кобилочка солов'їна			_e	(S)			III	II		Г, П
144.	*Locustella naevia* (Boddaert, 1783)	кобилочка-цвіркун	NT		_e	(S)			III	II		Г, П
Родина Acrocephalidae – очеретянкові												
145.	*Acrocephalus arundinaceus* (Linnaeus, 1758)	очеретянка велика			—	(S)			III	II		Г, П
146.	*Acrocephalus palustris* (Bechstein, 1798)	очеретянка чагарникова			_e	(S)			III	II		Г, П
147.	*Acrocephalus schoenobaenus* (Linnaeus, 1758)	очеретянка лучна			_e	S			III	II		Г, П
148.	*Acrocephalus scirpaceus* (Hermann, 1804)	очеретянка ставкова			_e	S			III	II		Г, П
Родина Sylviidae – кропив'янкові												
149.	*Curruca communis* (Latham, 1787)	кропив'янка сіра			_e	S			III	II		Г, П
150.	*Curruca curruca* (Linnaeus, 1758)	кропив'янка прудка			—	S			III	II		Г, П
151.	*Curruca nisoria* (Bechstein, 1792)	кропив'янка рябогруда	VU		_e	S		I	III	II		Г, П
152.	*Hippolais icterina* (Vieillot, 1817)	берестянка звичайна			_e	(S)			III	II		Г, П
153.	*Sylvia atricapilla* (Linnaeus, 1758)	кропив'янка чорноголова			_e	S			III	II		Г, П
154.	*Sylvia borin* (Boddaert, 1783)	кропив'янка садова			_e	S			III	II		Г, П
Родина Phylloscopidae – вівчарикові												
155.	*Phylloscopus collybita* (Vieillot, 1817)	вівчарик-ковалик			—	S			III	II		Г, П
156.	*Phylloscopus sibilatrix* (Bechstein, 1793)	вівчарик жовтобровий			2	D			III	II		Г, П
157.	*Phylloscopus trochilus* (Linnaeus, 1758)	вівчарик весняний			—	S			III	II		Г, П
Родина Regulidae – золотомушкові												
158.	*Regulus regulus* (Linnaeus, 1758)	золотомушка жовточуба			_e	S			III	II		З

Родина Muscicapidae – мухоловкові												
159.	*Erithacus rubecula* (Linnaeus, 1758)	вільшанка			e	S			III	II		Г, П
160.	*Ficedula albicollis* (Temminck, 1815)	мухоловка білошия			e	S		I	III	II		Г, П
161.	*Ficedula hypoleuca* (Pallas, 1764)	мухоловка строката			e	S			III	II		Г, П
162.	*Ficedula parva* (Bechstein, 1792)	мухоловка мала			—	(S)		I	III	II		Г, П
163.	*Luscinia luscinia* (Linnaeus, 1758)	соловейко східний			e	S			III	II		Г, П
164.	*Luscinia svecica* (Linnaeus, 1758)	синьошийка			—	S		I	III	II		Г, П
165.	*Muscicapa striata* (Pallas, 1764)	мухоловка сіра			3	H			III	II		Г, П
166.	*Oenanthe oenanthe* (Linnaeus, 1758)	кам'янка звичайна			3	(D)			III	II		Г, П
167.	*Phoenicurus ochruros* (Gmelin, SG, 1774)	горихвістка чорна			—	S			III	II		Г, П
168.	*Phoenicurus phoenicurus* (Linnaeus, 1758)	горихвістка звичайна	NT		2	(H)			III	II		Г, П
169.	*Saxicola rubetra* (Linnaeus, 1758)	трав'янка лучна			e	(S)			III	II		Г, П
170.	*Saxicola rubicola* (Linnaeus, 1766)	трав'янка чорноголова			—	(S)			III	II		Г, П
Родина Turdidae – дроздові												
171.	*Turdus merula* Linnaeus, 1758	дрізд чорний			e	S		II/2	III	II		Г, П
172.	*Turdus philomelos* Brehm, CL, 1831	дрізд співочий			e	S		II/2	III	II		Г, П
173.	*Turdus pilaris* Linnaeus, 1758	чикотень			eW	(S)		II/2	III	II		Г, П
174.	*Turdus viscivorus* Linnaeus, 1758	дрізд-омелюх			e	S		II/2	III	II		Т
Родина Remizidae – ремезові												
175.	*Remiz pendulinus* (Linnaeus, 1758)	ремез звичайний			—	(S)			III			Г, П
Родина Paridae – синицеві												
176.	*Aegithalos caudatus* (Linnaeus, 1758)	синиця довгохвоста			—	S			III			О
177.	*Cyanistes caeruleus* (Linnaeus, 1758)	синиця блакитна			e	S			III			О
178.	*Parus major* Linnaeus, 1758	синиця велика			—	S			III			О
179.	*Periparus ater* (Linnaeus, 1758)	синиця чорна			—	(S)			III			О
180.	*Poecile montanus* (Conrad von Baldenstein, 1827)	гаїчка-пухляк			—	S			III			З
181.	*Poecile palustris* (Linnaeus, 1758)	гаїчка болотяна			3	D			III			О
Родина Sittidae – повзикові												
182.	*Sitta europaea* Linnaeus, 1758	повзик звичайний			—	S			III			О
Родина Certhiidae – підкоришникові												
183.	*Certhia familiaris* Linnaeus, 1758	підкоришник звичайний			—	S			III			О
Родина Passeridae – горобцеві												
184.	*Passer domesticus* (Linnaeus, 1758)	горобець хатній			3	D						О
185.	*Passer montanus* (Linnaeus, 1758)	горобець польовий			3	(D)			III			О

Родина Fringillidae – в'юркові												
186.	*Acanthis flammea* (Linnaeus, 1758)	чечітка звичайна										З
187.	*Carduelis carduelis* (Linnaeus, 1758)	щиглик звичайний			__	S			III			О
188.	*Carpodacus erythrinus* (Pallas, 1770)	чечевиця євразійська			__	(S)			III			Т
189.	*Chloris chloris* (Linnaeus, 1758)	зеленяк звичайний			__e	S			III			О
190.	*Coccothraustes coccothraustes* (Linnaeus, 1758)	костогриз			__	S			III			О
191.	*Fringilla coelebs* Linnaeus, 1758	зяблик звичайний			__e	S			III			Г, П
192.	*Fringilla montifringilla* Linnaeus, 1758	в'юрок										З
193.	*Linaria cannabina* (Linnaeus, 1758)	коноплянка			2	D			III			О
194.	*Loxia curvirostra* Linnaeus, 1758	шишкар ялиновий			__	(S)			III			За
195.	*Pyrrhula pyrrhula* (Linnaeus, 1758)	снігур звичайний			__	(S)			III			З
196.	*Serinus serinus* (Linnaeus, 1766)	щедрик європейський			__e	S			III			Г, П
197.	*Spinus spinus* (Linnaeus, 1758)	чиж лісовий			__e	S			III			З
Родина Emberizidae – вівсянкові												
198.	*Emberiza calandra* Linnaeus, 1758	просянка			2	(D)			III			Г, П
199.	*Emberiza citrinella* Linnaeus, 1758	вівсянка звичайна			__e	(S)			III			О
200.	*Emberiza schoeniclus* (Linnaeus, 1758)	вівсянка очеретяна			__	S			III			О
201.	*Plectrophenax nivalis* (Linnaeus, 1758)	пуночка снігова										За

Примітка: **ЧКІФ** – Червона книга Івано-Франківської області з зазначенням категорій («RE» – зниклий у регіоні вид, «CR» – вид перебуває у критичному стані, «EN» – вид перебуває у небезпечному стані, «VU» – вразливий вид, «NT» – близький до загрозливого стану вид, «LC» – відносно благополучний вид, «DD» – недостатньо даних про вид, «NA» – вид не підлягає оцінці, «NE» – неоцінений вид); **ЧКУ** – Червона книга України з зазначенням категорій («Р» – рідкісний, «В» – вразливий, «З» – зникаючий, «Н» – недостатньо відомий); **SPEC** – європейський охоронний статус видів із зазначенням категорій («1» – знаходиться під загрозою зникнення, «2» – несприятливий охоронний статус, сконцентрований у Європі, «3» – несприятливий охоронний статус, не сконцентрований у Європі, «__e» – сприятливий охоронний статус, сконцентрований у Європі, «__» – сприятливий охоронний статус, не сконцентрований у Європі, «W» –зимова популяція.; **ETS** – європейський список птахів із зазначенням категорії загрози для виду («VU» – вразливий, «D» – чисельність знижується, «R» – рідкісний, «H» – виснажений, «S» –перебуває у безпеці), якщо категорія взята у дужки ( ) статус виду може бути переглянутий; **IUCN** – Червоний список Міжнародного союзу охорони природи з зазначенням категорій; **Birds directive** – Директива Ради Європейського Союзу щодо охорони диких птахів із зазначенням додатку, до якого потрапляє вид; **Bern conv.** – Бернська конвенція із зазначенням додатку, до якого включений вид; **Emerald** – Смарагдова мережа (дочірня угода Бернська конвенція); **Bonn conv.** – Боннська конвенція із зазначенням додатку, до якого включений вид; **AEWA** – угода про збереження афро-євразійських водно-болотних птахів; **Статус перебування видів:** О – осілий, Г – гніздовий, З – зимуючий, П – перелітний, Т – транзитно пролітний, За – залітний.

Укладачі: М. Ковтун, А. Бокотей

ВИДОВИЙ СКЛАД ТА ОХОРОННІ КАТЕГОРІЇ ТЕРІОФАУНИ

№	Види ссавців		ЧКУ	БК	БоннК	ДО
	РЯД Insectivora – комахоїдні					
	Родина Erinaceidae – їжакові					
1.	*Erinaceus roumanicus* (Barrett-Hamilton, 1900)	їжак білочеревий				
	Родина Talpidae – кротові					
2.	*Talpa europaea* (Linnaeus, 1758)	кріт європейський				
	Родина Soricidae – мідицеві					
3.	*Sorex araneus* (Linnaeus, 1758)	бурозубка звичайна		III		
4.	*Neomys fodiens* (Pennant, 1771)	кутора велика		III		
	РЯД Chiroptera – рукокрилі					
	Родина Rhinolophidae – підковикові					
5.	*Rhinolophus hipposideros* (Bechstein, 1800)	підковик малий	ВР	II	II	II/IV
	Родина Vespertilionidae – лиликові					
6.	*Myotis myotis* (Borkhausen, 1797)	нічниця велика	ВР	II	II	II/IV
7.	*Myotis bechsteinii* (Kuhl, 1817)	нічниця довговуха	ЗН	II	II	II/IV
8.	*Myotis nattereri* (Kuhl, 1817)	нічниця війчаста	ЗН	II	II	IV
9.	*Myotis brandtii* (Eversmann, 1845)	нічниця північна, Брандта	ВР	II	II	IV
10.	*Myotis alcathoe* (von Helversen & Heller, 2001)	нічниця крихітна, мала	ЗН	II	II	IV
11.	*Myotis daubentonii* (Kuhl, 1817)	нічниця водяна	ВР	II	II	IV
12.	*Myotis dasycneme* (Boie, 1825)	нічниця ставкова	ЗН	II	II	II/IV
13.	*Plecotus auritus* (Linnaeus, 1758)	вухань звичайний	ВР	II	II	IV
14.	*Plecotus austriacus* (Fischer, 1829)	вухань австрійський	ВР	II	II	IV
15.	*Barbastella barbastellus* (Schreber, 1774)	широковух європейський	ЗН	II	II	II/IV
16.	*Nyctalus noctula* (Schreber, 1774)	вечірниця дозірна	ВР	II	II	IV
17.	*Pipistrellus pipistrellus* (Schreber, 1774)	нетопир звичайний, карлик	ВР	II	II	IV
18.	*Pipistrellus pygmaeus* (Leach, 1825)	нетопир-пігмей	ВР	II	II	IV
19.	*Pipistrellus nathusii* (Keyserling & Blasius, 1839)	нетопир лісовий	ВР	II	II	IV
20.	*Pipistrellus kuhlii* (Kuhl, 1817)	нетопир білосмугий	ВР	II	II	IV
21.	*Eptesicus serotinus* (Schreber, 1774)	кажан пізній	ВР	II	II	IV
22.	*Vespertilio murinus* (Linnaeus, 1758)	лилик двоколірний	ВР	II	II	IV
	РЯД Carnivora – хижі звірі					
	Родина Canidae – псові					
23.	*Nyctereutes procyonoides* (Gray, 1834)	собака єнотоподібний				
24.	*Vulpes vulpes* (Linnaeus, 1758)	лисиця звичайна				
	Родина Mustelidae – мустелові					
25.	*Martes foina* (Erxleben, 1777)	куниця кам'яна		III		
26.	*Martes martes* (Linnaeus, 1758)	куниця лісова		III		V
27.	*Mustela nivalis* (Linnaeus, 1766)	ласка		III		

28.	*Mustela erminea* (Linnaeus, 1758)	горностай	ВР	III		
29.	*Mustela putorius* (Linnaeus, 1758)	тхір лісовий (чорний)	ВР	III		V
30.	*Neogale vison* (Schreber, 1777)	норка американська				
31.	*Meles meles* (Linnaeus, 1758)	борсук європейський		III		
32.	*Lutra lutra* (Linnaeus, 1758)	видра річкова	ВР	II		II/IV
Родина Felidae – котові						
33.	*Felis silvestris* (Schreber, 1777)	кіт лісовий	ВР	II		IV
РЯД Lagomorpha – зайцеподібні						
Родина Leporidae – зайцеві						
34.	*Lepus europaeus* (Pallas, 1778)	заєць сірий		III		
РЯД Rodentia – гризуни						
Родина Sciuridae – вивіркові						
35.	*Sciurus vulgaris* (Linnaeus, 1758)	білка звичайна		III		
Родина Castoridae – боброві						
36.	*Castor fiber* (Linnaeus, 1758)	бобер європейський		III		II/IV
Родина Gliridae – вовчкові						
37.	*Myoxus glis* (Linnaeus, 1766)	вовчок сірий		III		
38.	*Muscardinus avellanarius* (Linnaeus, 1758)	вовчок горішковий		III		IV
39.	*Dryomys nitedula* (Pallas, 1778)	вовчок лісовий		III		IV
Родина Cricetidae – хом'якові						
40.	*Cricetus cricetus* (Linnaeus, 1758)	хом'як звичайний	ВР	II		IV
41.	*Myodes glareolus* (Schreber, 1780)	полівка руда лісова				
42.	*Arvicola amphibius* (Linnaeus, 1758)	полівка водяна				
43.	*Microtus arvalis* (Pallas, 1778)	полівка звичайна				
Родина Muridae – мишеві						
44.	*Micromys minutus* (Pallas, 1771)	мишка лучна				
45.	*Apodemus agrarius* (Pallas, 1771)	миша польова				
46.	*Sylvaemus sylvaticus* (Linnaeus, 1758)	миша лісова				
47.	*Sylvaemus flavicollis* (Melchior, 1834)	миша жовтогорла				
48.	*Mus musculus* (Linnaeus, 1758)	миша хатня				
49.	*Rattus norvegicus* (Berkenhout, 1769)	пацюк сірий				
РЯД Artiodactyla – парнокопитні						
Родина Suidae – свиневі						
50.	*Sus scrofa* (Linnaeus, 1758)	свиня дика				
Родина Cervidae – оленеві						
51.	*Capreolus capreolus* (Linnaeus, 1758)	козуля європейська		III		

Умовні позначення: ЧКУ, 2021 – Червона книга України (2021); ЗН – зникаючий, ВР – вразливий; БК – Бернська конвенція, в табл. – номер Додатку; Бонн – Боннська конвенція, в табл. – номер Додатку; ДО – Директива оселищ, флори та фауни Європи, в табл. – номер Додатку

Укладачі: А.-Т. Башта, М. Ковтун

ОСЕЛИЩА РЕЗОЛЮЦІЇ 4 БЕРНСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ

C : Материкові поверхневі води (Inland surface waters)
C1 : Поверхневі непротічні водойми (Surface standing waters) C1.2 : Постійні непротічні мезотрофні водойми (Permanent mesotrophic lakes, ponds and pools). **Резолюція 4.** C1.225 : Угруповання *Salvinia natans* (Floating *Salvinia natans* mats).
C2 : Поверхневі водотоки (Surface running waters) C2.1 : Джерела, приджерельні струмки і гейзери (Springs, spring brooks and geysers). **Резолюція 4.** C2.12 : Джерела твердої води (Hard water springs); вода багата на кальцій і карбонати, характерні угруповання союзу Cratoneurion commutati.
E : Території з домінуванням трав, мохоподібних і лишайників (Grasslands and lands dominated by forbs, mosses or lichens)
E1 : Сухі трав'яні угруповання (Dry grasslands) E1.2 : Степи і багаторічні кальцефільні угруповання (Perennial calcareous grassland and basic steppes). **Резолюція 4.** E1.2 : Степи і багаторічні кальцефільні угруповання (Perennial calcareous grassland and basic steppes).
E2 : Мезофільні трав'яні угруповання (Mesic grasslands) E2.2 : Рівнинні та низькогірні сінокісні луки (Low and medium altitude hay meadows). **Резолюція 4.** E2.2 : Рівнинні та низькогірні сінокісні луки (Low and medium altitude hay meadows).
G : Ліси та інші лісові землі (Woodland, forest and other wooded land)
G1 : Широколистяні листопадні ліси (Broadleaved deciduous woodland) G1.1 : Заплавні і галерейні ліси з домінуванням *Alnus, Betula, Populus* або *Salix* (Riparian and gallery woodland, with dominant *Alnus, Betula, Populus* or *Salix*) **Резолюція 4.** G1.11 : Прирічкові вербові ліси (Riverine *Salix* woodland). G1.6 : Букові ліси (*Fagus* woodland). **Резолюція 4.** G1.6 : Букові ліси (*Fagus* woodland) G1.8 : Ацидофільні дубові ліси (Acidophilous *Quercus*-dominated woodland). **Резолюція 4.** G1.8 : Ацидофільні дубові ліси (Acidophilous *Quercus*-dominated woodland). G1.A : Мезо- і евтрофні ліси з домінуванням *Quercus*, *Carpinus*, *Fraxinus, Acer, Tilia, Ulmus* і споріднені ліси (Meso- and eutrophic *Quercus, Carpinus, Fraxinus, Acer, Tilia, Ulmus* and related woodland). **Резолюція 4.** G1.A1 : Ліси з домінуванням *Quercus, Fraxinus, Carpinus betulus* на евтрофних і мезотрофних ґрунтах (*Quercus – Fraxinus – Carpinus betulus* woodland on eutrophic and mesotrophic soils). G1.A4 : Ліси на крутих схилах (Ravine and slope woodland). Центральноєвропейські ліси союзу *Tilio platyphylli-Acerion pseudoplatani*

Укладач: І. Чорней

УГРУПОВАННЯ, ВНЕСЕНІ ДО ЗЕЛЕНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

I Рідкісні рослинні угруповання, які підлягають охороні
Угруповання лісовобукових лісів із домінуванням у травостої листовика сколопендрового (*Fageta sylvaticae* з домінуванням *Phyllitis scolopendrium*)
• Звичайнограбово-звичайнодубово-лісовобуковий ліс сколопендроволистовиковий *Carpineto (betuli)-Querceto (roboris)-Fagetum (sylvaticae) phyllitidosum (scolopendrii)* • Яворово-лісовобуковий ліс сколопендроволистовиковий *Acereto (pseudoplatani)-Fagetum (sylvaticae) phyllitidosum (scolopendrii)*
Угруповання лісовобукових лісів із домінуванням у травостої лунарії оживаючої (*Fageta sylvaticae* з домінуванням *Lunaria rediviva*)
• Лісовобуковий ліс оживаючолунарієвий *Fagetum (sylvaticae) lunariosum (redivivae)* • Яворово-лісовобуковий ліс оживаючолунарієвий *Acereto (pseudoplatani)-Fagetum (sylvaticae) lunariosum (redivivae)*
Угруповання лісовобукових лісів із домінуванням у травостої скополії карніолійської (*Fageta sylvaticae* з домінуванням *Scopolia carniolica*)
• Лісовобуковий ліс карніолійськоскополієвий *Fagetum (sylvaticae) scopoliosum (carniolicae)*
Угруповання яворово-звичайноясенево-лісовобукового лісу перистоклокичкового (*Acereto (pseudoplatani)-Fraxineto (excelsioris)-Fageta (sylvaticae) staphyleosa (pinnati)*)
• Яворово-звичайноясенево-лісовобуковий ліс перистоклокичково-волосистоосоковий *Acereto (pseudoplatani)-Fraxineto (excelsioris)-Fagetum (sylvaticae) staphyleoso (pinnati)-caricosum (pilosae)* • Яворово-звичайноясенево-лісовобуковий ліс перистоклокичково-звичайнояглицевий *Acereto (pseudoplatani)-Fraxineto (excelsioris)-Fagetum (sylvaticae) staphyleoso (pinnati)-aegopodiosum (podagrariae)*
Угруповання формації сеслерії Гейфлерова (*Seslerieta heuflerianae*)
• Валіськокострицево-гейфлеровосеслерієва *Seslerietum (heuflerianae) festucosum (valesiacae)* • Волосистоковилово-гейфлеровосеслерієва *Seslerietum (heuflerianae) stiposum (capillatae)* • Гайовосамосилово-гейфлеровосеслерієва *Seslerietum (heuflerianae) teucriosum (chamaedrytis)* • Гейфлеровосеслерієва чиста *Seslerietum heuflerianae purum* • Пісковоперстачево-гейфлеровосеслерієва *Seslerietum (heuflerianae) potentillosum (arenariae)*
Угруповання формації тонконога різнобарвного (*Poeta versicoloris*)
• Волосистоковилово-різнобарвнотонконогова *Poetum (versicoloris) stiposum (capillatae)*

• Низькоосоково-різнобарвнотонконогова *Poetum (versicoloris) caricosum (humilis)* • Пісковоперстачево-різнобарвнотонконогова *Poetum (versicoloris) potentillosum (arenariae)*
II Природні рослинні угруповання, що перебувають під загрозою зникнення і підлягають охороні
Угруповання звичайнодубових лісів із домінуванням у травостої барвінка малого (*Querceta roboris* з домінуванням *Vinca minor*)
• Звичайнограбово-звичайнодубовий ліс малобарвінковий *Carpineto (betuli)-Quercetum (roboris) vincosum (minoris)* • Серцелистолипово-звичайнодубовий ліс малобарвінковий *Tilieto (cordatae)-Quercetum (roboris) vincosum (minoris)*
Угруповання звичайнодубових лісів із домінуванням у травостої плюща звичайного (*Querceta roboris* з домінуванням *Hedera helix*)
• Звичайнодубовий ліс звичайноплющовий *Quercetum (roboris) hederosum (helicis)* • Звичайнограбово-звичайнодубовий ліс звичайноплющовий *Carpineto (betuli)-Quercetum (roboris) hederosum (helicis)*
Угруповання звичайнодубових лісів із домінуванням у травостої цибулі ведмежої (*Querceta roboris* з домінуванням *Allium ursinum*)
• Звичайнограбово-звичайнодубовий ліс ведмежоцибулевий *Carpineto (betuli)-Quercetum (roboris) alliosum (ursini)* • Звичайнограбово-серцелистолипово-звичайнодубовий ліс ведмежоцибулевий *Carpineto (betuli)-Tilieto (cordatae)-Quercetum (roboris) alliosum (ursini)*
Угруповання звичайнодубових лісів із домінуванням у підліску дерена справжнього (*Querceta roboris* з домінуванням *Cornus mas*)
• Звичайнограбово-звичайнодубовий ліс справжньодереново-волосистоосоковий *Carpineto (betuli)-Quercetum (roboris) cornoso (maris)-caricosum (pilosae)*
Угруповання лісовобуково-звичайнодубових лісів та звичайнограбово-лісовобуково-звичайнодубових лісів (*Fageto (sylvaticae)-Querceta (roboris), Carpineto (betuli)-Fageto (sylvaticae)-Querceta (roboris)*)
• Лісовобуково-звичайнодубовий ліс волосистоосоковий *Fageto (sylvaticae)-Quercetum (roboris) caricosum (pilosae)* • Лісовобуково-звичайнодубовий ліс запашнопідмаренниковий *Fageto (sylvaticae)-Quercetum (roboris) galiosum (odorati)* • Лісовобуково-звичайнодубовий ліс звичайноплющовий *Fageto (sylvaticae)-Quercetum (roboris) hederosum (helicis)* • Лісовобуково-звичайнодубовий ліс звичайнояглицевий *Fageto (sylvaticae)-Quercetum (roboris) aegopodiosum (podagrariae)* • Звичайнограбово-лісовобуково-звичайнодубовий ліс волосистоосоковий *Carpineto (betuli)-Fageto (sylvaticae)-Quercetum (roboris) caricosum (pilosae)* • Звичайнограбово-лісовобуково-звичайнодубовий ліс запашнопідмаренниковий *Carpineto (betuli)-Fageto (sylvaticae)-Quercetum (roboris) galiosum (odorati)*
Угруповання скельнодубово-звичайнодубових лісів (*Querceto (petraeae)-Querceta (roboris)*)
• Скельнодубово-звичайнодубовий ліс волосистоосоковий *Querceto (petraeae)-Quercetum (roboris) caricosum (pilosae)* • Скельнодубово-звичайнодубовий ліс звичайнояглицевий

Querceto (petraeae)-Quercetum (roboris) aegopodiosum (podagrariae)
Угруповання ацидофільних скельнодубових лісів (*Querceta (petraeae)*)
• Скельнодубовий ліс чорницевий *Quercetum (petraeae) vacciniosum (myrtilli)*
Угруповання скельнодубових лісів із домінуванням у трав'яно-чагарничковому ярусі барвінка малого (*Querceta petraeae* з домінуванням *Vinca minor*)
• Скельнодубовий ліс малобарвінковий *Quercetum (petraeae) vincosum (minoris)*
Угруповання скельнодубових лісів справжньодеренових (*Querceta (petraeae) cornosa (maris)*)
• Скельнодубовий ліс справжньодереново-рідкотравний *Quercetum (petraeae) cornoso (maris)-sparsiherbosum*
Угруповання лісовобукових лісів із домінуванням у трав'яно-чагарничковому ярусі барвінка малого (*Fageta sylvaticae* з домінуванням *Vinca minor*)
• Лісовобуковий ліс малобарвінковий *Fagetum (sylvaticae) vincosum (minoris)* • Звичайнограбово-лісовобуковий ліс малобарвінковий *Carpineto (betuli)-Fagetum (sylvaticae) vincosum (minoris)*
Угруповання лісовобукових лісів із домінуванням у трав'яно-чагарничковому ярусі плюща звичайного (*Fageta (sylvaticae) з домінуванням Hedera helix*))
• Лісовобуковий ліс звичайноплющовий *Fagetum (sylvaticae) hederosum (helicis)* • Яворово-лісовобуковий ліс звичайноплющовий *Acereto (pseudoplatani)-Fagetum (sylvaticae) hederosum (helicis)*
Угруповання скельнодубово-лісовобукових лісів (*Querceto (petraeae)-Fageta (sylvaticae)*)
• Скельнодубово-лісовобуковий ліс волосистоосоковий *Querceto (petraeae)-Fagetum (sylvaticae) caricosum (pilosae)* • Скельнодубово-лісовобуковий ліс дібровнотонконоговий *Querceto (petraeae)-Fagetum (sylvaticae) poosum (nemoralis)* • Скельнодубово-лісовобуковий ліс запашнопідмаренниковий *Querceto (petraeae)-Fagetum (sylvaticae) galiosum (odorati)* • Скельнодубово-лісовобуковий ліс сколопендроволистовиковий *Querceto (petraeae)-Fagetum (sylvaticae) phyllitidosum (scolopendrii)*
Угруповання звичайнограбово-серцелистолипово-лісовобукових лісів (*Carpineto (betuli)-Tilieto (cordatae)-Fageta (sylvaticae)*)
• Звичайнограбово-серцелистолипово-лісовобуковий ліс запашнопідмаренниковий *Carpineto (betuli)-Tilieto (cordatae)-Fagetum (sylvaticae) galiosum (odorati)* • Звичайнограбово-серцелистолипово-лісовобуковий ліс звичайнояглицевий *Carpineto (betuli)-Tilieto (cordatae)-Fagetum (sylvaticae) aegopodiosum (podagrariae)* • Звичайнограбово-серцелистолипово-лісовобуковий ліс ланцетовиднозірочниковий *Carpineto (betuli)-Tilieto (cordatae)-Fagetum (sylvaticae) stellariosum (holosteae)*
Угруповання формації вівсюнця пустельного (*Helictotrichoneta desertori*)
• Пустельновівсюнцева чиста *Helictotrichonetum desertori purum*
Угруповання формації ковили вузьколистої (*Stipeta tirsae*)
• Валіськокострицево-вузьколистоковилова *Stipetum (tirsae) festucosum (valesiacae)* • Гребінчастокипцево-вузьколистоковилова

Stipetum (tirsae) koeleriosum (cristatae)
• Середньопирійово-вузьколистоковилова
Stipetum (tirsae) elytrigiosum (intermediae)
Угруповання формації ковили найкрасивішої *(Stipeta pulcherrimae)*
• Низькоосоково-найкрасивішоковилова
Stipetum (pulcherrimae) caricosum (humilis)
• Валіськокострицево-найкрасивішоковилова
Stipetum (pulcherrimae) festucosum (valesiacae)
• Волосистоковилово-найкрасивішоковилова
Stipetum (pulcherrimae) stiposum (capillatae)
• Звичайногадючниково-найкрасивішоковилова
Stipetum (pulcherrimae) filipendulosum (vulgaris)
• Найкрасивішоковилова чиста
Stipetum pulcherrimae purum
• Пониклошавлієво-найкрасивішоковилова
Stipetum (pulcherrimae) salviosum (nutantis)
Угруповання формації ковили пірчастої *(Stipeta pennatae)*
• Валіськокострицево-пірчастоковилова
Stipetum (pennatae) festucosum (valesiacae)
• Вузьколистотонконогово-пірчастоковилова
Stipetum (pennatae) poosum (angustifoliae)
• Низькоосоково-пірчастоковилова
Stipetum (pennatae) caricosum (humilis)
• Пірчастоковилова чиста
Stipetum pennatae purum
• Пониклошавлієво-пірчастоковилова
Stipetum (pennatae) salviosum (nutantis)
• Середньопирійово-пірчастоковилова
Stipetum (pennatae) elytrigiosum (intermediae)
Угруповання формації осоки низької *(Cariceta humilis)*
• Валіськокострицево-низькоосокова
Caricetum (humilis) festucosum (valesiacae)
• Вузьколистотонконогово-низькоосокова
Caricetum (humilis) poosum (angustifoliae)
• Звичайногадючниково-низькоосокова
Caricetum (humilis) filipendulosum (vulgaris)
• Найкрасивішоковилово-низькоосокова
Caricetum (humilis) stiposum (pulcherrimae)
• Паннонськосамосилово-низькоосокова
Caricetum(humilis) teucriosum (pannonicae)
• Перистокуцоніжково-низькоосокова
Caricetum (humilis) brachypodiosum (pinnati)
• Низькоосокова чиста
Caricetum humilis purum
• Пісковоперстачево-низькоосокова
Caricetum (humilis) potentillosum (arenariae)
• Пустельновівсюнцево-низькоосокова
Caricetum (humilis) helictotrichonosum (desertori)

• Гейфлеровосеслерієво-низькоосокова *Caricetum (humilis) sesleriosum (heuflerianae)*
III Типові природні рослинні угруповання, які підлягають охороні
Угруповання формації ковили волосистої *(Stipeta capillatae)*
• Валіськокострицево-волосистоковилова *Stipetum (capillatae) festucosum (valesiacae)* • Волосистоковилова чиста *Stipetum capillatae purum* • Вузьколистотонконогово-волосистоковилова *Stipetum (capillatae) poosum (angustifoliae)* • Гребінчастокипцево-волосистоковилова *Stipetum (capillatae) koeleriosum (cristatae)*
Угруповання формації сальвінії плаваючої *(Salvinieta natantis)*
• Малорясково-плаваючосальвінієва *Salvinietum (natantis) lemnosum (minoris)* • Плаваючосальвінієва чиста *Salvinietum natantis purum*
Угруповання формації водяного горіха плаваючого *(Trapeta natantis)*
• Водяногоріхова чиста *Trapetum natantis purum* • Зануренокуширово-водяногоріхова *Trapetum (natantis) ceratophyllosum (demersi)* • Плаваючордесниково-водяногоріхова *Trapetum (natantis) potamogetonosum (natantis)*
Угруповання формації глечиків жовтих *(Nuphareta luteae)*
• Водяногоріхово-жовтоглечикова *Nupharetum (luteae) traposum (natantis)*

Укладач: І. Дмитраш-Вацеба

Висловлюємо глибоку вдячність за допомогу у підготовці цієї книжки:

Михайлові Ковтуну – за ідею створення книжки, підтримку на кожному етапі її написання, інформацію та наставництво;

Андрієві Кравцю – за цінну інформацію щодо історії краю, поміч у зборі відомостей, організації експедицій;

Галині Дідич та Наталії Гасюк – за допомогу у підготовці нарису про Сергія Дідича;

Любомирові Стрембіцькому – за поради і поміч у написанні розділу про різноманіття риб, комплектуванні переліку іхтіофауни;

Йосипові Гілецькому – за корекцію розділів та цінні поради;

Марії Вуянко та Галині Беднарчик – за чудову можливість роботи із фондами Івано-Франківського краєзнавчого музею та допомогу у підготовці розділу «Історико-культурна спадщина»;

Вікторові Доскалюку й Василеві Романцю – за надані фотокопії робіт визначних митців Придністровського Покуття із колекції Музею мистецтв Прикарпаття;

Художникам **Андрієві Кучмею** та його сім'ї, **Анатолію Козаруку, Галині Теремко,** фотографу **Ігореві Нагірному** – за охоче надану згоду представити їхні роботи у виданні та життєві історії;

Василеві Павлюку та працівникам Меморіального музею художника Дениса-Лева Іванцева – за гостинність, цінну інформацію і надану для зйомки колекцію картин;

Юрієві Касьяну – за консультації і допомогу у підготовці підрозділу геотуризм.

Начальнику Управління екології та природних ресурсів **Андрієві Пліхтяку** та заступнику голови Івано-Франківської обласної ради **Василеві Гладію** – за поміч у виданні книги.

Усім **співавторам, рецензентам, редакторам, фотографам** – за безцінний внесок у створення видання.

ДНІСТРОВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЛАНДШАФТНИЙ ПАРК ІМЕНІ СЕРГІЯ ДІДИЧА

SERHIY DIDYCH DNISTER REGIONAL LANDSCAPE PARK

Дизайн обкладинки *Олени Рубановської*
Редактор *Ірина Шалкітене*
Верстка *Стефанії Шеремети*
Коректура *Лідії Левицької*

Видавництво «Лілея-НВ»
А/С 250, м. Івано-Франківськ, 76018,
e-mail: lileyanv@gmail.com
Свідоцтво ІФ №8 від 28.12.2000 р.